

El Park Güell i els seus orígens, 1894-1926

Mireia Freixa i Mar Leniz

El Park Güell i els seus orígens, 1894-1926

Mireia Freixa i Mar Leniz

6	El Park Güell: tota una història de Barcelona <small>Joan Roca i Albert</small>
11	Reescriure la història del Park Güell
19	La nova Barcelona. Creixement i representació
21	Barcelona i el Park Güell. Entre el Modernisme i el Noucentisme
25	L'Eixample i la creació d'una nova metròpoli
28	L'antiga vila de Gràcia i la seva reestructuració
28	L'habitatge en una Barcelona <i>ordenada</i>
30	Urbanisme i política. El Pla Jaussely, la Ciència Cívica i la Reforma interna de Barcelona
34	Urbanisme i transport. La conquesta dels turons
36	El tramvia al Park Güell: un projecte no realitzat
38	Cap a la creació del sistema de Parcs i Jardins de Barcelona
45	Güell i Gaudí. Promotor i arquitecte
47	Joan Martorell, entre Güell i Gaudí
49	Els Güell, negocis i relacions familiars
54	La generació dels Güell-López
55	El Cellar de Garraf i Ramon Picó i Campamar
57	La Colònia Güell com a projecte de reformisme social cristià
58	La construcció de la Colònia Güell: fàbrica, urbanització i temple
63	El Park Güell o com naturalitzar la ciutat
65	El projecte de <i>parc urbanitzat</i>
66	Un <i>park</i> a l'anglesa
68	Lluny del mite de la ciutat jardí

71	Arquitectura i natura. El mestratge de Fontserè
74	Gaudí paisatgista
75	El Park Güell, parc i jardí
81	De Can Muntaner de Dalt al Park Güell (1894-1914)
84	Una gran propietat de la família Larrard
84	Els primers projectes d'urbanització. Josep Bolós i el marquès de Marianao
85	La intervenció a la part baixa de la finca
94	El projecte per a la part alta de la finca
96	La retirada del marquès de Marianao
97	L'adquisició de la finca per Eusebi Güell
98	Reordenar l'espai. Gaudí, la rambla i el pont
102	Una caserna per a la Guàrdia Civil
104	Un gran accés en un entorn menestral
105	La formulació urbanística del Park Güell
105	L'inici de les obres
111	El permís municipal
114	Un parc per a seixanta famílies
118	La gestió de les parcel·les
126	Les regles per formar part de la comunitat
131	Dues cases, Güell, Gaudí i Trias
141	La construcció del Park Güell, pas a pas
144	Les explicacions. Coves naturals i grutes artificials (1900-1902)
146	La urbanització. Vies, camins, viaductes i murs (1900-1905)
154	Una entrada monumental (1900-1904)
163	Els inicis del Teatre Grec, una esplanada per a la vida social (1902-1904)

165	Aixecament de la Sala Hipòstila i actes públics (1906-1908)
173	L'església de la Colònia Güell i el Park Güell, treballs simultanis (1908-1914)
173	El cobriment de la Sala Hipòstila i la intervenció de Jujol (1908-1909)
175	El banc ondulat. Els prefabricats i el trencadís (1909-1914)
181	Un espai per al lleure, la cultura i el turisme (1909-1914)
185	Els habitatges del Park Güell
189	Final d'obra, tardor de 1914
197	De <i>park</i> residencial a parc municipal (1915-1926)
199	La inviabilitat del projecte residencial
201	Actes socials i atractiu turístic. Les festes continuen
204	La mort de Güell i la creació de la societat Urbanización Güell
204	El Park Güell com a Palau Reial de Barcelona
204	Canvi d'estratègia. La venda del Park Güell a l'Ajuntament (1921-1925)
211	El ressò mediàtic de la compra del parc
212	Propietats privades dins un parc municipal
212	L'obertura del Park Güell al públic el 1926
215	Apunts finals
221	Fonts per a una revisió historiogràfica
229	Annex. <i>Anuario para 1903, Asociación de Arquitectos de Cataluña</i>

El Park Güell: tota una història de Barcelona

Un dels llocs capaços d'interpel·lar la història de Barcelona al llarg del segle xx és, sens dubte, el Park Güell. I és també el lloc on Antoni Gaudí va expandir més el seu ventall d'ideació i realitzacions, afegint a les arts i al diàleg amb la natura l'imperatiu d'haver de fer d'urbanista. De fet, és la relació amb la ciutat el que ha marcat, des dels inicis i fins avui, la trajectòria del Park (amb *k*, d'acord amb la denominació dels recintes residencials de les elits angleses), finalment convertit en parc públic.

L'obra present de Mireia Freixa i Mar Leniz parteix d'una extensa recerca crítica de les fonts primàries, tant de la documentació d'arxius i hemeroteques com de publicacions poc conegudes. A hores d'ara hi ha molts bons estudis sobre el Park Güell i la seva trajectòria, però faltava l'altra cara de la recerca, la d'endinsar-se en la història de Barcelona per situar-hi el Park, la qual cosa permet renovar no tan sols la visió de com es va formar sinó també de la seva inserció dins la història de la ciutat. I això des dels inicis del projecte, que venia d'abans de l'arribada de Güell i Gaudí, quan el marquès de Marianao promovia, primer per persona interposada i al final ell mateix, la urbanització de la muntanya del municipi de Gràcia.

Güell hi intervé més tard. Adquireix els terrenys dos anys després de la unificació política de la plana de Barcelona, duta a terme el 1897, quan ja es discutia com s'havia de vertebrar, amb nous vials, la metròpoli que fins feia poc era plurimunicipal. En el pla de connexions entre els pobles agregats ideat per Alsina Amils el 1899, els turons de la finca Muntaner de Dalt i adjacents, pels quals Güell s'interessava, es trobaven enmig d'una gran illa que, en el futur, havia de quedar comunicada perimetralment per nous eixos transversals.

En el marc de la «conquesta dels turons», de les faldes de Collserola a Sarrià, Sant Gervasi i Gràcia, segons l'expressió emprada per les autores del llibre, la promoció d'Eusebi Güell tenia un perfil molt específic, interpretat de manera errònia com a proposta de ciutat jardí. En uns temps socialment convulsos, el recinte residencial a l'anglesa al qual aspirava Güell apuntava cap a les elits més exquisides. El conjunt destil·lava una ambició representativa sense parió, en què el classicisme grec, el barroc romà i la imaginació

neomedieval es fusionaven amb la geologia i la vegetació per crear un dels espais més singulars de l'urbanisme occidental. No en va, entre les primeres obres realitzades hi va figurar la gran entrada, amb l'escala monumental coronada per un temple de formes clàssiques reinterpretades lliurement... i amb el problema pràctic de com encaixar la part superior de la finca, la del Park Güell, amb la part inferior, per sota de l'actual carrer d'Olot, que en bona mesura ja estava urbanitzada.

En un bosc jardí d'aire mediterrani reconstituït havia de consolidar-se un entorn per a privilegiats que es mostrarien com a grup social a través de la monumentalitat dels elements d'urbanització compartits. Potser Güell s'ho mirava de massa amunt, perquè els seus clients potencials van preferir opcions immobiliàries que els permetien una visibilitat urbana més gran. L'ostentació pública era molt més a l'abast fent-se una casa a l'avinguda de la Bonanova o a l'avinguda del Tibidabo que llavors promovia el doctor Andreu, també just després de l'agregació de Sant Gervasi a Barcelona.

Tanmateix, i en contra del que se sol dir, es fa difícil parlar de *fracàs* del projecte. Güell, un reconegut home de negocis, en cap moment no va considerar oportú canviar els paràmetres del Park per recuperar la inversió efectuada. Entre l'interès per quadrar els comptes, que el preocupaven, i l'enamorament de l'obra feta va pesar més el segon. La ideació finalment plasmada per Gaudí havia creat una obra única, excepcional, digne d'un príncep i del seu arquitecte. No fou, possiblement, una decisió explícita ni sobtada, sinó una convicció que s'afermava a mesura que l'un i l'altre passaven hores junts en aquell entorn, fins al punt de quedar-s'hi a viure. Gaudí s'instal·là a la casa mostra el 1906 i Güell, que llavors ja feia estades llargues al Park, va fixar la seva residència a la Casa Larrard quatre anys després.

L'operació immobiliària es va mantenir formalment fins al 1914, però en el fons el Park Güell era, cada dia més, un parc principesc a la primera balconada dels turons de Barcelona, en el qual Eusebi Güell —d'altra banda ennoblit el 1908 amb el títol de comte— acceptava i promovia actes ciutadans de mena diversa. Un parc principesc a la capital d'una Catalunya renaixent, absolutament innovador i alhora arrelat en la tradició europea.

Güell morí a la seva casa del Park el 1918 i els seus descendents, un cop frustrat l'intent de proposar-lo com a residència reial, optaren per liquidar l'operació per la via mercantil. Les circumstàncies, però, havien canviat. El

Park Güell figurava en els esquemes del sistema de parcs que des del 1917 anava perfilant Nicolau Rubió i Tudurí, i l'empresa Urbanización Güell, SA va proposar a l'Ajuntament de Barcelona que el comprés. El Consistori, no sense polèmica pel cost de l'operació, n'aprovà l'adquisició el 1922. Així doncs, si es considera tot el període, des dels orígens fins a la venda a l'Ajuntament i la conversió en un parc que s'obre al públic el 1926, l'èxit de l'operació és evident: tard o d'hora queden recompensats els interessos de tots els protagonistes.

Les reflexions desgranades fins aquí són tan sols algunes de les que suscita el treball de Mireia Freixa i Mar Leniz, centrat en el període anterior al Park Güell com a jardí públic de la ciutat. La nova documentació que aporta obre el camp a moltes altres visions. Emergeix, per exemple, un Antoni Gaudí pragmàtic, que busca solucions tant per al que avui designem com a sostenibilitat ambiental com per fer passar un pont de geometria simple i rectilínia a sobre de l'actual rambla de Mercedes.

Quan l'any 1926 el Park Güell va començar una segona vida com a parc públic, la seva valoració com a conjunt patrimonial es trobava sota mínims. Els modernistes i Gaudí eren considerats pel Noucentisme com una deriva estrofolària feliçment superada, llevat del respecte per Antoni Gaudí com a autor sacre i defensat per l'Església. El parc es mantenia dins dels paràmetres habituals dels pocs parcs que llavors tenia Barcelona. Que en Quimet, a la novel·la *La plaça del diamant* de Mercè Rodoreda, quedés allà per festejar amb la Colometa en temps de la Segona República no era tan diferent del que molts barcelonins recorden de temps no tan llunyans, quan anaven a la plaça del Teatre Grec a jugar a pilota o anar amb bicicleta. En feien ús, sobretot, els veïns i les escoles de Gràcia. Tothom sabia que el Park Güell era obra de Gaudí, i els seus ritmes, formes i colors no deixaven indiferent ningú, però sense donar-li més importància.

La revaloració de Gaudí va començar en el trentè aniversari de la seva mort, amb l'exposició organitzada el 1956 per l'Associació d'Amics de Gaudí, presidida per un net de Güell. Es va fer al Museu d'Història de la Ciutat, al Saló del Tinell. L'any següent es va exposar Gaudí al MOMA de Nova York, i el director del Departament d'Arquitectura i Disseny, Arthur Drexler, encara havia d'esforçar-se per vindicar la seva figura en oposició a l'arquitectura racionalista moderna. Drexler entenia que fos difícil comprendre Gaudí,

per reivindicar tot seguit el potencial de la seva obra amb una ampliació del ventall de lectures, de l'arquitectura a la psicoanàlisi. Aquesta primera revaloració, focalitzada sobretot en la Sagrada Família, va donar el tret de sortida al reconeixement de l'obra de Gaudí pel món, amb episodis com el del documental de Hiroshi Teshigahara del 1984, concebut com una gran simfonia arquitectònica sobre Gaudí i que va tenir un gran impacte, sobretot al Japó.

Progressivament, Gaudí i el Park Güell foren més coneguts, però res no feia presagiar una veritable allau turística. De fet, les xifres de visitants al Park Güell no van atènyer un caràcter massiu fins gairebé mig segle després, quan confluïren dos grans canvis que han afectat de ple tot Barcelona: la conversió en una gran destinació turística i l'Any Internacional Gaudí, el 2002. Hi va haver diverses exposicions i la que, novament, es va presentar al Museu d'Història de la Ciutat, al Saló del Tinell, fou comissariada per Daniel Giralt-Miracle. Llavors començà també la trajectòria de la Casa del Guarda com a espai del museu. El Park, amb Gaudí i Güell, s'ha incorporat així plenament al relat de la ciutat contemporània i a les línies de recerca del MUHBA al respecte, que són a l'origen d'aquest llibre.

En els darrers deu anys han estat intensos els debats sobre com gestionar el parc davant la massificació de visitants. Cal destacar que les noves necessitats han propiciat també els nous estudis. Aquesta obra no hauria estat possible sense els recursos aportats des de l'empresa pública municipal B:SM, dins del marc del projecte municipal Park Güell. La recerca sobre el parc avança també des de la perspectiva ambiental, en sentit ampli, amb un treball d'Albert Cuchí que esperem poder publicar aviat i que posa de manifest, a l'igual que l'obra que ara ens ocupa, la inconveniència d'abordar el Park Güell d'una manera singular i aïllada, quan és part substancial de la ciutat i de la història de Barcelona.

Detall del plànol general de la urbanització de la part baixa de Muntaner de Dalt, Francisco Mariné, 25 de maig de 1895. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q101, Urbanització i reforma, exp. 94/1, del 1895

- Correspondència entre els noms dels carrers dels plànols del capítol «De Can Muntaner de Dalt al Park Güell (1894-1914)» i els noms actuals dels carrers (any 2019)
- Larrard, carrer de → Larrard, carrer de
  - Maria Luïsa, carrer de → desaparegut
  - Marianao, carrer de → Marianao, carrer de
  - Milans, carrer de → Olot, carrer d'
  - Mina, carrer de la → Santuari de Sant Josep de la Muntanya, avinguda del
  - Nostra Senyora de las Mercedes, carrer de → Mercedes, carrer de
  - Passatge → Mercedes, passatge de
  - Rambla → Mercedes, rambla de
  - Salut, carrer de la → Mare de Déu de la Salut, carrer de la
  - Sant Vicenç, carrer de → Sant Cugat del Valles, carrer de
  - Sostres, carrer de → Sostres, carrer de

Font: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya Redibuixat de Carlos Ortega

Reescriure la història del Park Güell

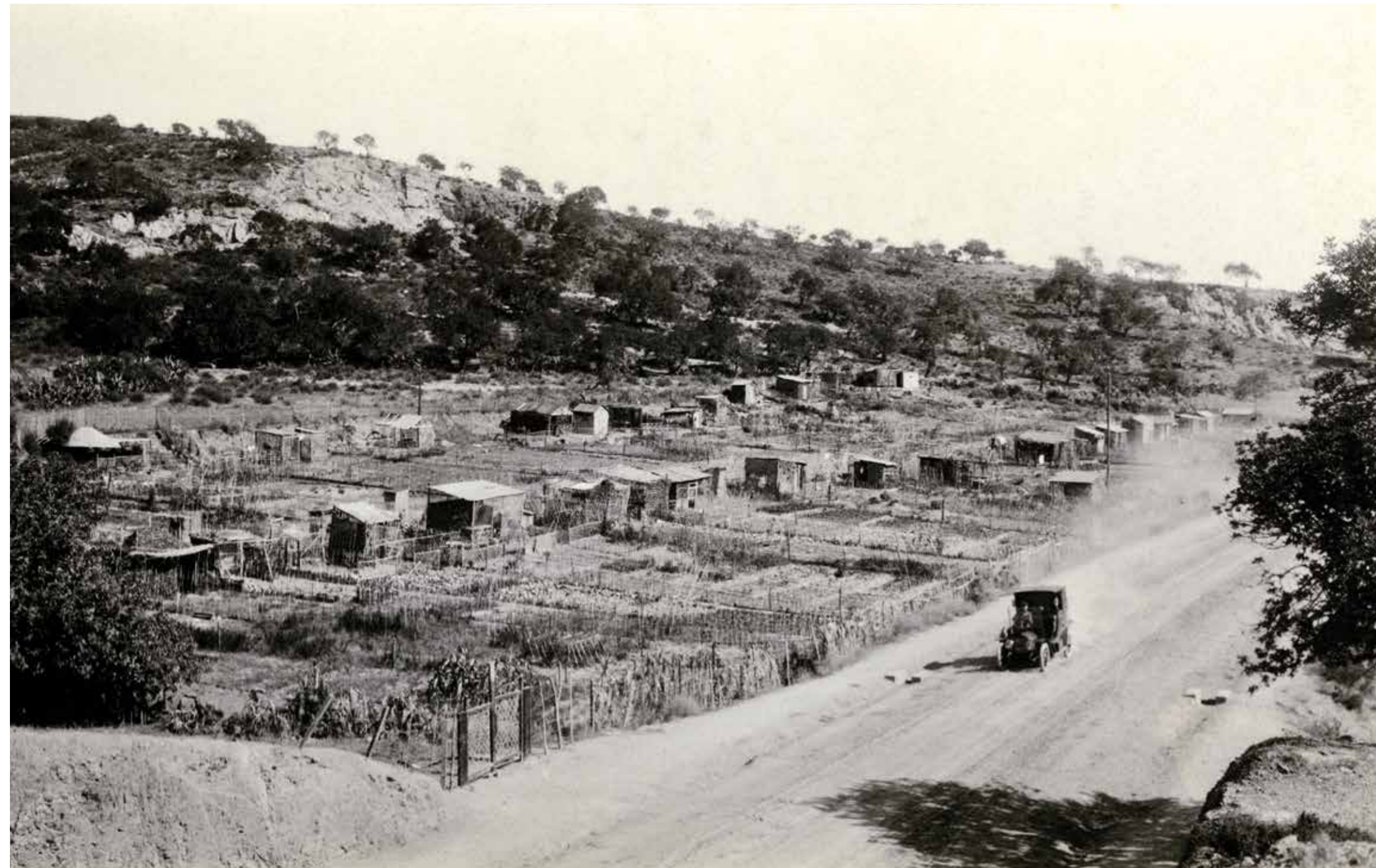
El Park Güell era, en els seus orígens, un projecte de *parc urbanitzat*. Tots els documents de l'època que s'han consultat —els que es van generar en el moment de fer la promoció del projecte, la memòria que acompanya la sol·licitud de llicència d'obres, les escriptures dels solars per edificar o els primers articles de premsa— il·lustren sobre la tipologia de l'encàrrec que Eusebi Güell i Bacigalupi (1846-1918) va fer a l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet (1852-1926): un parc privat en el qual es poguessin aixecar elegants cases aïllades o xalets, tancat amb un mur i amb sistemes de consergeria i vigilància propis, segons un model que derivava directament de la Gran Bretanya. Aquesta tipologia urbanística no es pot confondre amb la ciutat jardí, o amb un suburbi enjardinat, ni per descomptat amb una colònia industrial, com la que el mateix Güell va projectar a Santa Coloma de Cervelló.

L'any 1900, quan s'inicia la construcció del Park Güell, Barcelona era ja una metròpoli moderna i cosmopolita que superava el mig milió d'habitants. Des del segle XVIII, la producció i comercialització de teles estampades, les anomenades *indianes*, havia modificat substancialment la ciutat. S'havia iniciat el procés d'enderrocament de les muralles, des del 1854, i una ciutat nova projectada per l'enginyer Ildefons Cerdà (1815-1876) emergia entre la vella Barcelona i els pobles o viles del voltant. L'Exposició Universal del 1888 havia posat de manifest la preeminència de Barcelona com a capital manufacturera enfront de la resta de ciutats de l'Estat. Com a conseqüència d'això, va emergir una burgesia que volia viure de manera moderna i diferent, mentre encarregava edificis insòlits als arquitectes formats a la nova Escola d'Arquitectura i els feia decorar sumptuosament. De manera paral·lela, sorgia una elit cultural i artística que produïa i consumia música, literatura i obres d'art.

A. T. V. — I. - Vista panoràmica de BARCELONA desde el Parque Güell

Vista panoràmica de Barcelona des del Park Güell, 1910-1920. Àngel Toldrà Viazo. Col·lecció del Club Excursionista de Gràcia - AMDG

Vista de la Muntanya Pelada, 1917. Frederic Ballell. AFB

En aquest context, el Modernisme —i després el Noucentisme— s'ha d'entendre com un nou llenguatge cultural, artístic i, alhora, de representació urbana. El nacionalisme creixent, amb la consolidació del català com a llengua culta i l'aparició del catalanisme polític, donava empara a tot aquest procés. L'altra cara de la moneda eren els problemes socials, mai no resolts de manera convincent, que van esclatar durant la Setmana Tràgica a l'estiu del 1909 i que van tenir una gran incidència a tota la Catalunya industrialitzada i, de manera molt rellevant, a la metròpoli barcelonina.

L'any 1897, un reial decret aprovava l'annexió a Barcelona d'alguns dels municipis del seu voltant. Al mateix temps, el centre comercial dels carrers de Ferran i de Princesa es traslladava cap al passeig de Gràcia i l'Eixample central, que va tenir un creixement desmesurat com a zona residencial. Alhora, la ciutat creixia en direcció cap als vells suburbis fabrils, tot mantenint el seu caràcter més popular i industrial, mentre cap al peu de la serra de Collserola naixien barris acomodats de torres amb jardins, com la urbanització de la base del Tibidabo promoguda pel doctor Andreu, la Colònia Busquets a Vallvidrera, o Torre Baró, que no es va arribar a realitzar. De tots aquests projectes, el Park Güell, damunt de Gràcia, era el més ambiciós però, per contra, no va tenir l'èxit que el seu promotor, Eusebi Güell, esperava.

Antoni Gaudí va estar treballant al Park Güell durant quinze anys, entre el 1900 i el 1914. Va ser l'etapa més productiva de l'arquitecte, ja que mentre

aixecava la Torre Bellesguard i les dues cases plurifamiliars del passeig de Gràcia —la Casa Batlló i la Casa Milà—, anava a visitar, amb assiduitat, les obres de reforma de la Seu de Palma de Mallorca i continuava amb la construcció de la Sagrada Família. A més, per aquestes mateixes dates, estava implicat en dos altres projectes per a Eusebi Güell, la Colònia Güell —només l'església, perquè la resta del conjunt va ser obra dels seus col·laboradors— i el Celler Güell a Garraf, en aquest cas amb la col·laboració de Francesc Berenguer i Mestres (1866-1914). Tres projectes, doncs, per al mateix promotor: un parc urbanitzat per a les famílies benestants, una colònia obrera i la recuperació d'unes terres ermes. Aquest últim s'estava finalitzant, però els altres dos es van fer coetàniament, i per això hi havia un lògic anar i venir d'una obra a l'altra. Aquest lligam, però, va més enllà i, com veurem, hi trobarem també relacions més conceptuals en sintonia amb la imatge d'industrial culte, de *princep* modern, que volia tenir Güell. Un dels objectius d'aquest treball és interpretar el Park Güell com a obra de col·laboració entre arquitecte i promotor, sense que, en cap cas, vulguem menystenir la singularitat i la grandesa de la producció de Gaudí.

El juliol del 1899 Eusebi Güell havia adquirit la finca Muntaner de Dalt, anomenada també Casa Larrard, a la zona coneguda com la Muntanya Pelada, al barri de la Salut de l'antic terme municipal de Gràcia. Volia construir-hi, a la part alta, una urbanització de cases unifamiliars aïllades. Tres anys més tard va ampliar el recinte amb la compra de la finca contigua, Can Coll i Pujol. Només es van edificar dos xalets dels 60 que es preveien; en un hi va anar a viure el mateix Gaudí i l'altre va ser construït als terrenys adquirits per l'advocat Martí Trias i Domènech. Els edificis són obra de Francesc Berenguer i de Juli Batlle i Arús (1864-1928), respectivament. Així mateix, Güell i la seva família van deixar el seu ampli palau al carrer Nou de la Rambla, que van convertir en un lloc de representació, per ocupar la casa pairal de la finca, la Casa Larrard. La urbanització, però, no va donar els resultats que s'esperaven i a la tardor de l'any 1914 es van aturar les obres, al mateix temps que també es rescindia a Gaudí el contracte per a l'església de la Colònia Güell. A la mort de Güell, els fills van oferir el parc a l'Ajuntament, que el va adquirir i el va obrir com a parc públic l'any 1926.

El Park Güell sempre ha format part de la vida dels veïns de Gràcia i de tots els barcelonins. En vida de Güell, se cedia per a tot tipus d'actes culturals, benèfics i d'exaltació catalanista. Més tard, com a propietat municipal, ha estat una de les zones verdes més populars de la ciutat. La casa pairal dels Güell es va convertir en l'actual escola Baldiri Reixac, la de Gaudí es va obrir al públic com a Casa Museu Gaudí el 1963, i la Casa del Guarda ha esdevingut un espai museístic dependent del Museu d'Història de Barcelona (MUHBA). El Park Güell, Patrimoni Cultural de la Humanitat per la

Casa d'Eusebi Güell (antiga Casa Larrard) al Park Güell, convertida en l'actual escola Baldiri Reixac, 1928. Arxiu Mas

Berenar a la Muntanya Pelada, un espai social de molta concurrència entre la societat catalana a principis del segle xx, 1908. Joan Morera. Col·lecció del Club Excursionista de Gràcia - AMDG

Representació de *L'auca del senyor Esteve*. Escena del tercer acte: «La muntanya pelada», 1917. Alexandre Merletti. AFB

UNESCO des del 1984, s'enfronta a una nova etapa amb uns usos turístics que haurien de conviure amb els interessos veïnals i els de tots els ciutadans.

L'estructura d'aquest llibre ens permet abordar diferents temes relacionats amb el subjecte d'estudi. El capítol «La nova Barcelona. Creixement i representació» ens situa en el context urbà de la Barcelona de principis del segle xx, una ciutat en ple creixement, tot ressenyant qüestions com les de l'habitatge, el transport i els parcs i jardins, públics i privats, de la ciutat. El capítol següent, «Güell i Gaudí. Promotor i arquitecte», en canvi, descriu l'entorn social i cultural d'Antoni Gaudí i Eusebi Güell, una relació entre arquitecte i promotor amb la sintonia necessària per afavorir la construcció del Park Güell. A «El Park Güell o com naturalitzar la ciutat» s'analitzen els possibles patrons que poden haver determinat el model d'urbanització del Park Güell alhora que se cerca una interpretació dels aspectes més paisatgístics de l'obra de Gaudí. Tot seguit, a «De Can Muntaner de Dalt al Park Güell (1894-1914)» es descriu l'antiga finca Muntaner de Dalt i el Park Güell des del punt de vista registral i administratiu, explicant els diferents projectes urbanístics, concebuts o executats. A continuació, el capítol «La construcció del Park Güell, pas a pas» fa una descripció detallada, i cronològica, de la construcció del projecte i «De *park* residencial a parc municipal (1915-1926)» analitza tot el procés que va portar el recinte a convertir-se en un parc públic. A manera de capítol conclusiu, «Apunts finals» pretén recapitular i fer èmfasi en els aspectes més determinants de tot el treball presentat. L'últim dels capítols, «Fonts per a una revisió historiogràfica», repassa les fonts de recerca consultades i analitzades al llarg d'aquest estudi i presenta un breu estat de la qüestió bibliogràfica.

Voldríem, però, detenir-nos breument en aquest darrer punt, atès que creiem necessari, abans d'entrar en matèria, posar en valor algun dels aspectes del procés metodològic d'aquest treball pel que fa a l'estudi de les seves fonts. L'esforç mantingut en aquesta recerca ha estat, principalment, el de tornar a revisar les fonts originals. D'aquesta manera, a més de trobar arxius on encara hi havia molta informació inèdita, hem evitat el perill d'incórrer en errors sostinguts en treballs previs. S'ha pogut fer una revisió iconogràfica molt extensa, així com accedir a molta premsa de l'època, gràcies a la gran tasca de digitalització d'arxius portada a terme en els darrers anys. Per la important presència que tindran al llarg del treball, destaquem dos dels textos primigenis estudiats: la memòria de Salvador Sellés i Baró (c. 1869-1948) del 1903 amb motiu de la visita al Park Güell organitzada per l'Associació d'Arquitectes de Catalunya¹ i la memòria del 1904, signada per Eusebi Güell, de l'expedient de sol·licitud del permís d'obres del parc presentada a l'Ajuntament de Barcelona.²

Per concloure aquesta introducció voldríem tornar als primers anys del segle xx, quan s'estava construint el Park Güell i la Muntanya Pelada era

En la Montaña Pelada, Joaquim Xauradó, 1901. Dibuix reproduït a *Blanco y Negro*, 543 (28 de setembre de 1901), número especial dedicat a Catalunya, pàg. 8. BC

Van a fer una costellada a la Montanya Pelada, Ramon Casas, 1907. Dibuix reproduït al plafó ceràmic de *L'auca del senyor Esteve*, del carrer de Petritxol de Barcelona, 2019. MUHBA

un lloc d'esbarjo, amb un marcat caràcter popular, per als barcelonins. Ho farem a través de dos testimonis de l'època, un dibuix satíric i una descripció literària. El primer és un còmic de Joaquim Xauradó (1872-1933), de la revista *Blanco y Negro* de l'any 1901,³ en què mostra les maneres que tenien els barcelonins de fruir de l'oci dominical segons la classe social, a Miramar —a Montjuïc— al Parc de la Muntanya, a Vallvidrera i a la Muntanya Pelada. La segona és la popular *L'auca del senyor Esteve*, de Santiago Rusiñol (1861-1931), una imatge festiva del que realment representava la Muntanya Pelada dins de l'imaginari barceloní. L'autor descriu la sortida familiar per anar a dinar al camp: «S'endurien la minyona, l'arroç, la caçola, el pollastre, el congre, els muscles, i l'ensiam; surtirien de bon matí; pujarien a n'el cotxe de Gràcia, anirien a n'el lloc més camp que hi havia a n'els volts de la ciutat, a la *Montanya Pelada*, dinarien patriarcalment [...]».⁴ El llibre està escrit el 1907, moment en què la proposta d'urbanització del Park Güell estava en

plena actualitat. Ambdós documents ens situen entre la menestralia i la petita burgesia, ens parlen del cotxe de Gràcia, de l'esbarjo familiar els diumenges, però també ens estan descrivint el caràcter popular de l'emplaçament, allunyat d'una urbanització d'elit, com pretenia Eusebi Güell.

1. Salvador SELLÉS [I BARÓ], «Park Güell», *Asociación de Arquitectos de Cataluña. Anuario para 1903*, pàg. 47-67. Es pot consultar aquest text a l'annex. El 1903 també es va fer una edició del text en forma de petit llibre per als afiliats, que és de Barcelona, Imprenta y Litografía Henrich, 1903. Aquí citem sempre a partir de l'edició de l'Anuario.

2. *AMCB* (Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona), Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, *Obres majors*, exp. Fo-2882/1904, del 1904. Es pot consultar el text de la Memòria a les pàgines 113 i 114 d'aquest volum.

3. *Blanco y Negro*, 28 de setembre de 1901, pàg. 8.

4. Santiago RUSIÑOL, *L'auca del senyor Esteve*, Barcelona, Edicions 62-La Caixa, 1979 (1907), pàg. 253.

**La nova Barcelona.
Creixement i representació**

La construcció del Park Güell va ser un procés llarg. Les obres van començar el 1900 i s'hi va estar treballant fins a la tardor del 1914. És una empresa iniciada en els anys del Modernisme i acabada en ple Noucentisme, períodes en els quals Catalunya i, en concret, la ciutat de Barcelona travessen situacions polítiques, culturals i socials complexes i, sobretot, de signe i orientació diferents, fins i tot contradictoris.

Barcelona i el Park Güell. Entre el Modernisme i el Noucentisme

La cultura catalana en aquells anys va traspasar, pausadament, les fronteres entre el Modernisme i el Noucentisme. Malgrat la radicalitat amb què es van formular aquests moviments, ambdós tenien un important objectiu comú: definir una societat moderna. Aquesta modernitat tenia com a punt de partida una aparent contradicció: calia ser cosmopolita, és cert, però sense deixar de banda la tradició. Diem que aquesta contradicció és només aparent, atès que no podem oblidar que la recuperació de les arrels era connatural en un procés que, ja des de la Renaixença, tenia com un dels seus objectius principals rescatar la llengua, la cultura, la història i les tradicions.

La hipòtesi defensada en aquest treball és que Eusebi Güell, monàrquic i alhora defensor dels ideals de la prudent burgesia catalanista, pròxim a l'ideari de la Lliga Regionalista,¹ va ser un fervent seguidor dels principis polítics i culturals del Noucentisme. Al cap i a la fi, el Noucentisme era molt més que un programa cultural o estètic, representava l'afany per part d'un grup d'intel·lectuals, polítics i industrials de dotar Catalunya amb les estructures necessàries per construir una societat moderna. Moltes de les actuacions d'Eusebi Güell estan tenyides d'aquesta ideologia. En aquest sentit, podem recordar l'adjectiu d'*aristocràtic* que li donava el seu primer biògraf, el pare Miquel d'Esplugues, una qualificació que no feia al·lusió al seu nou títol de comte de Güell, atorgat pel rei Alfons XIII, sinó a la dignitat amb què empenia accions culturals de signe catalanista.²

Per reforçar aquesta afirmació podem recordar la seva disponibilitat a cedir el Park Güell per a tot tipus d'actes patriòtics, el més significatiu dels quals va ser la *Garden Party*, organitzada en el marc del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, el 14 d'octubre de 1906, un dels actes més transcendents en el naixement del catalanisme polític³ —i del Noucentisme. Deu anys més tard, el 21 de maig de 1916, s'hi va fer el gran banquet de la Festa de la Unitat Catalana per celebrar el triomf dels candidats de la Lliga Regionalista. A l'hora dels brindis, Francesc Cambó i Batlle (1876-1947), Josep Puig i Cadafalch (1867-1956) i altres prohoms catalanistes van pronunciar encesos discursos.⁴ Així mateix, podríem recordar la seva condició de patró de professionals i intel·lectuals inscrits dins de les files del

Garden Party del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, 14 d'octubre de 1906. Frederic Ballell. AFB

Escalinata del Park Güell amb motiu de la festa de la Unitat Catalana, 21 de maig de 1916. Carles Fargas i Bonell. AFCEC

Discurs d'un dels participants durant la festa de la Unitat Catalana, 21 de maig de 1916. Carles Fargas i Bonell. AFCEC

catalanisme, com ara el mateix Antoni Gaudí, el poeta Jacint Verdaguer (1845-1902), l'economista i polític Ferran Alsina i Parellada (1861-1908), l'advocat i polític Narcís Verdaguer i Callís (1862-1918), preceptor dels seus fills, el músic Josep Garcia Robles (1835-1910), professor de música de les seves filles, el pintor Aleix Clapés (1846-1920) i el poeta Ramon Picó i Campamar (1848-1916), que, a més, va ser el seu apoderat.

Però tot i això, considerem el Park Güell com una fita essencial del Modernisme. Aquest moviment es correspon amb el moviment europeu de l'Art Nouveau —Sezessionstil, Modern Style, Liberty, etc.— amb el qual té en comú l'interès per abandonar formes i estils decoratius i arquitectònics historicistes per buscar inspiració en les formes orgàniques o de la natura.

Cal insistir que, a principis del segle xx, els arquitectes i els crítics d'arquitectura catalans eren coneixedors dels camins empresos per la renovadora arquitectura del moment. Ens en dona testimoni, per exemple, Jeroni Martorell i Terrats (1876-1951),⁵ un arquitecte seguidor de Gaudí que el 1903 va escriure un extens article a *La Catalunya*, una de les revistes de més difusió del moment, en el qual descrivia curiosament els corrents arquitectònics europeus i afirmava que la nova arquitectura catalana n'era una branca inqüestionable.

Però el Modernisme català és un fenomen molt més ampli que l'Art Nouveau internacional. El Modernisme supera els límits de l'arquitectura i de les arts decoratives, per convertir-se en un fenomen *epocal* amb un objectiu molt clar: la modernització de la societat, en tots els seus aspectes. Així, el Modernisme comprèn moltes altres activitats culturals, la pintura i l'escultura, però també la música, l'art del jardí, el cant coral, el món de l'espectacle i, per sobre de tot, la llengua catalana, la premsa, la novel·la, el teatre o la poesia. Joan Lluís Marfany,⁶ el 1982, precisava tres sentits per al terme. En primer lloc, entès com a moviment —de fet, tal com s'entenia en el seu moment— que aplegava els artistes o els grups que li donaven suport, essencialment el grup d'intel·lectuals que es reunien a l'entorn de la revista *L'Avenç* als anys noranta del segle XIX; o els que, amb Santiago Rusiñol al capdavant, celebraven per les mateixes dates les Festes Modernistes de Sitges o assistien a les tertúlies d'Els 4 Gats, ja a finals de segle. Una altra accepció del terme seria com a actitud, en el sentit de tenir un posicionament obert per a tot allò modern. I en darrer

lloc, com l'entenen ara, és a dir, com a període històric.

Ara bé, s'ha de precisar també que, en els primers anys del segle xx, el mateix Modernisme patia un fort descrèdit a escala popular i s'associava només al decadentisme i, per aquest motiu, era objectiu de tot tipus d'interpretacions crítiques. Hem de pensar que els arquitectes que formaven part de la societat més benpensant no s'haurien adherit mai a un moviment que consideraven decadentista i de baixos continguts morals. De fet, aquest grup de professionals, com ha demostrat Judith Rohrer,⁸ es consideraven seguidors simplement de l'arquitectura nova, tal com deia el citat Jeroni Martorell. Molts d'ells, a més, com ara Puig i Cadafalch i Joan Rubió i Bellver (1870-1952), van estar relacionats estretament amb la política regionalista

que, políticament, se situava als antípodes del Modernisme bohemi i decadentista.

L'arquitecte i primer biògraf de Gaudí, Josep Francisc Ràfols i Fontanals (1889-1965) va ser qui va rescatar el terme *Modernisme* el 1943, entès com a període històric, amb un llibre pioner, *El arte modernista en Barcelona*,⁹ en el qual descrivia l'ambient artístic i literari de la Barcelona modernista. D'acord amb l'accepció del terme que acabem de descriure, no hi va incloure els arquitectes en la primera edició. Ràfols, que havia tingut contactes directes amb els protagonistes, coneixia perfectament els recels que havia tingut el Modernisme entre aquests professionals. Però en una nova versió del 1949, *Modernismo y modernistas*,¹⁰ va dedicar dos capítols a l'arquitectura. Poc després, Alexandre Cirici, a *El arte modernista catalán*,¹¹ elaborava la primera visió unitària entre les arts plàstiques i l'arquitectura amb un tractament molt ampli de les arts decoratives. A partir d'aquest moment, el Modernisme va passar a ser considerat un dels grans moviments de l'arquitectura catalana.

La mateixa idea de modernitat està també present en el Noucentisme,¹² que, més enllà de ser un moviment cultural i un estil artístic com havia estat el Modernisme, va ser una actitud cívica promoguda per les capes dirigents de la societat catalana i que va atraure, així mateix, molts dels intel·lectuals que havien format part de la generació anterior. Va arribar al seu punt de màxima difusió coincidint amb la proclamació de la Mancomunitat de Catalunya, l'any 1914, quan es van emprendre tota una sèrie de profundes reformes encaminades a construir un estat dins de l'Estat, amb la creació de serveis públics com ara cooperatives agràries, biblioteques, escoles elementals i superiors, xarxes de carreteres, de telefonia, etc., en el marc d'un dels moments de més dinamització social i cultural de la Catalunya contemporània.

Bona part dels artistes i els arquitectes, seguint el mestratge d'Eugeni d'Ors, van prendre com a referència estètica el passat clàssic, interpretant que les arrels del país eren a l'antiguitat i no pas a l'edat mitjana, que tant havia fascinat romàntics i modernistes. Els pintors i els escultors s'inspiraren en l'estatuària antiga però sense abandonar tocs de modernitat que trobaven en l'art-déco i en artistes *mediterranis* com ara Aristides Maillol, Paul

Josep M. Jujol. Dibuix de Joan Matamala, 1952-1967. Càtedra Gaudí

Torre de la Creu a Sant Joan Despí, 1916. Càtedra Gaudí

Cézanne i Henry Matisse —l'*Almanach dels Noucentistes*, editat l'any 1910, n'és un bon exemple. El retorn a allò clàssic és una actitud que no és estranya a l'Europa de principis del segle xx fins als anys de la Primera Guerra Mundial. A França i Itàlia, des de finals del segle XIX es vivia per a una recuperació d'aquesta tradició enfront de l'estètica decadentista, tot buscant un substrat en l'antiga unitat mediterrània, el Mare Nostrum.¹³

Malgrat, però, que el retorn a allò clàssic era el *llenguatge* oficial segons pontificava Xènius —pseudònim d'Eugeni d'Ors— des del seu *Glossari*, molts arquitectes, conscients de la plasticitat i la bellesa del Modernisme, no van renunciar a les seves principals contribucions, el gust per les formes sinuoses, parabòliques, el·líptiques o helicoidals, l'ús del maó vist, el color del mosaic o el trencadís. Ignasi de Solà-Morales, en un clarivident article publicat l'any 1976 a *Cuadernos de Arquitectura*,¹⁴ insistia ja en aquest punt. Així,

un dels principals deixebles de Gaudí, Cèsar Martinell i Brunet (1888-1973), és l'autor d'una gran part dels cellers agrícoles —d'un Modernisme més que evident— que es distribuïen per tot el territori. Rafael Masó i Valentí i Josep Maria Pericas reinterpreten com a noucentistes models inspirats en la Sezessionstil vienesa —Wiener Sezession. I, evidentment, l'exemple més significatiu del respecte per les formes modernistes és la continuació del temple de la Sagrada Família i la significació que va agafar dins de la definició del nou ideari catalanista. Josep Maria Jujol i Gibert (1879-1949), per la seva banda, edificava a Sant Joan Despí la Torre de la Creu (1913-1916) i l'església de Vistabella (1923-1924), mentre Joan Rubió i Bellver feia l'església de la Residència d'Estudiants de Barcelona (1927-1930) i el santuari de Montferri (1927-1929). En aquest context, la construcció del Park Güell per Gaudí —i, en els darrers anys, amb la intervenció de Jujol— no es podia interpretar com una oposició radical al Noucentisme que s'anava imposant.

D'altra banda, en la nova Catalunya del Noucentisme, el Park Güell era també un gran jardí, i l'art de jardí, el que ara definim com a *paisatgisme*, era considerat obertament una bella art. Joaquim Folch i Torres, gran coneixedor de la història i tècnic de museus, des del diari *La Veu de Catalunya* defensava l'*art del jardí* com una de les mostres més completes de la civilitat noucentista.¹⁵ En aquest context, cal entendre la presència a Barcelona del paisatgista francès Jean-Claude-Nicolas Forestier (1861-1930), on va residir entre el 1916 i el 1918, i que va ser el mestre de Nicolau M. Rubió i Tudurí (1891-1981), aquest darrer, un personatge clau en el procés de venda del Park Güell a l'Ajuntament. En síntesi, en l'entorn del Noucentisme, es definia una nova cultura del jardí, quan estava encara vigent el projecte de parc urbanitzat promogut per Eusebi Güell. Aleshores, i de la mà de Rubió i Tudurí, el Park Güell va acabar convertint-se en una peça de l'engranatge del sistema de parcs i jardins de Barcelona. Tot això ens porta a proposar afegir una interpretació, podríem dir *noucentista*, del Park Güell, tant pel mateix ús que en va fer Eusebi Güell, amb la seva cessió per a actes i festivals, com per la seva integració dins de la *noucentista* xarxa de parcs i jardins. Aquesta és una de les qüestions que anirem desenvolupant al llarg d'aquestes pàgines.

L'Eixample i la creació d'una nova metròpoli

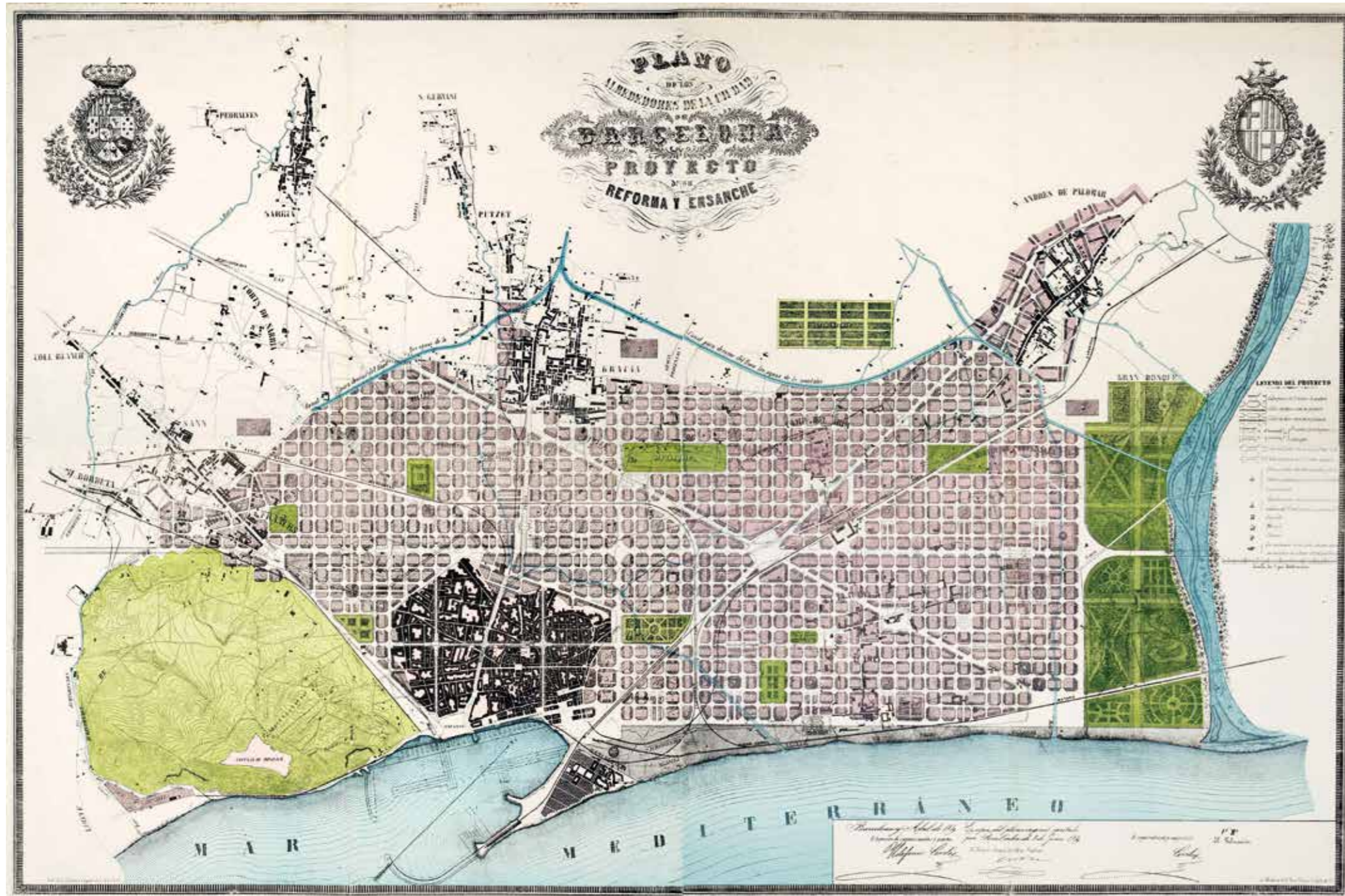
La imatge de la moderna Barcelona està vinculada al desenvolupament del nou Eixample projectat per l'enginyer Ildelfons Cerdà, que,¹⁶ com ha demostrat la crítica, és una de les millors actuacions urbanístiques del segle XIX. La construcció d'aquest enorme barri, que incloïa cases senyoriwoles i zones comercials en el seu espai central, i habitatges obrers, fàbriques i tallers a la perifèria, va convertir Barcelona, després de la gran Exposició Universal

Capella de l'església de la Residència d'Estudiants de Barcelona, de Joan Rubió i Bellver, 1985. Jordi Isern. AGDB

del 1888, en una de les grans metròpolis del Mediterrani. Però no es pot deixar de considerar que, a diferència de la majoria de ciutats europees, on les muralles s'havien anat demolint per propiciar el desenvolupament de la indústria i el comerç, Barcelona havia estat una ciutat tancada dins de les seves muralles fins a la segona meitat del segle XIX. La causa d'aquesta situació és prou coneguda, l'estatus jurídic de plaça militar des de la desfeta del 1714. Els edificis industrials s'amuntegaven en barris extrems de la ciutat, el Raval o Sant Pere, mentre es barrejaven amb habitatges i comerços i causaven greus problemes d'habitabilitat que van provocar diverses epidèmies de còlera a mitjan segle XIX. L'enderrocament de les muralles era un clam ciutadà que, finalment, es va assolir a partir de l'any 1854,¹⁷ aprofitant el moment polític propici del Bienni Progressista. El Consistori va optar per convocar un concurs per a l'elaboració d'un projecte d'eixample, que va guanyar l'arquitecte Antoni Rovira i Trias (1816-1889), però que va ser adjudicat directament des del Ministeri de Foment, mitjançant una reial ordre del 1859, a Cerdà.¹⁸

Cal reconèixer, però, que el Pla Cerdà, tot i presentar un disseny de la planimetria menys aparent que el de Rovira i Trias, tenia grans avantatges pel que fa al planejament i la concepció de l'habitatge. No en va, hem de considerar Cerdà com un dels principals urbanistes europeus i el primer a teoritzar les seves idees en un tractat, *Teoria General de la Urbanització*

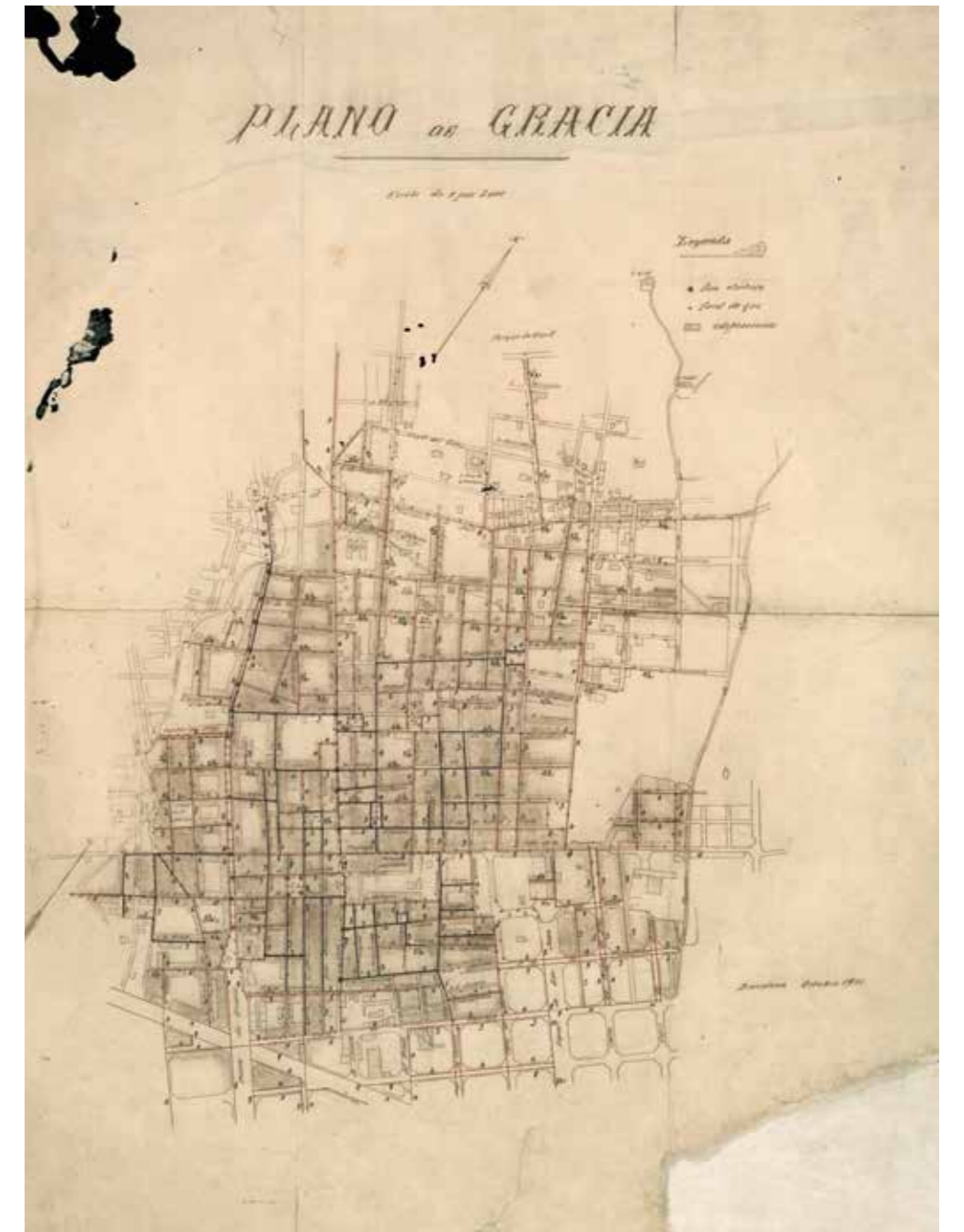
Plànol dels voltants de la ciutat de Barcelona i projecte de reforma i eixample, Ildefonso Cerdà, 1859. AHCB

y aplicación de sus principios y doctrinas a la Reforma y Ensanche de Barcelona.¹⁹ El Pla Cerdà es desenvolupava en la gran extensió de terreny compresa entre la vella ciutat i els municipis del pla, i una nova ciutat naixia al costat del recinte medieval.

L'Eixample s'organitza a partir d'un disseny reticular d'amplis carrers d'illes quadrades amb unes cantonades que es retrauen formant xamfrans i creant uns espais balders per a usos múltiples. Des del punt de vista de disseny urbà, aquesta és una de les grans aportacions de Cerdà. La retícula dels carrers es creua per diverses vies disposades en diagonal, amb l'objectiu d'unir els antics nuclis urbans i el port, prioritzant la circulació viària, tant per a carruatges com per al ferrocarril. Però, a diferència de la majoria de projectes urbanístics europeus que havien fet prevaler el dibuix urbanístic per sobre de la funcionalitat, el pla barceloní estava pensat per ser habitat, i la casa es posava per sobre de la ciutat entesa com a planimetria urbana. Tots els habitatges havien de tenir serveis, sistemes de ventilació i condicions higièniques similars, i la retícula dels carrers preveia un modern sistema de sanejament urbà. Ara bé, l'unitari i funcional Pla Cerdà no va agradar als barcelonins, en part perquè va ser aprovat i imposat des del govern central, però també perquè no dibuixava belles perspectives d'avingudes i carrers urbans seguint els models de les grans capitals europees com ara París i Viena.

El projecte, pròxim als plantejaments utòpics del segle XIX, volia evitar la saturació i les males condicions de salubritat de les ciutats industrials, sufocades sota el fum de les fàbriques. La ciutat havia d'estar integrada a la natura; el lema del projecte de Cerdà era «¡Ruralizad lo urbano, urbanizad la ciudad!» i, en consonància amb això, preveia només construir dues bandes de l'illa, de manera que quedessin garantides les zones verdes i els cultius. A més, Cerdà dividia la ciutat en dues grans àrees, cada una de les quals havia de tenir un parc urbà, i preveia també un gran bosc a la desembocadura del riu Besòs. L'ocupabilitat progressiva de les illes, ja des dels primers moments, va fer abandonar el sentit utòpic de Cerdà. Eusebi Güell, nascut el 1846, tot i que no va viure mai a l'Eixample, va conèixer molt bé els debats respecte a l'aplicació del Pla Cerdà i la pèrdua progressiva dels seus espais verds.

Per culminar el gran procés metropolità mancava encara un pas: integrar les poblacions limítrofes, que *de facto* ja eren molt dependents. Va ser un procés complex que es va iniciar amb el Pla d'Aggregacions,²⁰ aprovat el 20 d'abril de 1897. D'aquesta manera es

Plànol de la xarxa d'enllumenat de Gràcia. Als principals carrers i places del barri, l'electricitat havia substituït el gas, prova del procés d'urbanització que es va produir al barri en aquests anys. *Plano de Gràcia*, 1911. AHCB

van annexant a poc a poc les Corts de Sarrià, Sant Gervasi de Cassoles, Sant Andreu de Palomar i Sant Martí de Provençals, i dues viles, la de Santa Maria de Sants i la de Gràcia, on hi havia ubicada la gran finca Muntaner de Dalt. Horta ho va fer el 1904 i la darrera població a perdre el seu estatus de municipi independent va ser Sant Vicenç de Sarrià, l'any 1921.

L'antiga vila de Gràcia i la seva reestructuració

El Park Güell es va ubicar al barri de la Salut, al nord de l'antiga vila de Gràcia, que s'acabava d'annexionar a Barcelona. Gràcia, malgrat que també havia tingut un potent increment tant d'habitatges com de petites indústries i tallers, s'havia engrandit a partir de criteris i models urbanístics molt diferents dels de Barcelona. El seu desenvolupament econòmic, com era el cas d'altres localitats limítrofes com ara Hostafrancs,²¹ era obertament subsidiari del seu veïnatge amb la gran ciutat.

Gràcia havia estat un municipi rural que s'estructurava entorn de les seves rieres— el torrent de l'Olla, el torrent d'en Vidalet i d'altres que han perdut el seu nom— i tres grans vies de comunicació —dos carrers transversals com són les dues travesseres i el carrer Gran. La travessera de Dalt ens interessa especialment, ja que és la gran artèria prop del Park Güell. Originàriament, era un antic ramal que comunicava la carretera de Ribes —que després creuava Collserola per l'actual República Argentina— amb la que procedia de Martorell i Saragossa, esquivant la gran ciutat.

En aquests anys, Gràcia va perdre el seu caràcter agrari i es va urbanitzar a partir de grans finques que es van anar dividint per edificar-hi. El sistema d'adquisició de les parcel·les, segons el sistema conegut com a emfiteusi (vegeu el quadre de la pàgina 84), era un model que abaratia els costos, ja que el terreny no es comprava sinó que, simplement, es pagava un cens per al seu ús. Aquest va ser el sistema a través del qual Eusebi Güell volia, en un principi, adjudicar els solars del Park Güell.

El procés d'ocupació es va produir al llarg de tot el segle XIX. El 1825 es va urbanitzar la primera d'aquestes finques —la plaça de Trilla i els seus carrers adjacents, propietat d'Àgueda Trilla— i després es van anar parcel·lant altres propietats, seguint el mateix model urbanístic.²² Enric Serra i Riera, en el seu exhaustiu estudi,²³ analitza tot el procés. Identifica, a més, el que anomena les ordenacions «majors»: a més de la d'Àgueda Trilla (1830), la de Marc d'Olives (1831), Paula Pava i Galvany (1836), Antoni Rabassa (1836), Joaquim Mas (1840), Francesc Alsina (1843), Josep Rosell (1850) —que es correspon a la popular plaça del Diamant i els seus voltants—, Ramon Martí i Pau Vilaregut (1860), Manuel Torrente, Miquel Massens i Antoni Rabassa (1861) —la zona de la plaça de Rovira i Trias, de la qual parlem tot seguit—, els hereus d'Esteve Joanich (1877) i l'Hospital de la Santa Creu —la

Virreina— (1883). Totes han deixat una sèrie de topònims que ens recorden encara el seu passat rural. La resta eren intervencions més petites, algunes vegades, d'un simple carrer.

El sistema de planificació urbana va ser molt similar en totes aquestes ordenacions, adaptant-se a les normes municipals,²⁴ una retícula ortogonal que delimitava carrers de 6 m d'ample, sempre amb una plaça central que donava caràcter a la zona. Així ho recollien les ordenances de la vila que es van redactar el 1872: «En toda nueva barriada que se forme se construirá plaza ó plazas segun la importancia que aquella tenga respecto del número de calles que se construyan y por la superficie de terreno que se urbanice».²⁵ La tipologia edificatòria va ser majoritàriament la casa plurifamiliar de diversos pisos en una parcel·la rectangular amb 5 o 6 m de façana al carrer i 30 o 40 m de profunditat. A les zones limítrofes, però, es va imposar la tipologia de casa adossada, d'uns 5 m de façana, d'una o dues plantes i amb un petit pati posterior.²⁶

La urbanització de la plaça de Rovira i Trias ens interessa de manera especial perquè era la urbanització de mides significatives més pròxima al que ara ocupa el Park Güell. La plaça es coneixia també com la plaça dels Tres Senyors pels tres antics propietaris dels terrenys però, finalment, va rebre el nom de l'arquitecte municipal de Gràcia, Antoni Rovira i Trias, autor del projecte d'urbanització d'aquests terrenys. En aquesta zona es va imposar el mateix tipus de parcel·lació que a la resta de la vila, però adaptant-la també a cases unifamiliars. El dinamisme de la zona, però, va determinar que l'any 1883 arribés un tramvia fins a la mateixa plaça.²⁷ L'any 1907 es va iniciar un expedient promogut per la Compañía General de Tranvías²⁸ per fer una nova línia que havia d'anar a la plaça de Rovira i Trias amb un ramal fins al Park Güell, que no va arribar a bon terme i del qual tractarem al final d'aquest capítol.

A la Muntanya Pelada,²⁹ encara per urbanitzar en els darrers anys del segle XIX, s'hi ubicava la finca anomenada Muntaner de Dalt, que va adquirir Eusebi Güell el 1899. Dedicarem un capítol sencer d'aquest llibre, «De Can Muntaner de Dalt al Park Güell (1894-1914)», a clarificar tot el procés de desmembrament d'aquesta enorme finca, en una part de la qual Gaudí va projectar el Park Güell.

L'habitatge en una Barcelona ordenada

A la ciutat de Barcelona la construcció es va activar en els anys posteriors a l'Exposició del 1888, ja que molt capital va ser invertit llavors en habitatges de lloguer. Es va iniciar un procés tant de construcció de nous immobles com de substitució dels antics, que es va desenvolupar paral·lelament

al desplaçament del centre comercial des de la ciutat antiga cap al nou Eixample. En aquesta època van ser edificades les cases modernistes més significatives de l'Eixample central, la zona més prestigiada de Barcelona,³⁰ al mateix temps que es definia la tipologia d'habitatge en cases plurifamiliars que ha perdurat fins avui. Els pisos ocupen tota la profunditat del solar amb una zona d'habitacions oberta al carrer i l'altra al pati interior —és a dir, amb orientació est-oest o nord-sud—, ambdues parts comunicades per un llarg passadís. En els anys que ens ocupen, alguns promotors encara es reservaven un sumptuós principal, mentre dedicaven la resta de l'habitatge a lloguer.

No obstant, a la nova Barcelona, no es va poder solucionar satisfactòriament la qüestió de l'habitatge de les classes treballadores. El tema havia estat tractat per Cerdà en els estudis previs al seu projecte d'urbanització, però no hi va haver una política coherent fins a la proclamació d'una llei estatal el 12 de juny de 1911. L'habitatge obrer es va adaptar a diferents tipologies segons les zones en les quals s'ubicava, sempre en barris molt delimitats i amb una gran concentració industrial. A la ciutat antiga, als barris del Raval o en zones pròximes, com el Poble Sec, sempre es va imposar l'habitació en alçària, mentre en els antics pobles de la perifèria es mantenien les antigues tipologies rurals. La condició perifèrica de Gràcia explica que molts dels seus barris fossin ocupats per famílies treballadores, al mateix temps que també s'hi van ubicar segones residències de la burgesia.

Però el que ens interessa ressaltar és que, si bé en les primeres construccions de l'Eixample es podien trobar diverses tipologies d'habitatge com xalets amb jardí o cases unifamiliars adossades de dues plantes o d'una, des de principis del segle XX aquest tipus d'edificació es va desplaçar cap a les zones més altes, prop de Collserola. En localitats com ara Sarrià i Sant Gervasi és on es van ubicar les anomenades *torres* amb jardí, mentre que en els antics municipis de Gràcia, Sants, Horta o Sant Martí de Provençals es van construir cases unifamiliars més simples, d'una o dues plantes, el que es coneixia com a *cases de cos* i que tenien l'amplitud estàndard de les bigues de fusta.

Les zones limítrofes de l'Eixample, per la seva banda, es van convertir en barris de residència obrera, amb unes característiques tipològiques afins a les de les residències burgeses, però amb una economia de mitjans molt més limitada. Ara bé, la ciutat i els barris es van organitzar a

partir d'una segregació social evident, condicionada per les condicions higièniques, la qualitat dels habitatges i l'accés al transport.

Hem de tenir també en consideració però, per entendre l'estètica gaudiniana del Park Güell, que la nova Barcelona, des dels seus barris més allunyats fins als centrals, es va convertir en una eclosió de façanes modernistes, en habitatges i comerços, única en una Europa dominada per una arquitectura monocroma, incloses també les grans ciutats *art nouveau* com ara Glasgow i Brussel·les. Barcelona gallardejava de la nova arquitectura, tant en barris sumptuosos com en els més populars i, massa vegades, en contradicció amb l'ambient d'enfrontament social que es vivia al carrer. El fet de ser una ciutat que no tenia els condicionaments de ser una capital d'estat li permetia aquesta imatge d'informalitat aparent. Ja en una altra ocasió³¹ hem definit el Modernisme català com un fenomen clarament perifèric, només possible en una ciutat que no era capital i que, a més, estava dirigida per una burgesia de *nous rics* que tenien com a objectiu marcar les diferències amb la capital. Però tot i ser un llenguatge propi de la burgesia, també va ser adoptat amb

Vista dels edificis del passeig de Gràcia, entre Aragó i Consell de Cent, construïts per destacats arquitectes, que s'anomena popularment «illa de la Discòrdia», c. 1910-1920. Autor desconegut. AFB

entusiasme per les classes treballadores. Detalls ornamentals i aplicacions de ceràmica en façanes i, sobretot, la popularització dels mobles de fusta corbada d'estil vienès en són una mostra.

Un altre dels factors bàsics en l'aparició de l'arquitectura modernista va ser l'existència d'unes noves ordenances municipals, aprovades el 1891,³² en paral·lel al Pla de sanejament i a la creació de l'Institut Municipal d'Higiene.³³ La nova normativa, a més de qüestionar temes de salubritat pública i redefinir el volum edificable, apuntava novetats sobre l'ornamentació de les façanes i, a diferència del primer Eixample edificat segons les ordenances del 1856, permetia projectar tribunes, columnes adossades, glorietses a les cantonades i cresteries. Així mateix, va obrir la porta a l'aplicació de tot tipus de materials nous, sobretot la ceràmica, tan vistosa pels seus colors i textures, i a la recuperació d'altres de tradicionals com ara l'esgrafiats, que va omplir de dinamisme els carrers de la ciutat.

El barroquisme exacerbat dels habitatges modernistes estava tan integrat a la imatge de la ciutat que la nova Barcelona *ordenada* dels noucentistes el va integrar tot fent, això sí, un pas endavant amb una planificació urbanística *correcta*. I aquesta nova ordenació incloïa una racionalització de les zones verdes. Els urbanistes del Noucentisme van voler fer una nova ciutat, a partir de dues realitats prèvies que rebutjaven de manera radical: el Pla Cerdà i l'arquitectura modernista. Per aquest motiu, no ens ha d'estranyar que una operació que considerem tan noucentista com l'endegada per Eusebi Güell al seu parc tingués com a arquitecte Antoni Gaudí. Es partia de la convivència entre dos models estètics contraposats, el Modernisme i el Noucentisme, que tenien, malgrat les aparences, massa coses en comú. Recordem la frase del *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* del 1902, segons la qual el Park estava fet en «gust modern»,³⁴ és a dir, modernista.

Eusebi Güell, malgrat la seva ascendència de terres tarragonines i la seva formació cosmopolita, sempre es va sentir genuïnament barceloní i coneixia perfectament els aspectes positius i negatius del Pla Cerdà. Entre els positius, la cerca d'una ciutat a mida de la persona humana, centrada en la definició de la casa i de les seves condicions higièniques, i fonamentada en l'equilibri entre el camp —entès com a font de treball i esbarjo alhora— i la ciutat. En aquest sentit, no podem oblidar el seu interès en temes farmacològics, que el va portar a escriure en francès el llibre *L'Immunité par les leucomaines*,³⁵ que investigava sobre la immunitat contra les infeccions microbianes i proposava un sistema pioner de vacunació.³⁶ També es va interessar en l'abastament d'aigües a la ciutat de Barcelona, per explotar la font que tenia a Garraf,³⁷ i, al mateix Park Güell, va comercialitzar l'aigua anomenada Sarva. D'altra banda, però, a Eusebi Güell li devia desagradar profundament el Pla Cerdà, com a molts barcelonins, pel seu disseny

regular i mancat de la monumentalitat de les grans capitals, de les quals París o Viena eren els models. En aquest sentit, no deixa de sorprendre que, entre les nombroses residències barcelonines de Güell —Nou de la Rambla, les Corts i el Park Güell—, ni ell ni després els seus fills s'inclinessin per arrelar-se a l'Eixample.

Urbanisme i política. El Pla Jaussely, la Ciència Cívica i la Reforma interna de Barcelona

A principis de segle, la política municipal experimenta un canvi radical quan, el mes de novembre de 1901, accedeixen al Consistori joves polítics de la Lliga Regionalista. Aquesta nova formació política veia el futur amb gran optimisme, ja que havia obtingut també uns bons resultats a les legislatives del mes de maig amb la candidatura anomenada Els Quatre Presidents.³⁸ L'arquitecte Josep Puig i Cadafalch va ser uns dels regidors elegits i va promoure una reforma íntegra de tota la institució, que tocava àmbits tan dispersos com ara el sanejament de les finances, la renovació del clavegueram, la creació de la Junta de Museus i la resolució definitiva de l'agregació dels municipis del Pla, amb la creació d'un pla d'enllaços per acabar amb una reforma del teixit urbà³⁹ «orgànica», segons paraules del mateix Puig i Cadafalch: «Les cases riques i esplèndides [...] necessiten un pla que lligant els centres vells, que com satèl·lits rodegen la gran urbs barcelonina, faci d'ella, d'aquí alguns anys, la ciutat moderna, europea, no brutalment geomètrica, [...], orgànica, racional com la solució integral d'una distribució apropiada pels serveis diversos, materials i morals d'una col·lectivitat organitzada [...]».⁴⁰ Hem reproduït aquest text perquè justifica que la renovació de la ciutat va lligada també a uns valors de regeneració moral que es poden relacionar amb el programa de la Ciència Cívica que tractarem més endavant. Puig i Cadafalch, des de l'Ajuntament i des de *La Veu de Catalunya*,⁴¹ la plataforma política de la Lliga Regionalista, propugnava una ciutat radicalment diferent, una Barcelona ordenada però monumental alhora, amb vies radials que, oferint grans perspectives, ajudessin a organitzar de manera dinàmica la circulació i donessin *artisticitat* a la ciutat antiga.⁴²

Convocat el concurs per al Pla d'Enllaços l'any 1903, el va guanyar l'arquitecte i urbanista francès Léon Jaussely (1875-1933) amb un ambiciós projecte datat del 26 d'octubre de 1904. El jurat estava format per Francesc Cambó, Puig i Cadafalch i el mestre d'obres i polític Juli Marial. Per suplir la monotonia del Pla Cerdà, tan allunyada del concepte estètic del moment, Jaussely projectava uns elaborats i complexos traçats viaris, fonamentats en la mateixa dinàmica de la ciutat que es contemplava des d'un punt de vista global.⁴³ Jaussely va lliurar el projecte a l'Ajuntament l'any 1907 i només es

Barcelona des del Park Güell amb el Pavelló de Consergeria en primer terme, 1916. Ignasi Canals i Tarrats. AFCEC

va aplicar de manera parcial, tot i que el conegut com a Pla Romeu-Porcel,⁴⁴ el Pla general d'urbanització de Barcelona aprovat el 25 d'octubre de 1917, n'és una reducció. Com a curiositat, destacarem que, en el Pla Jaussely, el Park Güell —que ja estava en construcció— no apareix tal com el va projectar Antoni Gaudí, sinó segons el projecte previ promogut per Josep Bolós i redactat per l'arquitecte Eduard Mercader, de construcció molt intensiva i que comentarem més endavant. La raó és òbvia: Jaussely va emprar el parcel·lari del 1903 que hi havia a l'Ajuntament, ja que la sol·licitud d'urbanització d'Eusebi Güell no es va presentar a l'Ajuntament fins a l'octubre del 1904.⁴⁵

El pla també preveia una estructura de parcs per millorar la qualitat urbana i ambiental. Tant aquest projecte com la seva posterior aplicació de Romeu-Porcel són d'especial interès respecte al barri de Gràcia i, en concret, sobre la zona ocupada pel Park Güell, ja que intervenia directament en el sector amb la remodelació de la travessera de Dalt.⁴⁶ En el projecte original de Jaussely, es delimita clarament, a l'antiga finca Muntaner de Dalt, l'actual rambla de Mercedès arbrada. Si aquest pla s'hagués aplicat totalment, la urbanització de Güell hauria sortit molt beneficiada, ja que el nou centre es traslladava cap a la plaça de les Glòries, es potenciava un enllaç vertical mar-muntanya entre Marina i Sardanya, i la travessera de Dalt passava a ser una via ràpida de circulació. D'altra banda, fora dels límits de la ciutat ja establerta, suggeria un creixement sobre la base de suburbis enjardinats.⁴⁷ Hem d'anotar, també, com una aportació, que, segons indica *La Vanguardia*, els membres del jurat van suggerir que es connectessin les dues noves urbanitzacions del Tibidabo i del Park Güell.⁴⁸

No podem, però, deixar de comentar una altra aportació menys divulgada sobre el futur de Barcelona, la de Cebrià de Montoliu, introductor a Catalunya de la Ciència Cívica i de qui tractem també al capítol «El Park Güell o com naturalitzar la ciutat». És un personatge que ens interessa destacar perquè va ser un dels primers que va promocionar el Park Güell. Montoliu va ser també el fundador, el 1912, de la Societat Cívica Ciutat Jardí, de la qual el fill gran d'Eusebi Güell, Joan Antoni —amb qui va tenir profundes divergències sobre l'aplicació d'aquest model urbanístic—, va ser el president.

Montoliu provenia d'una família benestant d'origen mallorquí, establerta a Tarragona, i tres dels seus fills, Cebrià, Manuel i Plàcid, van tenir un paper rellevant dins de la cultura catalana. Va ser un gran defensor de la cultura britànica i traductor dels textos de John Ruskin al català.⁴⁹ Seguint el filòsof britànic, defensava que no és possible una nova estètica si no va acompanyada d'una profunda reforma social. Aquest mateix ideal plana també en la sèrie de conferències titulades *Institucions de cultura social a Anglaterra i França*, que va impartir a l'Institut Obrer Català i que va publicar parcialment a la revista *Catalunya* el 1903.⁵⁰ El seu objectiu era, segons Francesc

Roca, trasplantar a la ciutat de Barcelona el socialisme municipal anglès.⁵¹ Proposava un concepte de ciutat orgànica on el vessant administratiu havia de ser fonamental, per la qual cosa era necessària la creació d'un teixit d'estructures internes i de tècnics municipals capacitats en gestió pública. Defensava, així mateix, una orientació sociològica, en la qual era fonamental la dignificació de l'habitatge.

Montoliu, essent funcionari de l'Ajuntament de Barcelona, va estar immers en molts projectes filantròpics i va promoure la creació d'un Museu Social (1911) inspirat en les teories de Patrick Geddes,⁵² una espècie d'aula oberta per a la formació sobre economia social que es va començar a planejar el 1907.⁵³ Amb projectes com aquest, Enric Prat de la Riba, des de la Mancomunitat i d'acord amb el Consistori, pretenia frenar el pistolisme i la crisi social.⁵⁴ Però Montoliu, veient la inviabilitat de les seves idees i conscient que les ciutats jardí previstes no es portarien a terme, també a causa del procés especulatiu que se'n va derivar, es va exiliar als Estats Units el 1920, on finalment va exercir com a professor fins a la seva mort.⁵⁵ Roca apunta⁵⁶ les raons reals del seu exili: l'urbanisme a Barcelona, un cop iniciada la revisió de Romeu del Pla Jaussely, anava per camins molt diferents dels propugnats per Montoliu. És obvi que, des de la perspectiva defensada per Montoliu, els aspectes urbanístics i monumentals que defensaven Jaussely o Puig i Cadafalch passaven a un segon terme.

Detall del Pla Jaussely, on es veu el Park Güell i els voltants segons el projecte de Josep Bolós. Léon Jaussely, 1904.

Línies de tramvies i ferrocarrils en el Pla Jaussely, Léon Jaussely, 1904. AHCB 17653

En darrer lloc, per entendre la nova Barcelona, cal tenir present el projecte de reforma interior de la ciutat vella que ja incloïa Cerdà i encara estava pendent de realització.⁵⁷ Estava prevista una intervenció molt agressiva, amb l'obertura de tres noves vies que, afortunadament per a la conservació del patrimoni medieval, només es va portar a terme de manera parcial. El 1880, amb un projecte d'Àngel Josep Baixeras, es van planificar les grans artèries que havien d'esventrar el nucli urbà.⁵⁸ El debat es va allargar i, fins al 1905, no es va crear la Comisión Especial de Reforma Interior de la Ciudad, que estava empeltada dels criteris de la nova burgesia propera al Noucentisme. Entre el 1909 i el 1913, tres arquitectes, Lluís Domènech i Montaner (1850-1923), Josep Puig i Cadafalch i Ferran Romeu i Ribot (1862-1943), van anar obrint la via A, l'actual via Laietana, començant des del cantó de mar i imposant una visió monumental, més del gust noucentista de la que s'havia previst en origen.⁵⁹ Malgrat això, la nova interpretació de la reforma, segons explica Jeroni Martorell l'any 1920 en un article per a la revista *Civitas*, no va ser del gust de tothom:⁶⁰ «Presenta tots els defectes de la tècnica urbanística pròpia del temps. Traçat geomètric, arbitrari, era deslligat de l'estructura orgànica de la ciutat vella, de la topografia del terreny i dels corrents naturals de la circulació pública [...]». Com podem veure, una dura crítica a la reforma i una transcripció de la idea de ciutat defensada per Jaussely i per Puig i Cadafalch.

Ens interessa destacar, a més, que la reforma interior va ser viable gràcies al capital aportat pel Banc Hispano-Colonial, propietat d'Antonio López i López, el sogre de Güell.⁶¹ L'obertura de la via A, prioritària per a la comunicació amb el port, es va iniciar el mes de març de 1908. Un moment, doncs, d'eufòria urbanística, quan el Park Güell era encara un projecte possible.

L'entusiasme dels polítics catalanistes per tot el projecte polític i cultural en què estaven immersos es va veure truncat a la fi del juliol de 1909 per la Setmana Tràgica, un dramàtic episodi que, malgrat que no va aturar projectes públics com la reforma interior, va afectar significativament l'imaginari de la burgesia emprenedora i les seves empreses immobiliàries. Després del 1909, res no seria igual, i el pessimisme que destil·len textos de Maragall, com *Ah, Barcelona, La ciutat del perdó* o *L'església cremada*, o les glosses d'aquest moment editades per Ors a *La Veu de Catalunya*, només van ser superats per la proposta política de la Mancomunitat de Catalunya, després del 1914.

Urbanisme i transport. La conquesta dels turons

Parlar del Park Güell, de la seva ubicació i també de la seva poca viabilitat econòmica va lligat a un dels temes urbanístics del moment: el creixement de

la ciutat cap a la serra de Collserola. En el moment en què Jaussely projectava el nou centre de la ciutat orientat a la plaça de les Glòries —com havia fet Cerdà, d'altra banda—, Joan Maragall es preguntava en un article del 1908 a *La Lectura* de Madrid⁶² a on aniria el futur creixement de la ciutat, si cap a llevant o cap a ponent. El mateix neguit el detecta Lluís Quintana, en un article d'Agustí Calvet (Gaziel) que escriu: «Per mi era evident que Barcelona no anava, ni volia anar cap a Llevant, cap a mar, sinó tot al revés; maldava per enfilar-se devers Ponent i la muntanya».⁶³ Un tercer testimoni ens el reporta Teresa Navas,⁶⁴ quan analitza el *Plano de Barcelona y sus alrededores*, elaborat per J. M. Serra el 1891, on s'inclou, per primera vegada i abans del decret d'agregacions, la serra de Collserola amb la Muntanya Pelada, una mostra inequívoca de la tendència de creixement de la ciutat cap a Collserola.⁶⁵

Els nous assentaments defineixen un arc que encotilla la ciutat des de Sant Pere Màrtir fins a la serra de les Roquetes, més coneguda com a Torre Baró, passant per la Muntanya Pelada o el Carmel. Collserola, a més, amb la seva privilegiada situació, amb esplèndides vistes sobre la ciutat i amb els boscos, les ermites i les fonts que contenia, es podia convertir en un escaient centre d'esbarjo. Analitzat des de la perspectiva de més de cent anys, hem vist com la ciutat ha sofert tot un procés de zonificació dels barris que va mobilitzar les classes benestants a buscar les àrees més salubres —i, també, més ben comunicades— cap a la zona de ponent de la serra, mentre que, cap al nord, a Horta, el Carmel o Gràcia, s'hi van assentar de manera majoritària les classes mitjanes i populars. Mercè Tatjer⁶⁶ ja ha fet notar que les grans fortunes —i és el cas d'Eusebi Güell i el seu pare, Joan Güell i Ferrer (1800-1872) a les Corts i a Gràcia, o Sivatte a Torre Baró— havien anat adquirint finques per aquelles zones amb uns objectius que buscaven el lleure, sense descartar futures operacions de creixement urbanístic. Tanmateix, l'èxit d'aquestes operacions depenia en darrera instància de la capacitat per obtenir un bon finançament i de la xarxa de transport.

Tot el coronament muntanyenc va començar a desenvolupar-se amb una carretera de circumval·lació, promoguda per la Diputació de Barcelona a partir del 1861, que comunicava Esplugues amb Badalona, la part central de la qual es correspon amb l'actual avinguda de la Bonanova.⁶⁷ D'altra banda, la primera intervenció concreta a la serralada va ser la construcció a la part més alta del Tibidabo, el 1886, d'un oratori d'estil neogòtic dedicat al Sagrat Cor, a partir del qual es va edificar l'actual temple expiatori d'Enric Sagnier i Villavecchia (1858-1931), iniciat el 1902 i acabat després de la Guerra Civil. Amb el temps, quan la combinació entre el tramvia de la urbanització del Tibidabo i un funicular va oferir un sistema senzill i econòmic de transport, va ser un espai de culte i oci. En un primer moment, a la part superior, hi va funcionar un hotel, amb casino i sala de ball, i el 1915 es van inaugurar

les primeres atraccions. Al costat, es va erigir la Colònia Tibidabo,⁶⁸ de cases d'estiueig senzilles, dissenyada el 1910 per l'arquitecte municipal de Sarrià, Arnau Calvet i Peyronill (1874-1956).

Al costat d'aquesta explotació en clau de lleure, a la part més baixa de la muntanya es va iniciar el 1899 una ambiciosa operació urbanística promoguda per la Sociedad Anónima Tibidabo,⁶⁹ liderada pel farmacèutic Salvador Andreu i Grau, que tenia com a enginyer i projectista Marià Rubió i Bellver (1862-1938), germà de l'arquitecte col·laborador de Gaudí, Joan. El projecte va ser finançat per les banques Arnús i Garí. La primera idea era construir dues urbanitzacions, una al peu de la muntanya i l'altra al cim, i es van adquirir diverses propietats. La construcció es va iniciar a la part sud, i la part superior no es va completar mai. Es va urbanitzar a l'entorn d'un gran carrer central, la gran avinguda del Tibidabo, seguint un disseny que recorda la madrilenya Ciudad Lineal d'Arturo Soria. El 30 d'octubre de 1901 es va inaugurar l'obertura del carrer amb el tramvia que la recorria de dalt a baix. La línia va ser projectada per l'enginyer Lluís Muntadas i Rovira (1865-1911); el funicular, en canvi, seguint tecnologia suïssa, va ser obra de Bonaventura Roig Queraltó. La casa mostra de la urbanització del Tibidabo, la Casa Muntadas, va ser promoguda i ocupada per l'enginyer Muntadas i és un projecte de Josep Puig i Cadafalch,⁷⁰ del 1901.

La urbanització del Tibidabo és estrictament coetània a la del Park Güell. Menys ambiciosa quant a reflexió teòrica, però molt més pràctica pel que respecta a la seva realització. I hem de consignar que, a diferència del projecte de Güell i Gaudí, el del doctor Andreu va aconseguir els seus objectius. Les raons són clares: d'una banda, el sistema comercial de venda era molt més simple que les condicions de Güell i, de l'altra, va donar prioritat al problema del transport. Tanmateix, la urbanització del Tibidabo i la del Park Güell tenen en comú la voluntat de dotar amb habitatge famílies d'alt nivell adquisitiu que cercaven un sistema urbanístic diferent al servei d'un nou concepte de la higiene. Així es va saber veure, per exemple, des de diaris com *La Vanguardia*, que en un article de propaganda del Tibidabo com a barri model assenyala que un dels objectius és «hermosear las calles, desmontes, torrenteras y jardines públicos a estilo del magnífico parque Güell».⁷¹

L'altra gran zona que es va urbanitzar en aquest període va ser la que portava de l'actual plaça de Molina fins a Sarrià, la Bonanova i les Tres Torres, un barri més accessible gràcies a Ferrocarrils de Sarrià, la segona línia urbana europea després de Londres, inaugurada el 23 de juny de 1863.⁷² Aquest tren es va convertir en un element clau per a l'estructuració del territori, primer amb la seva electrificació l'any 1905, i, ja transformat en Ferrocarrils de Catalunya, S.A., el 1921, es va emprendre el repte de creuar Collserola,

facilitant la mobilitat amb el Vallès i, al mateix temps, donant noves perspectives de lleure a les àrees d'esbarjo del vessant nord de la muntanya.⁷³

L'àrea de la Bonanova i de les Tres Torres depenia del municipi de Sant Vicenç de Sarrià i es va anar urbanitzant a mesura que els propietaris anaven desenvolupant projectes parcials d'eixample. L'encara municipi va iniciar el seu creixement a partir del 1902, quan n'era l'arquitecte municipal Arnau Calvet i Peyronill, que va ser el responsable de tots els permisos d'urbanització.⁷⁴ El mateix 1902 es va començar la parcel·lació de l'heretat coneguda com a Nena Casas —o Pubilla Casas—, una gran propietària del segle XVIII.⁷⁵ Un altre gran propietari era Eusebi Güell, que havia anat comprant molts terrenys entre la Torre Güell de les Corts que havia heretat del seu pare i la muntanya de Sant Pere Màrtir.⁷⁶ Un procés similar passava a la veïna Sant Gervasi de Cassoles, on tenia grans propietats la família Ganduxer, el darrer hereu de les quals va ser Pau Ganduxer Aymerich. Aquests terrenys es van urbanitzar a partir d'un projecte del mestre d'obres Francesc Brossa, aprovat el 29 de març de 1876.⁷⁷

Paral·lelament, a dalt de la serralada, a Vallvidrera, antic municipi dependent aleshores de Sarrià, es va desenvolupar un barri modèlic, la Colònia Busquets. Va ser una promoció de l'ebenista tapisser Joan Busquets i Cornet (1845-1915), iniciada l'any 1905 i destinada a construir deu cases d'estiueig,⁷⁸ a diferència de les cases del Tibidabo o del Park Güell, que estaven pensades com a residències més aviat permanents. Gràcies a l'estudi de Teresa-M. Sala, sabem que el promotor va tenir molt pes en el disseny dels xalets, construïts pel mestre d'obres Pere Bosch i Cardellach i l'arquitecte Arnau Calvet i Peyronill. Coneixem també el nom del jardiner, Francisco Rodó, que va projectar i plantar tots els jardins i en tenia cura. La Colònia Busquets es va beneficiar també d'una millora significativa de les comunicacions. El 1904 es va demanar el primer permís per a un tramvia que havia d'anar fins a Vallvidrera com una extensió des del peu del Tibidabo.⁷⁹ Però el desenvolupament definitiu del barri de Vallvidrera data del 1905, quan Ferrocarrils de Sarrià hi va fer arribar un nou funicular que empalmava amb el tren de Sarrià, pel qual els arquitectes Bonaventura Conill i Montobbio (1876-1946) i Arnau Calvet i Peyronill van projectar una bonica estació modernista.⁸⁰

Per acabar de definir l'entorn urbanístic del Park Güell, hem de parlar també d'un episodi molt més desconegut, la Compañía de la Urbanización de las Alturas del Nordeste de Horta Las Roquetas, constituïda el 26 de març de 1904, que tenia com a objectiu crear un barri residencial enjardinat a Torre Baró.⁸¹ El promotor era Manuel M. de Sivatte i Llopart, propietari dels terrenys, que va promoure la construcció d'una torre de gust medievalista que va quedar inacabada i que, amb el nom de Torre Baró, és un dels

Avinguda del Tibidabo, c. 1906. Àngel Toldrà Viazo. Col·lecció Jaume Tarrés

referents del barri que ara porta aquest nom.⁸² El projecte és dels primers que van emprar la denominació de *ciutat jardí*, malgrat que ho és només en el nom, segons desenvoluparem al capítol «El Park Güell o com naturalitzar la ciutat». Rubió i Tudurí citava el conjunt dins el sistema de parcs de Barcelona i l'anomenava *ciudad jardín*, fet que indica que, en aquella data, 1917, encara es considerava actiu. La urbanització va fracassar, perquè no va aconseguir el finançament suficient i, com en el Park Güell, per les dificultats de comunicació, malgrat que es va arribar a construir la carretera alta de les Roquetes.

Ja en el límit del període que ens proposem analitzar, el 1914, hem de citar, per la vinculació que va tenir amb la família Güell, el projecte per urbanitzar la part alta de la Diagonal com una ciutat jardí, la Ciutat Jardí Pedralbes, per al qual es constitueix la Sociedad Inmobiliaria San Pedro Mártir.⁸³ Un dels promotors era el fill gran d'Eusebi Güell, aleshores president de la Societat Cívica Ciutat Jardí que promovia Cebrià de Montoliu, en uns terrenys que en bona part eren de la mateixa família. El projecte també està relacionat amb la idea de convertir la zona en un parc. Finalment no va acabar de funcionar, ja que el parc es va fer a Montjuïc. Tot el procés té a veure amb l'organització de la nova Exposició Internacional de Barcelona de 1929 i té de rerefons les disputes dels Güell amb Francesc Cambó, el veritable promotor de l'exposició.

La Casa Muntadas, al final de l'avinguda del Tibidabo, 1909. Autor desconegut. PATSA-AMDSG

El model d'urbanització enjardinada —no pas de ciutat jardí, com clarificarem més endavant— va fer fortuna en els anys de la Mancomunitat i de la República, aplicada en aquest cas a classes populars i mitjanes com un sistema de viure, allunyat de les molèsties de la gran ciutat i més sostenible, com és el cas de la cooperativa de la Ciutat dels Periodistes, del 1917.⁸⁴ Però les que realment són contemporànies al Park Güell i ens serveixen de referència són les del Tibidabo, la Colònia Busquets i la no realitzada de Torre Baró.

El tramvia al Park Güell: un projecte no realitzat

El desenvolupament del transport públic va influir de manera decisiva en l'èxit d'uns projectes urbanístics respecte als altres i, aquí, molts investigadors ho han reconegut com una de les causes de la poca viabilitat del Park Güell com a urbanització, encara que no l'única. És cert que la primera línia de tramvia, del 1872, encara de tracció animal, que hi va haver a Barcelona era la que anava del pla de la Boqueria als Josepets—actual plaça de Lesseps—,⁸⁵ cosa que va fer créixer les expectatives d'urbanització dels barris de Vallcarca i de la Salut. Però la línia va quedar estancada als Josepets i fins al 1900⁸⁶ no va continuar per l'actual avinguda de la República Argentina per connectar amb la Bonanova, malgrat les demandes perquè passés a prop del Park Güell, a través de la travessera de Dalt. De fet, tant

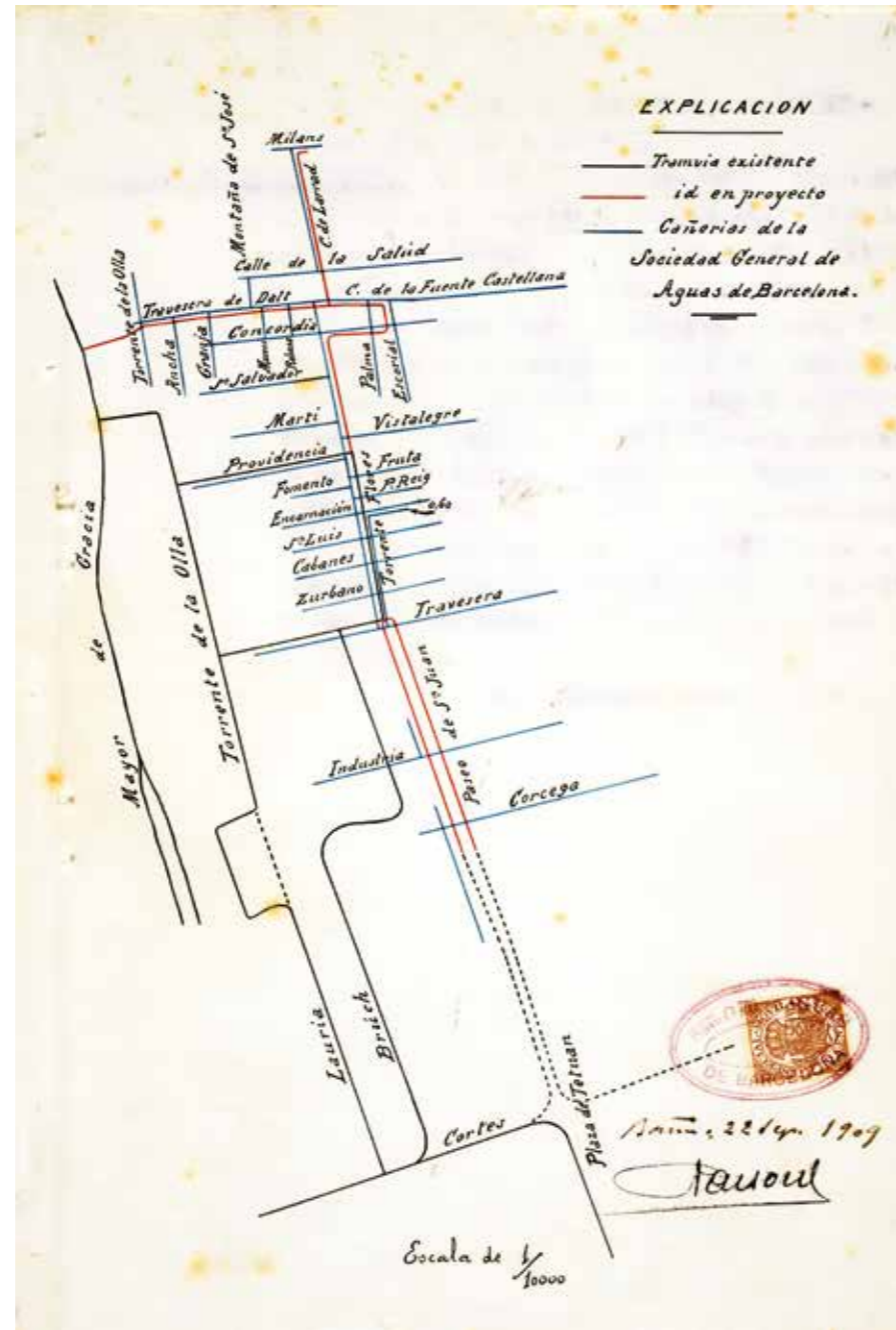
Avinguda del Tibidabo, c. 1916. Àngel Toldrà Viazo. Col·lecció Jaume Tarrés

a la premsa com en la documentació pública són contínues les referències a aquesta necessitat.

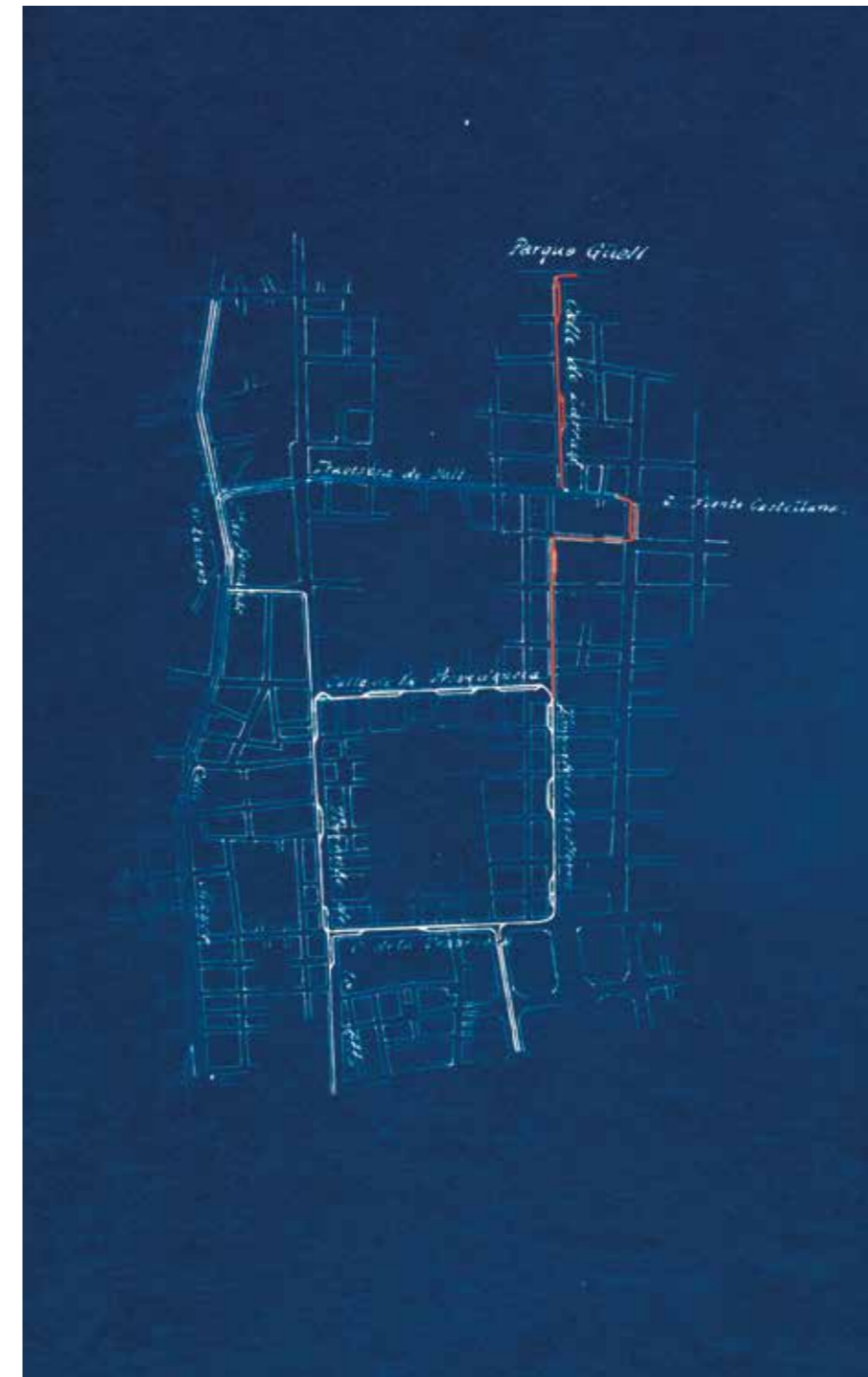
Tenim constància, però, que es va tramitar un projecte per establir una línia i que, fins i tot, es van iniciar les obres, però que no va ser aprovada per l'Ajuntament. Segons l'expedient que es conserva a l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona,⁸⁷ promogut per la Compañía Nacional de Tranvías, el trajecte partia de la plaça de Lesseps i, circulant per la travessera de Dalt i el carrer del Torrent de les Flors, arribava a la plaça de Rovira i Trias, fent una petita desviació fins al carrer de l'Escorial. Des de la travessera de Dalt havia de sortir un ramal cap al Park Güell. La primera instància que apareix a l'expedient, presentada a la Jefatura de Obras Públicas, està signada el 10 de gener de 1907 per l'enginyer José de Martí. A través de la premsa s'ha pogut documentar que les obres es van iniciar⁸⁸ i que, el juliol de 1907, s'estava treballant en el ramal que havia d'anar des de Lesseps fins al carrer de l'Escorial. Hem de suposar que es va començar abans de tenir el permís definitiu, ja que el full de condicions de l'obra data del 23 de març de 1908 i el plànol està signat el 22 de setembre de 1909. Es va posar també a exposició pública i va ser publicat al *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona* el dia 11 de setembre de 1909.⁸⁹ Poc després, el consistori, en un escrit datat del 28 de febrer de 1910, establia una sèrie de condicions per al fragment de línia que havia de circular pel carrer de Larrard. Tot i que es reconeixia que el projecte era necessari per la quantitat de persones que hi accedien, especialment a l'estiu, els pendents eren massa elevats i no garantien la seguretat dels viatgers. Al mateix temps, van començar a sorgir problemes amb altres societats, com la Compañía General de Tranvías i la Sociedad General de Aguas de Barcelona. Finalment, el projecte no va arribar a termini, malgrat l'estat avançat en què es trobava, i el Park Güell no va poder gaudir d'un sistema de transport públic.

Cap a la creació del sistema de Parcs i Jardins de Barcelona

Dotar la ciutat amb jardins i espais públics arbrats havia estat ja una de les preocupacions del Pla Cerdà, i la ciutat de Barcelona ja tenia un parc públic, el de la Ciutadella, i un de privat, els Camps Elisis del passeig de Gràcia.⁹⁰ Ara bé, dins del concepte de ciutat noucentista, el jardí hi va tenir una reformulació especial i va coincidir amb les dates en què es va debatre si el Park Güell s'havia d'integrar a la xarxa de parcs públics de la ciutat. No podem detallar el tema amb la importància que hauria de tenir, però podem definir les bases que van fer viable que el parc passés a formar part del sistema de parcs i jardins de la ciutat de Barcelona,⁹¹ dissenyat per dos paisatgistes, el francès Jean-Claude-Nicolas Forestier i el seu deixeble, Nicolau M. Rubió i Tudurí, tenint, això sí, sempre com a punt de referència el Pla Jaussely.

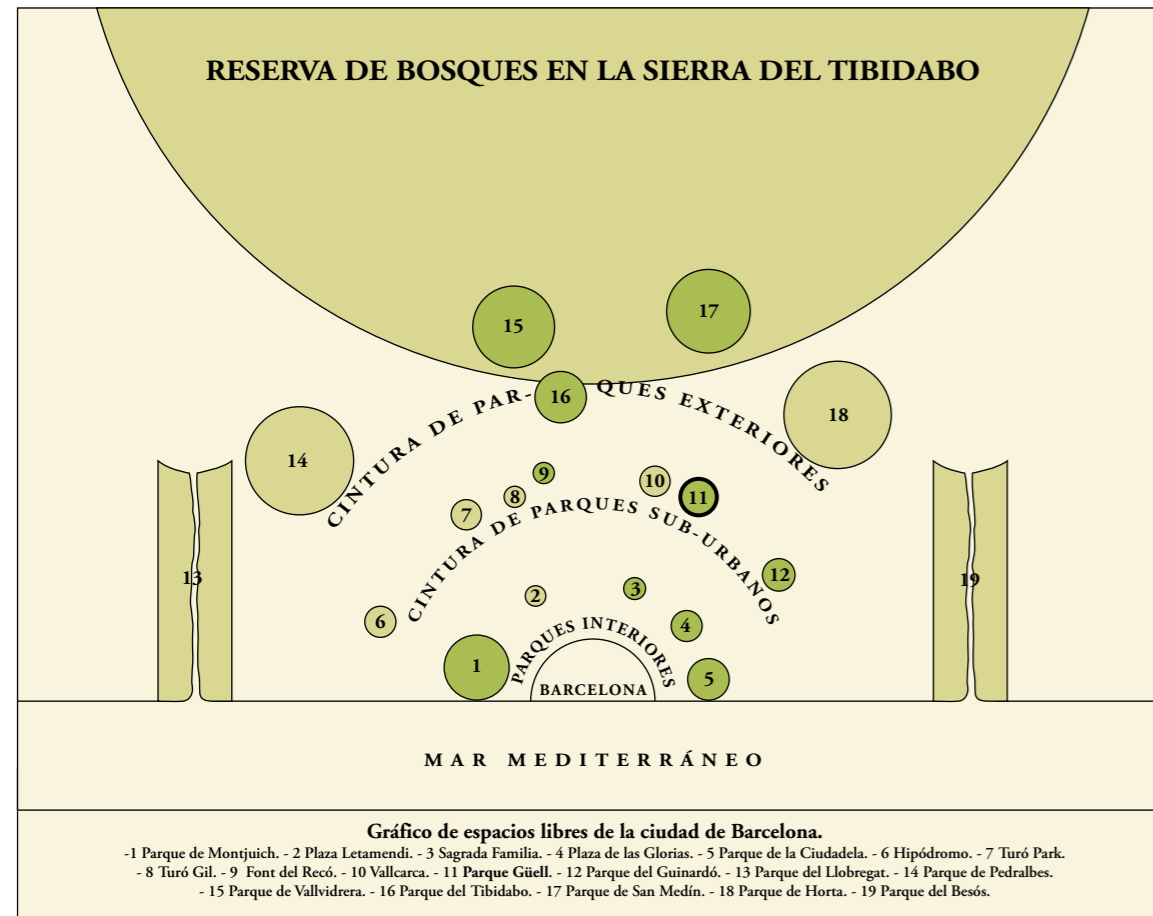
Projectes per a una línia de tramvia al Park Güell. AMCB, P111. «Ordenació i gestió del transport. Projectes presentats per la Compañía Nacional de Tranvías: un des de la plaça de Lesseps per la travessera de Dalt i el torrent de les Flors amb ramal al Park Güell. Expedient 259»

Fins a principis de segle, l'únic parc públic que hi havia a Barcelona, com acabem de comentar, era el Parc de la Ciutadella, el primer erigit a Barcelona d'acord amb la política d'espais d'oci i higienització urbana que s'havia imposat en altres capitals europees. La Ciutadella es va començar a urbanitzar a partir de l'any 1872,⁹² en els terrenys de l'antiga fortalesa que el general Prim havia cedit a la ciutat per fer-hi un jardí públic. L'autor del projecte va ser el mestre d'obres Josep Fontserè i Mestre (1829-1897). Com la majoria dels parcs del moment, combinava el jardí paisatgístic amb el jardí regular francès. Es va construir un umbracle (1883) del mateix Fontserè, d'estructura metàl·lica i maó amb una bella coberta de fusta per tamisar la llum a les espècies tropicals, i un hivernacle (1884), de Josep Amargós i Samaranch (1849-1918), de ferro i vidre. Però el més destacable era una cascada monumental projectada també per Fontserè i coronada per una gran escultura de *Venus i les nàiades*, dels escultors Agapit i Venenci Vallmitjana. Gaudí, d'estudiant, havia estat assistent de Josep Fontserè, i està reconeguda la seva autoria en part de les reixes del Parc de la Ciutadella, la font monumental i la seva gruta.⁹³ Coneixia molt bé el projecte, com ha investigat Torii, i és evident que li va aportar coneixements que després va aprofitar al Park Güell.

El Pla Jaussely feia també una aportació important sobre les zones verdes però no es va aplicar i la primera reflexió seriosa no va arribar fins el 1917, en el marc del sistema de parcs desenvolupat per Nicolau M. Rubió i Tudurí. El debat sobre els espais verds està relacionat directament amb les intervencions fetes a Montjuïc, on es volia ubicar l'Exposició d'Indústries Elèctriques, prevista inicialment per al 1917.⁹⁴ El projecte d'aquesta segona exposició internacional estava entre les propostes polítiques de la candidatura que havia fet la Lliga Regionalista per optar a l'alcaldia de Barcelona, el 1901.⁹⁵ El gran dinamitzador de l'exposició va ser Francesc Cambó, que volia emprar-la per fer promoció de les possibilitats de l'electricitat —no oblidem que era propietari d'una important indústria del ram. El projecte va ser aprovat el 1913, data en la qual es va optar per ubicar-lo a Montjuïc, com a intent d'urbanitzar aquell sector de la ciutat i convertir-lo en un gran parc públic.⁹⁶

A través de Francesc Cambó es va convidar el paisatgista francès Jean-Claude-Nicolas Forestier, conservador del Bois de Boulogne de París, que va residir a Barcelona entre el 1916 i el 1918.⁹⁷ Va treballar a Montjuïc i, molt aviat, va contractar com a col·laborador Nicolau M. Rubió i Tudurí,⁹⁸ fill de Marià Rubió i Bellver, implicat també en l'Exposició d'Indústries Elèctriques, figura clau en la urbanització del Tibidabo i amic personal de Forestier. Rubió i Tudurí, amb un decisiu suport de Forestier,⁹⁹ va ser nomenat director de Parcs Públics i Arbrats de l'Ajuntament de Barcelona¹⁰⁰ el 1917 i, des del nou càrrec, va promoure una remodelació completa de l'ordenació

Gràfic de la distribució dels espais verds de Barcelona, proposat per Rubió i Tudurí, segons la publicació de 1926. FNMRT

de les zones verdes de la ciutat. Els investigadors Casals Costa i Barranco¹⁰¹ han exhumat la memòria que Rubió va presentar per optar a la plaça i que té una gran importància per al nostre estudi, ja que desenvolupa un «sistema» de parcs i jardins sobre el qual gravitarà la política municipal entorn de l'espai verd a Barcelona durant molts anys.

El concepte de «sistema» va ser desenvolupat per Forestier partint de la integració i la connexió dels parcs a través d'avingudes verdes, i adaptat per Rubió i Tudurí a Barcelona. Ja en la memòria inicial de 1917, Rubió integra el Park Güell en el primer cinturó verd, l'estrictament ciutadà, juntament amb la Ciutadella, les Glòries Catalanes, el Putxet, el Turó Park, l'Hospital Clínic i els Jardins de Montjuïc. Els Jardins de Pedralbes —també de la família Güell— formaven part del segon cinturó verd. Com podem veure,

el Park Güell no és l'únic espai privat que s'inclou, però ja demostra la voluntat, encara en vida d'Eusebi Güell, de pensar-lo com a espai públic. Aquest debat té lloc en els anys en què ja s'ha abandonat la idea de fer la urbanització del Park Güell i potser se'n preveu la reconversió en parc públic.

Dins de l'estètica del Noucentisme, el concepte de *bellesa pública*¹⁰² va ser àmpliament divulgat, una bellesa que havia d'incloure el jardí públic i privat com a parts de la mateixa xarxa, a la qual s'havia d'integrar també el carrer i el seu arbrat, entès com una via de comunicació verda. La proposta del jardí noucentista és, si més no, complexa, ja que vol donar monumentalitat al jardí privat i, en canvi, ornamentar el públic, de manera que els límits entre l'un i l'altre són gairebé inapreciables. Feliu Elias, artista i crític d'art del Noucentisme, justifica aquesta insòlita —i burgesa— imatge de la ciutat en un llibre fonamental, *L'escultura catalana*,¹⁰³ en el qual insisteix que la nova ciutat no havia de ser una ciutat monumental, sinó una ciutat per als ciutadans, embellida per l'escultura ornamental.

El mateix Rubió i Tudurí justificava, en el seu escrit del 1926 *El problema de los espacios libres. Divulgación de su teoría y notas para su solución práctica*, que els jardins privats havien de participar de la funció encomanada als espais públics i que els ajuntaments n'havien de tenir cura.¹⁰⁴ En aquest mateix document, tot fent un repàs de tots els espais verds de Barcelona, hi manté el Park Güell com un espai destacat.¹⁰⁵ Poc després de la mort de Gaudí, Rubió i Tudurí, a la revista *Barcelona Atracción*,¹⁰⁶ celebrava que l'adquisició del parc, juntament amb el Parc del Guinardó, permetés coronar la roda d'espais verds de la zona nord-est de la ciutat. La valoració que Rubió i Tudurí fa del Park Güell és prudent, amb respecte per a Gaudí malgrat el clar allunyament amb les seves premisses estètiques, tot i que és cert que, en consonància amb Rubió i Tudurí, Gaudí defensava l'ús savi i acurat de la vegetació autòctona i proposava un jardí de disseny regular, inspirat en els models italians i en les grans mansions a la Costa Brava.¹⁰⁷ Podríem afirmar, com a conclusió, que el sistema de parcs impulsat per Forestier i Rubió i Tudurí va permetre el *rescat* —diguem-ho així— del *modernista* Park Güell per integrar-lo a la *noucentista* xarxa urbana de parcs i jardins.

1. En el capítol següent comentem la relació d'Eusebi Güell amb el catalanisme polític. La Lliga Regionalista va ser un partit fundat l'any 1901, resultat de la fusió de la Unió Regionalista (1899-1901) i el Centre Nacional Català (1899-1901), que integrava un grup important de dissidents de la Unió Catalanista (fundada el 1891), a més dels membres del Centre Escolar Catalanista (1886-1901), que tenia un caràcter més cultural. El 1933 va passar a anomenar-se Lliga Catalana. La Unió Catalanista, per la seva banda, era un grup polític que havia estat molt actiu en la dècada del 1890 i que tenia la voluntat d'aplegar els diferents corrents nacionalistes. La Unió Catalanista s'havia creat a partir de membres procedents de la Lliga de Catalunya (1887-1901), que al seu torn aplegava altres dissidents del Centre Català (1882-1894). Vegeu Isidre MOLAS, *Lliga Catalana: un estudi d'estasiologia*, Barcelona, Edicions 62, 1972; Borja de RIQUER i PERMANYER, *Lliga Regionalista, la burgesia catalana i el nacionalisme*, Barcelona, Edicions 62, 1977; Jordi LLORENS i VILA, *La Unió Catalanista* (1891-1904), Barcelona, Rafael Dalmau Editor, 1991; del mateix autor, *La Lliga de Catalunya i el Centre Escolar Catalanista, dues associacions del primer catalanisme polític*, Barcelona, Rafael Dalmau Editor, 1996; Josep PICH i MITJANA, *El Centre Català. La primera associació catalanista (1882-1894)*, Barcelona, Catarroja, Editorial Afers, 2002; Charles E. EHRLICH, *Lliga Regionalista. Lliga Catalana*, Barcelona, Institut Cambó, 2004.

2. L'autor vol destacar aquesta categoria i empra el qualificatiu en el subtítol del llibre: «Notes psicològiques i assaig aristocràtic a Catalunya», dins Miquel d'ESPLUGUES, *El Primer Comte de Güell: notes psicològiques i assaig sobre el sentit aristocràtic a Catalunya*, Barcelona, Arts Gràfiques Nicolau Poncell, 1921.

3. La festa al Park Güell està documentada àmpliament per la premsa de l'època; citem només, com a exemple, el número monogràfic de la *Il·lustració Catalana*, 177 (21 d'octubre de 1906), pàg. 664-665. Vegeu Maria Pilar PEREA, *El centenari del Primer Congrés Internacional de la Llengua catalana*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 2007; especialment, pàg. 63 i 81.

4. *La Vanguardia*, 22 de maig de 1916, pàg. 3.

5. Geroni (Jeroni) MARTORELL i TERRATS, «La arquitectura moderna. I: La estética. II: Las obras», *La Cataluña*, 14 (1903), pàg. 426.

6. Joan Lluís MARFANY, «Modernisme i noucentisme, amb algunes consideracions sobre el concepte de moviment cultural», *Els Marges*, 26 (setembre de 1982), pàg. 31-42.

7. Vegeu els treballs de Joan Lluís MARFANY, «Problemes del modernisme» i «Sobre el significat del terme *modernisme*», dins *Aspectes del modernisme*, Barcelona, Curial, 1975, pàg. 15-60. Vegeu-ne un resum a Mireia FREIXA, *El Modernismo en España*, Madrid, Ediciones Cátedra, S.A., 1986, pàg. 17-40.

8. Judith ROHRE, «Una aproximació figurativa al "modernisme": política arquitectònica a la Barcelona de Gaudí», *L'Avenç*, 20 (octubre de 1979), pàg. 46-72. De la mateixa autora, vegeu *La nova escola catalana. Arquitectura i política en l'època del Modernisme, 1888-1906*, Barcelona, Associació d'Editorials Independents, L'Avenç, Ajuntament de Barcelona, 2017.

9. Josep Francesc RÀFOLS, *El arte modernista en Barcelona*, Barcelona, Librería Dalmau, 1943.

10. Josep Francesc RÀFOLS, *Modernismo y modernistas*, Barcelona, Ediciones Destino, 1949.

11. Alexandre CIRICI, *El arte modernista catalán*, Barcelona, Aymà, 1951.

12. Martí PERAN, Alicia SUÀREZ, Mercè VIDAL, *El Noucentisme: un projecte de modernitat*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Centre de Cultura Contemporània, Enciclopèdia Catalana, 1994-1995; dels mateixos autors: Martí PERAN, Alicia SUÀREZ, Mercè VIDAL, *Noucentisme i Ciutat*, Barcelona, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, Electa, 1994, i Martí PERAN, Alicia SUÀREZ, Mercè VIDAL, *Noucentisme a Catalunya. Simposi Internacional sobre el Noucentisme*, pendent de publicació. Recomanem també Jordi CASASSAS, *El Noucentisme: assaig de revisió de les seves circumstàncies històriques*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2015.

13. Vegeu Josep MURGADES, «Ús ideològic del concepte de *classicisme* durant el Noucentisme», *Itaca: Quaderns Catalans de Cultura Clàssica*, Annexos 2, Societat Catalana d'Estudis Clàssics (IEC), 2003, pàg. 9-32. En línia: http://www.ub.edu/acr/wp-content/uploads/2012/09/murgades_polis.pdf (consulta: 30 de juny de 2016); CASASSAS, *El Noucentisme: assaig...*, pàg. 14-18.

14. Ignasi de SOLÀ-MORALES, «Sobre Noucentisme i arquitectura», *Cuadernos de Arquitectura*, 113 (1976); reproduït a *Eclecticism and vanguardia. El caso de la arquitectura moderna en Catalunya*, Barcelona, Gustavo Gili, SA, 1980, pàg. 72-89.

15. Mercè VIDAL, «La Catalunya-Ciutat en la formulació noucentista». *Medi Ambient, Tecnologia i Cultura*, 41 (2014), pàg. 1-10. En línia: <http://www.raco.cat/index.php/MATiC/article/view/287344> (consulta: 28 de juny de 2016).

16. Vegeu <http://www.anycerda.org/web/arxiu-cerda/> (consulta: 22 de juliol de 2013); Albert GARCÍA ESPUCHE (ed.), *La formació de l'Eixample de Barcelona. Aproximacions a un espai urbà*, Barcelona, Olimpíada Cultural, L'Avenç, 1990.

17. DIVERSOS AUTORS, *Abajo las murallas!!! 150 anys de l'enderroc de les muralles de Barcelona*, Barcelona, MUHBA, 2004.

18. Glòria SANTA-MÀRIA BATLLÓ, *Decidir la ciutat futura. Barcelona, 1859*, Barcelona, MUHBA, 2009; Marina LÓPEZ GUALLAR, *Cerdà i Barcelona: la primera metròpoli*, Barcelona, MUHBA, 2010.

19. Ildefons CERDÀ, *Teoría General de la Urbanización y aplicación de sus principios y doctrinas a la Reforma y Ensanche de Barcelona*, Madrid, Imprenta Española, 1867 [edició facsímil: Madrid, Instituto de Estudios Fiscales, 1968].

20. Ramon GRAU, Margarida NADAL, *La unificació municipal del Pla de Barcelona, 1874-1897*, Barcelona, Edicions Proa, SA, 1997.

21. Mercè TATJER MIR, «De lo rural a lo urbano: parcelaciones, urbanizaciones y ciudades jardín en la Barcelona contemporánea», *CT: catastro*, 15 (1993), pàg. 54-55.

22. Teresa SOLÀ PARERA, *El creixement urbà de Gràcia en les dècades 1830-1860*, tesi de llicenciatura, director Miquel Izard, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1983; Teresa SOLÀ PARERA, Àngels SOLÀ PARERA, «El creixement urbà de Gràcia en les dècades de 1820 i 1830: anàlisi de la urbanització Trilla», *1r Congrés d'Història del Pla de Barcelona*, Barcelona, La Magrana, 1984; Joan LAFARGA i ORIOL, *Gràcia, de rural a urbana: història d'un territori*, Barcelona, Taller d'Història de Gràcia, 2001.

23. Enric SERRA i RIERA, *Geometria i projecte del sol als orígens de la Barcelona Moderna. La Vila de Gràcia*, Barcelona, Universitat Politècnica de Catalunya, 1992. Tesi doctoral. Es va publicar en forma de llibre, Barcelona, Universitat Politècnica de Catalunya, 1995. La consulta s'ha fet sobre la tesi doctoral, consultable en línia.

24. SERRA i RIERA, *Geometria i projecte...*, pàg. 290-336.

25. Districte 6. Gràcia. *Ordenanzas municipales para el régimen interior de la villa de Gracia y su término municipal*, Barcelona, Establecimiento Tipográfico de Francisco Sánchez, 1872, art. 19. En línia: <http://hdl.handle.net/11703/96463> (consulta: 29 de novembre de 2016).

26. SERRA i RIERA, *Geometria i projecte...*, pàg. 350-406.

27. Albert GONZÁLEZ MASSIP, *Els tramvies de Barcelona*, Barcelona, edició de l'autor, 1992 i 1994, pàg. 42.

28. AMCB (Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona), P111. «Ordenació i gestió del transport. Projectes presentats per la Compañía Nacional de Tranvías; un des de la plaça de Lesseps per la travessera de Dalt i el torrent de les Flors amb ramal al Park Güell. Expedient 259».

29. Segons la Gran Enciclopèdia Catalana: «Petita alineació muntanyosa al nord del pla de Barcelona, que culmina als turons del turó del Carmel o d'en Móra (267 m alt.) i del Turó de la Rovira (261 m alt.) i que, juntament amb el turó de la Creueta del Coll, separa l'antic terme d'Horta dels de Gràcia i Sant Martí de Provençals». En línia: <https://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0049764.xml> (consulta: 25 de febrer de 2018).

30. Albert GARCÍA ESPUCHE, *El Quadrat d'Or. Centre de la Barcelona modernista*, Barcelona, Lunwerg Editores, 1990.

31. Mireia FREIXA, «El Modernisme català: creació des de la perifèria», dins *Catalunya, una història europea*, Barcelona, L'Avenç, 2006, pàg. 169-178.

32. *Inicis de la urbanística municipal de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Corporació Metropolitana de Barcelona, 1985, pàg. 81-83; Santi BARJAU, «Arquitectura, paisatge urbà i ordenan-

ces. L'aspecte dels edificis a l'Ensanche clàssic», dins Albert GARCÍA ESPUCHE (ed.), *La formació de...*, pàg. 223-234.

33. Horacio CAPEL, Mercè TATJER, «Reforma social, serveis assistencials i higienisme a la Barcelona del final del segle XIX (1876-1900)», dins *Cent anys de salut pública a Barcelona, 1891-1991*, Barcelona, Institut Municipal de la Salut, Ajuntament de Barcelona, 1991, pàg. 31-73. En línia: <http://hdl.handle.net/11703/90385>.

34. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 84 (gener de 1902), pàg. 40.

35. Eusebi GÜELL, *L'immunité par les leucomaines*, París, Librairie Medicale Louis Leclerc, 1885. Va tenir més d'una edició i va ser una tasca científica sempre valorada per Güell, que es va representar amb aquest llibre a la mà en la pintura de Juli Moisès exposada a la Casa Museu Gaudí, de 1913.

36. Manuel Maria ESCUDÉ AIXELÀ, Josep Maria CALBET CAMARASA, «Eusebi Güell i Bacigalupi, un burgès pioner de la immunologia», *Gimbernat*, 51 (2009), pàg. 181-186.

37. *Abastecimiento de aguas de Barcelona: El manantial de Garraf*, Barcelona, Imp. de Henrich y Cía., en Comandita, 1899.

38. Eren Bartomeu Robert, Albert Rusiñol i Prats, Lluís Domènech i Montaner i Sebastià Torres i Planas, representants d'entitats barcelonines significatives. Vegeu EHRlich, *Lliga Regionalista. Lliga...*, pàg. 75-120.

39. Enric JARDÍ, *Puig i Cadafalch, arquitecte, polític i historiador de l'art*, Esplugues de Llobregat, Editorial Ariel, 1975, pàg. 56-65; Manel GUÀRDIA, «Puig i Cadafalch i la reinvençió de Barcelona», *L'Avenç*, 440 (desembre de 2017), pàg. 44-51.

40. Josep PUIG I CADAFAALCH, *Memòries*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, pàg. 108-109.

41. Tàte CABRÉ I MASSOT, *El llegat periodístic de Josep Puig i Cadafalch. Recerca i anàlisi dels seus articles d'opinió (1885-1936)*, tesi doctoral dirigida per Josep M. Figueres i Artigues, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 1914.

42. En especial, l'article de Josep PUIG I CADAFAALCH, «La Barcelona, d'anys a venir», *La Veu de Catalunya*, 29 de desembre de 1900, 7 de gener de 1901 i 22 de gener de 1901.

43. Francesc ROCA, *Política econòmica i territori a Catalunya (1901-1931)*, Barcelona, Ketres Editora, 1979; *Inicis de la urbanística...*, pàg. 85-11; Manuel de TORRES I CAPELL, «L'estructura urbana de Barcelona. De les annexions a la fi de la Guerra Civil», *Història de Barcelona*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, Ajuntament de Barcelona, vol. 7, 1995, pàg. 48-58; F. J. MONCLÚS, «Estrategias urbanísticas y crecimiento suburbano en las ciudades españolas: el caso de Barcelona», dins F. J. MONCLÚS (ed.), *La Ciudad dispersa*, Barcelona, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, 1998, pàg. 143-167; Lluís QUINTANA I TRIAS, «Joan Maragall, el Pla Jaussely i la reforma de 1908 a la ciutat de Barcelona», *Zetischrift f̄r Katalanistik*, 20 (2007), pàg. 149-165. En línia: http://www.romanistik.uni-freiburg.de/pusch/zfk/20/09_Quintana.pdf (consulta: 13 d'agost de 2017).

44. Elaborat per Ferran Romeu i Ribot (1862-1943) i l'arquitecte municipal, Ezequiel Porcel.

45. *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-2882/1904, del 1904.

46. *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona, Q101, Urbanització i reforma, exp. 101/2, del 1898-1899.

47. *Inicis de la urbanística...*, pàg. 209-244.

48. *La Vanguardia*, 10 d'agost de 1905, pàg. 3.

49. Mireia FREIXA, «La recepció de John Ruskin entre los modernistas catalanes. Lilies: Of Queens's Gardens como modelo de educación femenina», dins Felipe SERRANO (coord.), *Docta Minerva. Home-naje a la profesora Luz de Ulierte Vázquez*, Jaén, Universidad de Jaén, 2011, pàg. 375-378.

50. *Catalunya*, 7 (15 d'abril de 1903), pàg. 321-328; *Catalunya*, 8 (30 d'abril de 1903), pàg. 338-343.

51. Francesc ROCA (ed.), *Cebrià de Montoliu (1823-1873)*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1933.

52. Francesc ROCA, «Cebrià de Montoliu i la Ciència Cívica», *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*, 8 (1971); ROCA (ed.), *Cebrià de Montoliu...*

53. ROCA (ed.), *Cebrià de Montoliu...*, pàg. 130-132.

54. Jordi CASASSAS, *La voluntat i la quimera. El noucentisme català entre la Renaixença i el marxisme*, Barcelona, Pòrtic, 2017, pàg. 143.

55. Sobre el fracàs de la ciutat jardí en pro del suburbi jardí, vegeu Eduard MASJUAN, «Models urbans, models de ciutat: de l'urbanisme tentacular a l'urbanisme ecològic», dins *Actes de la Universitat d'Estiu a la Punta*, 2002, pàg. 3.

56. ROCA (ed.), *Cebrià de Montoliu...*, pàg. 45.

57. DIVERSOS AUTORS, *La construcció de la gran Barcelona: l'obertura de la Via Laietana 1908-1958*, Barcelona, MUHBA, 2001; Joan MOLET, «Entre conservació i modernització: l'esventrament del centre urbà», *Barcelona Quaderns d'Història*, 8 (2003), pàg. 235-255.

58. DIVERSOS AUTORS, *La construcció de...*

59. Agustín CÓCOLA GANT, *El Barrio Gótico de Barcelona. Planificación del pasado e Imagen de Marca*, Barcelona, Ediciones Madroño, 2011.

60. Jeroni MARTORELL, «Monuments de la Reforma Interior de Barcelona. Revisió del projecte Baixeres», *Civitas: butlletí de propaganda de la Ciutat Jardí*, 2 (octubre de 1920), pàg. 5-9.

61. *Memoria y proyecto de contrato con el Banco Hispano Colonial: reforma interior de Barcelona*. Barcelona, 1907; Horacio CAPEL, *La morfología de las ciudades. III. Agentes urbanos y mercado inmobiliario*, Barcelona, Ediciones El Serbal, 2013, pàg. 197.

62. QUINTANA I TRIAS, «Joan Maragall, el...».

63. GAZIEL, *Memòries*, 1981, pàg. 225, citat per QUINTANA I TRIAS, «Joan Maragall, el...», pàg. 151.

64. Teresa NAVAS, «La construcción simbólica de una capital. Planeamiento, imagen turística y desarrollo urbano en Barcelona a principios del siglo XX», *Scripta Nova, Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, 493/13 (2014), pàg. 7-8.

65. Un bon resum del procés de l'ocupació de la serra el trobem a Joan MOLET, «Conquering the Collserola range: Modernity, Lesisure and Nature», Resseau Art Nouveau Network, 2007. En línia: <http://www.artnouveau-net.eu/portals/0/data/COLLOQUIA/Molet%20lecture.pdf> (consulta: 28 de setembre de 2018). Tanmateix, no coincidim en la valoració positiva donada a les anomenades *ciutats jardí*.

66. Mercè TATJER, «De lo rural...», pàg. 53-60; en aquest treball fa un repàs ampli a totes les promocions limítrofes.

67. Teresa NAVAS, «Modernitzar el territori: la planificació i construcció de la xarxa de carreteres de l'àrea de Barcelona», *Barcelona Quaderns de Història*, 2 (2008), pàg. 126. En línia: <http://www.raco.cat/index.php/BCNQuadernsHistoria/article/.../218962> (consulta: 9 de juliol de 2016).

68. Joan MOLET, «Conquering the Collserola...». En línia: <http://www.artnouveau-net.eu/portals/0/data/COLLOQUIA/Molet%20lecture.pdf> (consulta: 28 de setembre de 2018).

69. Santi BARJAU, «D'Enric Sagnier a Salvador Andreu. Notes sobre la urbanització de l'avinguda del Tibidabo», *Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya*, 1 (1993), pàg. 295-301. A l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, entre els protocols del notari Manuel Borràs i de Palau es pot consultar abundant informació sobre les condicions d'aquest projecte urbanístic.

70. *ANC*, Fons Puig i Cadafalch, 1-737 N 14 C3 2024.

71. *La Vanguardia*, 1 de setembre de 1903, pàg. 1-2.

72. Rafael ALCAIDE GONZÁLEZ, «El ferrocarril como elemento estructurador de la morfología urbana: el caso de Barcelona 1848-1900», *Scripta Nova, Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, 194 (65; 2002). En línia: [http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-194-65.htm#\(30\)](http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-194-65.htm#(30)) (consulta: 10 d'agost de 2016).

73. Carles SALMERÓN I BOSCH, *El tren de Sarrià. Història del ferrocarril Barcelona-Sarrià*, Barcelona, edició de l'autor, 1988.

74. Jesús BURGUEÑO, «Cartografia urbanística menor de l'antic municipi de Sarrià (Barcelona: 1842-1921)», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 80 (desembre de 2015), pàg. 156-161. En línia: <http://www.raco.cat/index.php/TreballsSCGeografia/article/viewFile/309738/399717> (consulta: 22 d'agost de 2016).

75. BURGUEÑO, «Cartografia urbanística menor...», pàg. 149 i 164.

76. Es pot comprovar en el plànol topogràfic de Sarrià de 1903, de Juan Muntané Trullàs, que delimita les propietats, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona AHCB C02.03. Subcol·lecció de plànols urbans zonals.

77. Jesús PORTABELLA I ISIDORO, *Els carrers de Sant Gervasi*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2003, pàg. 25.

78. Teresa-M. SALA, «La colònia Busquets de Vallvidrera, un exemple singular», dins *Pensar i interpretar l'oci. Passatemp, entreteniments, aficions i addicions a la Barcelona de 1900*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2012, pàg. 233-246.

79. Albert GONZÁLEZ MASIP, *Els tramvies de Barcelona (dels orígens al 1926). Història i explotació*, Barcelona, Dalmau Edicions, 1997; Teresa NAVAS, «Crecimiento urbano, red de carreteras y tranvía eléctrico en el área de Barcelona». En línia: http://www.ub.edu/geocrit/Simposio/cNavas_Crecimientto.pdf (consulta: 5 de juliol de 2019).

80. BURGUEÑO, «Cartografia urbanística menor...», pàg. 161.

81. L'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona conserva l'expedient del projecte (*AMCB*, 3-415/D109).

82. Va agafar el nom de Torre Baró, en record de la torre del baró de Pinós, enderrocada el 1714.

83. Horacio CAPEL, *La morfología de las ciudades. I. Sociedad, cultura y paisaje urbano*, Barcelona, Ediciones del Sebal, 2002, pàg. 363.

84. Xavier MARTÍ I YLLA, «La Ciutat dels Periodistes», *Capçalera*, 165 (2014), pàg. 68-73.

85. Marc ANDREU, Guillem HUERTAS, Josep M. HUERTAS, Jaume FABRA, *La ciutat transportada*. Barcelona, TMB, 1997; GONZÁLEZ MASIP, *Els tramvies de...*, pàg. 36.

86. GONZÁLEZ MASIP, *Els tramvies de...*, pàg. 62.

87. *AMCB*, P111, «Ordenació i gestió del transport. Projectes presentats per la Compañía Nacional de Tranvías; un des de la plaça de Lesseps per la travessera de Dalt i el torrent de les Flors amb ramal al Park Güell. Expedient 259».

88. *La Vanguardia*, 11 de setembre de 1907, pàg. 5.

89. *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 218 (11 de setembre de 1909), pàg. 2.

90. Montserrat GUARDIET, *El Teatre Líric de l'Eixample*, Barcelona, Editorial Pòrtic, 2007.

91. Vicente CASALS COSTA, «La creació del sistema de parcs a la Barcelona noucentista». Col·loqui internacional *El desarrollo urbano de Montreal y de Barcelona en la época contemporánea: estudio comparativo*, Barcelona, 5-7 de maig de 1997. En línia: <http://www.ub.edu/geocrit/casalbcn.htm> (consulta: 7 de juliol de 2016).

92. Manuel ARRANZ, Ramon GRAU, Marina LÓPEZ, *El Parc de la Ciutadella, una visió històrica*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, L'Avenç, 1984.

93. Torii destaca la tasca de Gaudí en el projecte de les grutes: Tokutoshi TORII, *El mundo enigmático de Gaudí*, Madrid, Instituto de España, 1983.

94. Ignasi de SOLÀ-MORALES, *L'Exposició Internacional de Barcelona 1914-1929. Arquitectura i Ciutat*, Barcelona, Fira de Barcelona, 1985; DIVERSOS AUTORS, *L'Exposició Internacional de Barcelona del 1929. Arquitectura i arts decoratives*, Barcelona, Grans Temes L'Avenç, 3 (1980).

95. Albert BALCELLS, «Vida i institucions polítiques», dins Jaume SOBREQUÉS, *Història de Barcelona. El segle XX. De les annexions a la Guerra Civil*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Enciclopèdia Catalana, pàg. 265.

96. Manuel RIBAS PIERA, «Noucentisme i jardins», dins Martí PERÁN, Alícia SUÀREZ, Mercè VIDAL, *El Noucentisme, un projecte de modernitat*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Enciclopèdia Catalana, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, 1994, pàg. 121-147.

97. Cristina DOMÍNGUEZ, «J. C. N. Forestier. El mestre», dins *Nicolau Maria Rubió i Tudurí (1891-1981)*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1989, pàg. 35-55; Josep Emili HERNÁNDEZ CROS, «Forestier a Barcelona», *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme*, 151 (març-abril de 1982), pàg. 27-39; Dorothee IMBERT, *The modernist Garden in France*, New Haven, Yale University Press, 1993.

98. Josep BOSCH (coord.), *Nicolau Ma. Rubió i Tudurí, jardiner y urbanista*, Madrid, Doce Calles, Real Jardín Botánico, 1993.

99. Vicente CASALS COSTA, «Es tierra perdida la que se destina a la edificación. Nicolás Maria Rubió y Tudurí y la Dirección de Parques Públicos y Arbolado del Ayuntamiento de Barcelona», *Ciudad y Territorio*, 94 (1992), pàg. 125-145.

100. CASALS, «La creació del...».

101. Vicente CASALS COSTA, M. BARRANCO, *Jardinera pública i medi ambient urbà*, Barcelona, CONC i Departament de Medi Ambient de la Generalitat de Catalunya, 1995. El document està reproduït com a apèndix.

102. *Noucentisme i ciutat*, Barcelona, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, Electa, 1994, pàg. 89-102.

103. Feliu ELIAS, *L'escultura catalana*, 2 volums, Barcelona, Editorial Barcino, 1926-1928. Vegeu Teresa CAMPS, «Del monument a l'ornament: materials i consideracions», dins *Noucentisme i ciutat*, pàg. 89-102.

104. Nicolau RUBIÓ I TUDURÍ, *El problema de los espacios libres. Divulgación de su teoría y notas para su solución práctica*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1926, pàg. 77. El document està parcialment digitalitzat a: <http://www.ub.edu/escult/doctorat/html/lecturas/rubio.pdf>.

105. RUBIÓ I TUDURÍ, *El problema de...*, pàg. 84.

106. *Barcelona Atracció* (agost de 1926), pàg. 4-7.

107. Rubió va teoritzar el seu concepte de *jardí mediterrani* a: Nicolau M. RUBIÓ I TUDURÍ, *Del paraíso al jardín latino. Origen y formación del moderno jardín latino*, Barcelona, Tusquets, 1981 (1953).

Güell i Gaudí.
Promotor i arquitecte

Una obra de l'abast del Park Güell no es pot entendre si no és des de la doble perspectiva de l'arquitecte i del promotor, dos personatges que, a més, van desenvolupar una forta amistat des del primer encàrrec que Eusebi Güell va fer a Antoni Gaudí. La relació de Gaudí amb Güell data del 1878, moment en què l'arquitecte va projectar una vitrina per a la guanteria d'Esteve Comella exhibida a l'exposició de París del 1878 que va interessar molt a Güell.¹ Joan Bergós² afegeix que Güell va demanar ser presentat a Gaudí després de visitar l'exposició i que va ser Joan Llimona qui els va posar en contacte a la festa patronal del Cercle Artístic de Sant Lluc. Tenim, doncs, una data concreta per a aquest encontre, el 18 d'octubre de 1878, dia de l'onomàstica de Sant Lluc.

Més tard van coincidir en el taller de fusteria d'Eudald Puntí al carrer de la Cendra, situat al costat del de l'escultor Llorenç Matamala i Piñol (1856-1927), un dels col·laboradors més fidels de Gaudí. Eusebi Güell era un important client de Puntí i li va encarregar, cap al 1880, el mobiliari per a la capella-panteó de Comillas, a la residència d'estiueig del seu sogre, Antonio López i López, marquès de Comillas.³ L'autor del projecte arquitectònic era Joan Martorell i Montells (1833-1906), l'arquitecte, podríem dir *oficial*, del pare d'Eusebi Güell, Joan Güell i Ferrer.⁴ Puntí havia treballat també per a Gaudí i havia estat l'executor de la seva taula de treball.⁵ La significació del taller de Puntí en els anys de formació de l'arquitecte ha estat descrita pel fill de l'escultor Llorenç Matamala, Joan Matamala Flotats (1893-1977).⁶ Apuntem, doncs, uns personatges concrets —Puntí, Matamala i Martorell—, que van estar relacionats amb Eusebi Güell i Antoni Gaudí des del principi de la carrera professional de l'arquitecte.

Joan Martorell, entre Güell i Gaudí

En els anys en què Gaudí iniciava la seva carrera professional, abans del 1880, va entrar a treballar com a auxiliar al taller de Joan Martorell, que, per aquelles dates, havia guanyat una gran reputació com a constructor d'edificis religiosos. El 1882 Martorell es va presentar al concurs per al projecte per fer la nova façana de la Catedral de Barcelona, que, contra tot pronòstic, no va guanyar. El projecte escollit va ser el d'un altre reconegut professional, August Font i Carreras (1845-1924), ajudant del primer arquitecte de la Catedral, Josep Oriol Mestres (1815-1895), i professor de l'Escola d'Arquitectura.⁷

Joves estudiants d'arquitectura com ara Gaudí i Lluís Domènech i Montaner van treballar en la delineació d'aquesta façana, de la qual es va publicar una làmina que va ser molt difosa entre cercles intel·lectuals. El fet que se li adjudiqués l'obra de la façana de la catedral era un objectiu important per a la carrera de Martorell, personatge molt religiós i cercador incansable del que havia de ser l'arquitectura cristiana. Hereu encara d'una tradició romàntica, havia profunditzat sobre el sentit i la significació de l'art gòtic i havia definit el que anomenava *gòtic modern*, una revisió creativa que compaginava la funcionalitat constructiva del gòtic amb una gran llibertat de composició. Segons ha estat confirmat per Jaume Aymar i Ragolta a la seva tesi doctoral sobre el personatge,⁸ Martorell coneixia molt bé l'arquitectura victoriana, en especial la d'A. W. Pugin, gràcies als lligams comercials de la seva família amb la Gran Bretanya. S'ha pogut documentar a la seva biblioteca, per exemple, la presència d'un exemplar d'*Examples of Gothic Architecture selected from various antien edifices in England by A. W. Pugin. Consting of Plans, Sections, Elevations and Details* (1838).⁹ D'altra banda, els models britànics són evidents en les seves obres religioses, que destaquen per la seva radicalitat compositiva i riquesa decorativa, com ara l'església de les Saleses (1882-1885) del passeig de Sant Joan de Barcelona i l'església parroquial (1885-1892) de Castellar del Vallès.

També mitjançant Martorell, Gaudí va obtenir l'encàrrec de la continuació de les obres de la Sagrada Família.¹⁰ El 1883, quan l'arquitecte responsable, Francisco de Paula del Villar y Lozano (1828-1901), va abandonar el projecte per discrepàncies amb els promotors del temple, aquests promotors van demanar consell a Martorell i ell va suggerir el nom del seu col·laborador Antoni Gaudí. I també va ser Joan Martorell qui el va tornar a posar en contacte amb la família Güell i Gaudí es va convertir en l'arquitecte d'Eusebi Güell de la mateixa manera que Martorell ho havia estat del marquès de Comillas o de Joan Güell. Eusebi Güell, a la mort del seu pare el 1872, va demanar a Martorell de renovar l'antiga masia de les Corts,¹¹ Can Custó, també anomenada Torre Güell, per convertir-la en casa d'estiueig. Martorell encara va tenir cura de la reforma de la casa, però va proposar que Gaudí s'ocupés de diversos treballs addicionals, els pavellons de porteria, les quadres i altres elements a la mateixa finca. Tot això succeïa entre el 1883 i el 1887. Mentrestant, el 1886, Gaudí ja havia rebut el seu primer encàrrec en solitari per

Església de les Saleses al passeig de Sant Joan, 1910-1920. Autor desconegut. AFB

Can Custó, propietat de la família Güell, abans de convertir-se en Palau Reial, 1920, Brangulí. ANC

Palau Güell, 1902. Arxiu Mas

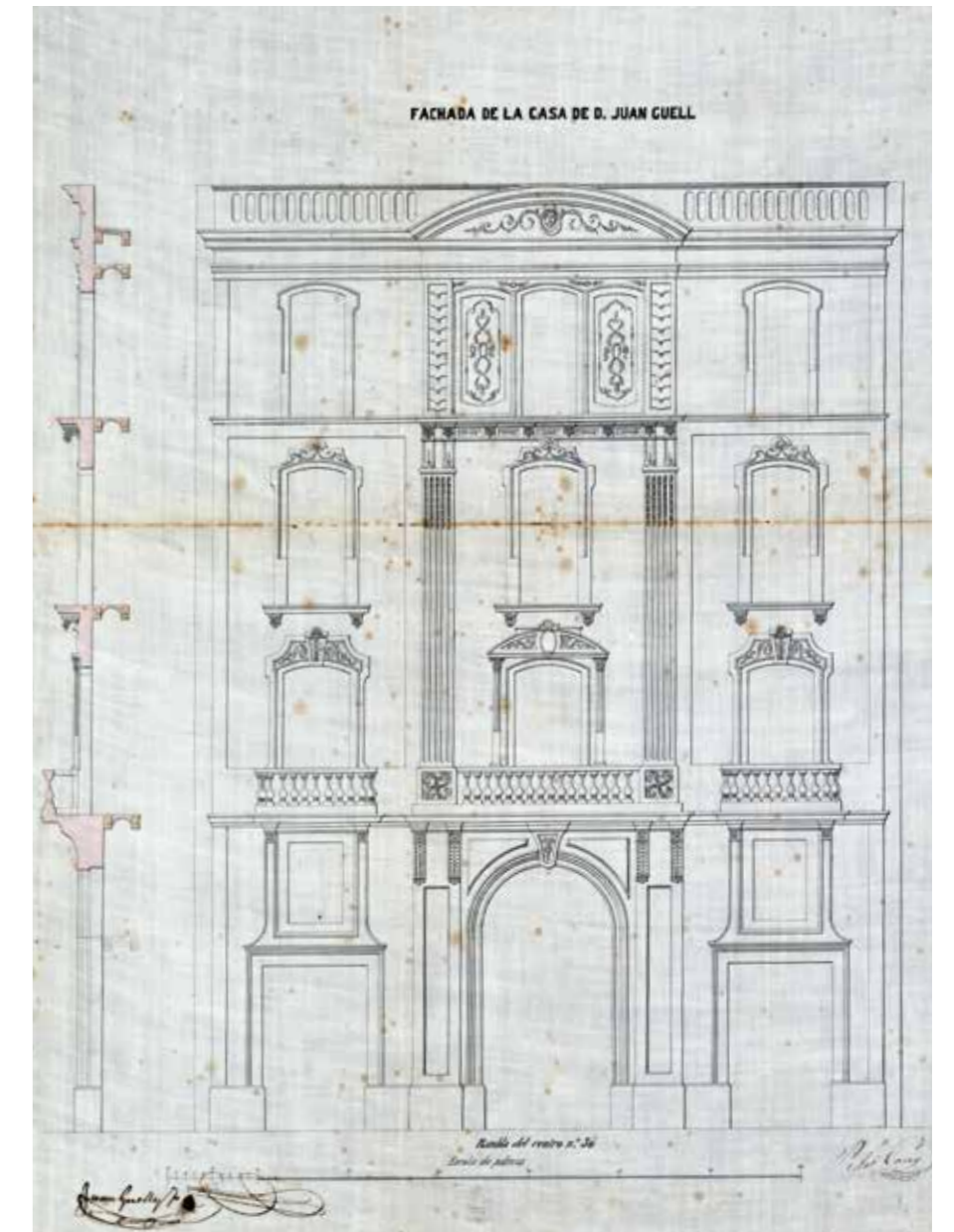
part d'Eusebi Güell, la Casa Palau del carrer Nou de la Rambla. El primer projecte data del 1886 i la casa, inacabada, es va inaugurar per a l'Exposició Universal de Barcelona del 1888.¹²

Gaudí sempre va tenir per Martorell un respecte molt especial i el va considerar el seu mestre. Entre les frases recollides pels seus deixebles, es recorda que s'hi referia com «un savi i un sant».¹³ Un savi perquè volia desenvolupar els principis constructius del gòtic, però també un sant, perquè considerava l'arquitectura com un sacerdoti i la construcció d'un temple com la culminació a què podia aspirar tot arquitecte cristià. Gaudí es considerava una baula més del projecte ideològic iniciat per Martorell i que va acabar un dels seguidors de Gaudí, Joan Rubió i Bellver, com a conseqüència dels seus estudis sobre la restauració de la catedral de Mallorca. En els seus escrits de joventut,¹⁴ Gaudí reconeixia l'extraordinari significat que tenia per a un arquitecte ser l'escollit per a la construcció de la Sagrada Família, i a més, va treballar a l'església de la Colònia Güell i a la Seu de Mallorca. Rubió, per la seva banda, hi va reflexionar en els seus escrits sobre la Seu, així com en un text encara inèdit, *De la integritat i de la distinció plàstiques en la monumentalitat del temple cristià*.¹⁵ Tots tres, Martorell, Gaudí i Rubió, entenen el temple cristià com una síntesi tipològica, constructiva i simbòlica de tota la història de l'arquitectura.

Els Güell, negocis i relacions familiars

Quan es va iniciar la relació professional entre Eusebi Güell i Antoni Gaudí, a finals de la dècada dels anys setanta, l'industrial tenia una de les fortunes més pròsperes d'Espanya. El seu pare, Joan Güell, havia estat un ric indià que, de tornada a Catalunya, va continuar la seva activitat industrial. Va fundar, sempre amb el concurs d'altres socis, empreses com El Vapor Vell de Sants, el 1844, especialitzada en la fabricació de panes, i va obrir una altra fàbrica a Martorell, només per a la filatura; també va participar en negocis bancaris, d'assegurances i immobiliaris, va fer inversions agràries a la província de Lleida i va ser un dels fundadors de La Maquinista Terrestre y Marítima.¹⁶ La mort violenta, el 2 de juliol de 1855, del director de la fàbrica de Sants, Josep Sol i Padrís, el va portar a passar un temps a Nimes, fet que li va permetre iniciar una educació transfronterera per al seu únic fill baró, Eusebi. A la tornada, Joan Güell es va dedicar a fer estudis sobre política i economia social i va ser un dels grans defensors del sistema proteccionista.

A Barcelona, la família va adaptar com a residència, l'any 1864, un gran principal a la Rambla, al costat del carrer Nou, on més tard es va ubicar el Palau Güell i, el 1859, havien comprat Can Custó a les Corts, com a residència d'estiu. Joan Güell va morir el 22 de novembre de 1872, just un

Dibuix de la façana de la casa dels Güell a la Rambla, 37. Exp. núm. Fo-1554-BISC de 1864. AMCB

any després que Eusebi contragués matrimoni amb Isabel López i Bru, filla d'Antonio López y López, marquès de Comillas,¹⁷ enllaç que va fer augmentar de manera considerable el patrimoni familiar. La filla del segon matrimoni de Joan Güell, Josefina, al seu torn, va contraure matrimoni amb Josep Antoni Ferrer-Vidal i Soler (1853-1927), polític monàrquic i conservador, industrial i important col·leccionista d'art, fill del també industrial tèxtil Josep Ferrer i Vidal (1817-1893), i que es va implicar en la fàbrica Asland. Els Güell van mantenir sempre una forta relació amb els Ferrer-Vidal. El germà de Josep Antoni Ferrer-Vidal, Lluís (1861-1936), va ser el gerent d'Asland, a més del primer president de La Caixa de Pensions.

Eusebi Güell i Bacigalupi,¹⁸ nascut a Barcelona el 15 de desembre de 1846, va rebre una sòlida formació a Barcelona, Nimes, París i la Gran Bretanya. Abans de complir els 30 anys, després del traspàs del pare, podia ja disposar de tot el patrimoni immobiliari i de les indústries familiars. Una n'era l'empresa d'El Vapor Vell, que emprava el nom corporatiu de Parellada, Flaquer i Cia. D'altra banda, el seu poderós sogre, Antonio López, marquès de Comillas, aviat el va involucrar en les seves empreses i va ser nomenat conseller del Banc Hispano Colonial —que va finançar les obres de la via Laietana—, del Crèdit Mercantil i de la gran companyia naviliera La Transatlàntica. També va entrar en el negoci dels ferrocarrils a través de Caminos de Hierro del Norte de España, del carbó amb la Sociedad Hullera Española, de la Compañía General de Tabacos de Filipinas, així com a diverses companyies banqueres i d'assegurances. Seguint també el model de diversificació econòmica de Joan Güell, el 1871 va comprar a l'Estat una finca al massís del Garraf per convertir-la en una zona de caça, de la qual parlarem a l'epígraf següent, i que va convertir en terreny vinícola.

Per aquelles dates va iniciar la relació amb un altre personatge de la política cultural i econòmica catalana, Ferran Alsina i Parellada (1861-1907), que es va convertir en la seva mà dreta en assumptes relatius a la indústria tèxtil. Alsina va ser un catalanista molt actiu dins del Centre Català,¹⁹ encara que enfrontat a Valentí Almirall,²⁰ i va participar en l'assemblea de les Bases de Manresa el 1892 —escenaris polítics que va compartir amb Eusebi Güell. Era, a més, un personatge emprenedor amb idees utòpiques que el 1907 el van portar a crear un Gabinet de Física Experimental, format per una col·lecció de maquetes d'enginyers industrials, la Mentora Alsina, que va instal·lar en un edifici del Tibidabo.²¹ Bergós cita la frase del mateix Alsina segons la qual ell omplia les butxaques de Güell i Gaudí les hi buidava.²² Va patentar també una màquina per fabricar panes de cotó, que va ser decisiva per a la prosperitat de la fàbrica de la Colònia Güell. Ambdós, propietari i enginyer, van planejar la colònia amb l'objectiu d'oferir unes millors condicions de vida als obrers. Tanmateix, no hem d'oblidar que Alsina va patir un atemptat

per introduir el sistema de treball anglès, segons el qual les treballadores havien de tenir cura de quatre telers en lloc de dos.²³

Però l'empresa de Güell que té més transcendència per al nostre treball és la fàbrica de ciment pòrtland Asland, de Castellar de n'Hug, fundada el 1901, només un any més tard de l'inici de les obres del Park Güell. El ciment pòrtland es va utilitzar per a les peces prefabricades emprades en la construcció del parc, com veurem al capítol «La construcció del Park Güell, pas a pas» d'aquesta obra. El desenvolupament del projecte de la fàbrica es va deure també, en gran part, a l'interès per les possibilitats del nou material de l'enginyer Isidoro Pedrada, que estava en contacte amb qui va fer el projecte de la fàbrica, l'arquitecte valencià arrelat als Estats Units Rafael Guastavino (1842-1908). Com assegura Francesc Cabana, la fàbrica de ciment s'ha d'entendre com un afer de parents i entrepresents, i podem afegir també entre

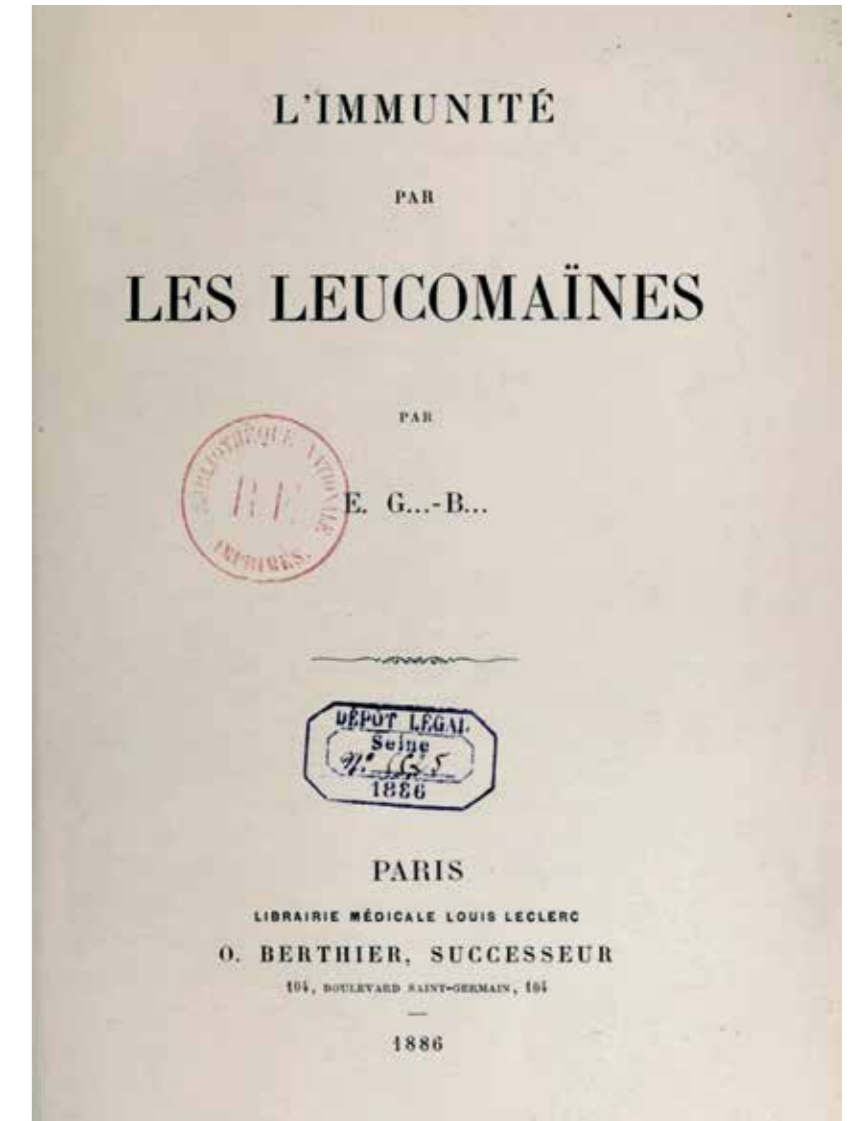
Descarregant ciment a la cimenteria Asland, 1917, Josep Salvany. Fons Salvany-BC

amics i polítics, ja que hi tenien interessos el cunyat de Güell, Claudio López i Bru (1853-1926), el cunyat d'aquest, el banquer Evarist Arnús, i Lluís Ferrer-Vidal i Soler, a més de l'advocat Ramon Rubió i el propietari dels terrenys, Joaquim d'Abadal, germà de Ramon d'Abadal, un dels fundadors de la Lliga Regionalista.²⁴ El secretari del consell d'administració era un dels advocats de Güell, Ernest Moliné i Brassés (1868-1940), intel·lectual, catalanista i autor de la tonada de l'*Himne dels Segadors*.²⁵

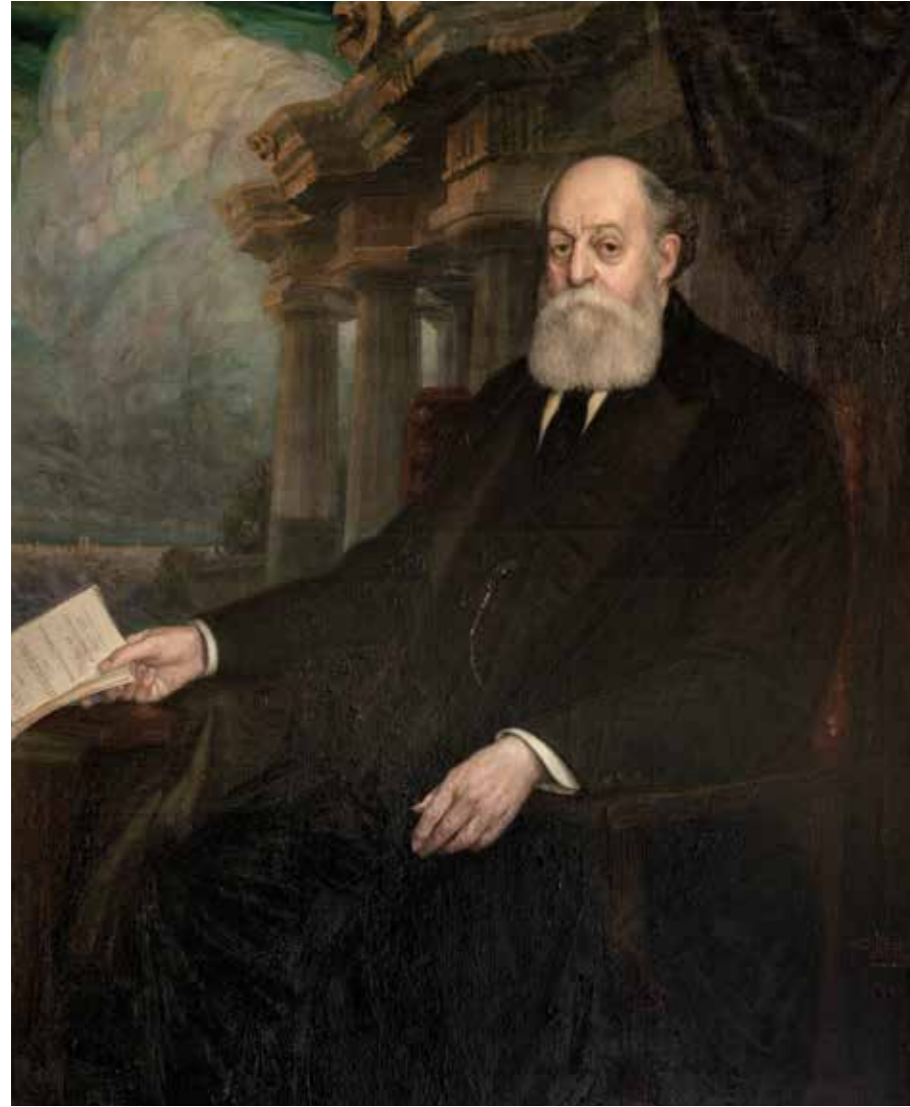
En un altre ordre de coses i més enllà dels interessos industrials i polítics —que tractarem tot seguit—, no podem deixar de citar el coneixement que Eusebi Güell tenia de temes científics. Va fer un extens treball sobre immunologia,²⁶ *L'Immunité par les leucomaïnes*,²⁷ que ja hem comentat al capítol anterior, en el qual promovia un sistema preventiu similar a les vacunes actuals. Güell va valorar l'aportació fins al punt que apareix amb aquest llibre a la mà a la gran pintura de Juli Moisès del 1913 que s'exposa a la Casa Museu Gaudí. El mateix interès per la salut és el que el va portar a comercialitzar la font d'aigua Sarva del Park Güell, i l'aigua de Garraf.

El darrer aspecte que cal comentar d'Eusebi Güell és la preocupació per la política, seguint en aquest cas també el model del seu pare. És clar que els seus objectius en política estaven relacionats amb els seus interessos econòmics, que, d'altra banda, coincidien amb els de la gran majoria dels fabricants catalans, en especial la defensa de les lleis proteccionistes en contra de la política lliurecanvista del partit conservador de Cánovas del Castillo. La seva primera activitat pública se situa a l'entorn del Centre Català (1882-1894),²⁸ una de les primigènies associacions de signe catalanista que volia integrar opcions de distintes tendències. El seu principal promotor va ser el polític liberal, republicà i federalista Valentí Almirall (1841-1904). Val la pena descriure aquest episodi, ja que no ha estat prou reconegut pels biògrafs de Güell. Malgrat l'esperit conservador i la filiació monàrquica de Güell i de part de la burgesia, el naixent catalanisme era una via per defensar els seus interessos. Entre els objectius del Centre Català, recollits al *Memorial de Greuges*, una de les accions destacades empreses per l'entitat era la defensa del proteccionisme, però també de la llengua i del dret civil català, que el govern central pretenia homogeneïtzar. En els treballs preparatoris per a la reunió de les Bases de Manresa, Güell va participar en la comissió econòmica durant l'any 1885, tot i que no va assistir a l'acte de lliurament del document al rei Alfons XII, a Madrid. A la tornada dels comissionats, se'ls va oferir un banquet en el qual es van fer tres discursos, a càrrec d'Almirall, Marià Maspons i Labrós (1840-1885) i Eusebi Güell. El discurs de Güell²⁹ és una síntesi de la seva ideologia política, fidel a la monarquia, i proclamava la prudència en el camí a seguir buscant l'harmonització dels interessos de Catalunya amb la resta de províncies espanyoles.

En plena eufòria pel ressò obtingut amb el *Memorial de Greuges*, Eusebi Güell va passar a presidir el Centre Català el curs 1885-1886³⁰ durant un any, envoltat d'una junta de totes les tendències polítiques, però que integrava persones de la seva confiança com ara Ferran Alsina i Francesc Matheu i Fornells (1851-1938), director de *La Renaixensa*. No va ser un període especialment actiu, segons Pich i Mitjana,³¹ però en podríem destacar l'acció

Coberta de la publicació *L'Immunité par les leucomaïnes*, que Eusebi Güell va escriure entre 1886 i 1889

Retrat d'Eusebi Güell i Bacigalupi, 1913. Juli Moisès, oli sobre tela. Casa Museu Gaudí © Junta Constructora del Temple Expiatori de la Sagrada Família. Tots els drets reservats

promoguda pel president de la secció de comerç i indústria, Josep Ricart, que va redactar una sèrie de documents, en alguns casos signats també per Güell, que defensaven un canvi en la política colonial al nord d'Àfrica,³² territori amb el qual els Güell van tenir molta vinculació. Aquest interès va ser mantingut pel seu fill primogènit, Joan Antoni, un dels promotors del ferrocarril del Rif.

En el terreny polític, però, aquesta etapa dirigida per Güell va coincidir amb l'inici d'una tempestosa crisi entre els federals catalanistes de Valentí Almirall i els sectors més conservadors —la primera crisi dins de la història del catalanisme polític—, que va portar a una escissió dels membres més conservadors, encapçalats per Ferran Alsina i Parellada, cada cop més allunyats dels plantejaments dels federals catalanistes d'Almirall.³³ Tant Alsina com Francesc Romaní i Puigdemogolas (1831-1912), un altre dels advocats de Güell, van abandonar el Centre Català per integrar-se a la Lliga de Catalunya, una associació que, com ja hem comentat, va ser una de les fundadores de la Lliga Regionalista, el 1901.³⁴ També, dins de l'entorn del Centre Català, Güell va estar al darrere de la revista *España Regional* (1886-1893), que defensava el regionalisme i posicionaments més moderats, clarament no separatistes.

En aquesta primera etapa de la seva vida, a més, Güell va ocupar alguns càrrecs polítics, va ser regidor de l'Ajuntament de Barcelona el 1875³⁵ i també va ocupar la secretaria de la Diputació de Barcelona entre l'abril de 1877 i el novembre de 1878, però aquest deuria ser el seu darrer càrrec polític.³⁶

Cal aclarir també que, de fet, Eusebi Güell defensava el catalanisme pels valors morals que veia implícits en el poble català —laboriositat, defensa del dret civil i de les tradicions ancestrals— i com una manera de reivindicar el regeneracionisme econòmic davant l'immobilisme dels governs de la Restauració. Podem destacar també que el seu pas pel Centre Català va ser en el moment en què aquesta entitat funcionava més com un ateneu o centre de promoció cultural que no pas com a formació política. Pel fet de posicionar-se en aquesta orientació *culturalista* del catalanisme, defensem que Güell va estar molt influït pel seu apoderat i home de confiança, el poeta d'origen mallorquí Ramon Picó i Campamar (1848-1816), de qui tractarem més endavant.

Entrat el segle xx, en el moment en què es construïa el Park Güell, la seva vinculació al catalanisme es derivava a través de la participació i la promoció d'activitats culturals. Des d'aquesta condició voluntàriament assumida, va ser nomenat president del jurat dels Jocs Florals del 1900, on va fer un discurs que es va publicar³⁷ i del qual es conserva una interessant fotografia de les deliberacions a l'interior del Palau Güell, feta per Adolf Mas. Capítol a banda mereixen les relacions, a través de la família López i López, amb el poeta mossèn Cinto Verdaguer, capellà almoïner dels Comillas, que va passar de ser el gran protegit del marquès de Comillas a ser defenestrat violentament, fet que marca un dels capítols més convulsos de la vida del poeta.³⁸ Eusebi, a més d'actuar de mitjancer en aquest dramàtic episodi, havia estat acompanyat per Verdaguer en un viatge per Suïssa, Alemanya i Sant Petersburg entre el 12 de maig i el 12 de juny de 1884.³⁹

Reunió del consistori dels Jocs Florals de Barcelona al Palau Güell, amb Eusebi Güell assegut al centre i Ramon Picó i Campamar a la seva dreta, 1900. Arxiu Mas

Va ser en l'escenari del Park Güell on es van mostrar les simpaties de Güell envers aquest tipus de catalanisme. Com a bon patrici deixava el recinte per a manifestacions com la *Garden Party* del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, el 14 d'octubre de 1906, o el banquet per a 5.000 persones per celebrar el triomf electoral de Francesc Cambó i altres candidats de la Lliga Regionalista, el 21 de maig de 1916, que hem comentat al capítol anterior.

La generació dels Güell-López

La trajectòria vital de Güell i del parc —on va viure la família, segons Bergós, des del 1910—⁴⁰ no s'entén sense l'entorn de la seva nombrosa fillada, sis noies i quatre nois.⁴¹ Una qüestió no exempta d'interès per entendre el context social de la família Güell són els títols nobiliaris que va obtenir per a si mateix i per als seus fills. Alfons XIII li va concedir el títol de comte de Güell per un Reial Decret de l'any 1908, ja que hi havia un marquesat de Güell ja establert. Però l'any següent, el 22 de juliol de 1911, va aconseguir els títols de vescomte de Güell per al seu fill Claudi i el de baró de Güell per al més petit, Santiago.

El matrimoni va tenir, primer, dues noies. La gran, Isabel (1872-1956), va rebre una gran formació musical que la va portar a ser una compositora coneguda.⁴² Va contraure matrimoni amb un aristòcrata, Carles de Sentmenat, marquès de Castellodorsius. Maria Lluïsa (1873-1933), la segona, també va practicar la música i, en especial, la pintura. Va estar vinculada a la revista *Feminal*, fet que li va permetre relacionar-se amb el primer feminisme català i amb dones com ara Carme Karr i Dolors Monserdà. Va restar soltera i, en un codicil adjunt al testament, el seu pare li va deixar una casa a Comillas, que és on vivia amb regularitat. La seva obra com a pintora ha estat descoberta en una exposició recent al Palau Güell.⁴³

El primer fill baró i hereu va ser Joan Antoni (1874-1958), qui va heretar el títol de comte de Güell, i de marquès de Comillas per part del seu oncle Claudio López i Bru, que va morir sense descendència, més el de comte de Ruiseñada, que va rehabilitar. Com els seus germans barons, va tenir de preceptor el que seria l'advocat i escriptor Narcís Verdaguier i Callís (1862-1918),⁴⁴ cosí de Jacint Verdaguier i defensor d'un catalanisme moderat que va influir en el gran dels germans. Joan Antoni va tenir una trajectòria política important, proper a la Lliga Regionalista, va ser alcalde de Barcelona entre el 26 de gener de 1930 i l'adveniment de la República, però va destacar, sobretot, com a gran promotor de la cultura. Entre el 1928 i el 1936 va ser president de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, i va ser un gran col·leccionista d'art,⁴⁵ el primer a interessar-se per l'escultura

barroca policromada. Es va exiliar després de la Guerra Civil i sempre va restar fidel a Joan de Borbó i a la monarquia. Pel que es dedueix de la seva autobiografia, va viure molt lligat al seu avi matern al Palau Moja i va mostrar sempre un gran respecte per mossèn Cinto Verdaguier, sobre el qual va escriure un petit llibret.⁴⁶ Es va casar amb Virginia de Churruya y de Dotres i, en segones núpcies, amb una neboda, Josefina Ferrer-Vidal i Parellada. D'altra banda, va tenir importants interessos al protectorat espanyol del Marroc i un paper destacat en la constitució de la Compañía Española de las Minas del Rif, el 1908.⁴⁷ Els constants problemes entre accionistes i les insurreccions en el territori, que van acabar amb la nacionalització de l'empresa, el 1924, podrien ser alguns dels motius per l'interès mostrat en la venda del parc. Va ser un dels promotors de la revista *Civitas* i dels projectes urbanitzadors de ciutats enjardinades. A la mort del seu pare, el 1918, va ser l'impulsor de la societat anònima Urbanización Güell i va gestionar les propietats heretades pels germans.

La quarta, Maria Cristina (1876-1957), va contraure matrimoni amb el polític regionalista Josep Bertran i Musitu (1875-1957), que va influir decisivament en la ideologia política d'Eusebi Güell. El cinquè, Eusebi (1877-1955), segon noi, molt interessat per l'art, la cultura i la vida aristocràtica, va ser un bon col·leccionista de dibuixos.⁴⁸ Va tenir un desafortunat matrimoni amb Consol Jover i Vidal, marquesa de Gelida, raó per la qual els fills van viure molt de temps amb els avis al Park Güell. Els pares li havien lliurat un

Casa dels Güell, antiga Casa Larrard, c. 1910-1930. Autor desconegut. Col·lecció Roisin. IEFC

capital, inclosa la legítima, motiu pel qual no estava inclòs en el testament.⁴⁹ Va heretar el títol de vescomte del seu germà Claudi, que el seguia en edat i que va morir sense descendència. Claudi (1879-1918), el sisè, que gaudia d'una gran confiança per part del seu pare, va tenir cura de la gerència de la Colònia Güell, a la mort de Ferran Alsina.⁵⁰ En la seva condició de solter, vivia amb la mare i altres germanes a la casa del Park Güell, que va rebre com a llegat i on va morir, pocs mesos abans que el pare. El seguia Santiago (1883-1954), primer baró de Güell, vinculat també a la gestió de la Colònia Güell,⁵¹ que es va casar amb Maria de las Mercedes Ricart i Roger.

Les més petites eren tres noies: Francesca (1885-1976), pintora, casada amb Francisco de Moxó i de Sentmenat, relacionat amb la casa de Sant Mori; Josefina (1886-1908), que va morir a la casa de les Corts a causa d'una tuberculosi, i Mercè (1889-1954), que va viure a la casa del Park Güell fins a la donació d'aquesta casa a l'Ajuntament, i després al Palau Güell, i és qui va gestionar la venda d'aquest edifici a la Diputació de Barcelona l'any 1944.⁵²

De la consulta de l'Anuari Riera⁵³ es pot deduir, entre línies, que Joan Antoni i Santiago residien a les Corts. Joan Antoni s'havia construït —o reformat— una casa dins de terrenys familiars de Can Vinyalet, que li van ser cedits el 27 de juliol de 1905 i que ocupaven una extensa zona entre l'avinguda de Pedralbes i la plaça d'Eusebi Güell actuals.⁵⁴ Santiago havia rebut com a llegat, el 8 de juliol de 1912, la Torre Güell —antiga casa pairal de la finca Güell anomenada Can Custó—, «comprendiéndose en esta donación la casa-torre existente [...] con sus pabellones, glorietas, estanques y demás dependencias anexas».⁵⁵ Claudi residia amb els seus pares a la casa del Park Güell, on s'havia traslladat la família el 1910, com acabem d'assenyalar, i que es va cedir a l'Ajuntament, dins del procés de la venda del parc.⁵⁶

Després del traspàs del pare i feta la resolució del testament, els fills Joan Antoni, Santiago, Isabel, M. Lluïsa, M. Cristina, Francesca i Mercè van constituir l'empresa Urbanización Güell, SA, amb un capital d'1.250.000 pessetes,⁵⁷ a la qual van aportar les seves propietats, entre les quals hi havia el Park Güell i la Torre Güell, que pertanyia a Santiago. La societat, que va tenir diferents noms, va promoure la urbanització de la finca de les Corts i, ja abandonat el projecte inicial d'urbanitzar el Park Güell, es va buscar una altra sortida al recinte, que va acabar amb l'oferiment a l'Ajuntament per convertir-lo en parc públic. La societat es va dissoldre el 1932.

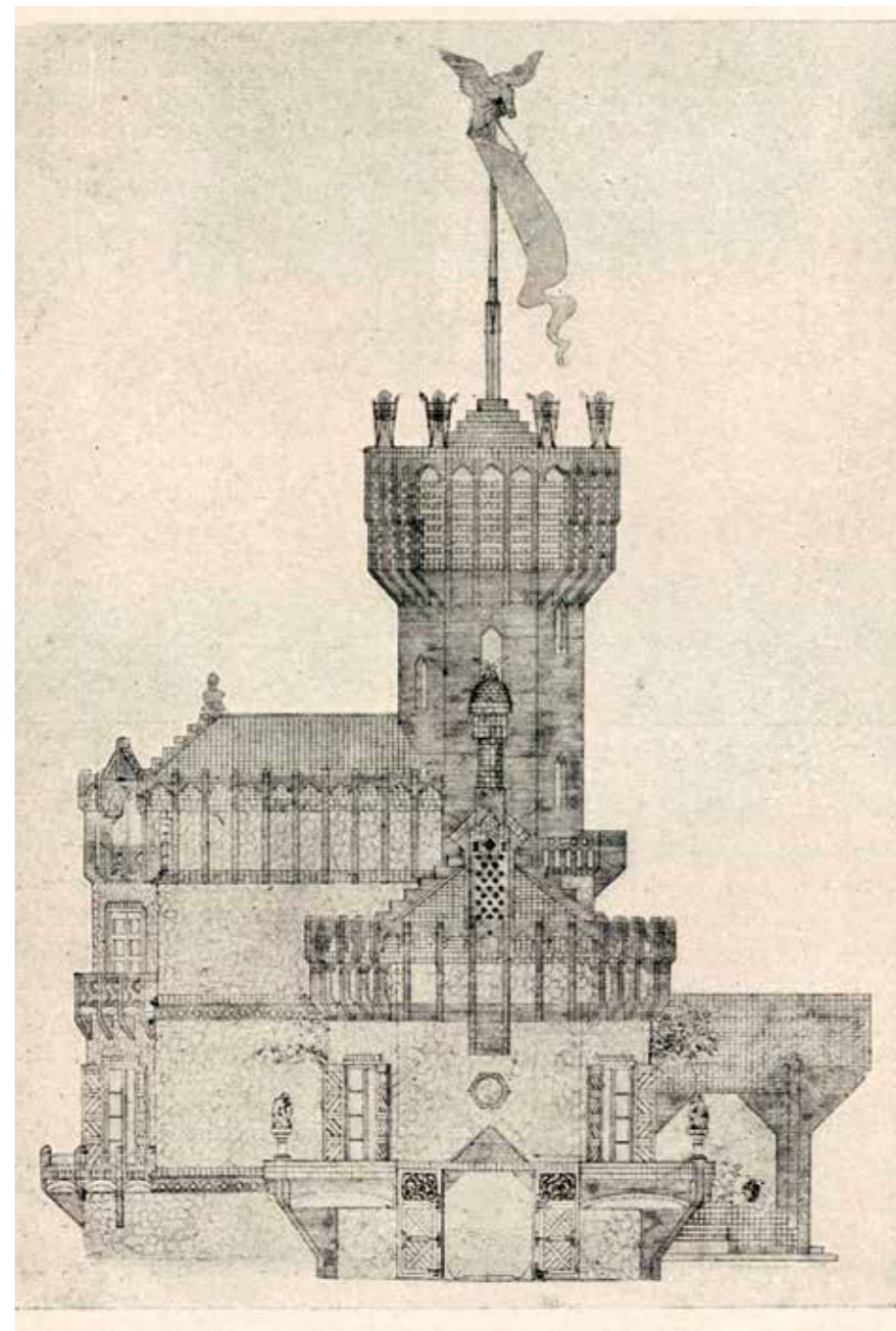
El Cellar de Garraf i Ramon Picó i Campamar

Entre la producció arquitectònica de Gaudí voldríem destacar, per la relació que hi veiem amb la construcció del Park Güell, un conjunt que ha passat bastant desapercebut, el Cellar Güell de Garraf.⁵⁸ Eusebi Güell havia

adquirit la finca en pública subhasta el 1871.⁵⁹ Era una zona inhòspita i mal comunicada, amb una masia i una torre de defensa, però d'una gran bellesa i no allunyada de Barcelona. Les coses van canviar radicalment quan es va projectar la carretera del Garraf, el 1834, que va ser operativa des del 1871,⁶⁰ i també va arribar el ferrocarril, el 1881.⁶¹ Creiem que la primera intenció era fer un lloc d'esbarjo, ja que sabem per Ràfols que Gaudí va dibuixar, l'any 1882, un pavelló de caça.⁶² El projecte no es va arribar a fer i el que havia de tenir una finalitat lúdica es va convertir en un centre productor de vi, ja que el projecte, presentat a l'Ajuntament de Sitges per Ramon Picó i Campamar l'any 1895, el defineix com un celler amb un petit habitatge adjunt.⁶³ Isabel Coll, autora d'una recerca sobre l'arquitectura d'aquesta vila,

Cellar de Garraf, 1915. Frederic Ballell. AFB

Projecte de refugi de caça a les costes de Garraf, extret del llibre de Josep Francesc Ràfols, *Gaudí*, Barcelona, Editorial Canosa, 1929, pàg. 26. Biblioteca COAC

coincideix amb la resta d'investigadors a defensar que Gaudí hi va treballar amb el seu col·laborador Francesc Berenguer. Més que un nou edifici, l'hauríem d'entendre com una ampliació de l'antic mas al qual s'afegeixen dos cossos, un com a habitatge del porter i l'altre com a celler —dos «cobertizos», segons indica la sol·licitud de permís d'obres.⁶⁴

Ara bé, l'objectiu darrer de Güell era buscar una alternativa hídrica per fer arribar aigua a la ciutat de Barcelona, molt necessària a causa de l'augment de població, resultat de la construcció de l'Eixample. Amb aquesta finalitat, Güell va finançar les exploracions a la penya de la Falconera de Garraf,⁶⁵ que anaven a càrrec del geòleg —i canonge— Jaume Almera i Comas (1845-1919) i el naturalista Artur Bofill, per confeccionar el mapa geològic de Catalunya, promogut per la Diputació de Barcelona. Almera, anys més tard, va col·laborar en la descripció de les coves descobertes durant les explanaçons del Park Güell.

Garraf ens serveix per entendre el paper que va tenir, al costat d'Eusebi Güell, el poeta de Pollença, Ramon Picó i Campamar, que, des del 1889 i fins a la seva mort el 1906, va ser el seu apoderat. Era un escriptor d'esperit encara romàntic, molt premiat als Jocs Florals, fins al punt d'obtenir el títol de mestre del gai saber. Era també membre del Centre Excursionista de Catalunya i va arribar a ser-ne el president, l'any 1892. Per aquests anys també, el 1894, va publicar a *La Renaixensa* un gran poema èpic, «Garraf: poema dramàtic en cinch actes», amb música de Josep Garcia Robles (1835-1910),⁶⁶ el professor de música dels fills de Güell. El poema és un cant al treball i a la pàtria amb un missatge clarament conservador que pretén explicar l'harmonia en una societat organitzada en classes socials establertes, com veurem. Però, per sobre de tot, és una lloança a Eusebi Güell, per la seva dedicació entusiasta a buscar l'amagat riu subterrani de la Falconera. Ens ve a la memòria, evidentment, l'*Atlàntida* de Verdaguier, dedicada al marquès de Comillas, sogre de Güell. Com havia succeït amb el seu pare polític, arribat a la seva maduresa, Eusebi Güell és posat com a arquetip d'home savi i magnànim per Picó i Campamar.

Abans de la publicació de la cantata, se'n van fer dues representacions del primer acte al gran saló del Palau Güell, una primera el 4 d'agost de 1892⁶⁷ i una segona el 25 d'octubre de 1894,⁶⁸ amb motiu de la visita del nunci del papa, monsenyor Cretoni, a la qual va assistir, entre altres convidats, el mateix Gaudí. Les dues sessions van tenir un ampli ressò a la premsa.⁶⁹

Picó i Campamar, l'autor del text, era una persona molt pròxima a Güell i Gaudí, i alguns investigadors com Lahuerta han destacat ja la seva importància.⁷⁰ Era un escriptor reconegut, que tenia a més l'aura del seu origen mallorquí. Però no l'hem d'entendre només com un dels artistes protegits per Güell, ja que va ser, com en dona testimoni la gran quantitat de documents

Detall de l'entrada a una de les coves del Park Güell, 1903, Miquel Pons Bernareggi. ANC

notarials preservats a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, el seu home de confiança. Com a apoderat, l'orientava en les inversions i els projectes, com podrien ser els utòpics projectes de la Colònia Güell i del Park Güell, que es van desenvolupar de manera paral·lela i, fins i tot, tenia via lliure per prendre decisions en temes comercials. En efecte, tant a la colònia obrera com a la urbanització per a la burgesia es complien els principis desenvolupats per Picó i Campamar en el seu poema, l'harmonia social fonamentada en el treball i en la recerca d'unes condicions de vida dignes per a tothom, encara que adaptades a les diferents classes socials, considerades estaments necessàriament segregats. Aquest projecte se sintetitza en la cantata.

«Garraf» és un poema d'esperança. El massís i els accidents geogràfics es converteixen en personatges. Labor, el protagonista, és un donzell que anuncia una nova era en la qual, mitjançant el treball, alliberarà el cavaller Garraf i les seves filles —Falconera, Ginesta i Vallbona— de l'Ociositat, amb l'objectiu final de crear una Pàtria Ideal. Per assolir-ho caldrà lluitar contra la Fatiga i vèncer Posidó i la seva cort. En el darrer moment apareix Capiscol,⁷¹ que modera un enfrontament dialèctic entre dos cors que representen dues opcions polítiques contraposades —dretes i esquerres— per trobar, finalment, la pau social fonamentada en la resignació, la caritat i la divisió de

classes a la qual es dona un origen diví.⁷² Es defensa, de fet, un tipus de paternalisme molt pròxim a la ideologia de l'encíclica *Rerum Novarum* del papa Lleó XIII, publicada el 1891 i que va tenir una gran incidència entre alguns empresaris pròxims al catalanisme.⁷³ No podem deixar d'assenyalar també la implicació del cunyat de Güell, Claudio López, que va ser un dels impulsors de l'obrerisme catòlic i va arribar a patrocinar massives peregrinacions a Roma, a la primavera del 1894.⁷⁴

La Colònia Güell com a projecte de reformisme social cristià

Estem dibuixant un entorn definit pels grans teòrics que han marcat moltes de les línies d'actuació de la política catalana de principis del segle xx i, en concret, de la política social. No entrarem a desenvolupar aquesta qüestió que ha estat analitzada per Jordi Casassas, Jordi Castellanos o historiadors de l'Església com Josep Massot i Montaner.⁷⁵ El que defensem aquí és només la vinculació del projecte social d'Eusebi Güell i de Picó i Campamar amb la doctrina social de l'Església. En els anys de la Restauració borbònica, des del 1874, a Catalunya se superen les tendències integristes catòliques que havien tingut una gran influència durant el pontificat de Pius X, i s'inicia un complex procés de modernització en què l'encíclica papal que acabem d'esmentar és un exemple.

Al llarg del segle XIX, l'Església havia mantingut una actitud ideològica molt tancada, a la qual s'ha de sumar la presència d'un grup de catòlics integristes, liderat per Fèlix Sardà i Salvany, al mateix temps que una part important del clergat s'havia alineat amb el carlisme més radical. En aquest context, s' aixequen les veus de clergues com ara Josep Morgades, bisbe de Barcelona, Josep Torras i Bages,⁷⁶ futur bisbe de Vic i autor d'un llibre de gran difusió, *La tradició catalana* (1892), i Pere Joan Campins i Barceló, bisbe de Mallorca. Aquests clergues representaven un posicionament més conciliador i d'acord amb les noves orientacions del pontificat. Torras i Bages, a més, va tenir un paper molt destacat en la trajectòria espiritual de Gaudí, després de la profunda crisi espiritual que va patir l'arquitecte, el 1894, deguda, entre altres possibles motius, a la mort sobtada del seu amic Joan Baptista Grau, bisbe d'Astorga. S'imposa, així, entre el catalanisme polític una tendència conservadora molt enllaçada amb la ideologia defensada per aquests preveres, que, a més, assumeix com a part del seu programa propagandístic la gran simbologia religiosa, processons, benediccions o misses col·lectives. Tota una sèrie d'actes que, al mateix temps, enllacen amb l'esperit més modern i pràctic del Noucentisme. Molt relacionat també amb aquest ambient, cal situar la personalitat de l'advocat i periodista Narcís Verdaguier i Callís, el fundador de *La Veu de Catalunya* i preceptor dels fills de Güell.⁷⁷

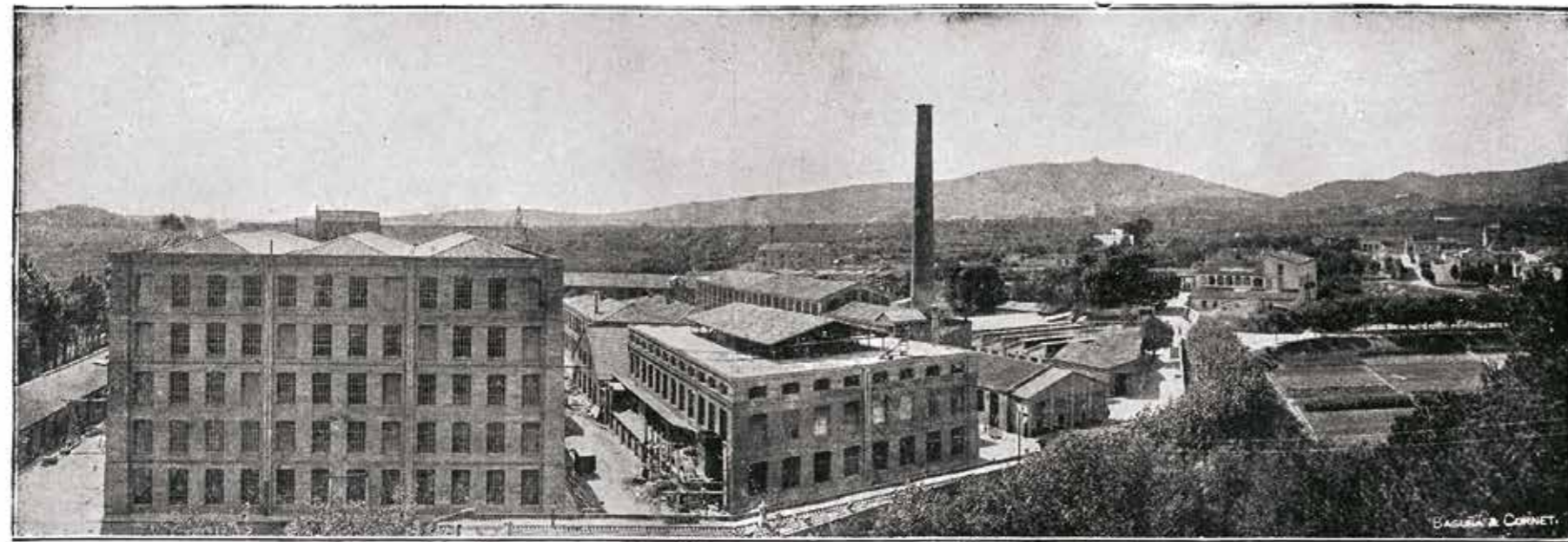
El pare Miquel d'Esplugues, el primer biògraf de Güell, ja posava l'accent en aquest esperit de solidaritat social: «I és que tots els homes rics i pobres, patrons i obrers, són fills del mateix pare que sia en el cel». I destacava la importància que, dins de la Setmana Social, celebrada a Barcelona el 1910, va tenir la visita a la Colònia Güell i, en concret, la conferència «L'esperit en el problema laboral»⁷⁸ que hi va pronunciar Torras i Bages defensant aquells valors. No se'ns ha d'escapar que aquest acte a la colònia se celebrava molt poc després dels fets de la Setmana Tràgica. Güell era «el gran pare de tots ells, cooperadors de son pensament industrial, lluitadors ardits per la glòria de la raça, de Catalunya, mare dels patrons, dels obrers i de tots el catalans».⁷⁹

La construcció de la Colònia Güell: fàbrica, urbanització i temple

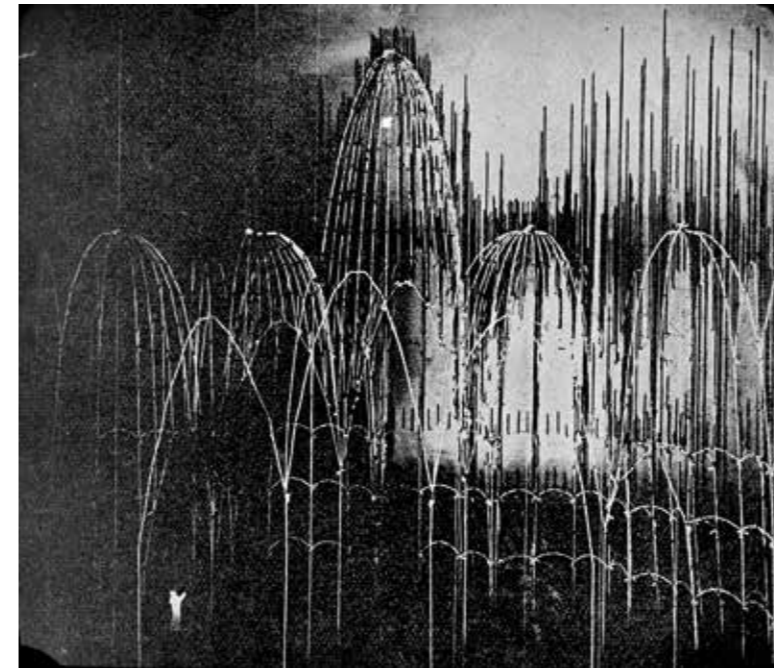
En aquest context s'ha de situar la construcció de la Colònia Güell, des del 1890, on Eusebi Güell trasllada l'activitat d'El Vapor Vell de Sants per dotar els obrers d'un sistema de vida digna i per allunyar-los també dels conflictes socials.⁸⁰ Gaudí no va participar ni en el projecte de la fàbrica —que va dependre molt directament de Ferran Alsina— ni tampoc en la urbanització de la colònia obrera —atribuïda al seu col·laborador Francesc Berenguer. Es va reservar només la construcció del temple. Aquest extraordinari projecte, del qual només va deixar acabada l'església baixa, malgrat que

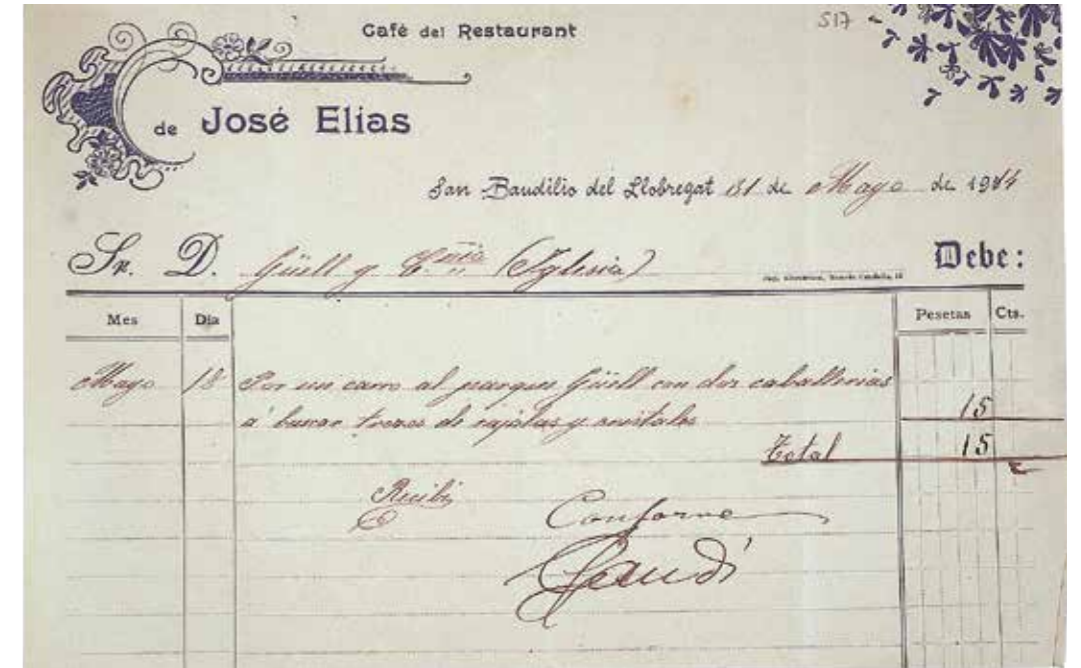
Porxo d'entrada a l'església de la Colònia Güell a Santa Coloma de Cervelló, 1910-1930. Autor: Arxiu Mas, Fons ANC1-737 / Josep Puig i Cadafalch. ANC

Vista general de la Colònia Güell, 1917. Fotografia extreta del facsímil MUHBA, *Barcelona artística e industrial*, 2010, pàg. 62

Reproducció fotogràfica de la maqueta realitzada per Gaudí amb cordes i saquets amb perdigons. Es va utilitzar per fer un estudi previ a la construcció de l'església de la Colònia Güell, a Santa Coloma de Cervelló, 1910-1930. Autor: Arxiu Mas. Fons ANC1-737 / Josep Puig i Cadafalch-ANC

Factura d'un dels viatges de la Colònia Güell al Park Güell, 1914. Arxiu Parroquial Sagrat Cor de Santa Coloma de Cervelló (Colònia Güell)-Bisbat de Sant Feliu de Llobregat. ADB

es coneix com a «cripta», es va iniciar el 1908, però Gaudí hi estava treballant des del 1898.⁸¹ Aquest temple és, segons reconeixen grans estudiosos de Gaudí com el Gaudí-Groep Delft,⁸² el camp d'experimentació de les arriscades solucions constructives que estava desenvolupant a la Sagrada Família, moltes de les quals també es van aplicar al Park Güell. En paraules de Cèsar Martinell, «deia ell mateix que l'estructura de la Sagrada Família no s'hauria atrevit a emprar-la si no l'hagués assajada primer a la Colònia Güell. La més estricta racionalitat del seu projecte és d'una lògica indiscutible».⁸³

Les obres de la Colònia Güell tenen un valor especial en relació amb el Park Güell, perquè ambdós projectes s'estan construint al mateix temps. Malgrat la distància física que els separa, hi ha mobilitat d'artífexs i transport de materials constant entre una obra i l'altra. Gaudí, que aleshores vivia al Park Güell, feia dos o tres cops per setmana el llarg trajecte que implicava aleshores traslladar-se fins a Santa Coloma de Cervelló, en tren i tartana. Però hi ha un altre fet que uneix aquests projectes i que està relacionat amb Eusebi Güell com a «nou príncep» i amb la cantata «Garraf» de Picó i Campamar i Garcia Robles. La colònia i el parc són dues alternatives utòpiques

—i de clara inspiració britànica també—, que delimiten uns nous espais de sociabilitat, adaptats tant als obrers d'una empresa tèxtil com a famílies benestants, dos estaments socials diferenciats que havien d'estar «harmònicament» integrats.

1. Josep Francesc RÀFOLS, *Gaudí, 1852-1926*, Barcelona, Editorial Aedos, 1952, pàg. 28. Un petit croquis de la vitrina (7,7 x 12 cm) es conserva al Museu Municipal de Reus, llegat per Domènec Sugrañes.
2. Joan BERGÓS, *Antoni Gaudí i el comte de Güell*. Conferència inaugural del curs 1968-1969 d'Amics de Gaudí, Barcelona, Amics de Gaudí, 1969, pàg. 1.
3. *Gaudí, art i disseny*, Fundació Caixa Catalunya, 2002, pàg. 93-99; Antonio SAMA, «El sueño de unas jornadas de verano: arte y metamorfosis en la celebración de los veraneos regios de Comillas (1881-1882)», *Actas de las I Jornadas Internacionales Arte y Ciudad*, Madrid, Universidad Complutense, 2011, pàg. 79.
4. Jaume AYMAR i RAGOLTA, «El ferment d'una arquitectura diferent», dins Francesc FONTBONA, *El Modernisme. A l'entorn de l'arquitectura*, Barcelona, Edicions L'Isard, 2002, pàg. 15-16.
5. Sobre la importància d'aquesta taula en la vida professional de l'arquitecte, vegeu les notes de Gaudí recollides a Antoni GAUDÍ, *Escritos y documentos*, Barcelona, El Acantilado, 2002, pàg. 72-77 (edició a càrrec de Laura Mercader).

6. Juan MATAMALA FLOTATS, *Antonio Gaudí. Mi itinerario con el arquitecto*, Barcelona, Claret, 1999.

7. Judith URBANO, *Eclecticisme i arquitectura. August Font i Carrenas (1845-1924)*, Barcelona, Du-xelm, 2013, pàg. 60-94.

8. Jaume AYMAR i RAGOLTA, *L'arquitecte Joan Martorell i Montells (Barcelona, 1833-1906), mestre d'Antoni Gaudí*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1993 (tesi doctoral).

9. El fons de l'arxIU de l'arquitecte està dipositat al Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, demarcació de Girona.

10. Lluís BONET, «L'obra arquitectònica de Gaudí», *La Ciutat i la Casa*, 6 (1927), pàg. 8, ja asse-nyalava aquest mestratge. Rosa ALCOY, «La arquitectura religiosa de Joan Martorell y el eclecticismo fin de siglo», *D'Art*, 10 (maig de 1984), pàg. 221-239.

11. AYMAR, *L'arquitecte Joan Martorell...*, vol. I, pàg. 38-39, i vol. II, pàg. 338-340 i 534.

12. Antonio GONZÁLEZ, Raquel LACUESTA, Montserrat BALDOMÀ, *El Palau Güell, Una obra mestra d'Antoni Gaudí*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 2013, pàg. 30-49.

13. Isidre PUIG BOADA, *El pensament de Gaudí*, Barcelona, Publicacions del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, La Gaya Ciència, 198, pàg. 167.

14. Ens referim al text «La construcció del temple», redactat entre el 1878 i el 1883 i publicat a GAUDÍ, *Escritos y documentos...*, pàg. 127-131.

15. El manuscrit de 70 pàgines es conserva a l'ArxIU Històric del COAC.

16. Francesc CABANA, *Fàbriques i empresaris. Els protagonistes de la Revolució Industrial a Catalunya. Cotoners*, vol. 2, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1993, pàg. 140-166.

17. En la redacció d'aquestes notes sobre els Güell i Antonio López y López, hem seguit sobretot Martín Rodrigo y Alharilla; en les biografies redactades, Francesc CABANA, *Cien empresarios catalanes*, Madrid, LID Editorial Empresarial, 2006; també Francesc CABANA, *Fàbriques i empresaris...*, pàg. 140-166, i vol. 4 (1994), pàg. 126-136; Martín RODRIGO y ALHARILLA, *Antonio López i López (1817-1883). Primer empresario de Comillas. Un empresario y sus empresas*, Madrid, Fundació Em-presa Pública, 1996, ftp://ftpàg.fundacionsepi.es/phe/hdt9603.pdf; vegeu també Gary WRAY Mc-DONOGH, *Las buenas familias de Barcelona. Historia social de poder en la era industrial*, Barcelona, Ediciones Omega, 1989 (1986); GONZÁLEZ, LACUESTA, BALDOMÀ, *El Palau Güell...*, pàg. 23-30; Andreu FARRÀS, *Els Güell. La història d'una de les famílies més influents a Catalunya en els últims dos segles*, Barcelona, Edicions 62, 2016. Val la pena destacar el testimoni del besnet d'Eusebi Güell: Carles GÜELL I DE SENTMENAT, «Eusebi Güell, el mecenes», *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, XVI (2002), pàg. 65-69.

18. Pau RODÓN i AMIGÓ, *Eusebio Güell, industrial*, Badalona, Catalunya Tèxtil, 1935; Pedro GUAL VILLABÍ, *Biografía de Eusebio Güell y Bacigalupi, primer conde de Güell, escrita para el acto de colocar su retrato en la galería de catalanes ilustres*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1963, pàg. 21; Carme GRANDAS, *Els indians a Barcelona: ciutat i arquitectura*, Barcelona, UB, 2008. Al Palau Güell de Barcelona s'ha celebrat l'exposició «Eusebi Güell i Bacigalupi, patrici de la Renaixença», l'estiu i la tardor del 2018, dins dels actes del centenari de la mort d'Eusebi Güell. A l'hora de tancar aquesta publicació, el catàleg de l'exposició no estava encara a punt.

19. Vegeu la nota 1 del capítol «La nova Barcelona. Creixement i representació».

20. Josep PICH i MITJANA, «El projecte polític catalanista, progressista i modernitzador de Valentí Almirall i López», *Recerques*, 44 (2002), pàg. 122-123.

21. Aquesta enginyosa empresa està dipositada al mNACTEC. Vegeu Jaume VALENTINES ÀLVAREZ, Santiago VALLMITJANA RICO, Stefano d'ARGENTO, Jaume PERARNAU, «La nova etapa pedagògica de la Mentora Alsina. Documentació i divulgació del Patrimoni Científic i Tècnic al mNACTEC», *Actes d'Història de la Ciència i de la Tècnica*, nova època, vol 1 (1), 2008, pàg. 103-109.

22. BERGÓS, *Antoni Gaudí i...*, pàg. 6.

23. GUAL, *Biografía de Eusebio Güell...*, pàg. 21. Alsina dedica a Eusebi Güell l'opuscle *Fonaments de la reforma del treball en la indústria cotonera catalana tal com es comensada en el Vapor Vell de Sants*, Barcelona, La Renaixensa, 1889. El document, que descriu el sistema del «treball a l'anglesa», va ser llegit en una sessió de treball de la Lliga de Catalunya el 25 de maig de 1889.

24. Francesc CABANA, «El pòrtland d'Eusebi Güell», dins CABANA, *Fàbriques i empresaris...*, vol. 4, pàg. 128-129; Josep CAMPROBÍ i PLANS, «Eusebi Güell i Bacigalupi i Castellar de N'Hug», *L'Erol. Revista Cultural del Berguedà*, 37 (1992), pàg. 37-40.

25. Ernest GUILLE MOLINÉ, «Ernest Molinés i Brasés, una personalitat de la història de Catalunya arrelada a les nostres comarques», *Urtx. Revista Cultural de l'Urgell*, 11 (1998), pàg. 144-166.

26. Manuel Maria ESCUDÉ, Josep Maria CALBET, «Eusebi Güell i Bacigalupi, un burgès pioner de la immunologia», *Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i la Ciència*, 51 (2009), pàg. 181-186. En línia: http://www.raco.cat/index.php/Gimbernat/article/view/186906/242699 (consul-ta: 29 de juliol de 2016).

27. Es va editar en francès i se'n van fer dues edicions: París, Librairie médicale Louis Leclerc, 1886 i 1889.

28. L'episodi que relaciona Güell amb el Centre Català el podem seguir a la documentada obra de Jo-sep PICH i MITJANA, *El Centre Català. La primera associació catalanista (1882-1894)*, Barcelona, Cata-rroja, Editorial Afers, 2002. Vegeu també Joaquim COLL i AMARGÓS, *Narcís Verdaguier i Callís (1862-1918) i el catalanisme positivista*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 103-130.

29. *Apéndice a la segunda edición de la Memòria presentada al Rey per la comissió catalana. Discursos pronunciats en lo dinar donat en lo Restaurant Martin a la Comissió catalana*, Barcelona, Estampa de Lluís Tasso Serra, 1885, pàg. II-VIII.

30. PICH i MITJANA, *El Centre Català...*, pàg. 100.

31. PICH i MITJANA, *El Centre Català...*, pàg. 107.

32. PICH i MITJANA, *El Centre Català...*, pàg. 113.

33. Giovanni CATTINI, «La construcció d'un Estat nacional espanyol i els intel·lectuals perifèrics. La crítica nacionalista de Francesc Romaní i Puigdemogolas», dins DIVERSOS AUTORS, *L'estat nació i el conflicte regional: Joan Mañé i Flaquer, un cas paradigmàtic (1823-1901)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, pàg. 50-52; PICH i MITJANA, «El projecte polític...», pàg. 122.

34. Giovanni CATTINI, «La construcció d'un...»; Coll i Amargós ha publicat el document d'ingrés de Güell a la Lliga de Catalunya, conservat a la secció de manuscrits de la Biblioteca de Catalunya: COLL, *Narcís Verdaguier i...*, pàg. 144.

35. Cèlia CAÑELLAS, Rosa TORAN, *Els governs de la ciutat de Barcelona: 1875-1930. Eleccions, partits i regidors: diccionari biogràfic*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2013, pàg. 154.

36. CABANA, *Cien empresarios catalanes...*, pàg. 190.

37. *Discurs del President del Consistori Sr. D. Eusebi Güell y Bacigalupi llegit en la festa celebrad'l (sic) 6 de maig de 1900*, Barcelona, Estampa de la Renaixença, 1900.

38. Sobre aquest episodi, recomanem Joaquim VERDAGUER, *En defensa pròpia*, a cura de Narcís Ga-rolera, Barcelona, Tusquets, 2002. L'escena és descrita per un jove Joan Antoni Güell i López que, estant al Palau Moja, hi va assistir d'amagat: Joan Antoni GÜELL, *Apuntes y recuerdos por el Conde de Güell*, Barcelona, Industrias Gráficas del Siglo XX, 1928-1932.

39. Joaquim VERDAGUER, *Excursions i viatges*, a cura de Narcís Garolera, Barcelona, Barcino, Fun-dació Jaume I, 1991-1993, vol 1, pàg. 19.

40. BERGÓS, *Antoni Gaudí i...*, pàg. 7.

41. Per a la redacció d'aquestes notes, a més de la bibliografia ja citada, s'ha consultat el darrer tes-tament d'Eusebi Güell en el fons del marquesat de CastellDOSRIUS a l'ArxIU Nacional de Catalunya, ANC 167.

42. Esteve ALBERT I CORP, *Isabel Güell i López de Sentmenat, marquesa de CastellDOSRIUS*, Andorra la Vela, Pirene, 1990.

43. «Maria Lluïsa Güell, pintora», Barcelona, Diputació de Barcelona, 2017; María SANHUESA FONSECA, «Isabel y María Luisa Güell y López, dos compositoras en el modernismo», *Butlletí de l'Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, XXX, 2016, pàg. 47-63.

44. COLL, *Narcís Verdaguier i...*, pàg. 85-86. Verdaguier es va casar, el 1893, amb Francesca Bonne-maison (1872-1949), promotora del primer feminisme a Catalunya i persona també relacionada amb el cercle dels Güell.

45. Francesc FONTBONA, «Joan Antoni Güell i López, comte de Güell», *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, XXII (2008), pàg. 193-198; Bonaventura BASSEGODA, «Joan Antoni Güell i López (1875-1958), segon comte de Güell, tercer marquès de Comillas i primer col·leccionista d'escultura policromada barroca», *L'època del barroc i els Bonifàs. Jornades d'Història de l'Art a Catalunya*, Valls, 2006; FARRÀS, *Els Güell. La...* pàg. 103-231.

46. Joan Antoni GÜELL, *El poeta Verdaguier*, Barcelona, s. n., 1927.

47. Pablo DÍAZ MORLAN, Antonio ESCUDERO, «La nacionalización de la Compañía del RIF». En línia: http://www.um.es/hisminas/wp-content/uploads/2012/06/La-nacionalizacion-compa%C3%-%B1ia-Rif.pdf (consulta: 27 de juliol de 2016).

48. Bonaventura BASSEGODA i HUGAS, «Eusebi Güell i López (1877-1955), segon vescomte de Güell, col·leccionista de dibuixos», dins Ignasi DOMÈNECH VIVES (ed.), *Col·leccionistes, antiquaris, falsificadors i museus: noves dades sobre el patrimoni artístic de Catalunya al segle XX*, Bellaterra, Uni-versitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions, 2016, pàg. 63-80.

49. Segons es deriva del testament d'Isabel López i Bru i d'altres documents notarials.

50. CABANA, *Fàbriques i empresaris...*, pàg. 165.

51. CABANA, *Fàbriques i empresaris...*, pàg. 165.

52. Segons el testament d'Eusebi Güell, a les filles els deixa un 8 % a cada una. Si per l'aplicació de l'herència dels Comillas el fill gran quedés molt afavorit, una part aniria a parar als altres fills mascles, excepte Eusebi, que ja havia rebut la legítima. GONZÁLEZ, LACUESTA, BALDOMÀ, *El Palau Güell...*, pàg. 63-64.

53. *Anuario Riera. Guía General de Cataluña*, Barcelona, 1896-1908.

54. *AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, *Protocol de 1905*, v. 2, *01-05-1905/24-08-1905*, f. 1483r-1489r (núm. 1431/39). En el plànol que acompanya la donació es pot apreciar la zona ja urbanitzada.

55. *AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, *Protocol de 1912*, v. 2, *01-05-1912/24-08-1912*, f. 1265r-1271r (núm. 1431/62).

56. Vegeu el capítol «De park residencial a parc municipal (1915-1926)».

57. NAVARRO, *Les Masies de...*, pàg. 387.

58. Vegeu també les notes que li dedica una de les descendents directes: Carmen GÜELL, *Gaudí y el conde de Güell. El artista y el mecenas*, Barcelona, Ediciones Martínez Roca, 2001, pàg. 122-124.

59. Joan BASSEGODA i NONELL, *El gran Gaudí*, Vic, AUSA, 2005.

60. Magí MIRET i MESTRE, Ignasi M. MUNTANER i PASCUAL, «Història i recorregut del camí de les costes de Garraf», *Miscel·lània penedesenca*, 23 (1998), pàg. 137. En línia: http://www.raco.cat/index.php/MiscellaniaPenedesenca/article/viewFile/63836/92239 (consulta: 31 de juliol de 2016). Teresa NAVAS, *Planificació, construcció i mobilitat. La modernització de la xarxa viària a la regió de Barcelona. 1761-1969*. Barcelona, Universitat de Barcelona, 1992. Tesi doctoral, pàg. 107.

61. Rafael ALCAIDE GONZÁLEZ, «El ferrocarril como elemento estructurador de la morfología urbana. El caso de Barcelona, 1848-1900», *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, 194 (65; 2005), 1 de agosto de 2005. En línia: http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-194-65.htm (consul-ta: 30 de juliol de 2016).

62. El projecte, ara perdut, va ser reproduït per RÀFOLS, *Gaudí, 1852-1926*, pàg. 24. Es correspon amb les dates en què els marquesos de Comillas van convidar els reis a Comillas, esdeveniment per al qual es van projectar una sèrie d'arquitectures efímeres, amb la col·laboració de múltiples artífexs catalans, entre ells, el mateix Gaudí.

63. Isabel COLL, *Arquitectura de Sitges*, Sant Sadurní d'Anoia, Ajuntament de Sitges, 2001, pàg. 298.

64. COLL, *Arquitectura de Sitges*, pàg. 139-140.

65. Enric ARAGONÉS, «El mapa geològic i topogràfic de la província de Barcelona: la sèrie 1:40.000 (1888-1914)», *Treballs del Museu de Geologia (Barcelona)*, 13 (2005), pàg. 123.

66. Consultable a http://mdc.cbuc.cat/cdm/singleitem/collection/fulletsIBUB/id/458. Vegeu també Vinyet PANYELLA, «"Garraf" de Ramon Picó i Campamar: una al·legoria del treball en la societat catalana de la Restauració», *Miscel·lània penedesenca*, 3 1(980), pàg. 125-150; August BOVER i FONT, Francesc CORTÉS, «Garraf, drama líric de Ramon Picó i Campamar i Josep Garcia Robles». *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans*, Sitges, 2010. En línia: http://www.musc.cat/en/publicacions/article/garraf-drama-liric-de-ramon-pico-i-campamar-i-josep-garcia-robles.html (consul-ta: 29 de juliol de 2016). També BERGÓS, *Antoni Gaudí i...*, pàg. 3, destaca la importància d'aquest esdeveniment.

67. *Record del assaig del primer acte del poema dramàtic Garraf tingut a casa del senyor Don Eusebi Güell y Bacigalupi lo dia 4 d'agost de 1892 baix la direcció del mestre compositor Don Joseph Garcia Robles*, Barcelona, Estampa La Il·lustración a c. de Fidel Giró, 1892.

68. «Garraf, poema dramàtic, acte primer», *La Renaixensa* (1894).

69. BOVER, CORTÉS, «Garraf, drama líric...», pàg. 77-79.

70. Juan José Lahuerta insisteix, a *Antoni Gaudí. Arquitectura, ideologia y política*, Madrid, Electa, 1993, pàg. 22 i nota 28, en el fet que la seva proximitat a Mn. Alcolver va ser decisiva per convèncer Gaudí de visitar Mallorca, recollint l'entrevista que va tenir lloc el 19 d'agost de 1901 en què Cam-pins anava acompanyat de Mateu Rotger, Gaudí, i Picó i Campamar. Lahuerta cita el testimoni del canonge i historiador mallorquí, fill també de Pollença, Mateu Rotger. L'any 2019, ja lliurat el text, s'ha publicat *Ramon Picó i Campamar* per Obra Cultural Balear i El Gall Editor.

71. Capiscol és el nom amb què es coneix el director de cor dins d'una col·legiata.

72. PANYELLA, «"Garraf" de Ramon...», pàg. 130-132.

73. COLL, *Narcís Verdaguier i...*, pàg. 325-335.

74. Enrique FAES DÍAZ, *Claudio López Bru, marquès de Comillas*, Madrid, Marcial Pons Historia, 2009, pàg. 108-119; Rosa SERRA ROTÉS, «Temps de coronacions: el catolicisme a Catalunya durant la restauració (1876-1923)», *L'Erol. Revista Cultural del Berguedà*, 129-130 (2016), pàg. 33. En línia: www.raco.cat/index.php/Erol/article/download/319817/417070 (consulta: 20 d'octubre de 2017).

75. Jordi CASSASSAS YMBERT, «Els quadres del regionalisme. L'evolució de la Joventut Nacionalista de la Lliga fins 1914», *Recerques. Història, Economia, Cultura*, 14 (1983), pàg. 7-32; Jordi CASTE-LLANOS, *Intel·lectuals, ideologia i poder*, Barcelona, Edicions La Magrana, 1988; Josep MASSOT i MONTANER, *L'església catalana al segle XX*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes, 1975, pàg. 17 i ss.

76. Jordi CASTELLANOS, «Torras i Bages i Gaudí», dins Juan José LAHUERTA (ed.), *Gaudí i el seu temps*, Barcelona, Barcanova, 1990, pàg. 143-191; Alberto ARAGÓN PÉREZ, «Santiago Güell: segun-do miembro español del COI y presidente del COE», *Citius, Altius, Fortius*, 7 (2014), pàg. 25-59.

77. COLL, *Narcís Verdaguier i...*, pàg. 85-86 i 246-261.

78. Es va editar en castellà, *El espíritu en el problema del trabajo*, Vic. Impr. de Luciano Anglada, 1910.

79. Miquel d'ESPLUGUES, *El Primer Comte de Güell: notes psicològiques i assaig sobre el sentit aristo-cràtic a Catalunya*, Barcelona, Arts Gràfiques Nicolau Poncell, 1921, pàg. 100-102.

80. Beatriz COSTILAS i PÉREZ, Inés DAL MASCHIO EISELE, M. Teresa MONTERO GÓMEZ, *La Colò-nia Güell. Modernisme i Indústria*, Barcelona, L'Aixandador, 1992.

81. Vegeu els articles dedicats a la Colònia Güell, a «Gaudí i l'SPAL», *Quaderns Científics i Tècnics de Restauració Monumental*, 14 (2004), pàg. 113-257; Raquel LACUESTA, «L'església de la Colònia Güell», dins Mireia FREIXA, Mercè VIDAL (ed.), *Gaudí. Jujol i el Modernisme al Baix Llobregat*, Bar-celona, Editorial Mediterrània, 2003, pàg. 150-157.

82. Jan MOLEMA (amb col·laboració de Peter BAK, Roel van DER HEIDE i Jos TOMLOW), *Gaudí, Rationalist met perfecte Materiaalbeheersing*, Delft, Delftse Universitaire Pers, 1979.

83. Cèsar MARTINELL, «L'originalitat d'en Gaudí». Es tracta d'un article per a *La Publicitat*, repro-duït a la miscel·lània editada a la seva mort, *Antoni Gaudí, La seva vida, les seves obres, la seva mort*, Barcelona, Poliglota, 1926, pàg. 64.

El Park Güell o com naturalitzar la ciutat

El primer objectiu del capítol és explicar l'abast de l'encàrrec d'Eusebi Güell a Gaudí, un *parc urbanitzat*, un tipus d'urbanització enjardinada molt corrent a la Gran Bretanya però que no va fer fortuna a Catalunya ni a la resta d'Espanya. També volem analitzar els models que podien haver inspirat Gaudí i Güell a l'hora de concebre el Park Güell, per acabar centrant-nos en els aspectes més paisatgístics del parc, tot relacionant-lo amb altres jardins projectats per Antoni Gaudí.

El projecte de *parc urbanitzat*

La memòria que acompanya la sol·licitud de llicència d'obres, signada pel mateix Güell el 26 d'octubre de 1904,¹ especifica que el projecte portarà el nom de Park Güell. Amb això volem remarcar dues coses. En primer lloc, que la denominació del recinte ja indica que ens trobem davant d'un parc, i no d'una ciutat jardí ni d'una colònia —com seria el cas de la Colònia Güell—, ni tampoc d'un suburbi enjardinat. En segon lloc, que el nom en anglès dona constància de les referències britàniques que tenia la iniciativa.

El caràcter de parc es descriu amb molta claredat en aquesta memòria: «[...] se ha proyectado como un parque en el que los paseos, caminos y atajos servirán de calle, y en el que habrá jardines, bosques y demás servicios generales, y en el que se diseminarán las casas, precisamente aisladas, rodeadas cada una de su jardín, y con sus paseos y caminos particulares. Su nombre será Park Güell. [...] Las condiciones de un parque exigen una vigilancia muy especial para su conservación, y, siendo poblado, para la seguridad de sus habitantes. [...] Con lo expuesto y con los planos que se acompañan basta para hacerse cargo de la importancia y conveniencia de esta urbanización, la cual ha de contribuir poderosamente a la población y belleza de una muy importante barriada de nuestra ciudad». Per tant, veiem que en el text es fa referència al concepte de parc, de parc poblat, i, al final, també al concepte d'urbanització, però mai al de ciutat, al de colònia, o al de suburbi enjardinat.

Des del primer moment es va voler deixar clar que la urbanització s'anomenava Park Güell —amb tot el significat que tenia aquesta designació. Per aquest motiu, es va deixar escrit el nom als medallons de trencadís ceràmic que inclouen alternativament les paraules *Park* i *Güell* en el mur de

Medallons de trencadís ceràmic amb les paraules *Park* i *Güell* al pavelló d'entrada corresponent a la consergeria, 1910-1930. Autor desconegut. Col·lecció Roisin. IEFC

tancament i en els dos pavellons d'entrada, com si es tractés d'un rètol publicitari —remarquem que només hi ha medallons al cantó exterior del mur i dels pavellons, al costat que dona al carrer. A més a més, com veurem al capítol «De *park* residencial a parc municipal (1915-1926)», els fills de Güell van posar com a primera condició de la venda del parc a l'Ajuntament que es respectés aquesta denominació.

Hem d'explicar per què utilitzem el concepte de parc urbanitzat. A la majoria de les escriptures dels solars segregats del Park Güell, totes signades per Güell davant de notari, es fa referència a aquest caràcter de parc però, a més, en moltes, apareix el terme de parc urbanitzat: «Con el fin de que la heredad Muntaner de Dalt [...] conserve perpétuamente el carácter de Parque urbanizado que, respondiendo á los fines de belleza, recreo, higiene y salubridad, quieren tenga, los Señores otorgantes Don Eusebio Güell por sí y sus sucesores se obliga, [...]».²

A partir de la memòria i de les escriptures, que analitzarem més detingudament al capítol «De Can Muntaner de Dalt al Park Güell (1894-1914)», es pot entendre com havia de ser el projecte del Park Güell. Un parc tancat, privat, amb jardins, boscos i serveis generals, com el de seguretat, i on es construïren cases aïllades rodejades de jardí, bosc o cultiu. El caràcter de privat o tancat és una diferència important entre aquest projecte i altres promocions coetànies, com seria el cas de la Sociedad Anónima El Tibidabo. Un altre assumpte important que es desprèn d'aquests documents és el caràcter exclusivament residencial d'aquest projecte, és a dir, que només s'hi podien construir habitatges, però no edificis amb finalitats industrials o comercials, prohibició que també el diferencia d'altres urbanitzacions com les colònies industrials, que contenen habitatges i fàbriques.

Insisteix encara més en aquesta idea un document manuscrit, trobat al Fons Comillas-Güell de l'Arxiu Nacional de Catalunya entre altres documents que tenen una capçalera impresa amb el nom d'Eusebi Güell. Es tracta de l'esborrany d'una carta en què Güell explica el projecte: «Dadas las ventajosas condiciones que ofrece por su inmejorable posición topográfica, tiene el que suscribe el propósito de convertir aquella extensa propiedad en un ameno parque, en el cual se puedan levantar elegantes casas o chalets, circuyendo su total perímetro una pared de cerca con sus verjas de entrada, portería y demás dependencias anexas, con su conserje encargado de su vigilancia y servicio interior, que conserven al proyectado parque el carácter de propiedad privada. [...] tengo el gusto de dirigirme á V. [...], por considerar que su aptitud profesional y sus numerosas relaciones han de proporcionar [...] un [...] intermediario entre el dueño de la referida finca y los particulares á quienes pueda convenir la adquisición de uno ó más solares con el objeto de convertirlos en casas para vivienda perenne ó para casas

de campo,³ formando un extenso parque á semejanza de los que existen en Inglaterra. La situación del parque en proyecto no puede ser mejor».⁴ Cal suposar que aquesta carta va ser enviada a les seves amistats per fer arribar la seva iniciativa als clients potencials. Veïem que es torna a utilitzar el terme de parc, però volem destacar, sobretot, la part final del text, on s'esmenta la relació d'aquest projecte amb els parcs anglesos —i no pas amb les ciutats jardí angleses, com moltes vegades ha estat associat erròniament el Park Güell.

Aquest concepte de parc urbanitzat relacionat amb els parcs anglesos es manté encara el 1914, any en què es van aturar les obres. És recollit així al segon número de la revista *Civitas*: «El parque está destinado a la edificación, habiéndose vendido ya algunas parcelas en las que se han levantado magníficas *villas*, todas ellas rodeadas de jardines, ya que, según se practica de tiempo en ciertos parques ingleses, también aquí la edificación se halla prudentemente reglamentada en las condiciones de venta, que limitan siempre a una pequeña parte proporcional (1/6) del solar el terreno edificable, con otras restricciones por el estilo, [...]».⁵

Un *park* a l'anglesa

L'estil de vida britànic estava molt prestigiat entre la burgesia catalana dels anys del Modernisme. Allà es va iniciar la revolució industrial i d'allà arribava la maquinària i les primeres matèries. Les famílies més importants hi enviaven els seus fills a completar els estudis i, a poc a poc, els seus sistemes de vida i de lleure es van anar imposant. Es van introduir nous esports com ara el tennis, el futbol i l'hoquei, les festes de tarda en jardins, les *garden party* i els gustos *snob*. De fet, no és un esnobisme la denominació de *park* i no *parc*? Eusebi Güell coneixia la Gran Bretanya, ja que hi havia estudiat, i, d'altra banda, podem recollir el testimoni familiar, segons el qual⁶ Güell va demanar a Gaudí d'anar a visitar la finca Muntaner de Dalt, tot just abans que Güell fes un viatge a Anglaterra on deuria veure aquests tipus d'urbanitzacions, i la va adquirir a la tornada.

El *park*, tal com es defineix en anglès, pot tenir dues lectures.⁷ En primer lloc, pot ser entès com un jardí de grans dimensions, públic o privat —que al seu torn podria tenir petites parcel·lacions internes, el bosc, l'*orangerie*, el *jardí francès*. L'origen podrien ser els grans vedats de caça de la noblesa o la reialesa que acabaven derivant en zones d'ús públic. Però també es defineix com a *park* un conjunt residencial, normalment als afores de les ciutats, que està fraccionat en solars destinats a habitatges, cada un dels quals amb el seu propi jardí. Comparteixen els espais verds i els serveis bàsics, i a més haurien de disposar d'un bon servei de transport. En alguns casos, poden dependre de la gestió pública, com un suburbi urbà, però majoritàriament són de tipus privat, amb

una organització interna, i en algunes situacions d'alt nivell adquisitiu, solen ser recintes tancats. Aquesta tipologia encara es manté en països amb diferències socials significatives i es coneix com a *gated communities*.

Cal tenir en compte, però, les circumstàncies particulars del creixement urbà a la Gran Bretanya, com a conseqüència del desenvolupament industrial i de l'existència d'una xarxa de transport molt evolucionada. A Londres, per exemple, la nova xarxa metropolitana i les exigències residencials d'una classe mitjana en ple creixement van determinar l'aparició de nous barris —o suburbis— enjardinats, els *garden suburb*, com ara Bedford Park (1875) i Hampstead Garden Suburb (1906);⁸ aquest darrer va seguir un projecte de Raymond Unwin i Edwin Lutyens i es va convertir en un dels millors models d'arquitectura domèstica del segle xx. Però també va ser allà on sociòlegs i industrials sensibilitzats van elaborar interessants propostes per dignificar els habitatges i les condicions de treball de la classe obrera. Seria el cas de la comunitat de New Lanark, a Escòcia, creada al voltant d'una fàbrica de cotó per David Dale i Richard Arkwright, el 1786. En els anys en què va estar dirigida pel gendre de Dale, Robert Owen, es va convertir en una revolucionària empresa social.⁹ Prop de Liverpool, podem citar el projecte de Port Sunlight (1888), promogut pel fabricant de sabó H. W. Lever. Però aquests dos darrers projectes tenen molta més relació amb la ideologia reformista que va conduir a la construcció de la Colònia Güell que no pas amb el projecte del Park Güell, que té com a referència els parcs tancats, orientats a cobrir les necessitats d'habitatge de les classes més altes.

Per entendre els sistemes urbanístics que van generar el sistema més aristocràtic de gestió dels espais verds, el que anomenem *parcs residencials*—o parcs urbanitzats—, cal remuntar-se als *public walks* de la ciutat balnearia de Bath a mitjan segle XVIII, on els arquitectes John Wood el Gran i John Wood el Jove van traçar uns passejos públics, entesos com una xarxa verda, dins de la trama de la ciutat.¹⁰ Aquest model es va superposar a l'estructura bàsica que havia conformat l'urbanisme britànic, les places enjardinades (*squares*), closes per al sol ús dels veïns amb carrers adjacents, que havia estat el model a partir del qual s'havien urbanitzat els *estates* o grans finques privades. Com Henry W. Lawrence analitza, també aquestes places enjardinades van ser el punt de partida per a la planificació urbanística que es va anar diversificant, així sí, segons les diferents classes socials.¹¹ Una altra característica d'aquests models urbanístics és el fet de recuperar el caràcter de *paisatge rural*, que va ser definit pel paisatgista Humphrey Repton, per Capability Brown i per

Plànol de Victoria Park, Manchester, 1837. Richard Lane and Partners

molts altres arquitectes i jardineros que la historiografia han inclòs en l'English Park Movement.

Els parcs residencials britànics, en conseqüència, integren diverses tradicions estrictament autòctones: els *public walks*, l'*square* com a quadrat verd i la tradició rural del jardí paisatgístic. Seguint treballs com els de John L. Crompton,¹² defensem que els grans parcs van aparèixer com a espais segregats d'ús privat, tot combinant àmplies zones verdes amb la construcció d'habitatges d'alt nivell. Seria un concepte molt diferent del dels parcs públics per a l'esbarjo de totes les classes socials, que apareixen com una necessitat pública.

El primer exemple que podem trobar d'aquests tipus de parcs és el Regent's Park de Londres, projectat per l'arquitecte John Nash, amb una forta influència de Repton, des del 1811.¹³ Es tractava de l'antiga àrea privada de caça de Marylebone, que va agafar aquesta denominació en honor del Príncep Regent. Es va desenvolupar a partir d'un projecte especulatiu amb 55 grans vil·les, distribuïdes dins del recinte, de les quals només se'n van construir vuit. L'any 1838 va deixar de ser un recinte exclusiu, salvant, però, dos *park villages* —o zones de residència— a l'est i a l'oest.¹⁴ En canvi, el St. James Park, igualment d'origen reial i també a Londres, i dissenyat així mateix per Nash, el 1828, va ser plantejat d'origen per a ús públic.¹⁵

Ens interessa també destacar dues intervencions a Liverpool i a Manchester, ciutats molt importants per la seva indústria tèxtil, fet que fa pensar en la possibilitat que Güell les hagués visitat o en tingués una referència directa. D'una banda, Joseph Paxton, també paisatgista—encara que conegut sobretot pel disseny del Crystal Palace de la Gran Exposició de Londres del 1851—, va dirigir a prop de Liverpool, el 1844, la construcció del Birkenhead Park, que, des de l'inici, va ser projectat com una promoció mixta, una part privada d'habitatges i l'altra d'utilització pública.¹⁶ Les obres van començar el 1844, i el parc es va inaugurar oficialment el 1847. El projecte va atraure un gran nombre de visitants, entre ells, l'arquitecte paisatgista Frederick Law Olmsted, que va aplicar alguns dels seus principis en el disseny del Central Park a Nova York.¹⁷ El segon projecte que volem comentar és el Victoria Park de Manchester (1836), de Richard Lane and Partners.¹⁸ El Victoria Park es va dissenyar com una exclusiva àrea residencial per a persones adinerades i hi van residir importants personalitats de l'època. Estava tancat amb uns murs alts per garantir la seguretat als seus habitants i, a més, alguns dels solars tenien formes triangulars com els del Park Güell —tot i que aquí defensem que això és la conseqüència lògica de parcel·lar en pendent. Les clàusules d'edificació són prou eloqüents: «Enclosing and planting the same in an ornamental and park-like manner, and erecting houses thereon with

attached gardens and pleasure-grounds, and selling, letting or otherwise disposing thereof».¹⁹

Lluny del mite de la ciutat jardí

Una gran part dels investigadors que han estudiat el Park Güell el defineixen com una ciutat jardí, una afirmació que cal desmentir rotundament.²⁰ No es pot confondre la ciutat jardí, tal com la va formular Ebenezer Howard, i tal com la va divulgar a Catalunya Cebrià de Montoliu, amb un parc urbanitzat. El Park Güell no és una ciutat jardí, ni un suburbi enjardinat, ni tampoc —això és evident— una colònia. Pensem que aquesta confusió prové de tres fonts que han estat llegides de manera equívoca: la descripció de Sellés i un article de Bassegoda i Amigó, ambdós del 1903, i l'article aparegut el 1914 a la revista *Civitas*, dels quals tractarem més endavant.

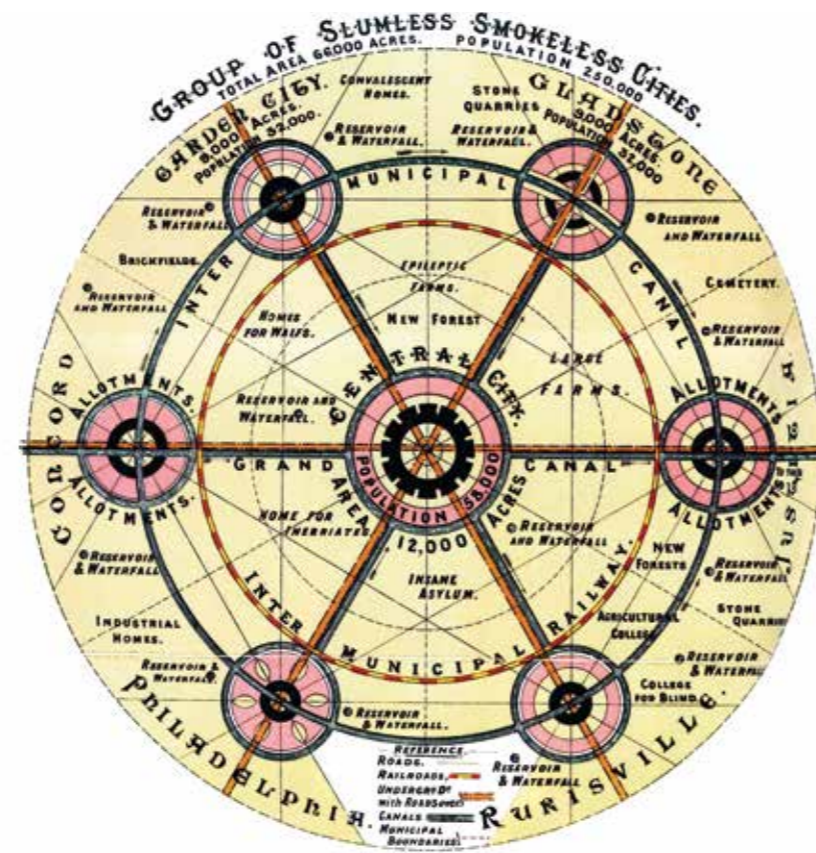

Diagrama de les ciutats jardí proposat per Ebenezer Howard, 1898

La ciutat jardí va ser descrita per l'urbanista britànic Ebenezer Howard (1850-1928), en els llibres *Tomorrow, a Peaceful Path to Real Reform* (1898) i *Garden-city of Tomorrow* (1902). Howard defensava una ciutat ordenada en forma d'anells concèntrics, els edificis públics disposats al centre i els habitatges al voltant, amb una franja agrícola que els separava de la zona industrial, més excèntrica. Es fixava una mida òptima de la ciutat jardí, restringint-ne el creixement i obligant a fer-ne de noves quan les primeres es completessin. Cada ciutat jardí havia d'estar ubicada com un assentament satèl·lit vinculat a un centre principal —la ciutat central— a través d'un ferrocarril, i havia de ser econòmicament autònoma, a partir d'una combinació equilibrada d'indústria i agricultura. D'aquesta manera, es podia oferir un entorn més saludable als residents, tot integrant el camp i la natura i facilitant la vida diària per mitjà de l'eliminació del trajecte dels treballadors fins a la fàbrica. És molt important destacar la dimensió social que implicava el suport sindical per al finançament dels habitatges o la propietat cooperativa de la terra. Era un projecte no allunyat del socialisme utòpic i que tenia com a característica principal el fet de ser una unitat de producció i habitatge.

A partir d'aquestes premisses, el 1903 es va promoure la construcció de Letchworth, que és considerada la primera ciutat jardí, segons un disseny dels arquitectes Barry Parker i Raymond Unwin, seguidors de John Ruskin i William Morris; i el 1920, la de Welwyn, a càrrec de Louis de Soissons. Totes aquestes accions, juntament amb la societat que Howard va crear, la Town and Country Planning Association, responen a plantejaments socials que busquen en l'urbanisme una manera de reformar la societat.

El concepte de ciutat jardí va ser divulgat primer a Espanya per Arturo Soria, el creador de la Ciudad Lineal.²¹ Tot seguit, va ser desenvolupada per Cebrià de Montoliu, qui va endegar a Catalunya el moviment de la Societat Cívica Ciutat Jardí, entitat promotora de la revista *Civitas: butlletí de propaganda de la Ciutat Jardí* i de qui hem tractat ja en el capítol «La nova Barcelona. Creixement i representació».²² La societat va ser creada el 15 de juliol de 1912, i té interès en el nostre cas perquè va estar sota la presidència de Joan Antoni Güell i López, el fill gran d'Eusebi Güell. Montoliu va fer una interpretació àmplia de la ideologia de Howard,²³ incorporant altres influències, sobretot les del reformisme francès. *Civitas* va emprendre, el 1920, una segona etapa, amb uns plantejaments molt menys radicals, que va provocar el desencís de Montoliu, que va dimitir. En aquell moment, Nicolau M. Rubió i Tudurí, el deixeble de Forestier que defensava uns models més monumentals i paisatgístics, allunyats del socialisme reformista de Montoliu, va ser nomenat nou secretari de la Societat Cívica Ciutat Jardí. No és cap casualitat, doncs, que el decisiu expedient de proposta de venda del Park Güell, que comentarem

al capítol «De *park* residencial a parc municipal (1915-1926)» i en què Rubió va fer diversos informes, s'iniciï només un any més tard, el 1921.²⁴

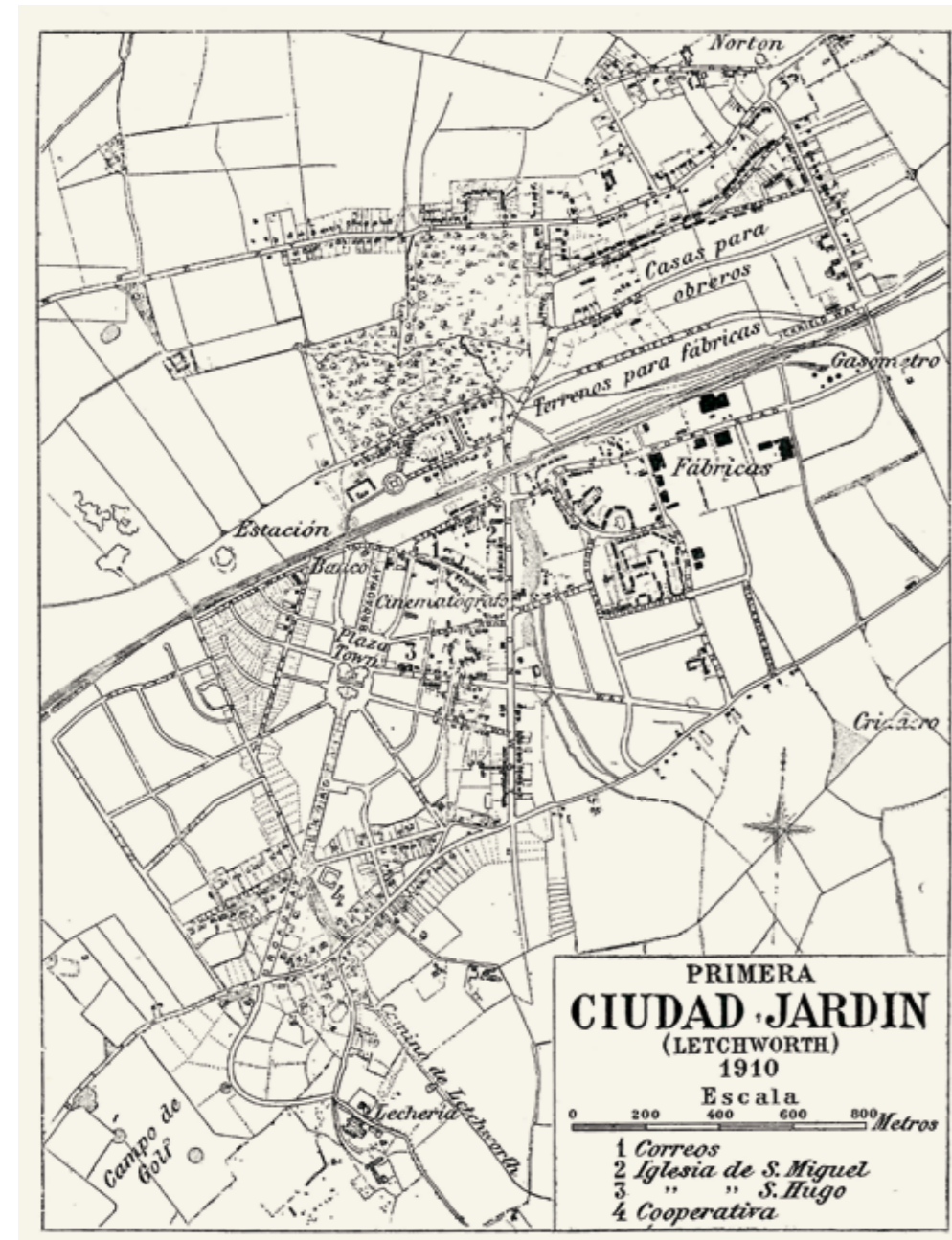
Però retornem a la definició de ciutat jardí i la seva diferència amb altres tipus d'assentaments urbans amb zones enjardinades. La mateixa revista *Civitas*,²⁵ en el seu primer número, estableix les tres classificacions diferents per denominar aquests barris d'habitatges:

1. «CIUDADES JARDINES. [...] colonización interior, basada en la descentralización de la industria y su traslación al campo, [...] centro urbano [...] completo y autónomo, o independiente como tal de otros centros existentes, y distinguiéndose de las ciudades comunes en una mucho menor densidad de población, con el aumento correspondiente de espacios destinados a la vegetación y al cultivo», és a dir, la ciutat jardí en sentit estricte segons Howard.
2. «SUBURBIOS JARDINES. [...] colonia desarrollada en las cercanías de una ciudad ya existente, no como un organismo cívicamente independiente, sino unida con la metrópoli, de la cual forma propiamente un barrio de habitación». És el que anomenem *suburbi enjardinat*.
3. «VILLAS O COLONIAS JARDINES. [...] colonia industrial desarrollada en el campo, bajo principios análogos en lo posible a los de la Ciudad Jardín», que suggereix una aplicació més humanista de les colònies industrials, la premissa sota la qual es va concebre la Colònia Güell.

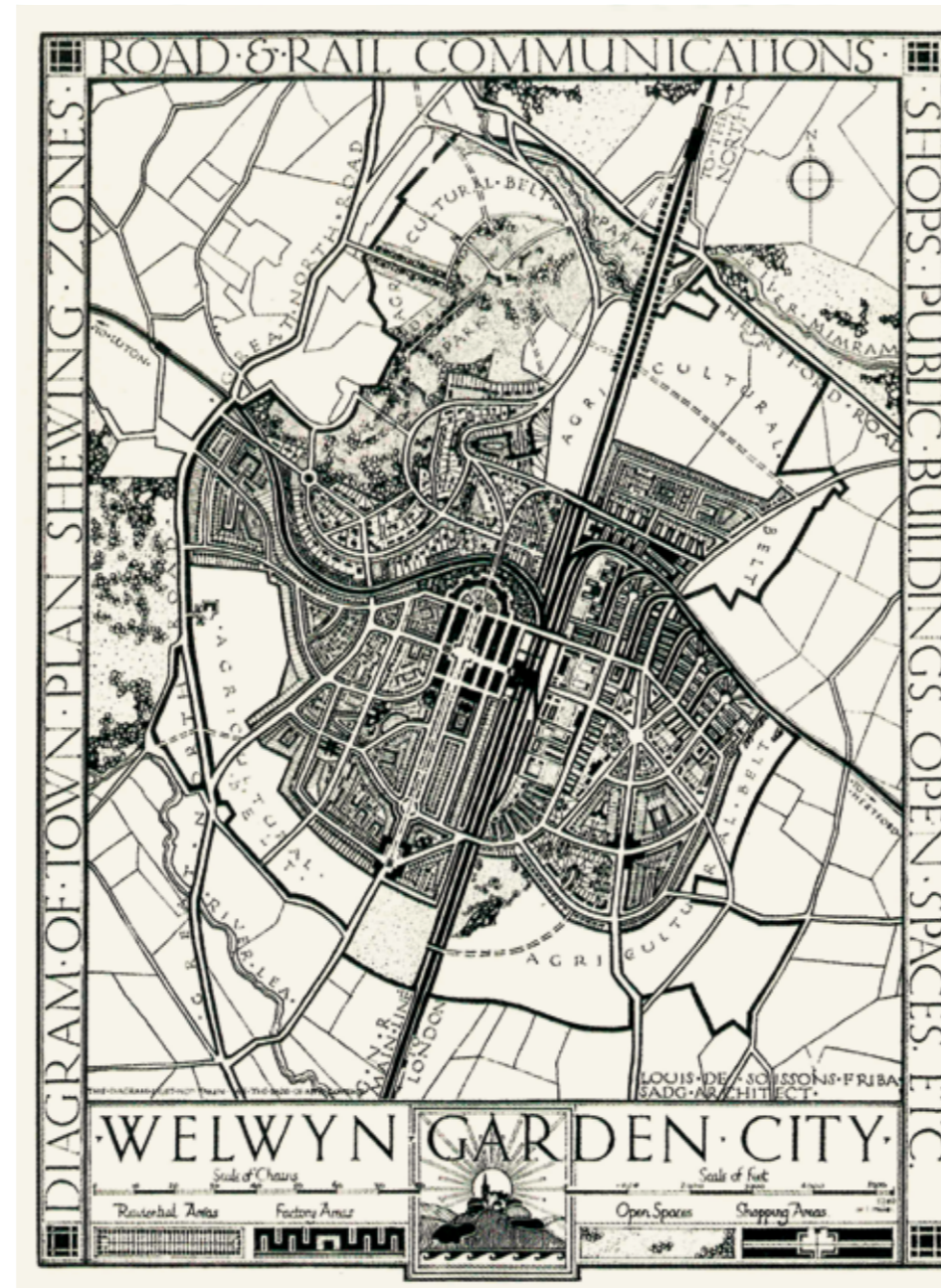
Ens sorprèn, evidentment, que no s'incorpori la pròpia del Park Güell i, en conseqüència, no es defineixi el concepte de parc urbanitzat, potser perquè no es devia considerar viable aquest tipus d'urbanització a Catalunya.

Tornant al tema central d'aquest apartat, hem d'insistir en el fet que la ciutat jardí que proposa Howard no té res a veure amb el Park Güell. Per començar, la urbanització de Güell no era per a classes treballadores. Com va assenyalar Rojo: «Si investigamos la relación existente entre los precios por parcela de la urbanización y los salarios en 1903, comprobamos que ni un peón, ni aun un capataz, podrían permitirse, con su sueldo, la compra de una de esas parcelas».²⁶ A més, la reglamentació impedia tots els usos que no fossin els residencials, i no hi ha cap similitud entre el disseny de Gaudí i l'esquema en franges concèntriques de Howard. D'altra banda, Güell i Gaudí difícilment podien tenir referències d'Ebenezer Howard en el moment de planejar el Park Güell, ja que la que es considera primera ciutat jardí, Letchworth, data del 1903, i el text que realment va divulgar el tema, *La cité jardin*, de Benoît-Lévy, va ser editat el 1904, quan el parc ja era una realitat.

Reprenquem ara l'origen d'aquesta confusió, que es pot atribuir a una mala interpretació dels textos de Sellés i de Bassegoda i Amigó redactats després de la visita dels arquitectes el 1903, tot i que no utilitzen en cap moment

Letchworth, primera ciutat jardí, Barry Parker i Raymond Unwin, imatge extreta de la revista *Museum*, 1914-1915, vol. 4, núm. 3, pàg. 81

Ciutat jardí de Welwyn, 1920, Louis de Soissons

el terme de *ciutat jardí*. Sellés diu: «Este parque-colonia y que casi podríamos llamar autónoma, según se desprende de su organización administrativa». I afegeix: «Inspirándose en alguna urbanización ruralizada que existe en establecimientos de instrucción ingleses, se ha aplicado, mejorándola notablemente, la idea».²⁷ Si bé és suggeridor que Sellés detectés el gust per allò rural, pot resultar confús que faci referència només als centres d'ensenyament, que, certament, estan situats també dins de parcs urbanitzats. Bonaventura Bassegoda i Amigó, per la seva banda, recupera aquesta idea: «Hay en Inglaterra algunos establecimientos de enseñanza en que las habitaciones de los alumnos están repartidas en casas aisladas dentro de un parque particular, en que cada inquilino tiene libertad absoluta dentro de ella, pero está sometido á una ley común [...]. El Parque Güell está inspirado en esos parques ingleses, pero en su desarrollo viene adaptado á las condiciones del suelo y del clima».²⁸ Hem de deduir, doncs, que durant la visita es devia parlar dels centres d'ensenyament, però no tan sols d'aquests centres, ja que, més endavant, Bassegoda s'hi refereix com a *colònia* i com a *parque urbano*, més en la línia del projecte de Güell.

També cal fer menció, per entendre que s'hagi associat el Park Güell a una ciutat jardí, de la lectura equívoca d'un article del segon número de la revista *Civitas* (1914).²⁹ Es tracta d'un article general sobre la ciutat jardí, on es fa referència al Park Güell, tot i que s'aclareix explícitament que no pot ser considerat una ciutat jardí. Es lloen les excel·lències del projecte i l'originalitat del disseny, però en el pròleg es diu que no hi ha, a tot l'Estat, ni ciutats jardí, ni suburbis jardí, ni colònies jardí que compleixin les condicions per merèixer aquests noms, segons les definicions d'aquestes categories que s'havien publicat en el primer número de la revista i que acabem de resumir. Darrere del fet que es destaquí el Park Güell al segon número de *Civitas* hi ha, sens dubte, la figura de Joan Antoni Güell, aleshores president de la Societat Cívica Ciutat Jardí, promotora de la revista, que potser buscava una darrera promoció del parc en un moment en què hi havia problemes greus per a la seva viabilitat. Una altra possibilitat seria pensar que ja es buscaven altres alternatives econòmiques, com la reconversió en espai públic. Reforça aquesta idea el fet que, si bé l'any 1913 es fan encara dues vendes de solars del parc, en els mesos de juny de 1914 i de 1915, Güell en readquireix dos dels que havien estat segregats.³⁰

Arquitectura i natura. El mestratge de Fontserè

Tots els models de parcs britànics que hem descrit coincideixen en un fet prou significatiu: volen donar alternatives a la ciutat industrial integrant la vegetació, la natura i el món rural i recollint, d'aquesta manera, una tradició que es vincula amb tota la cultura del jardí des del món antic. El jardí és

sempre un mite, un repte per dominar la natura, per convertir l'entorn natural en quelcom civilitzat. Eusebi Güell, gran viatger, coneixia bé les grans intervencions paisatgístiques del segle XIX i Gaudí, a més, havia passat la seva infància entre Reus i Riudoms, localitats amb una profunda tradició rural. Tot un món de paisatges i jardins amb construccions fantàstiques, coves misterioses, llacs, jocs d'aigua i sistemes d'irrigació que omplien l'imaginari d'arquitecte i comitent, i que intentarem repassar.

Recuperem, en primer lloc, la hipòtesi d'Eduardo Rojo respecte a la possible influència en Eusebi Güell dels jardins de La Fontaine de Nimes, una relació que ja va apuntar el pare Miquel d'Esplugues i que Rojo recull donant-li un sentit més simbòlic.³¹ Nimes era un indret conegut per Güell, ja que hi va passar uns anys de la seva infantesa. El parc de La Fontaine, construït a la darrera del segle XVIII sobre el clos arqueològic romà de la ciutat, estava organitzat com a jardins «a la francesa», és a dir, dissenyats a partir d'un esquema geomètric, però també integrant les antigues restes romanes, fet que produeix un potent joc de contrastos, molt pròxim a la tradició del jardí barroc, que també podem apreciar en el Park Güell. Està, així mateix, ple de símbols amagats que obren la imaginació a múltiples interpretacions.

En segon lloc, Gaudí i Güell coneixien els grans jardins catalans dels segles XVIII i XIX, els jardins del Laberint d'Horta, els de Can Sentmenat de Sarrià, els de la Granja Vella de Martí Codolar i, per descomptat, les intervencions de Josep Fontserè al Parc de la Ciutadella, de les quals hem parlat al capítol «La nova Barcelona. Creixement i representació». De totes les tradicions paisatgístiques de finals del segle XIX que en més o menys mesura eren conegudes a Catalunya, el jardí paisatgístic britànic és el que va tenir més fortuna, sense voler obviar el pes del jardí regular francès. El jardí britànic posa en valor el joc de contrastos, comprèn camins o corriols que fugen de la línia recta per oferir, a cada canvi de direcció, nous jocs de perspectives, sorpreses, i a voltes incorpora construccions exòtiques o paisatges ideats. És obvi que aquesta pauta és també perceptible en la distribució dels camins i els elements monumentals del Park Güell. A aquests arquetips, però, s'hi ha de sumar el gust per la vegetació exòtica, característica dels indians com ho era el pare d'Eusebi Güell, i que es pot apreciar també a la Torre Güell de les Corts de Sarrià, on al jardí encara es conserven, a la part més pròxima a la casa, les restes de la plantació d'arbres de l'època de Joan Güell. Una darrera font d'inspiració per a Gaudí, com suggereixen Albert Cuchí i Claudio da Silva,³² serien els coneixements sobre agricultura rural, de remot origen àrab, que havia pogut adquirir en els anys de joventut a Riudoms.

La composició d'un jardí a gran escala, en canvi, havia de ser-li desconeguda. Va poder compensar aquesta mancança col·laborant amb Josep

Representació teatral de *Somni d'una nit d'estiu*, davant els reis Alfons XIII i Victòria Eugènia, als jardins del Laberint del Marqués d'Alfarràs a Horta, 1908, Frederic Ballell. AFB

Fontserè. A més, Fontserè era també el projectista de l'esplèndid Parc Samà, que Salvador de Samà i de Torrents, segon marquès de Marianao,³³ havia erigit a Cambrils, a la seva residència de descans, el model més complet de jardí fantàstic que es va fer a la Catalunya vuitcentista.³⁴ Es va començar a plantar el 1881, just en l'època en què Gaudí treballava al Parc de la Ciutadella. El Parc Samà està situat a la carretera entre Cambrils i Vinyols i els Arcs, un poble molt proper a Riudoms i Reus, terra de la família de Gaudí. El pare de Josep Fontserè, el també arquitecte Josep Fontserè i Domènech (1799-1870), era fill de Vinyols i els Arcs. És evident que Gaudí coneixia bé les fantasies arquitectòniques del Parc Samà i la seva organització hidràulica. L'element central del jardí és un gran estany que disposa d'un complex sistema hídric inscrit en un conglomerat de construccions fetes a base de pedra sense desbatar. Al centre s'hi disposa una inversemblant illa amb una gruta, un embarcador i un gran mirador al damunt. L'ús de la pedra sense desbatar ens remet als murs de contenció i els viaductes del Parc Güell.

El Parc Samà és un gran jardí paisatgístic, un model que Fontserè coneixia, probablement, a través de llibres francesos i britànics, al qual es va afegir vegetació procedent d'Amèrica, com corresponia a un jardí d'india. El professor Lahuerta el posa en relació amb el Parc Güell i li dona una lúcida interpretació,³⁵ en què el Parc Samà, com tots els jardins paisatgístics, tenia el

propòsit de crear un *alter mundus*, uns llocs artificials, uns capricis falsament naturals. En canvi, en el Parc Güell, l'arquitectura i l'urbanisme es transformaven en la naturalesa mateixa i establien una simbiosi perfecta entre la Creació i el treball de l'artista. Fins i tot, el concepte de síntesi arquitectònica defensat per Rubió i Bellver arribava més enllà de la síntesi amb la història de l'arquitectura per convertir-se en una síntesi amb la mateixa natura.

D'altra banda, les relacions entre els Güell i els Samà són dignes de considerar. Joan Güell havia tingut importants negocis amb un oncle de Salvador de Samà i de Torrents, Joan de Samà i Vilardell, a Cuba.³⁶ Uns quants anys més tard, Eusebi Güell va adquirir a Salvador de Samà els terrenys per construir el Parc Güell.³⁷ L'objectiu final de Güell era emular la gran obra del marquès Marianao, un dels seus grans rivals en negocis i política i, en el fons, descendent d'un indià com ell mateix.

Ens queda per aclarir la gran incògnita de si Gaudí va treballar amb un mestre jardiner. En aquests anys, a Barcelona ja hi havia alguns noms reconeguts com Ramon Oliva i Bogunyà (1842-1906),³⁸ cap del servei de l'Ajuntament de Barcelona i que va treballar amb Fontserè, o les empreses dels Aldrufeu, dels Batlle o dels Dot.³⁹ La construcció del Parc de la Ciutadella havia enlletit aquesta professió i, sens dubte, entre els empleats de la família Güell es comptaven professionals amb aquesta formació que amb

Parc Samà, a Cambrils, on Fontserè projecta un complex sistema hídric, s.d. Autor desconegut. Imatge de la família Samà, cedida per Expertus Turismo y Ocio

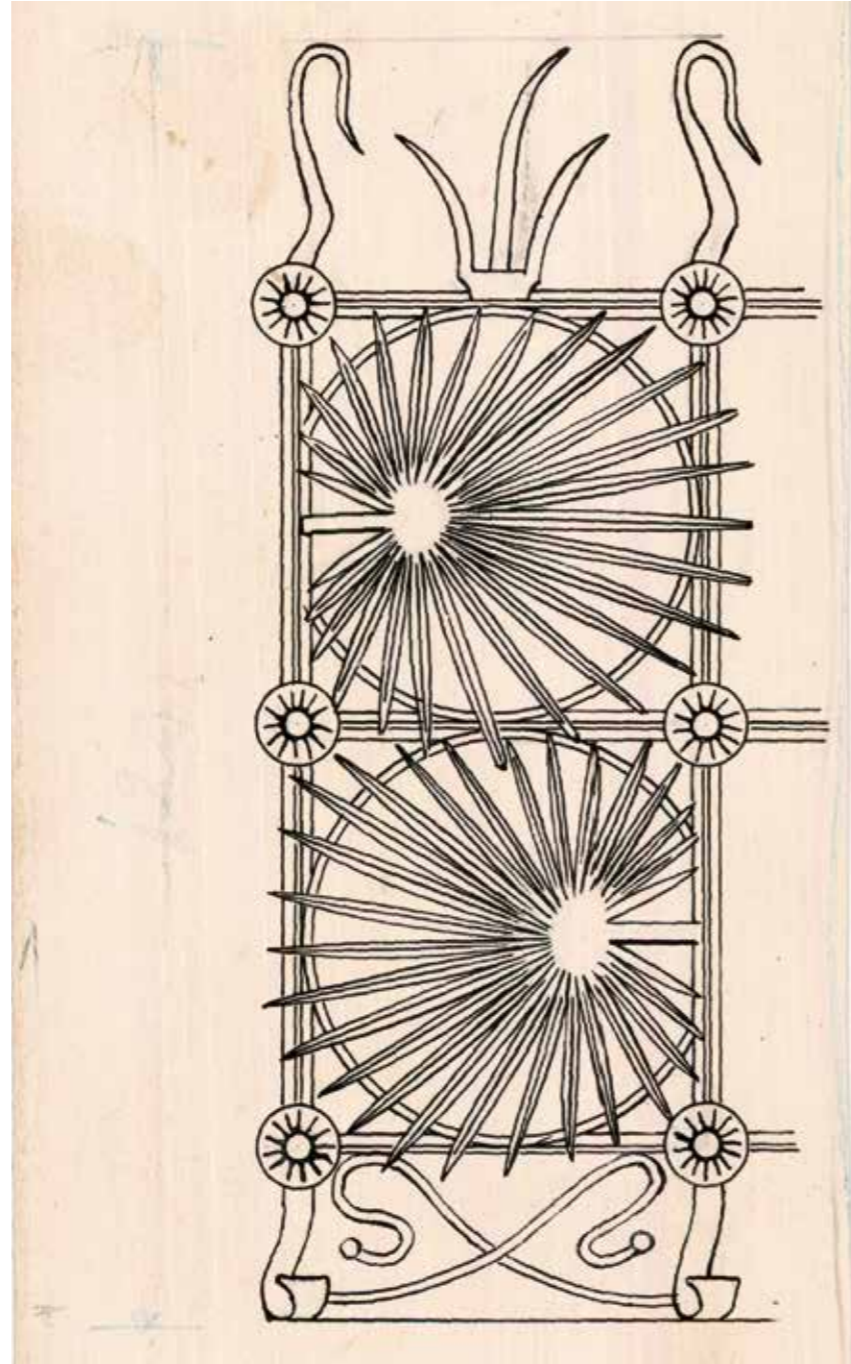
tota seguretat ja havien treballat a la finca de les Cortes. A banda dels coneixements indiscutibles d'agricultura que devia tenir Gaudí per la seva procedència d'un entorn rural, havia de col·laborar amb mestres jardineros, malgrat que no en coneixem ni el nombre ni els noms.

Gaudí paisatgista

Gaudí estableix sempre a les seves construccions un diàleg entre l'interior i l'exterior, una indefinició de límits buscant la simbiosi entre la natura i l'art. Tenim molts indicis que justifiquen que el jardí i la vegetació són elements bàsics en la concepció de l'arquitectura gaudiniana. Podem apreciar aquesta qualitat, per exemple, a la Casa Vicens, on els interiors es decoren amb ornamentació vegetal i la reixa de ferro té la forma d'una fulla de margalló; en el gira-sol d'*El Capricho* de Comillas,⁴⁰ o en la gran terrassa posterior del pis principal de la Casa Batlló, que vol establir un diàleg entre aquest jardí elevat i les garlandes ceràmiques de la façana del darrere.

Però també cal parlar de la Torre Güell de les Cortes. En aquell indret, entre el 1883 i el 1887 va tenir lloc la primera col·laboració entre Gaudí i Eusebi Güell. Mentre Joan Martorell feia la remodelació de l'habitatge, Gaudí hi va projectar elements per integrar en el jardí la porta d'accés, un mirador, el mur de tancament amb dues portades més i una font. Així mateix, el col·legi de Santa Teresa, al carrer de Ganduxer de Barcelona (1888), conserva una part del jardí i del bosc, i una gruta de pedra sense desbastar amb una imatge de la Mare de Déu. El treball al jardí de la Torre Bellesguard es deu, de fet, al seu col·laborador Domènec Sugrañes i Gras (1878-1938), que dissenya uns originals bancs ceràmics similars als del Park Güell.⁴¹ Podríem citar també el petit hort que volia projectar Gaudí sota la cova que protegeix el primer Misteri de Glòria del Rosari Monumental, la Resurrecció, al camí de la Santa Cova de Montserrat.⁴²

En dates recents⁴³ s'ha atribuït també a Gaudí l'autoria dels Jardins Artigas a la Pobla de Lillet, un projecte que devia ser coetani al Park Güell. L'atribució és viable, ja que, com ja hem comentat, Eusebi Güell va ser un dels promotors de la fàbrica de ciment Asland, que està molt a prop. Gaudí hi podia haver estat per visitar les obres del xalet de Catllaràs, i es podria haver allotjat a la casa de l'industrial Joan Artigas, que li podria haver fet l'encàrrec del jardí. Els Jardins Artigas se situen al lloc anomenat Font de la Magnèsia, en un profund barranc als afores del poble, i Gaudí mateix en podria haver fet un croquis, avui desaparegut. Uns operaris del Park Güell s'hi podrien haver desplaçat i l'obra es devia donar per acabada el 1906. En els anys posteriors a la Guerra Civil, el jardí va quedar abandonat i se'n va perdre la memòria fins que va ser recuperat per l'Ajuntament, que l'ha restaurat

Dibuix de detall de la porta de la Casa de Vicens amb dues fulles de margalló, segons Joan Bergós, 1944-1954. Càtedra Gaudí

i obert al públic. El jardí manté certs paral·lelismes amb el del Park Güell, sobretot pel seu objectiu d'integrar-se a l'orografia, les condicions de l'indret i la climatologia. L'abundància d'aigua és la gran diferència, el jardí segueix el congost, a banda i banda del riu Llobregat, amb una vegetació frondosa, amb ponts, glorietses, baranes, una gruta i figures d'animals, tot fet amb els materials més diversos, com ara pedra sense tallar i trencadís.

S'ha de dedicar també un record al conjunt modernista dels jardins de l'antic manicomi de Sant Boi de Llobregat, iniciat el 1906.⁴⁴ La part central està formada per una muntanya artificial, amb una cova i un mirador superior, construïda amb pedra sense desbastar, similar encara que de mides molt reduïdes a la del Parc Samà. La cova acaba formant una capella aixecada sobre un petit llac. Al costat hi ha una plaça bordejada per bancs ondulats de trencadís —amb una inscripció que indica la seva finalització l'any 1912—, que tenen una gran semblança amb els del Park Güell. El conjunt es conserva gairebé intacte i no ha estat restaurat. L'estudi de la construcció ha demostrat que al darrere del projecte hi ha un profund estudi geomètric, només atribuïble a un professional amb formació d'arquitecte o similar, i en la realització hi devien treballar com a paletes els malalts del sanatori. La proximitat amb la Colònia Güell i les similituds amb el Park Güell han fet pensar si es podia tractar d'un projecte dissenyat per Gaudí, fet molt probable, però no hi ha cap constància documental.

El Park Güell, parc i jardí

La finca Muntaner de Dalt, on a la part alta es va construir la part principal del Park Güell, era una explotació agrícola, amb els tipus de cultius propis de terra de secà després de la plaga de fil·loxera en els anys vuitanta del segle XIX. En l'escriptura d'adquisició de la finca per part de Güell, del 1899, es descriuen els usos i la vegetació, que tenia «parte huerto ó regadío, parte viña, parte algarrobos, parte olivar y viña, parte tierra de pan llevar y cereales y parte yermo»: secà amb una part de regadiu dedicada a hort.⁴⁵ A la part del parc que correspon a la finca contigua, Can Coll i Pujol, en el moment de la compra per part de Güell el 1902, no hi ha cap referència a la seva vegetació,⁴⁶ però en canvi a l'escriptura de compra anterior, la de Ramón Coll i Pujol a Cayetano Solà i Puigcarbó, del 1894, es diu que es tracta d'«una pieza de tierra plantada de cepas»,⁴⁷ és a dir, dedicada a la vinya.

La voluntat de Gaudí —i imaginem que també de Güell—, quan es va projectar el parc, era respectar al màxim l'orografia i la vegetació existent. En les condicions d'edificació que apareixen a les escriptures dels solars, s'especifica clarament que no es podran tallar ni arrencar els arbres dels solars que, a l'alçària d'1,5 m, tinguin un diàmetre de 15 cm o més, tot i que s'exceptuen els arbres emplaçats al lloc on l'adquiridor s'havia de construir la casa. Però

Pont dels Arcs als Jardins Artigas, coetanis al Park Güell, a la Pobla de Lillet, s. d. Autor desconegut. Col·lecció Pujals. Ajuntament de la Pobla de Lillet

Pont d'Arc Coix als Jardins Artigas, amb elements de gran similitud als del Park Güell, anys quaranta. Joan Ribera. Ajuntament de la Pobla de Lillet

un esborrany manuscrit de les escriptures, conservat al Fons Güell-Comillas, és encara més ambiciós i demana als adquiridors cuidar i respectar els arbres existents als seus solars, perquè «los árboles de antiguo existentes en la finca [...] son indudablemente un elemento de belleza de la misma».⁴⁸ La conservació de l'antiga vegetació rural porta l'arquitecte a extrems de gran originalitat com és el fet de *monumentalitzar* algunes plantes que s'integren a les construccions del parc. És el cas del popular garrofer del Pont del Mig, o de les atzavares dins dels testos del Pont de Dalt. D'altra banda, els propietaris dels jardins privats de la urbanització podrien tenir els seus propis criteris. Gaudí, per exemple, va projectar al jardí de casa seva una pèrgola amb arcs parabòlics per anar coberta amb plantes enfiladisses.

Respectar la vegetació existent era una de les condicions imposades als adjudicatari dels terrenys, però quina hauria estat la realitat un cop acabada la construcció del parc? Segons els estudis de Claudio Lisias da Silva Bastos i Albert Cuchí i Burgos,⁴⁹ hauria estat molt diferent del que és actualment, ja que una capa de flora autòctona hauria anat recobrint, a poc a poc, els murs i els viaductes. Gaudí, home de camp criat a Riudoms, coneixia la tradició d'irrigació ancestral de les zones seques del sud de Catalunya, que encara mantenien els sistemes implantats a la península durant la dominació àrab. El terreny no tenia gaire recursos hídrics, era una terra de secà. Només tenia tres fonts, de poc cabal, com explicarem al capítol «De *park* residencial a parc municipal (1915-1926)». Da Silva i Cuchí estudien com es va planificar la recollida de l'aigua perquè es filtrés entre pòrtics i viaductes de manera que penetrés en les pedres i la vegetació autòctona anés creixent. Els autors justifiquen aquesta hipòtesi basant-se en fotografies antigues en les quals la vegetació és molt més abundosa. Si acceptem aquesta hipòtesi de treball, ens trobaríem en la contradicció que la imatge actual, amb tots els elements arquitectònics lliures de vegetació, seria oposada a la idea gaudiniana original.

Es coneix, en canvi, molt bé el tipus de vegetació que hi havia al Park Güell el 1921, a partir d'un dictamen-valoració signat per Albert Juan i Torner, vicepresident de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, i per Carles Pi i Sunyer, director de l'Escola d'Agricultura, que es conserva a l'expedient relatiu a la venda del parc a l'Ajuntament.⁵⁰ En aquest informe, del 10 de desembre de 1921, s'analitzen tots els elements del parc per poder obtenir-ne una valoració global i, entre aquests elements, les plantacions i les aigües. En un dels plànols que s'hi adjunten s'indica la distribució de la vegetació i es marquen amb diferents colors els grups d'arbres existents (vegeu plànol *Valoració de les plantacions*, pàgina 209). La finca està dibuixada amb tota claredat, delimitant les parcel·les que estaven aleshores en mans privades, que apareixen ratllades. Els arbres que predominaven eren els pins —un centenar

Interior del Pont del Mig, Àngel Toldrà Viazo. MUHBA

Atzavares en els testos del Pont de Dalt del Park Güell, 1910-1929, Esteve Puig. AFB

Postal en què es pot veure el Pont de Baix parcialment cobert per la vegetació, 1910. Autor desconegut. B. y P. Col·lecció Jaume Tarrés

Viver de flors de l'Ajuntament de Barcelona, 1940, Leopoldo Plasencia. AFB

de pins grans i més de 2.000 de joves, d'uns dotze anys, que procedien d'una mateixa plantació—, els garrofers —uns 300— i les oliveres —unes 200. També hi havia arbres fruiters —ametllers, principalment— i altres arbres ornamentals com palmeres, acàcies, baladres, casuarines, xiprers o cedres. Completaven la vegetació flors i plantes decoratives, plantes enfiladisses que cobrien els murs de contenció, atzavares —*Agave americana*—, figueres de moro, mates de ginesta, esbarzers, etc.

Al plànol estan perfectament marcades les palmeres⁵¹ del tipus *Phoenix canariensis*, les mateixes que avui voregen a banda i banda l'avinguda central, excepte en el cantó oest d'aquesta avinguda, amb una vegetació més variada. En canvi, sorprèn que en el document no s'esmentin les alzines, quan és un arbre que actualment es conserva a la zona boscosa.

A la dreta de l'escala monumental i darrere d'uns arbres frondosos, hi havia un hort —cal suposar que tenia aquesta finalitat mentre la zona no fos urbanitzada. Després de la compra del parc per part de l'Ajuntament, aquí es va instal·lar un viver de flors municipal i més tard es va construir una casa que seria l'habitatge de la persona que s'encarregaria del viver i en vetllaria per la seguretat.⁵² Ara que hem pogut documentar l'existència d'un hort previ en aquest espai, podem entendre que per al viver es devien fer servir les terrasses preexistents, per la qual cosa la conversió devia haver estat molt senzilla. Aquesta zona avui dia es coneix com a Jardins d'Àustria, ja que va ser plantada amb arbres procedents d'aquell país, després de la primera plantació d'un únic exemplar, el 27 de novembre de 1977, amb motiu de l'arribada a Barcelona d'una exposició itinerant dedicada a la ciutat de Viena.⁵³ Amb anterioritat es coneixia encara com «el viver», malgrat hi havia un jardí amb parterres dissenyat per qui era aleshores l'arquitecte director de Parcs i Jardins entre el 1940 i el 1968, Lluís Riudor i Carol.

Com a conclusió d'aquest capítol, ens podem quedar amb el record de l'estat del parc en temps de Gaudí, que podem deduir a través de l'expedient administratiu del 1921. Ja feia set anys que s'havia abandonat el projecte i, malgrat que els hereus de Güell havien iniciat els tràmits per a una possible venda o cessió, hem de pensar que la vegetació havia de ser la mateixa, ja que en aquell període es devia fer una feina més aviat conservacionista. Gaudí encara residia, aleshores, al recinte del Park Güell.

1. *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-2882/1904, del 1904.
2. *AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, *Protocol de 1902*, v. 2, 01-05-1902/31-08-1902, f. 1345r-1358r (núm. 1431/30), pàg. 1348.
3. Darrere de l'expressió *casas de campo*, hem de veure no pas l'accepció catalana de cases rurals o de pagès, sinó la concepció britànica de les *country houses*.
4. *ANC*, Fons Comillas-Güell.

5. CIVIS, «Las ciudades jardines en España. Barcelona: el Parque Güell», pàg. 56. *Civitas: órgano de la Sociedad Cívica la Ciudad Jardín*, 2 (juliol de 1914).

6. Carmen GÜELL, *Gaudí y el conde de Güell. El artista y el mecenas*, Barcelona, Ediciones Martínez Roca, 2001, pàg. 128-129.

7. A la bibliografia que hem consultat, s'incorre en contradiccions. Per aquest motiu suggerim la lectura de John L. CROMPTON, «The Genesis of the Proximate Principle in the Development of Urban Parks in England», *Annals of Leisure Research*, 9 (2006). En línia: http://agrillifedcn.tamu.edu/cromptonrpts/files/2011/06/40a_3.pdf (consulta: 12 de gener de 2016).

8. Vegeu *Hampstead Garden Suburb: Arts and Crafts Utopia?*, Londres, Phollimore, 2006 (1992).

9. En línia: <http://www.newlanark.org/world-heritage-site/index.shtml> (consulta: 8 d'agost de 2016).

10. Paolo DE SICA, *Storia dell'Urbanistica de l'Ottocento*, Bari, Laterza, 1977, pàg. 82.

11. Henry W. LAWRENCE, «The Greening of the Squares of London: Transformation of Urban landscapes and Ideals», *Annals of the Association of American Geographers*, 83 (1), pàg. 90-118.

12. CROMPTON, «The Genesis of...».

13. John SUMMERSON, *John Nash, architect to King Georges IV*, Londres, George Allen & Unwind Ltd, 1949 (1935), pàg. 102-202.

14. SUMMERSON, *John Nash, architect...*, pàg. 201.

15. George F. CHADWICK, *The Park and the Town*, Londres, The Architectural Press, 1966, pàg. 32-34.

16. CHADWICK, *The Park and...*, pàg. 68-69.

17. CROMPTON, «The Genesis of...», pàg. 240.

18. Vegeu Maurice SPIERS, *Victorian Park, Manchester. A nineteenth-century Suburb in its Social and Administrative Context*, Manchester, Chetham Society, 1976.

19. Extret del judici interposat per dos socis minoritaris, Ricarch Foss i Edward Starkie, que ha esdevingut un cas típic en la legislació britànica. En línia: http://www.gutenberg.us/articles/foss_v_har-bottle (consulta: 12 d'agost de 2016).

20. Sobretot a partir de Joan Bassegoda, i ha estat seguit a totes les obres de divulgació. D'altres, amb un posicionament més prudent, com ara Eduardo Rojo i Conrad Kent i Dennis Prindle, ho han interpretat com un suburbi enjardinat.

21. Carlos SAMBRICIO, «De la Ciudad Lineal a la Ciudad Jardín. Sobre la difusión en España de los supuestos urbanísticos a comienzos de siglo», *Ciudad y Territorio*, 94 (1992) pàg. 147-159.

22. Vegeu també l'article del mateix Montoliu: Cebrià DE MONTOLIU, «La Ciudad jardín», *Museum*, 3 (1914), pàg. 75-99.

23. María A. CASTRILLO ROMÓN, «Introducción: el "evangelio" de la Ciudad-Jardín, algunas notas sobre su difusión en España», *Ciudades*, 6 (2000-2001), pàg. 127-129.

24. *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona, Q101, Urbanització i reforma, exp. 232/19, del 1921.

25. *Civitas: órgano de la Sociedad Cívica la Ciudad Jardín*, 1 (març de 1914), pàg. 8.

26. Eduardo ROJO ALBARRÁN, *El Park Güell: historia y simbología*, Sant Cugat del Vallés, Los Libros de la Frontera, 1997, pàg. 20.

27. Salvador SELLÉS [i BARÓ], «Park Güell», *Asociación de Arquitectos de Catalunya. Anuario para 1903*, pàg. 54-56.

28. Bonaventura BASSEGODA [i AMIGÓ], «Cuestiones artísticas. El parque Güell», *Diario de Barcelona*, 14 de gener de 1903, pàg. 567-569.

29. CIVIS, «Las ciudades jardines...».

30. Vegeu el capítol «De Can Muntaner de Dalt al Park Güell (1894-1914)».

31. Eduardo ROJO ALBARRÁN, *Antonio Gaudí, aquest desconegut: el Park Güell*, Barcelona, Llar del Llibre, 1986, pàg. 107-136.

32. Claudio da Silva és l'autor d'una tesi doctoral dirigida per Albert CUCHÍ: Claudio DA SILVA, *Park Güell. Arquitectura conformada por el agua: gestión hídrica para la reforestación de la Montaña Pelada*

en Barcelona, Barcelona, Universitat Politècnica de Catalunya, 2007. Hem fet servir també la publicació Albert CUCHÍ (director de la tesi), Claudio DA SILVA (autor de la tesi) i Isaac LÓPEZ (becari col·laborador), «La estrategia hídrica del Park Güell», *Cíclica. Intervención Urbana Sostenible* (2007). En línia: <https://ciclica5.wordpress.com/2007/02/01/la-estrategia-hidrica-del-park-guell/> (consulta: 22 de setembre de 2016).

33. Josep Maria FRADERA, «La participació catalana en el tràfic d'esclaus (1789-1845)», *Recerques*, 16 (1984), pàg. 119-139.

34. Esther GUTIÉRREZ ESCODA, *El jardín histórico del Marqués de Marianao. El Parc Samà de Cambrils Tarragona*, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili, 2011. En línia: https://www.academia.edu/7420562/El_jard%C3%ADn_hist%C3%B3rico_del_Marqu%C3%A9s_de_Marianao._El_Parc_Sam%C3%A0_de_Cambrils_Tarragona_s._XIX_2011_ (consulta: 10 d'octubre de 2017).

35. Juan José LAHUERTA, *Antoni Gaudí. Arquitectura, ideología y política*, Madrid, Electa, 1993, pàg. 126-128.

36. Martín RODRIGO i ALHARILLA, *Indians a Catalunya: capitales cubanas en la economía catalana*, Lleida, Pagès Editor, 2007, pàg. 48.

37. Sobre la família Samà, vegeu RODRIGO i ALHARILLA, *Indians a Catalunya...*, pàg. 46-76.

38. Jordi DÍAZ CALLEJO, *Ramon Oliva i Bugunyà*. En línia: <https://jardinsipatrimoni.wordpress.com/2012/04/30/ramon-oliva-i-bogunya/> (consulta: 10 de desembre de 2017).

39. Montse RIVERO MATAS, «Jardins i jardineros dels països catalans. Tresors per descobrir», *Quaderns Agraris*, 35 (2013), pàg. 107-113.

40. Antonio SAMA, *El manifiesto del girasol*, Santander, Editorial de la Universidad de Cantabria, 2014.

41. M. Pia SUBIAS PUJADAS, pendent de publicació.

42. Francesc Xavier ALTÉS, ANTON BARAUT, JOSEP GALOBART, *Antoni Gaudí i Montserrat. El primer misteri de glòria del Rosari Monumental*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013.

43. Joan BASSEGODA, *Els jardins de Gaudí*, Barcelona, Edicions UPC, 2001; Francesc NAVES i VIÑAS, «Jardins i parcs», dins DIVERSOS AUTORS, *Gaudí, hàbitat, natura i cosmos*, Barcelona, Lunverg, 2001, pàg. 80-83.

44. David AGULLÓ, Daniel BARBÉ, Jordi MARTÍ, «Un jardí invisible. Gaudí i el conjunt modernista de l'antic manicomi de Sant Boi», *Mètode. Revista de difusió de la investigació de la Universitat de València*, 65 (2010), pàg. 30-41.

45. *AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, *Protocol del 1899*, v. 2, 01-05-1899/28-08-1899, f. 1722r-1730r (núm. 1431/21).

46. *AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, *Protocol del 1902*, v. 2, 01-05-1902/31-08-1902, f. 852r-855v (núm. 1431/30).

47. *AHPB*, Joaquim Nicolau i Bujons, *Protocol del 1894*, v. 1, 02-01-1894/28-02-1894, f. 564r-571v (núm. 1394/112).

48. *ANC*, Fons Güell-Comillas, codis 3.2.2-3.2.3, dins del document «Minuta de las escrituras del Establecimiento de solares de la Finca Montaner de Dalt». Aquesta clàusula finalment no va ser recollida en cap de les escriptures.

49. CUCHÍ, DA SILVA, LÓPEZ, «La estrategia hídrica...».

50. *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona, Q101, Urbanització i reforma, exp. 232/19, del 1921, f. 70. El plànol està a escala 1/2.000.

51. En el plànol la defineix simplement com a Fenix, una classe de palmera que té dues variants.

52. *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona, Q134, Obres públiques, exp. r-1833, del 1950-1953.

53. Recopilació de retalls de premsa i altres documents elaborada per Jaime Miguel Montanera Pomar, de l'Associació d'Amics d'Àustria: *Parc Güell - Barcelona. Jardins d'Àustria - Racó d'Àustria. Album, part I, del 1997 al 2004*.

**De Can Muntaner de Dalt
al Park Güell (1894-1914)**

Eusebi Güell va sol·licitar el permís d'obres per construir el Park Güell el 1904¹ —malgrat les obres havien començat quatre anys abans, el 1900—, com a propietari de la part alta de la finca Can Muntaner de Dalt i de Can Coll i Pujol, situades respectivament als vessants sud-est i nord-oest de la Muntanya Pelada. L'objectiu era urbanitzar aquests terrenys i donar el nom de Park Güell a la urbanització.

Havia adquirit la finca Muntaner de Dalt² el 29 de juliol de 1899.³ Amb una superfície de 13,85 ha, estava situada al barri de la Salut, al terme municipal de l'antiga vila de Gràcia —que havia estat annexionada a Barcelona el 1897. Tenia una part d'hort o regadiu, una part erma, aigua de peu⁴ i una casa gairebé al seu centre, que constava de planta baixa i dos pisos, amb capella, oficines i dependències de cultiu —tant la casa com la finca també eren conegudes amb el nom de Casa Larrard.

Posteriorment, el 16 de maig de 1902, Güell havia comprat a Ramon Coll i Pujol, doctor en medicina i catedràtic, la finca contigua per 50.000 ptes.⁵ Estava ubicada al terme de Sant Joan d'Horta —encara municipi independent que no es va annexionar a Barcelona fins al 1904—, tenia 3,18 ha i també contenia una casa.

Tot i que a la sol·licitud de llicència d'obres s'inclouen les dues finques, tant als textos com als plànols, pensem que Can Coll i Pujol tenia molt poc pes dins del projecte del Park Güell. Per fer aquesta afirmació ens basem, d'una banda, en la poca extensió que té respecte a Muntaner de Dalt i per la seva ubicació al vessant nord-oest de la muntanya —menys assolellat i sense vistes a la ciutat i el mar—. D'altra banda, quan van començar les obres el 1900, Güell encara no havia comprat Can Coll i Pujol i, per tant, el projecte inicial del Park Güell no comprenia aquesta finca. Tampoc no apareix en cap dels plànols del parc anteriors al 1904, ni en algun dels posteriors. I finalment, perquè el plànol d'emplaçament inclòs a la sol·licitud de llicència d'obres, tot i tenir dibuixada aquesta finca, porta per títol «Park Güell. Urbanización de la finca denominada casa Muntaner de Dalt».

Volem remarcar, a més, que Güell va adquirir tota la finca Muntaner de Dalt, però el projecte del Park Güell —com deia ell mateix a la memòria i a la instància de sol·licitud de permís d'obres— se situava només a la part alta de la finca. Més endavant veurem la importància de la part baixa, que correspon al terreny que queda per sota de l'actual carrer d'Olot —on hi

ha l'entrada principal del parc— i fins pràcticament al carrer de la Mare de Déu de la Salut, i on Güell també va encarregar a Antoni Gaudí un projecte d'urbanització que no es va arribar a construir.

I, finalment, volem aclarir per què, quan fem referència a la finca Muntaner de Dalt, fem servir el terme *adquirir* i no *comprar*. Certament, com expliquem més endavant, Güell no va comprar la finca, sinó que la va adquirir a títol d'establiment, és a dir, que li va ser cedida en emfiteusi, un tipus de contracte molt comú a l'època. Anteriorment s'ha explicat que l'antiga vila de Gràcia es va urbanitzar a partir de grans finques rurals que el propietari parcel·lava i cedia en emfiteusi, deixant una plaça i els carrers per a ús públic. L'emfiteusi permetia que artesans o menestrals poguessin tenir una casa en propietat, perquè no havien de comprar el terreny per edificar-hi sinó que pagaven un cens anual per la utilització del terreny.

Hem pogut reconstruir la història tant d'aquesta finca originària com del Park Güell, des del punt de vista registral i administratiu, a partir de la consulta de diversos materials: la informació referent a la finca Muntaner de Dalt —inscrita amb el número 909— que es troba al Registre de la Propietat número 4 de Barcelona; les escriptures de les diferents transmissions i segregacions de la finca conservades a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, i els expedients de l'Arxiu Municipal del Districte de Gràcia i de l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona, entre altres materials. En aquest capítol tractarem l'evolució d'aquesta primera finca fins que s'abandona el projecte del Park Güell com a parc urbanitzat el 1914 (amb una última readquisició el 1915) i en el capítol «De *park* residencial a parc municipal (1915-1926)» ens centrarem ja només en el Park Güell des del 1915 fins al 1926, moment en què passa a titularitat municipal.

L'emfiteusi

L'emfiteusi es defineix com un contracte de cessió perpetu o a llarg termini d'un bé immoble mitjançant el pagament d'un cens anual a qui fa la cessió, el qual es desprèn del domini útil del bé i en conserva el domini directe. Aquest tipus de contracte comporta l'escissió del domini o propietat sobre el bé immoble en: domini directe, que correspon al titular del cens —també anomenat *censalista*, *censaler* o *establient*—, i domini útil, que correspon al titular de la finca, qui té la facultat d'ús i gaudiment de la finca —també anomenat *censatari*, *emfiteuta* o *estabiliari*.

A més del cens, en alguns casos, l'estabiliari paga una quantitat en concepte d'entrada a l'establient, en el moment d'establir-se la finca. D'altra banda, el cens emfiteutic pot ser redimible o irredimible i, en el cas del cens redimible, ho és a voluntat de l'estabiliari, mitjançant l'abonament a l'establient de l'import convingut en constituir-se l'emfiteusi o en un pacte posterior.

Tot i que es podria pensar que l'emfiteusi és una mena d'arrendament pel fet d'haver de pagar un cens anual, el seu caràcter perpetu o a llarg termini i els drets que s'obtenen sobre la finca establerta fan que s'acosti més a una compravenda que a un arrendament. És a dir, que l'emfiteuta obté uns drets més semblants als d'un propietari que als d'un arrendatari. Per exemple, qui adquireix una finca a títol d'establiment la pot establir o fins i tot permutar, donar o vendre. En tots aquests casos, la finca continuarà estant gravada amb el cens emfiteutic de qui l'havia adquirit primer a títol d'establiment i no eximirà aquest primer adquiridor de continuar pagant el cens, llevat que el redimeixi. Una altra cosa que diferencia l'emfiteusi de l'arrendament és que el cens emfiteutic sempre és més baix que la renda en l'arrendament, perquè l'emfiteusi se sol fer sobre terrenys erms que necessiten importants millores perquè produeixin beneficis⁶ —en el cas de finques rurals— o sobre terrenys en què s'ha d'edificar per poder viure-hi —en el cas de solars edificables.

Una gran propietat de la família Larrard

La primera notícia que tenim sobre aquesta gran finca data del 1822, quan Josep Maria de Carcer i de Peguera va vendre Muntaner de Dalt a Pere Alexandre de Larrard i de Llauder, segons escriptura del 28 de novembre.⁷ En aquell moment, la propietat tenia una superfície d'unes 24 ha. A l'escriptura hi ha un plànol signat per l'arquitecte Francisco Renárt i Arús, on s'aprecia tota la seva extensió i s'inclou la casa que conté. [1]

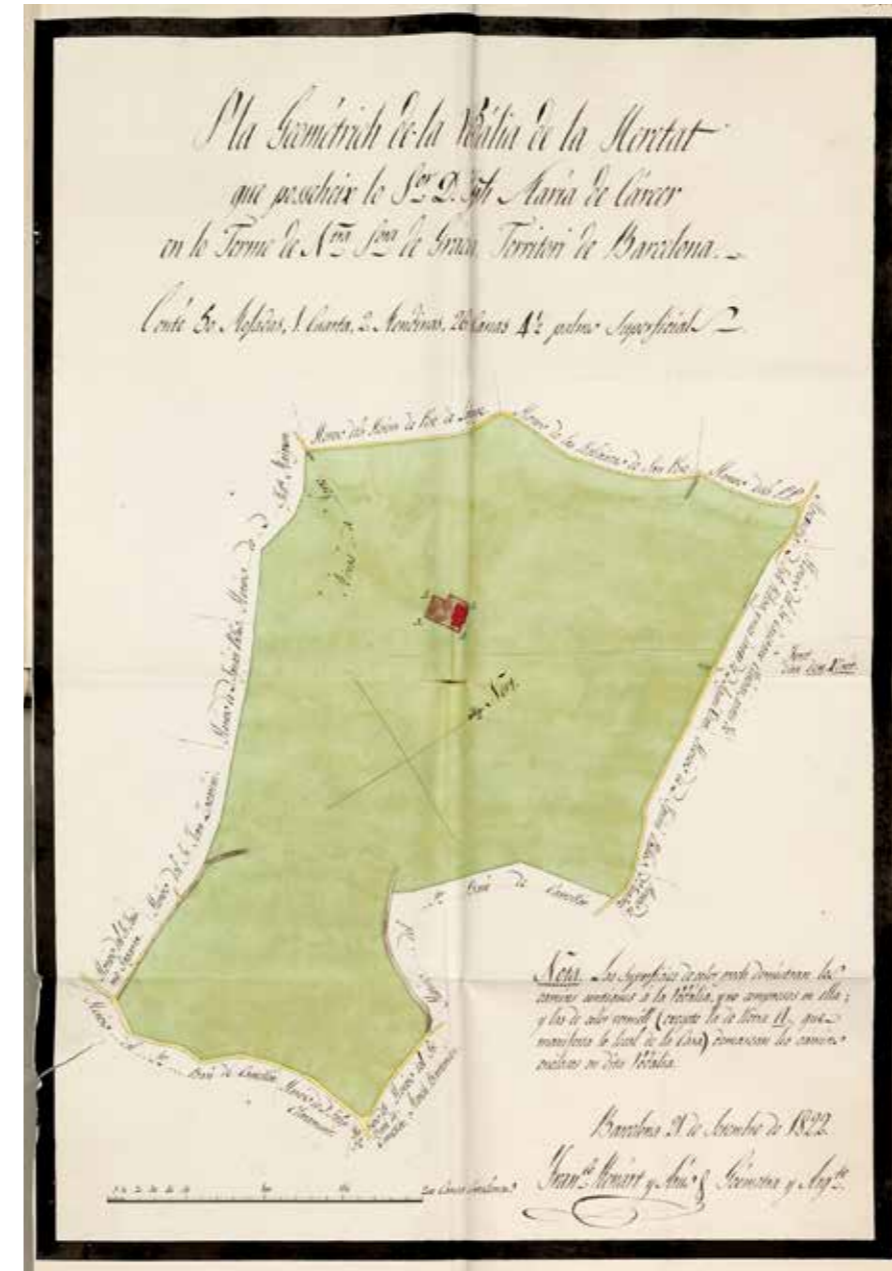
La titularitat d'aquests terrenys es va anar transmetent entre diversos membres de la família Larrard fins al 1894, segons es desprèn de la consulta dels documents notariais i registrals. L'únic d'ells que va alienar part dels terrenys va ser Antoni de Larrard i Juezsarmiento —fill de Pere Alexandre de Larrard i de Llauder—, que va segregar més de 6 ha de la finca, per vendes o establiments entre el 1862 i el 1879, amb la qual cosa la superfície va disminuir a 17,73 ha.

El fet que aquesta finca —i també la casa que contenia— fos coneguda amb el nom de Casa Larrard venia dels anys en què aquesta família en va ser propietària. Com a record d'aquella època, avui queda la denominació del carrer de Larrard, que és el carrer traçat aproximadament sobre l'antic camí que conduïa a la casa, i que va ser anomenat així en dedicació a Antoni de Larrard i Juezsarmiento. L'últim membre de la família que va posseir aquests terrenys va ser Pilar de Milans i de Larrard i, de fet, l'actual carrer d'Olot, on hi ha l'entrada principal del Park Güell, s'anomena així des del 1907, però abans era el carrer de Milans, —suposem que en referència a aquesta propietària.

Els primers projectes d'urbanització. Josep Bolós i el marquès de Marianao

El 16 de juliol de 1894, Pilar de Milans i de Larrard, amb el consentiment del seu espòs, Joaquim de Sarriera i de Larrard, comte de Solterra, va vendre la finca a Josep Bolós i Güell⁸ per 100.499,24 pes.,⁹ en virtut del resultat de la subhasta promoguda per Salvador de Samà i de Torrents, marquès de Marianao, contra ella —Samà, que era gendre de Pilar de Milans i de Larrard, li havia deixat 100.000 ptes. que ella no li havia tornat. En aquell moment, la finca mantenia una superfície de 17,73 ha, perquè no hi havia hagut més segregacions després de les d'Antoni de Larrard.

Cal aclarir que Bolós era un testaferró, un *home de palla*, de Salvador de Samà, és a dir, que tot i simular que actuava en nom propi, ho feia per encàrrec i en benefici de Samà. La titularitat —oficial— de Bolós només va durar tres anys, perquè va morir el 3 d'agost de 1897. Essent Bolós el propietari d'aquests terrenys, va presentar dos projectes d'urbanització, el 1895 i el

[1] Pla Geomètric de la rodàlia de la Heretat que posseïx lo Sor. D. Joseph Maria de Càrcer en lo Terme de Ntra. Sora. de Gràcia, Territori de Barcelona. Primer plànol que es coneix de la finca Muntaner de Dalt, Francisco Renárt i Arús, 21 de setembre de 1822. AHPB, Joan Fontrodona i Minguella, *Vigessimum septimum manuale instrumentorum*, 06-01-1822/24-12-1822, f. 348v-368r (núm. 1158/24)

1897, respectivament. El primer feia referència a la part baixa de la finca, que correspon a la zona per sota del carrer d'Olot —llavors carrer de Milans— i fins al límit inferior de la propietat, que arribava gairebé al carrer de la Mare de Déu de la Salut —aleshores carrer de la Salut. El segon projecte, per a la part alta, correspon a la zona per sobre del carrer d'Olot, el que després va ser la part principal del Park Güell —el vessant sud-est del parc—, però, en aquest cas, no es va arribar a executar.

La intervenció a la part baixa de la finca

Segons consta a l'expedient instruït a petició de Josep Bolós, en sol·licitud de permís per urbanitzar els terrenys que comprenen la part baixa de la finca,¹⁰ Bolós va presentar una instància a l'Ajuntament de la vila de Gràcia el 27 de maig de 1895, sol·licitant el permís i adjuntant el projecte d'urbanització, que consistia en una memòria i uns plànols signats per l'arquitecte Francisco Mariné.

El projecte conté dos plànols en planta, dos de perfils longitudinals, amb els pendents dels carrers, i un de perfils transversals. El primer dels de planta és un plànol general a escala 1:2.000, on es delimita la zona per urbanitzar i es marca el traçat dels nous carrers. El segon és un parcel·lari a escala 1:500, amb totes les illes dividides seguint la forma i la mida de les parcel·les característiques de Gràcia —estretes i profundes—, i on totes apareixen numerades de manera correlativa de l'1 al 237. En el primer apareix la Casa Larrard dibuixada a la part superior —que corresponia a la part alta de la finca—, i en tots dos es pot distingir molt clarament l'antic camí que conduïa a aquesta antiga casa. [2][3]

A la memòria del projecte, sobre l'alineació dels carrers s'aclaria que o bé aquests carrers eren prolongació dels existents, o bé eren els que apareixien al plànol d'alineacions publicat pel municipi de la vila de Gràcia el juny de 1889, signat per l'arquitecte municipal Miquel Pascual i Tintorer. [4]

L'amplada dels carrers es proposava de 10 m en general, excepte per a alguns com la Rambla —actual rambla de Mercedes—, de 20 m, o el de Milans, de 18 m, però, en aquest cas, només en el sector comprès entre el carrer de la Mina —que ara és l'avinguda del Santuari de Sant Josep de la Muntanya— i el carrer de Marianao.

Aquesta rambla, tal com es deia a la memòria, es considerava un passeig, com també el carrer de Milans, encara que només en el tram situat just davant de la Casa Larrard. Cal remarcar que, al plànol general d'alineacions de la vila de Gràcia, ja es veia aquesta rambla dibuixada amb arbrat i diferenciada de la resta de carrers, i també s'hi podia distingir la Casa Larrard i les dues cases que hi havia a les finques situades a la dreta de Muntaner de Dalt: la Can Xirot i la Can Toda.

Plano general.

El propietario
Don Soler

Escala de 1 por 2000.

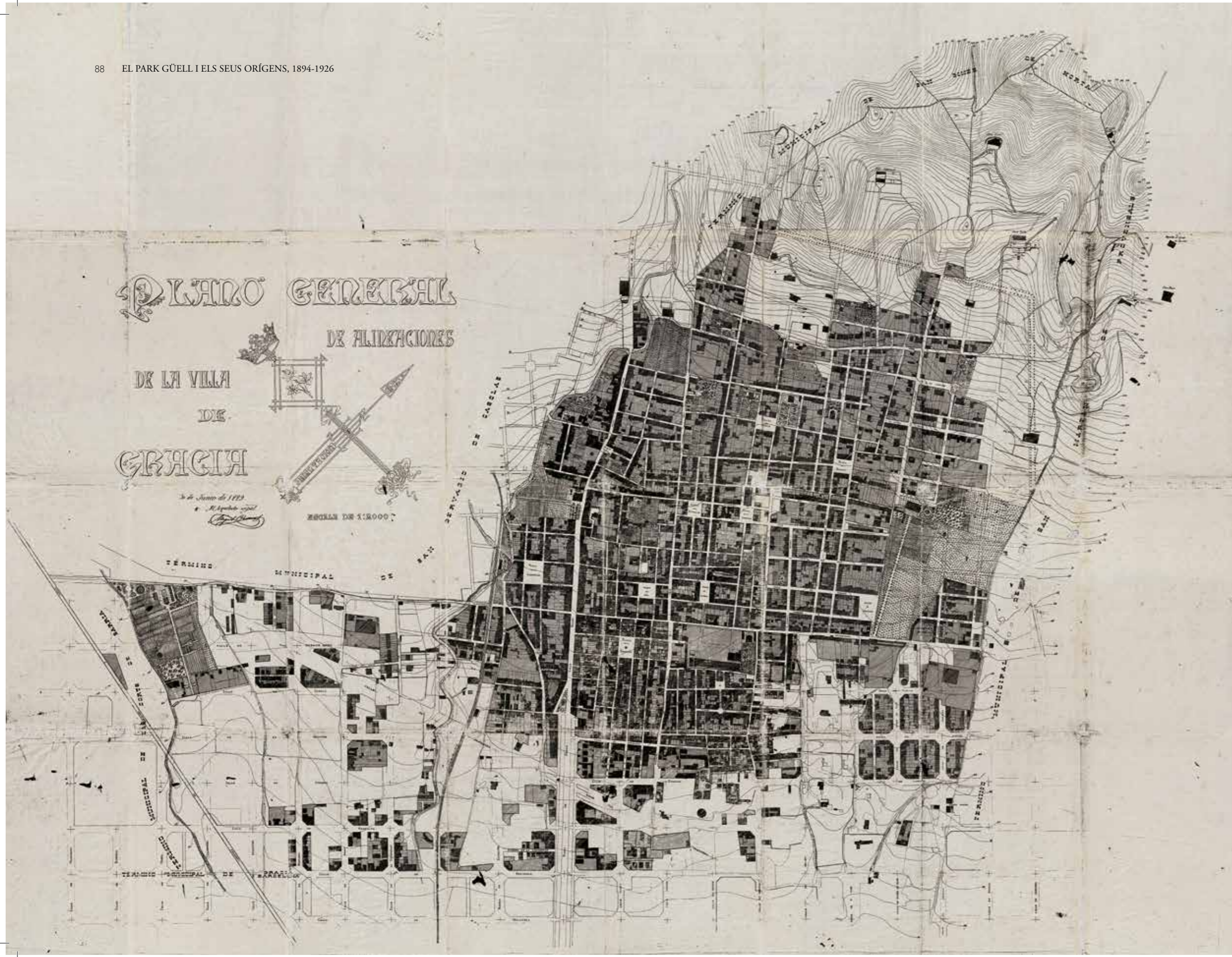
Barcelona 25 Mayo 1895
El Arquitecto
Francisco Mariné

[2] A la pàgina anterior, plànol general de la urbanització de la part baixa de Muntaner de Dalt, Francisco Mariné, 25 de maig de 1895. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q101, Urbanització i reforma, exp. 94/1, del 1895

[3] Plànol parcel·lari de la urbanització de la part baixa de Muntaner de Dalt, Francisco Mariné, 25 de maig de 1895. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q101, Urbanització i reforma, exp. 94/1, del 1895. A l'esquerra, croquis per facilitar-ne la lectura elaborat per Carlos Ortega

◀ [4] Plànol general d'alineacions de la Vila de Gràcia, Miquel Pascual i Tintorer, 30 de juny de 1889. AHCB
 ▲ [4] Detall del plànol general d'alineacions de la Vila de Gràcia, Miquel Pascual i Tintorer, 30 de juny de 1889. AHCB
 1: Casa Larrard. 2: Can Xiroi. 3: Can Toda

Vista, des de la carretera del Carmel, de la tanca del Park Güell, amb Casa Simanya al fons i a la dreta Can Xiroto, 1947. Miquel Brasó. Col·lecció del Club Excursionista de Gràcia - AMDG

Vista panoràmica de la carretera del Carmel amb el Park Güell a l'esquerra, Can Xiroto a la dreta i a la part del cim Casa Simanya, 1946. Miquel Brasó. Col·lecció del Club Excursionista de Gràcia - AMDG

Vista panoràmica de Can Toda i el territori del seu entorn, amb la Muntanya Pelada i el Carmel al fons, 1947. Miquel Brasó. Col·lecció del Club Excursionista de Gràcia - AMDG

Vista general de la finca i de la masia de Can Toda, amb carena de muntanyes al fons, 1930. Josep Barrillón. Col·lecció del Club Excursionista de Gràcia - AMDG

Vista general de la finca de Can Xiroto, 1931. Josep Barrillón. Col·lecció del Club Excursionista de Gràcia - AMDG

Vista lateral de la façana principal de Can Xiroto, 1931. Josep Barrillón. Col·lecció del Club Excursionista de Gràcia - AMDG

Vista de la façana principal i de les escales de l'entrada de la masia de Can Toda, 1947. Miquel Brasó. Col·lecció del Club Excursionista de Gràcia - AMDG

Vista lateral de la façana principal i de la capella de la masia de Can Toda, 1947. Miquel Brasó. Col·lecció del Club Excursionista de Gràcia - AMDG

Quant al pendent dels carrers, es reconeixia que en molts casos no eren gaire adequats al trànsit però que, perquè les construccions resultessin econòmiques, s'havien adaptat a les rasants del terreny tant com s'havia pogut. L'excés de pendent estava justificat perquè els habitants d'aquella zona buscaven aires purs, boniques vistes i estar allunyats del soroll de la gran ciutat, però alhora a prop dels negocis que els lligaven amb la ciutat.

El 19 de juliol del mateix 1895, l'Ajuntament de Gràcia va aprovar el projecte, a l'espera de la publicació al *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona* i de la preceptiva consulta pública durant quinze dies, perquè es poguessin presentar les reclamacions que s'estimessin convenients. No se'n va presentar cap i l'expedient va passar a l'arquitecte municipal perquè fixés les condicions mitjançant les quals es podria donar el permís sol·licitat.

En un document del 23 de novembre de 1895, l'arquitecte municipal explicava que aquest projecte tenia més importància de la que podria semblar a primera vista, perquè el terreny on s'ubicava, a la part nord del terme municipal de la vila de Gràcia, estava a més de 120 m sobre el nivell del mar, i això, unit a la bondat de les seves aigües i a les favorables condicions climatològiques de la zona, feia que aquest lloc fos un dels preferits entre tots els immediats a la capital per establir finques d'esbarjo, sobretot entre les persones amb problemes de salut. També valorava positivament que els carrers que eren prolongació d'altres d'existents s'eixampessin, perquè això els feia favorables a les necessitats que modernament havia de satisfer la via pública i que, en general, les amplades proposades complien les necessitats del trànsit.

Però hi trobava inconvenients, per exemple en el fet que a la zona oest del traçat dels carrers, si es prolongava el carrer de Nostra Senyora de las Mercedes—actual carrer de Mercedes— es generaria una illa massa estreta a la finca contigua, i per això proposava eliminar l'illa marcada amb una A de color blau al plànol general. També indicava que els pendents dels carrers no haurien de ser superiors al 10 % i que alguns eren del 16, el 18, el 20 o fins i tot el 33 %, cosa que feia els carrers impossibles per al trànsit rodat i molt difícils per als vianants, i afegia que si el traçat fos diferent, es disminuirien notablement els pendents, ja que en algun dels carrers s'havia pres com a eix la línia de màxim pendent de la muntanya. Afegia també que, segons l'article 19 de les ordenances municipals,¹¹ el projecte havia de tenir una plaça pública proporcional a la superfície que es volia urbanitzar, i que podria ser l'àrea ocupada per l'illa delimitada pels carrers de Milans, Larrard, Nostra Senyora de las Mercedes i Mina, i proposava no edificar en aquesta illa, marcada amb una B de color blau al plànol general.

Finalment llistava les onze condicions que havia de complir el projecte per ser aprovat, on s'incorporaven els comentaris anteriors i també, per

exemple, que la concessió del permís d'urbanització no exclouia que, per construir o tancar cada un dels solars en què es dividia la finca, s'haguessin de demanar permisos individuals. També incloïa que, si la profunditat a la qual s'havien de fer les excavacions anava en contra dels interessos del propietari, aquest propietari podria optar per un nou traçat dels carrers, més en harmonia amb els pendents de la muntanya, i que en aquest cas hauria de presentar uns nous plànols per a l'aprovació de l'Ajuntament —tot i que l'obertura de carrers, que es troben al domini públic, era competència de l'Ajuntament, el cost dels desmuntats i els terraplens anava a càrrec del propietari.

Bolós, el 31 de desembre de 1895, va signar estar conforme amb totes les condicions excepte amb la de la ubicació de la plaça i va explicar que ja havia venut els terrenys que aquesta plaça hauria d'ocupar i que, no obstant això, es comprometia a deixar una plaça en un altre lloc de la finca, que es resoldria en un altre projecte —per urbanitzar l'extensió restant de terrenys de la seva propietat— que sotmetria a l'aprovació de l'Ajuntament. Efectivament, en aquell moment, Bolós ja havia efectuat 37 segregacions (33 vendes i quatre establiments) de la part baixa de la finca, moltes de les quals eren de més d'un solar dels dibuixats en el plànol parcel·lari de l'arquitecte Mariné. En total, ja estaven venudes o establertes en emfiteusi unes 2,5 ha.

Des de l'Ajuntament, van notificar a Bolós que no es podria edificar a l'illa marcada al plànol amb la lletra B i que el projecte d'urbanització no s'aprovaria fins que no especificués en quin punt de la seva propietat se situaria la plaça. L'11 de febrer de 1986, Bolós va manifestar la intenció de complir estrictament les condicions imposades, i que es comprometia a deixar com a plaça una part del terreny de la zona nord de la finca, a prop de la Casa Larrard —sense precisar-ne la ubicació.

Però segons consta a l'expedient d'urbanització, l'Ajuntament ja havia rebut diverses peticions de particulars per construir en aquests terrenys, i aquests expedients estaven pendents perquè encara no s'havia aprovat el projecte d'urbanització; a més, s'afegia que, si aquests permisos de construcció s'aprovan, això comportaria molts ingressos per a les arques municipals. Finalment, el 14 de febrer de 1896 es va concedir el permís a Bolós per urbanitzar els terrenys de la part baixa de Muntaner de Dalt, sempre que complís les condicions establertes.

Bolós, i hem de recordar que ho feia per compte de Samà, va continuar venent solars d'aquesta part baixa, fins al 21 de juny de 1897. En gairebé dos anys, entre el 6 d'agost de 1895 i el 21 de juny de 1897, va efectuar un total de 51 segregacions d'aquesta part baixa de la finca,¹² un total d'unes 3,77 ha, amb la qual cosa la finca va quedar reduïda a 13,95 ha.¹³ [Taula 1] [5]

Taula 1. Segregacions efectuades per Josep Bolós							
Ordre cronològic	Data escriptura	Núm. escriptura	Adquiridor	Núm. finca	Tipus d'alienació	Superfície (m²)	Núm. solars al plànol parcel·lari
1	06/08/1895	1.019	Eusebio Martínez i Ruiz	5.947	Venda	315,580	32, 33
2	06/08/1895	1.020	José Subidé i Montada	5.950	Venda	1.068,700	10-14
3	06/08/1895	1.021	Juan Sans i Casanovas	5.951	Establiment	942,280	19-23
4	08/08/1895	1.027	Teresa Ballet i Prats	5.952	Venda	348,009	82, 83
5	28/08/1895	1.107	Maria Astol i Bertran, i Teresa i Asunción Altisench i Astol	5.975	Venda	360,000	212, 213
6	02/09/1895	1.119	Francisco Fontanals i Cruzet	5.954	Venda	540,000	196-198
7'	07/09/1895	1.163	Ramon Saura i Coll	5.959	Venda	1.301,009	34-41
				5.960	Venda	360,000	74, 75
				5.961	Venda	360,000	90, 91
8'	07/09/1895	1.164	Francesc Berenguer i Mestres	5.962	Venda	1.020,130	67, 68, 97-99
9'	07/09/1895	1.165	José Flores i Rodríguez	5.958	Venda	1.087,600	104-108
10	28/09/1895	1.235	Juan Canut i Masuet	5.968	Venda	540,000	69-71
11	10/10/1895	1.289	Felio Pey i Lloberas	5.969	Venda	540,000	94-96
12	23/10/1895	1.334	Juan Palacios i Tordera	5.971	Venda	143,700	30
13	23/10/1895	1.335	José Varela i Casas	5.972	Venda	156,930	31
14'	23/10/1895	1.336	Mercedes i Maria Morell i Alís	5.952	Venda	1.146,300	76-81
15	25/10/1895	1.342	Miguel Tusquellas i Tarragó	5.974	Venda	360,000	199, 200
16	04/11/1895	1.390	Vicente Aragonés i Mayol	5.989	Establiment	540,000	170-172
17	04/11/1895	1.391	Pedro Cailá i Oliva	5.987	Establiment	276,600	195
18	04/11/1895	1.392	Juan Sans i Casanovas	5.988	Establiment	352,010	49, 50
19	09/11/1895	1.419	Fermin Morato i Sauleda, i Leocadia Roig i Hugas	5.978	Venda	1.092,000	135-139, 154
20	09/11/1895	1.420	Tomas Barberí i Saladrigas	5.976	Venda	1.080,000	129-134
21	09/11/1895	1.421	Federico Pagés i Vergés	5.977	Venda	906,940	1-9
22	09/11/1895	1.422	José Casals i Alba	5.979	Venda	1.195,500	84-89
				5.980	Venda	456,100	24-29
23	11/11/1895	1.427	Maria Angela Oliva i Cormaches	5.981	Venda	330,000	54
24	11/11/1895	1.428	Antonia Tubau i Llorens	5.982	Venda	316,005	55
25	11/11/1895	1.429	Pedro Costa i Font	5.983	Venda	598,002	56, 57
26	12/11/1895	1.433	Agustín Coma i Casals	6.000	Venda	2.079,000	214-224
27	18/11/1895	1.461	José Gelabert i Pons	5.991	Venda	772,005	204-207

Ordre cronològic	Data escriptura	Núm. escriptura	Adquiridor	Núm. finca	Tipus d'alienació	Superfície (m²)	Núm. solars al plànol parcel·lari
28	05/12/1895	1.567	Felio Pey i Lloberas	5.993	Venda	1.095,006	233-237
29	05/12/1895	1.568	Blas Capsir i Bravo	5.992	Venda	745,003	225-228
30	11/12/1895	1.591	Antonia Dolores Benet i Descarrega	5.994	Venda	341,004	53
31	11/01/1896	64	Roque Gou i Suñé	6.009	Venda	377,770	155 i part del 156
32	11/01/1896	65	Maria Socias i Rotger	6.010	Venda	720,000	208-211
33	11/01/1896	66	Mariano Bayés i Puig	6.007	Venda	447,300	231, 232
34	11/01/1896	67	Jaime Dalmau i Comas	6.008	Venda	422,300	229, 230
35	07/02/1896	220	Francisco Bozzo i Llovet	6.025	Venda	186,600	51
36	07/02/1896	221	Felipe Viñals i Samsó	6.026	Venda	198,600	52
37	08/02/1896	223	Merlchor Petit i Vivet	6.024	Venda	375,009	42
38'	18/02/1896	277	Juan Beya i Juvirá	6.033	Venda	1.944,730	Part del 156, 157-163 i 166-169
				6.034	Venda	808,900	173-175
39	18/02/1896	278	Isidro Roca i Castellet	6.032	Venda	868,500	140-143
40	18/02/1896	279	Miguel Pujol i Espi	6.031	Venda	900,000	144-148
41	04/03/1896	370	Ramon Corminas i Payrá	6.036	Establiment	621,000	201-203
42	28/04/1896	577	Francisco Mustich i Cudert	6.045	Venda	677,850	Meitat del 64, tot el 65, 66 i 66 bis
				6.046	Venda	341,120	58
43	28/04/1896	578	Simeón Villanueva i Carton	6.044	Venda	287,250	63 i la meitat del 64
44	10/08/1896	1.063	Pedro Jaqués i Gil	6.069	Venda	698,570	187-190
45	16/10/1896	1.342	Jaime Farriol i Paretas	6.080	Venda	1.775,670	109-115
46	24/02/1897	272	Juan Parra i Lajas	6.109	Venda	613,800	43-45
47	15/03/1897	364	Vicente Clapera i Ribas	6.110	Venda	306,000	164, 165
48	19/04/1897	518	José Luis Achard i Oliva	6.117	Venda	359,000	194 i part del 193
49	24/04/1897	539	Gil Closa i Abelló	6.120	Venda	1.336,500	149-153, i 126-128
50	24/04/1897	540	Mauricio Puig i Viñals	6.121	Venda	441,560	191, 192
51	21/06/1897	810	Antonia Llenas i Roig	6.132	Venda	207,000	62

1. Aquesta escriptura va ser autoritzada pel notari Ricard Permanyer i Ayats, però apareix a un volum del notari Josep Ferrer i Bernadas

2. Aquesta escriptura va ser autoritzada pel notari Ricard Permanyer i Ayats, però apareix a un volum del notari Josep Ferrer i Bernadas

3. Aquesta escriptura va ser autoritzada pel notari Ricard Permanyer i Ayats, però apareix a un volum del notari Josep Ferrer i Bernadas. Superfície i preu de venda rectificats a l'escriptura núm. 1.288 de 10/10/1895 (a la taula apareix el valor rectificat)

4. En aquesta mateixa escriptura, Teresa Ballet i Prats va vendre els solars 82 i 83 (comprats a Bolós amb escriptura 1.028 de 08/08/1915) a les germanes Mercedes i Maria Morell i Alís. Les dues vendes es van autoritzar amb la mateixa escriptura perquè s'inscrivissin tots els solars amb el mateix número de finca (5.962). L'escriptura conté un plànol signat per l'arquitecte Juli Battllevell

5. Superfície rectificada a l'escriptura núm. 443 de 03/04/1897 (a la taula apareix el valor rectificat)

[5] Segregacions efectuades per Josep Bolós sobre el plànol parcel·lari de la urbanització de la part baixa de Muntaner de Dalt de Francisco Mariné [3]. Els números en vermell corresponen als números d'ordre cronològic de la taula 1.

Hi ha dues coses interessants sobre aquestes segregacions. D'una banda, només cinc van ser establiments i la resta van ser vendes, al contrari del que havia passat en altres urbanitzacions de Gràcia. D'altra banda, la majoria de segregacions comprenien diversos solars dels que apareixien dibuixats en el plànol parcel·lari de Mariné, és a dir, que la majoria dels compradors no adquirien un únic solar per fer-s'hi una casa, sinó que n'adquirien més d'un —fins a 14,5 solars d'un sol cop.

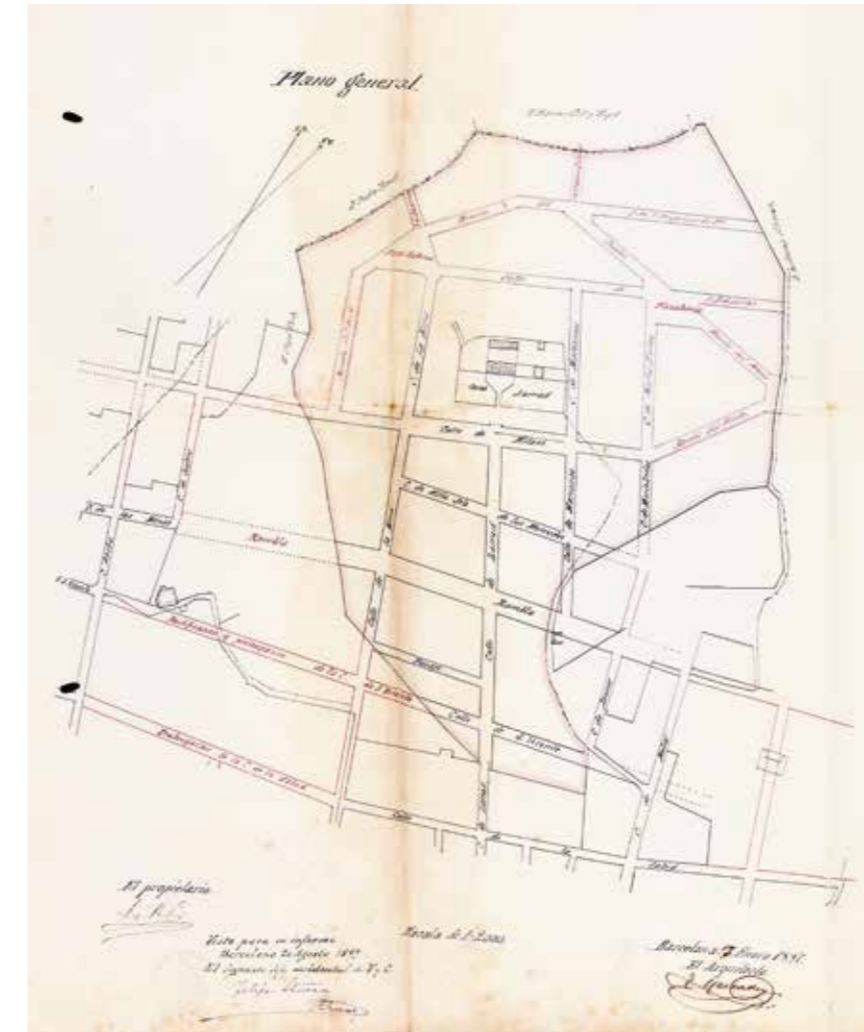
Respecte a l'edificació en aquests solars, hi ha un expedient que conté un dictamen aprovat el 20 de gener de 1897 sobre les infraccions de les obres que es feien a diversos solars de la finca.¹⁴ En aquest dictamen s'explicava que hi havia hagut diverses denúncies i l'arquitecte municipal manifestava que la majoria de les obres que s'estaven fent no s'havien subjectat a les línies i les rasants oficials, ja que cap dels propietaris no s'havia presentat a l'Ajuntament perquè li fossin indicades, amb la qual cosa s'havien infringit les ordenances municipals. Així mateix, la major part dels que estaven fent obres no havien demanat el permís i els que sí que ho havien fet i l'havien obtingut, no havien pagat les taxes corresponents, tot i haver construït als solars, cosa que també infringia les ordenances. Es van acordar tres coses: la primera era instar Bolós que intervingués en les obres i impedis les infraccions que s'estaven cometent —el permís d'urbanització de la finca s'havia atorgat sempre que es complissin les ordenances municipals i les condicions imposades i s'especificava que, si no es complien, se suspendria la concessió de permisos per edificar—; la segona era que, si en el termini de 30 dies no s'havien corregit els abusos denunciats, se suspendria la concessió de permisos i es procediria a l'embargament del que s'havia construït infringint les ordenances municipals; i la tercera era que s'imposaria una multa de 25 ptes. per a cada una de les infraccions comeses.

El projecte per a la part alta de la finca

El 27 de gener de 1897 es va sol·licitar permís per urbanitzar els terrenys que comprenen la part alta de la finca.¹⁵ Com es pot veure a l'expedient promogut per Josep Bolós, es volia harmonitzar aquesta zona amb la part baixa, que ja tenia el projecte aprovat, i completar, d'aquesta manera, la urbanització general de la finca. En aquest cas, no es va escollir el mateix arquitecte del projecte de la part baixa, i qui signa la memòria i els plànols és Eduard Mercader.¹⁶

El projecte conté dos plànols generals en planta i plànols de perfils longitudinals i transversals. El primer en planta és un plànol general a escala 1:2.000, on es veu la totalitat de la finca Muntaner de Dalt i on estan dibuixats els carrers de la nova urbanització, diferenciant els tres carrers que eren prolongació dels existents a la part baixa. El segon en planta és un parcel·lari a escala 1:500 i, a diferència del parcel·lari de la part baixa, aquí els solars no estan numerats. [6][7]

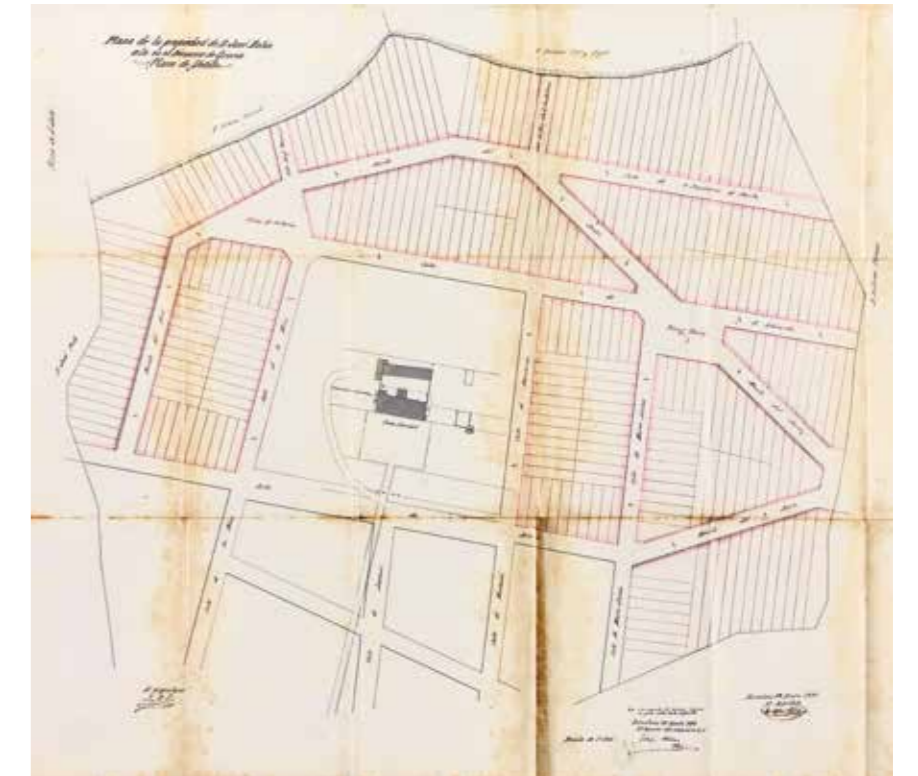
A la memòria s'explicava que la urbanització es basava fonamentalment en una via de ronda que recorria el vessant sud de la muntanya i que s'havia estudiat de manera que facilités l'accés còmode i senzill per tota la propietat, ja que els carruatges podrien portar els viatgers fins a la porta de cada una de les construccions, amb la qual cosa quedava resolt l'important problema que a l'anterior expedient de la part baixa no s'havia acabat de solucionar.

[6] Plànol general de la urbanització de la part alta de Muntaner de Dalt, on es pot veure la totalitat de la finca, Eduard Mercader, 20 d'agost de 1897. AMDG, Ajuntament de Gràcia, expedient 1897/34

Aquesta via general travessava dues places, una a la part nord de la propietat —que era l'exigida per l'Ajuntament al dictamen d'aprovació de l'anterior expedient—, i l'altra, a la part oest. A més d'aquesta via de ronda i dels tres carrers que eren prolongació dels de la part baixa, s'havien projectat uns altres carrers que arribaven fins als límits de la finca pels costats est i nord-oest.

També es justificava el fet que alguns carrers transversals tindrien un accés difícil, i que no hi podria circular el trànsit rodat, al·legant que passava el mateix en molts altres llocs i que, en terrenys muntanyosos, si s'hagués

[7] Plànol parcel·lari de la urbanització de la part alta de Muntaner de Dalt, Eduard Mercader, 20 d'agost de 1897. AMDG, Ajuntament de Gràcia, expedient 1897/34

de seguir el criteri de no excedir pendents del 10 %, la urbanització només podria tenir una carretera i cap carrer transversal, i des del punt de vista econòmic seria impossible de fer. Aquesta era la solució més adequada, i si les vies longitudinals permetien el trànsit i l'accés en bones condicions, era normal que les transversals, amb un recorregut limitat, no complissin la mateixa missió.

Es proposaven tots els carrers amb una amplada de 10 m i s'acabava afirmant que a les persones que hi anessin a viure buscant aires purs, excel·lents vistes i allunyar-se del soroll de la ciutat, no els importaria que els pendents fossin més grans o més petits, sinó que estarien satisfetes amb els avantatges que els proporcionaria separar-se temporalment del soroll de la ciutat.

El 15 d'abril de 1897, el projecte es va anunciar al *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona* i es va exposar al públic durant 30 dies, perquè s'hi poguessin presentar reclamacions. Mentrestant, el 20 d'abril de 1897 s'aprovava el real decret pel qual s'autoritzava Barcelona a annexar-se els

municipis del seu pla, i entre aquests municipis, la vila de Gràcia; per això, aquest expedient d'urbanització va passar de l'Ajuntament de la ja antiga vila de Gràcia a l'Ajuntament de Barcelona. No es va presentar cap recurs ni reclamació, tot i excedir-se el termini de 30 dies, i, finalment, el 16 de març de 1898 es va aprovar el projecte, sempre que es complissin les condicions imposades a la urbanització. D'aquestes, només dues representaven canvis o objeccions al projecte inicial. Una feia referència a l'amplada dels carrers, que podia ser de 10 m en tots els carrers excepte a la via de ronda, on hauria de ser de 12 m; i l'altra feia referència a la denominació dels carrers i les places, ja que s'indicava que era competència exclusiva de l'Ajuntament i s'obligava a fer molts canvis de nom.¹⁷

Hi ha una informació interessant que cal destacar d'un dels últims documents de l'expedient, del 28 de febrer de 1898, perquè dona idea de com estaven els terrenys contigus a aquesta part alta de la finca per aquelles dates. S'especificava que aquesta zona de la finca no estava rodejada per cap altra urbanització, per la qual cosa si alguns dels propietaris dels terrenys contigus volguessin urbanitzar, es veurien obligats a adaptar-se a les línies d'aquest projecte.

Però Josep Bolós havia mort el 3 d'agost de 1897, uns mesos abans d'aprovar-se el projecte. Va morir sense haver fet testament i va ser declarat hereu abintestat el seu únic fill, Josep Bolós i Aprile. Com que era menor, la seva mare, Luisa Aprile i Rabassa, va ser la representant i administradora legal dels seus béns.

Cal afegir que Bolós no havia efectuat cap segregació d'aquesta part alta de la finca, cosa que, d'altra banda, hauria complicat la implantació d'un projecte d'urbanització posterior com va ser el projecte del Park Güell.

La retirada del marquès de Marianao

El 2 de desembre de 1898, Luisa Aprile i Rabassa, vídua de Bolós, va traspassar la finca Muntaner de Dalt, a títol d'agnició de bona fe,¹⁸ a Salvador de Samà i de Torrents, marquès de Marianao.¹⁹ En aquell moment, tenia 13,95 ha i se li va atorgar un valor de 79.271,51 ptes. —proporcional al valor i a la superfície que tenia quan Bolós l'havia adquirit.

Ja s'ha esmentat anteriorment que Bolós era un *home de palla* de Samà. De fet, l'endemà de la venda dels terrenys per part de Pilar de Milans i de Larrard a Bolós, ell mateix i Salvador de Samà havien signat un document privat amb testimonis. En aquest document, Bolós reconeixia que, en presentar-se a la subhasta on se li havia adjudicat la finca, ho havia fet per encàrrec i a compte de Samà, de qui havia rebut 9.000 ptes. per participar en la subhasta i 91.499 ptes.²⁰ per completar-ne el preu. El mateix Bolós va voler que el document servís d'agnició de bona fe, i es va comprometre a transferir el

domini de la finca a Samà, els seus successors o qui ells volguessin, si se li requeria.

Les 51 segregacions de la part baixa de la finca que havia fet Bolós, unes a títol de venda i unes altres a títol d'establiment, havien estat fetes d'acord amb Samà, que va ser qui va rebre els diners obtinguts de les alienacions. Esent Samà el propietari *oficial* de Muntaner de Dalt, va efectuar dues segregacions més d'aquesta part baixa, les dues per venda: una, el 22 de desembre de 1898²¹ —de 540 m²—, i l'altra, el 19 d'abril de 1899²² —tres solars de gairebé 500 m2 en total. I el mateix 19 d'abril, Samà va rebre de Francesc Berenguer i Mestres, amic i col·laborador de Gaudí, els diners que quedaven pendents de pagament —1.494 ptes.—²³ pels terrenys —cinc solars— que Bolós havia venut a Berenguer el 7 de setembre de 1895 per 3.494 ptes.²⁴ Curiosament entra en joc la personalitat de Berenguer en una faceta inèdita, la de promotor immobiliari. [Taula 2] [8]

Taula 2. Segregacions efectuades per Salvador de Samà							
Ordre cronològic	Data escriptura	Núm. escriptura	Adquiridor	Núm. finca	Tipus d'alienació	Superfície (m²)	Núm. solars al plànol parcel·lari
1	22/12/1898	844	Ramon Saura i Coll	6.269	Venda	540,000	73 i 92, i part dels 72 i 93
2	19/04/1899	275	Rafael Pi i Marsà	6.294	Venda	499,170	46 - 48

Pel que fa a la part alta, al mateix expedient promogut per Josep Bolós per urbanitzar els terrenys d'aquesta zona²⁵ es conserva una carta adreçada a l'alcalde de Barcelona, amb data 7 de gener de 1899, en què Samà indicava que Bolós havia mort sense que li hagués pogut arribar la notificació de l'aprovació del projecte d'aquesta part alta i sense haver pogut acceptar-ne les condicions amb les quals s'aprovava. També exposava que ell era l'actual propietari de la finca —adjuntava l'escriptura per demostrar-ho— i, acceptant les condicions per a la urbanització dels terrenys, demanava que se li notifiqués l'aprovació del projecte perquè pogués fer els tràmits que en permetien la urbanització. L'1 de febrer de 1899 es va aprovar la petició de Samà i així se li va notificar el 9 de març següent, però, només quatre mesos més tard, Samà va cedir en emfiteusi tota la finca a Eusebi Güell i Bacigalupi.

D'aquesta època de Muntaner de Dalt sota la titularitat de Samà, que només va durar uns vuit mesos, ha quedat la denominació d'un dels carrers de la part baixa de la finca. Es tracta del carrer de Marianao, que fa referència a la població de Cuba de la qual prové el nom del seu marquesat.²⁶

[8] Segregacions ■ efectuades per Salvador de Samà, dibuixades en el plànol de les segregacions efectuades per Josep Bolós [5] sobre el plànol parcel·lari de Mariné [3]. Els números en vermell corresponen als números d'ordre cronològic de la taula 2

L'adquisició de la finca per Eusebi Güell

Salvador de Samà i de Torrents va cedir en emfiteusi a Eusebi Güell i Bacigalupi la finca Muntaner de Dalt, segons consta a l'escriptura autoritzada pel notari Manuel Borràs i de Palau del 29 de juliol de 1899.²⁷ La propietat, després de les dues segregacions efectuades per Samà a la part baixa, havia passat a tenir 13,85 ha. A l'escriptura d'establiment s'indica que la finca s'atorgava basant-se en uns pactes, i el primer establia que Güell havia de millorar el terreny dedicant-lo a edificacions o a cultiu, en tota la seva extensió o en una part, segons li convingués.

D'altra banda, Güell havia de pagar a Samà un cens anual de 5.750 ptes. i, en el moment de signar el contracte d'establiment, va pagar 25.000 ptes. en concepte d'entrada. El cens representava el 3 % del capital de 191.666,66 ptes., capital que, juntament amb l'entrada, constituïa el valor de la finca establerta. El cens s'imposava amb dret de fatiga o tanteig, és a dir, que Samà tenia dret d'adquisició preferent en cas que Güell alienés la finca a un tercer, pel mateix preu acordat amb aquest tercer. En referència a la redempció d'aquest cens, Güell podia redimir el cens pagant a Samà, d'un sol cop, el capital esmentat de 191.666,66 ptes. Cal aclarir que aquesta quantitat era fixa, independentment dels censos que s'haguessin pagat en el moment de fer ús d'aquest dret de redempció —de fet, és la quantitat que es va pagar el 1925 per redimir el cens, com es veurà al capítol «*De park* residencial a parc municipal (1915-1926)».

Güell també tenia el dret de sotsestablir la finca i fraccionar el cens. Sempre que la destinés a edificació i que, per fer-ho, la dividís en porcions o solars, tindria la facultat de fraccionar el cens entre les porcions resultants, deixant alliberats d'aquesta càrrega els terrenys destinats a vies de comunicació. Perquè Güell pogués fer ús d'aquesta facultat, havia de subjectar-se a un pla d'urbanització i distribuir el cens entre els solars en proporció a la seva superfície. Cadascun dels censos divisionaris serien redimibles al mateix tipus fixat per a la redempció del cens total.

En l'expedient promogut per Bolós per urbanitzar els terrenys de la part alta de Muntaner de Dalt,²⁸ hi ha inclosa una carta del 23 d'agost de 1899 adreçada a l'Ajuntament de Barcelona i signada per Eusebi Güell, en què exposava que havia adquirit la finca a títol d'establiment, i adjuntava una còpia de l'escriptura, perquè encara no estava inscrita al Registre de la Propietat. En aquesta carta, respecte a la part alta de la finca es planteja un canvi substantiu. Güell assenyalava que el permís d'urbanització que havia sol·licitat Bolós, i més tard Samà, no estava encara complet perquè faltava formalitzar algunes de les condicions imposades als peticionaris. Afirmava també que tenia projectada una solució diferent per a la distribució dels terrenys i la seva

urbanització i, per poder portar a terme la seva proposta, sol·licitava que es deixés sense efecte i s'arxivés l'expedient d'urbanització promogut per Bolós. D'aquesta manera podria tenir la llibertat de presentar la petició de permís que considerés més convenient als seus interessos.

Pel que fa a la part baixa, Güell exposava que es reservava el dret d'utilitzar la facultat que li concedia una de les condicions de l'acord d'aprovació del projecte d'urbanització, segons la qual, si la profunditat a què s'havien de fer les excavacions dels carrers era perjudicial per als interessos del propietari, aquest propietari podria optar per un nou traçat dels carrers més en harmonia amb els pendents de la muntanya. En aquest cas, hauria de presentar uns nous plànols perquè fossin aprovats per l'Ajuntament.

El 6 d'octubre de 1899, a l'Ajuntament es va acordar que no hi havia inconvenient a deixar sense efecte l'expedient d'urbanització de la part alta de la finca promogut per Bolós, ja que era un assumpte d'interès exclusiu de Güell, i l'Ajuntament no havia adquirit drets de cap mena ni n'havia creat a favor de tercers. Aquest acord va ser notificat a Güell el 13 d'octubre de 1899.

Eusebi Güell havia adquirit Muntaner de Dalt amb la idea d'urbanitzar els terrenys de la zona més alta de la finca i crear el Park Güell. Però la part baixa, amb el pla de Bolós aprovat, la majoria dels terrenys venuts i en ple procés de construcció, i uns pendents insalvables, feia molt difícil l'arribada al parc i impedia crear l'accés monumental que un projecte com aquest es mereixia. Paral·lelament a l'inici de la construcció del Park Güell, Eusebi Güell va presentar un projecte per millorar els pendents de la part baixa i dotar aquesta zona de certa singularitat i monumentalitat amb la creació d'un gran viaducte, però el projecte finalment no es va realitzar. Alhora, va començar a adquirir alguns terrenys que els antics propietaris de la finca havien segregat i que es trobaven a prop de l'entrada principal del parc, però el fet de no adquirir tots els que estaven just davant de l'entrada no va permetre dignificar aquest accés del parc. El que sí va emprendre amb èxit va ser la construcció d'una caserna de la Guàrdia Civil, per dotar de servei de vigilància a la zona en aquells moments socialment tan convulsos. Anem, però, pam a pam.

Reordenar l'espai. Gaudí, la rambla i el pont

El 14 de maig de 1900, Eusebi Güell va presentar un projecte de modificació de rasants i línies dels carrers continguts a la part baixa de la finca Muntaner de Dalt o Casa Larrard.²⁹ Sol·licitava poder modificar les rasants de les vies, modificar l'amplada del carrer de Milans, construir un passatge entre aquest carrer i el de Nostra Senyora de las Mercedes i suprimir una part d'aquests dos carrers. També volia tancar els terrenys que eren de la seva

propietat —els pocs que quedaven després de les vendes i els establiments de Bolós i Samà. Per a això, adjuntava una memòria signada per ell mateix, acompanyada de deu plànols signats per Antoni Gaudí: un plànol de planta a escala 1:500 i nou de perfils longitudinals. Val la pena destacar que es tracta d'un projecte urbanístic de Gaudí molt desconegut fins ara.³⁰ [9]

A la memòria, s'exposava que les rasants del projecte d'urbanització de Bolós eren excessivament pronunciades, fins al punt de fer impossible o molt difícil el trànsit rodat. També es comentava que, tot i que l'Ajuntament havia trobat excessius els pendents del projecte de Bolós, perquè eren superiors al 10 %, en alguns casos s'havien hagut de fer pendents fins i tot superiors al 14 %, per disminuir els moviments de terres que un pendent constant del 10 % representava en un terreny tan accidentat; però que ni així s'havia aconseguit resoldre les dificultats econòmiques i de viabilitat del projecte, pels desmuntats i els terraplens i pels grans murs de contenció que es necessitaven, cosa que havia deixat aquesta urbanització en el llastimosos estat en què es trobava.

Afirmava que tot això perjudicava els interessos dels propietaris d'aquesta zona, i proposava unes solucions que, adaptant-se al traçat dels carrers i sense malmetre cap interès creat, representaven una facilitat i una economia més grans en la urbanització dels terrenys i que, en conseqüència, causarien l'increment de l'edificació i la població d'aquesta zona. Es planejava distribuir unes escales als punts més difícils de la urbanització, que, salvant els desnivells més grans, permetien que les rasants poguessin quedar amb pendents molt inferiors al 10 % exigint i facilitant el trànsit rodat, ja que no quedava cap solar al qual no es pogués arribar en carruatge. Les escales es projectaven transversals als carrers i fent ziga-zaga, per ocupar la menor extensió de carrer possible. Gairebé la totalitat dels carrers tenien un pendent suau, i només en alguns punts el pendent era una mica més gran, però mai sense excedir el 10 % exigint. D'altra banda, respecte a la facilitat i l'economia en la urbanització dels carrers, el moviment de terres es reduïa a la meitat del que exigia el projecte anterior.

El carrer anomenat Rambla tenia més importància que la resta, ja que, segons el plànol de l'antiga vila de Gràcia (vegeu el plànol [4]), havia d'enllaçar en angle amb el carrer de Sardunya, que era un dels carrers que arribaven fins al mar al plànol d'eixample de Barcelona. Així mateix, podria connectar fàcilment amb la carretera d'Horta que l'Ajuntament estava obrint, i semblava indicada com a via d'enllaç amb futures urbanitzacions, algunes ja en procés de realitzar-se, amb la qual cosa s'establiria un passeig de circumval·lació des del passeig de la Bonanova fins a la part alta dels antics termes de Sant Martí i Sant Andreu.

En travessar la finca Muntaner de Dalt, la circulació rodada per la Rambla quedava forçosament interrompuda per la gran depressió del terreny en

[9] Plànol general dels carrers compresos a la part baixa de Muntaner de Dalt, Antoni Gaudí, abril de 1900. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q101, Urbanització i reforma, exp. 91/13, del 1900

aquest punt, salvada mitjançant escales per facilitar el pas dels vianants. Però la circulació rodada no es podia interrompre en una via d'importància tan cabdal com aquesta i, per això, es projectava un viaducte a través de la depressió esmentada [10]. La dimensió de la Rambla permetia donar al viaducte una amplada de 7,5 m, perquè hi poguessin passar dos carruatges còmodament, deixant dues bones voreres per als vianants; i a sota, a nivell del carrer, encara quedava un pas de 6 m a cada costat dels pilars que sostenien aquest pas elevat. La distància entre els pilars era de 24 m i l'alçària de cada pilar, d'uns 14 m, cosa que donava un aspecte lleuger al viaducte i contribuïa a fer més pintoresc el paisatge d'aquesta zona.

També es proposava interrompre dos carrers, per la dificultat gairebé insuperable de continuar-ne les alineacions en aquells punts en què la muntanya tenia uns pendents inabordables. Un d'aquests carrers era el de Milans —actual carrer d'Olot—, en els seus dos extrems: en el seu encreuament amb el carrer de la Muntanya de Sant Josep —actual avinguda del Santuari de Sant Josep de la Muntanya— i a 38,5 m més enllà del carrer de Mariano. L'altre carrer proposat era el de Nostra Senyora de las Mercedes —ara de Mercedes—, en el seu encreuament amb el carrer de Mariano. S'afegia que el mateix Ajuntament ja s'havia vist obligat a interrompre aquest carrer per l'altre extrem, en arribar al de la Muntanya de Sant Josep, perquè considerava que la continuació era inviable.

Així mateix, es projectava un passatge entre el carrer de Milans i el de Nostra Senyora de las Mercedes per guanyar recorregut i fer possible la pujada al carrer de la Muntanya de Sant Josep amb un pendent del 10 %.

Respecte a l'amplada dels carrers, s'argumentava que en terrenys molt accidentats era un inconvenient traçar vies molt amples, perquè el moviment de terres que ocasionava era molt costós, i que només era factible fer-ho, com a excepció, en carrers d'una importància tan gran com el de la Rambla. Però que el carrer de Milans, que no era una via de comunicació general, no necessitava tanta amplada, i en lloc de tenir els 18 m que tenia assenyalats a dreta i esquerra del carrer de Larrard, a la nova alineació projectada en tindria 10 entre el carrer de la Muntanya de Sant Josep i el de Larrard i 14 entre aquest carrer i el de Mariano. Cal destacar que aquest tram del carrer de Milans, entre Larrard i Mariano, és on es troba l'entrada principal del Park Güell. Podríem dir que en el projecte anterior promogut per Bolós es donava importància a l'eix de l'antic camí que conduïa a la Casa Larrard, i a la mateixa casa, mentre que en aquest projecte es donava més rellevància al que seria l'entrada principal del Park Güell.

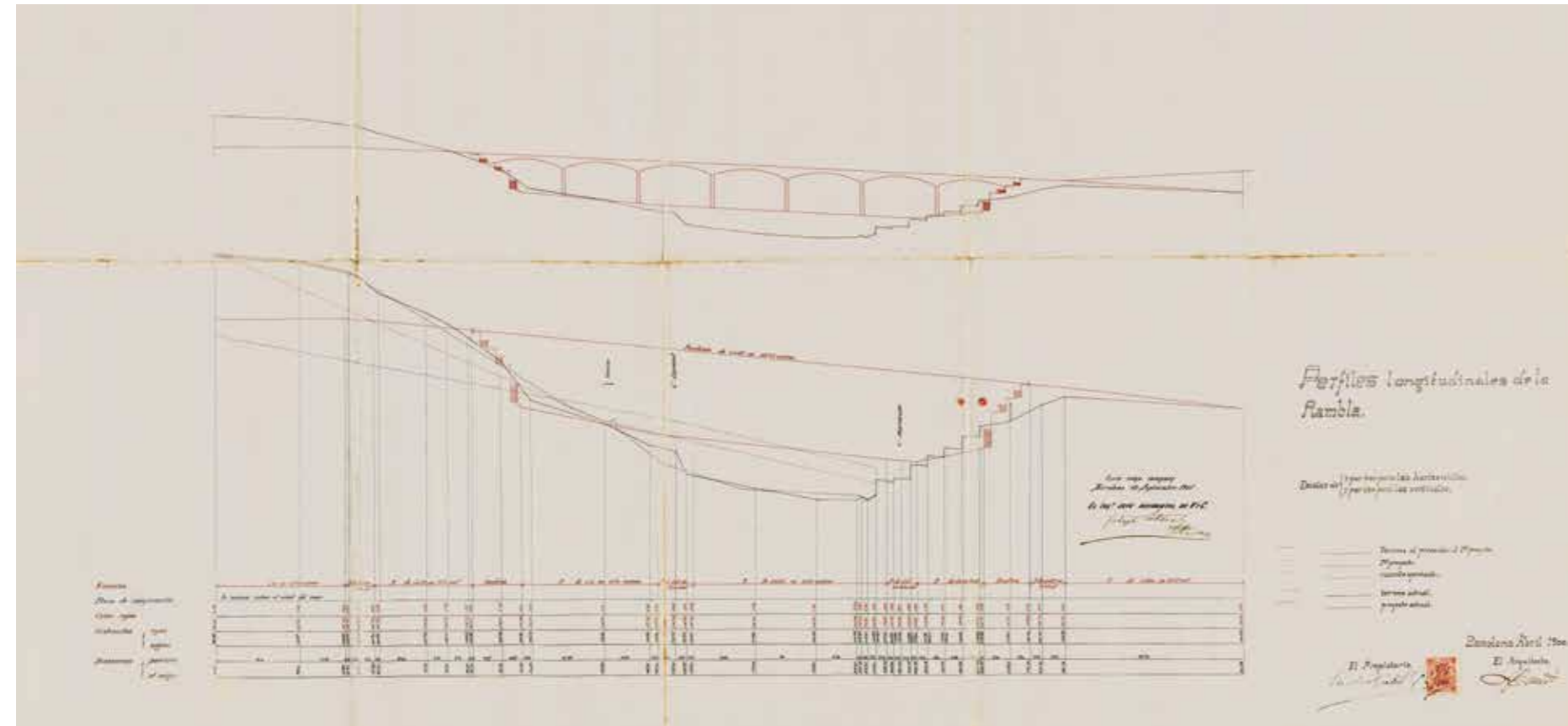
A la memòria s'acabava assenyalant la utilitat i la conveniència de les modificacions exposades, perquè d'aquestes modificacions en depenia en bona part el futur d'aquesta barriada, que, per la seva situació pintoresca i per les

seves excel·lents condicions higièniques, que li havien valgut el renom de barri de la Salut, mereixia més atenció que la que se li havia donat fins al moment, amb el propòsit que pogués adquirir tot el desenvolupament de què era susceptible i que l'havia de convertir en una de les més importants de Barcelona.

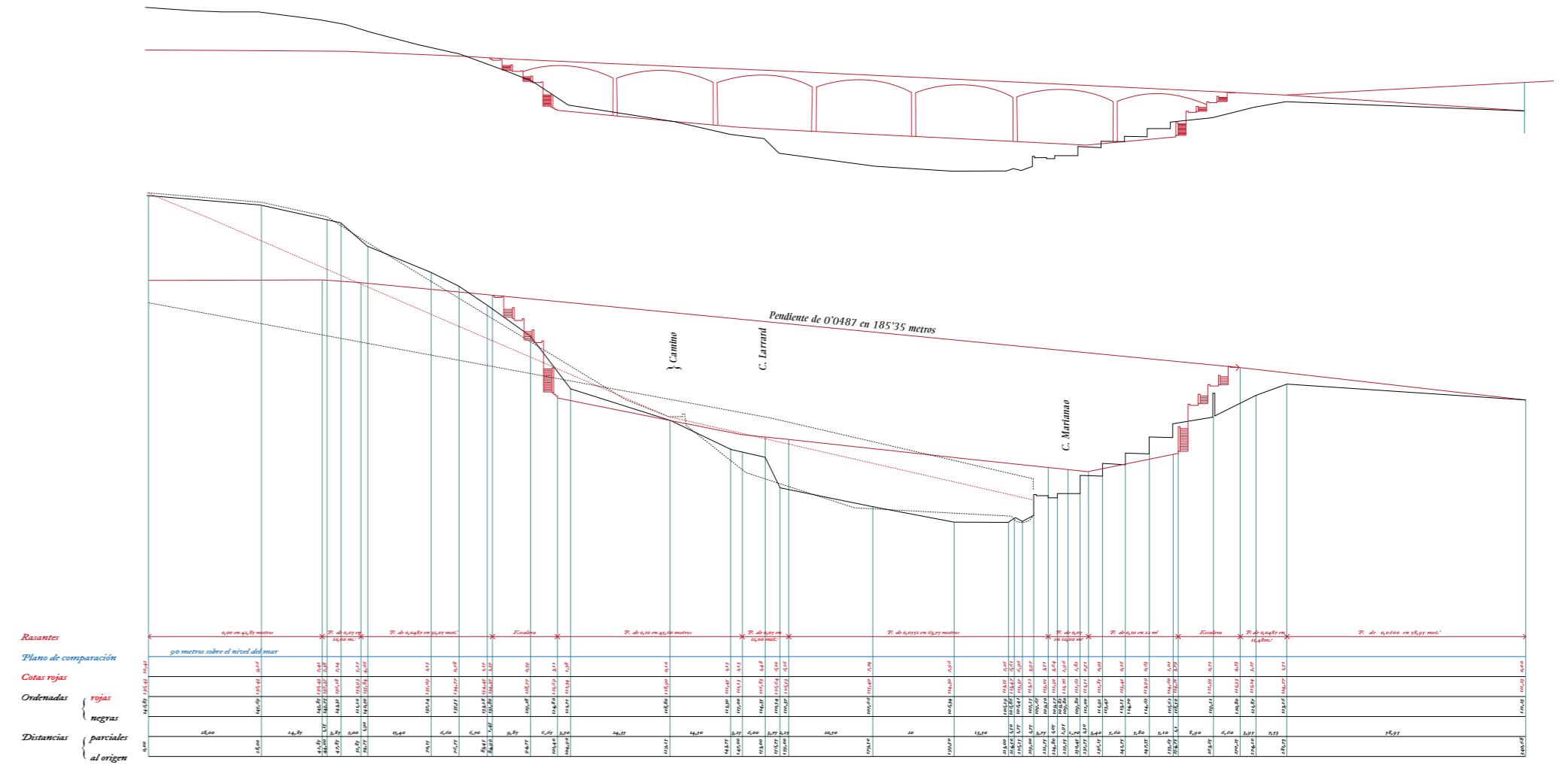
El projecte es va anunciar el 15 de juliol de 1900 al *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona* i es va exposar al públic durant 20 dies laborables, perquè les persones o entitats interessades poguessin presentar-hi reclamacions. Però aviat van sorgir els problemes. El 20 de juliol de 1900, dos propietaris de solars van presentar un recurs contra el projecte, al·legant que el tancament del carrer de Nostra Senyora de las Mercedes, des del seu encreuament amb el de Mariano fins al límit de la finca pel cantó est, perjudicava els seus interessos. Els reclamants posseïen solars que tenien façana a banda i banda d'aquest tram de carrer i que feien cantonada amb el de

Marianao. Exposaven que el tancament els perjudicava perquè, en primer lloc, se'ls inutilitzava una de les dues façanes que tenien els seus terrenys; en segon lloc, se'ls privava d'una via pública a la qual tenien dret; i en tercer lloc, els seus terrenys es devaluaven si ja no feien cantonada a dos carrers. Ells havien comprat els solars basant-se en els plànols d'urbanització presentats per Bolós i aprovats per l'Ajuntament de Gràcia, i que encara continuaven en vigor, i demanaven que, quan s'aprovesin aquests nous plànols, es tinguessin en compte les seves al·legacions i no es tanqués el carrer.

Encara es va presentar un altre recurs el 28 de juliol de 1900. Sis propietaris de terrenys van demanar que no es tanqués el carrer de Milans a uns metres més enllà del carrer de Mariano, segons el plànol presentat. Argumentaven que això tancaria l'única sortida que es podria tenir per la part nord de la barriada, ja que la sortida esmentada podria enllaçar amb

[10] Perfiles longitudinales de la Rambla, Antoni Gaudí, abril de 1900. AMCB. Fons Ajuntament de Barcelona, Q101, Urbanització i reforma, exp. 91/13, del 1900

Redibuj del plànol 10, per Carlos Ortega

la carretera ja construïda del Carmel o altres carrers immediats a aquesta carretera que aviat s'obririen.

En cap dels dos recursos presentats no es feia la menor oposició a les noves rasants i només es demanava que no es tanquessin els dos carrers en els punts esmentats, peticions que l'Ajuntament va considerar justificades. El 15 de novembre de 1901 es va aprovar el projecte, que recollia com a excepció de l'aprovació les dues reclamacions i afegia que no es tanqués el carrer de Milans per la part oest de la finca, ja que es considerava que havia d'arribar fins al carrer de Sostres. Així es va notificar a Güell en una carta del 21 de novembre de 1901.

El promotor va respondre, amb data 20 de desembre de 1901, que no estava conforme amb algunes de les condicions imposades i va demanar que es donés per retirat el projecte. En sessió del 14 de gener de 1902, l'Ajuntament va acordar accedir a aquesta petició i va indicar que, com a conseqüència d'això, per a la urbanització de la part baixa de la finca, havien de continuar regint les línies i les rasants aprovades per l'antic Ajuntament de Gràcia el 14 de febrer de 1896 —les del projecte de Bolós. L'acord li va ser notificat el 20 de gener de 1902.

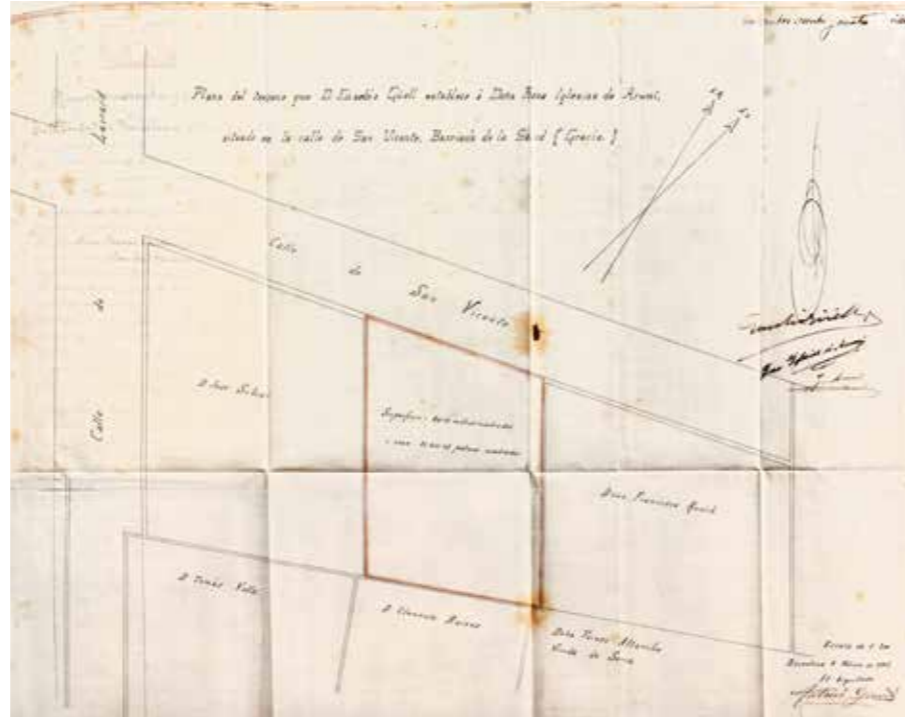
S'ha de tenir en compte que si Güell hagués acceptat la condició de no tallar el carrer de Milans per cap dels seus dos extrems, això hauria significat fer passar el carrer pel mig del Park Güell, que, com es veurà més endavant, ja s'estava construint —encara que sense permís d'obres— des del 1900.

D'haver-se tirat endavant aquest projecte, disposaríem actualment d'un altre projecte urbanístic de Gaudí, en què el viaducte presentat i la disposició de les escales en ziga-zaga serien, amb tota probabilitat, solucions de gran bellesa plàstica i gran funcionalitat.

Malgrat la impossibilitat de la inserció urbana desitjada, el balanç final que en fa Güell és favorable a continuar el projecte i, d'aquesta manera, va dur a terme intervencions a la part baixa de Muntaner de Dalt, va alienar solars, va construir un edifici en un d'aquests solars segregats i va adquirir solars dels que havien estat venuts o establerts per Bolós.

La primera operació que va efectuar va ser una cessió a títol d'establiment. Es tracta de quatre solars contigus situats al límit inferior de la finca, al carrer de Sant Vicenç —actual carrer de Sant Cugat del Vallès. Aquests terrenys van ser cedits en emfiteusi l'11 de febrer de 1905 a Rosa Iglesias i Cañellas, amb un cens anual de 240 ptes.³¹ Els plànols que acompanyen l'escriptura d'establiment dels terrenys estan signats per Antoni Gaudí [11]. Com s'explicarà més endavant, Güell va recuperar aquests terrenys el 23 de juliol de 1915.³²

La segona i darrera segregació realitzada mereix ser comentada més àmpliament, ja que té molta relació amb la construcció del Park Güell i, especialment, amb la seguretat dels seus habitants.

[11] Emplaçament del terreny que Eusebi Güell estableix a Rosa Iglesias, Antoni Gaudí, 8 de febrer de 1905. AHPB, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1905, v. 1, 02-01-1909/29-04-1909, f. 258r-264r (núm. 1431/38)

Una caserna per a la Guàrdia Civil

En uns terrenys en forma més o menys triangular situats al límit sud-oest de la propietat, Güell va fer construir una caserna per a la Guàrdia Civil, aixecada segons plànols de l'arquitecte Juli Batllell, i que encara continua en peu a l'actual avinguda del Santuari de Sant Josep de la Muntanya, 31-35. El permís d'obres per a la seva construcció s'havia sol·licitat el 14 de juliol de 1905, i havia estat concedit el 23 de gener de 1906.³³ Un cop aixecada la caserna Güell va cedir gratuïtament els terrenys i l'edifici a l'Estat, el 5 de juliol de 1909, perquè fossin utilitzats com a casa quarter per a la Guàrdia Civil, amb la condició que, si no eren utilitzats per a aquesta finalitat, la propietat tornés a Güell o els seus hereus.³⁴ En l'escriptura de cessió s'exposava que, durant la vaga general del febrer de 1902, molts veïns i propietaris del barri de la Salut s'havien sentit desprotegits perquè la força pública estava concentrada al nucli antic i a l'eixample de Barcelona. Per això, havien sol·licitat a l'autoritat governativa que s'instal·lés un

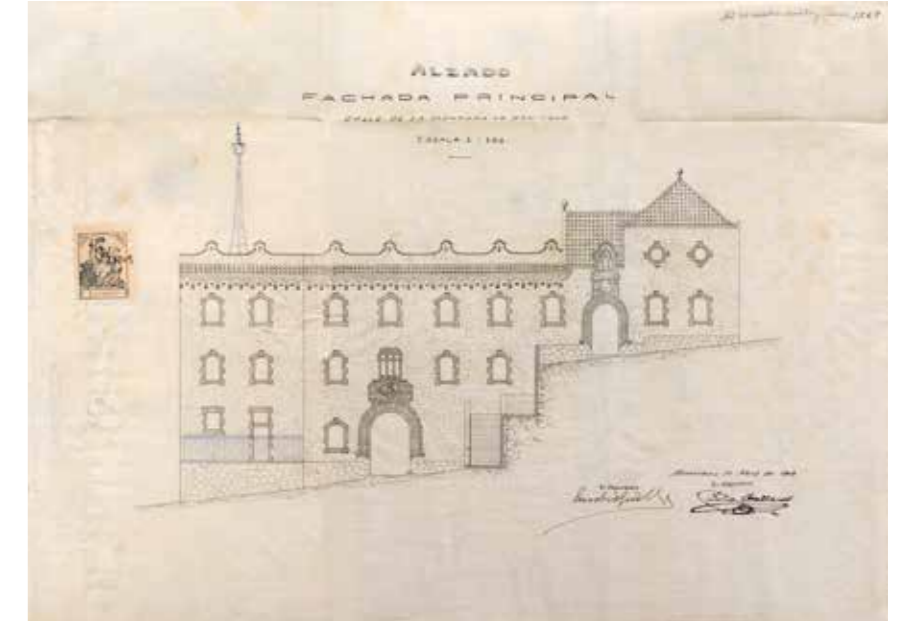
lloc per a la Guàrdia Civil amb caràcter permanent, perquè s'encarregués especialment de la vigilància del barri. L'autoritat governativa havia accedit a la petició, sempre que se li cedís un edifici adequat per allotjar una dotació de guàrdies civils —és a dir, que l'edifici no costés diners a l'Estat. Els veïns i els propietaris havien fet diverses gestions per aconseguir aquest edifici, però sense resultats pràctics fins que Güell, que considerava molt important que hi hagués un servei de vigilància al barri, va oferir la cessió a l'Estat d'un edifici per a tal finalitat en terrenys de la seva propietat —la construcció de l'edifici va ser pagada exclusivament per ell, sense cap subvenció. L'escriptura conté diversos plànols, també signats per Juli Batllell, amb petites diferències respecte dels de la sol·licitud de permís d'obres.³⁵ Aquí reproduïm el de la façana principal que apareix a l'escriptura, que, llevat d'una remunta que s'ha fet posteriorment, és igual que la façana actual. [12]

La premsa es va fer ressò de la construcció i la cessió de la caserna. La cerimònia d'entrega oficial de l'edifici es va fer el mateix 5 de juliol, just després de la formalització de l'escriptura, i hi van assistir diverses autoritats i representants de la premsa, segons un article publicat a *La Vanguardia* el 6 de juliol de 1909.³⁶ Els convidats van recórrer totes les habitacions de la casa quarter i després van ser obsequiats amb un *lunch*. A l'article es donen detalls de les característiques i la distribució interior i es descriuen els comentaris dels convidats elogiant l'encert de la instal·lació, en què s'havia sabut combinar la senzillesa amb la higiene i la comoditat. Així mateix, *La Ilustración Artística* del 12 de juliol de 1909³⁷ publica un text sobre l'acte, on també es descriu la casa quarter i s'assenyalen les seves bones condicions de capacitat i ventilació. L'article s'acompanya d'una fotografia de l'edifici.

En resum, Eusebi Güell només va efectuar dues segregacions de la part baixa de Muntaner de Dalt, una a títol d'establiment al límit sud-est de la propietat i una altra a títol de cessió gratuïta al límit sud-oest. [Taula 3] [13]

Taula 3. Segregacions efectuades per Eusebi Güell a la part baixa de Muntaner de Dalt

Ordre cronològic	Data escriptura	Núm. escriptura	Adquiridor	Núm. finca	Tipus d'alienació	Superfície (m²)	Núm. solars al plànol parcel·lari
1	11/02/1905	44	Rosa Iglesias i Cañellas	6.650	Establiment	801,410	15 - 18
2	05/07/1909	284	Estat	7.067	Cessió	743,650	100 - 103

[12] Façana principal de la caserna de la Guàrdia Civil, Juli Batllell, 21 d'abril de 1909. AHPB, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1909, v. 2, 24-04-1909/14-08-1909, f. 1254r-1269r (núm. 1431/53)

«Barcelona. Nou quarter per a la Guàrdia Civil, construït al barri de la Salut per l'Excm. Sr. Eusebi Güell i regalada per aquest a l'Estat, 1909», *La Ilustración Artística*, 1.437, XXVIII, pàg. 466. Fotografia d'Alejandro Merletti. AHCB

[13] Segregacions i adquisicions efectuades per Eusebi Güell a la part baixa de Muntaner de Dalt, dibuixades sobre els plànols de les actuacions de Bolós [5] i Samà [8] en el plànol parcel·lari de Mariné [3]. Els números en vermell corresponen als números d'ordre cronològic de la taula 3

Un gran accés en un entorn menestral

Farem finalment referència als solars adquirits en aquesta part baixa. El 5 de juliol de 1900, Eusebi Güell va comprar tres porcions de terreny —amb un total de cinc solars i part d'un altre— situades a prop del que ara és l'entrada principal del Park Güell, ja que una porció feia cantonada entre el carrer de Larrard i el de Milans, i les altres dues donaven als carrers de Milans i de Nostra Senyora de las Mercedes (adquisició 1 del plànol 13).³⁸ Les va comprar a Francesc Berenguer, que les havia adquirit nou mesos abans, entre el 12 i el 17 d'octubre de 1899.³⁹ A les escriptures de venda d'aquests solars es parla de porcions de terreny edificables, és a dir, que en aquella data encara estaven per edificar.

Uns quants dies després, el 19 de juliol de 1900, Güell va comprar un nou solar, el 62 del plànol parcel·lari de l'arquitecte Mariné,⁴⁰ contigu a tres més que eren de la seva propietat —perquè no havien estat segregats per Bolós ni per Samà (adquisició 2 del plànol 13). L'11 de desembre de 1912 va adquirir uns terrenys, situats en aquest cas davant de l'entrada principal del Park Güell.⁴¹ Corresponien a deu parcel·les del plànol de Mariné, amb números del 204 al 213, i ocupaven tota la meitat sud-oest de l'illa compresa entre els carrers de Milans, Larrard, Nostra Senyora de las Mercedes i Marianao (adquisició 3 del plànol 13). Aquí no s'hi havia construït, i només en els solars 212 i 213, a la cantonada dels carrers de Larrard i Milans, hi havia una paret de tancament. Finalment, el 23 de juliol de 1915, Güell va readquirir els terrenys establerts a Rosa Iglesias i Cañellas,⁴² pagant la quantitat de 1.000 ptes., després d'haver-la denunciat per l'impagament de set pensions del cens anual, amb el posterior judici, l'embargament dels terrenys i la celebració d'una subhasta (adquisició 4 del plànol 13). En aquells moments, només s'havia construït una tanca als terrenys.

Però aprofundint una mica en els solars adquirits per Güell el 1900 i el 1912 molt a prop de l'entrada principal del Park Güell, es pot suposar que ho va fer per evitar que es construís just davant del parc i, d'aquesta manera, crear una visió més monumental de l'entrada principal. De fet, en plànols posteriors com el que es reproduïx aquí de 1933, es pot veure que aquests solars encara no havien estat edificats. [14]

Però el fet que Güell no adquirís la meitat dreta de l'illa que afronta l'entrada —potser el propietari no va voler vendre-li—, juntament amb el fet que no tirés endavant el projecte de modificació de rasants i alineacions de la part baixa de la finca, va provocar que la zona d'ingrés al Park Güell no facilités ni la visió monumental del parc ni el seu accés rodat.

Un últim tema que volem tractar d'aquesta part de la finca és el tipus de construccions que s'hi van fer, i que han acabat definint el caràcter de la zona. Vora l'accés al Park Güell, els edificis eren fonamentalment cases

unifamiliars, però n'hi havia de diversos tipus. Trobem alguna gran edificació com la Casa Pere Jaqués⁴³ —que encara continua en peu—, construïda sobre quatre solars i situada al carrer d'Olot, 2-4, cantonada amb l'avinguda del Santuari de Sant Josep de la Muntanya. És la que es veu a la part esquerra de la imatge inferior d'aquesta pàgina.

Tot i que molts propietaris van adquirir diversos solars de cop, en alguns casos, en lloc de construir una gran casa ocupant tots els solars, van construir senzills conjunts de cases aparellades o aïllades. Un exemple d'això seria el grup de tres cases, una d'aïllada i dues d'aparellades, que encara avui es poden veure a la cantonada dels carrers d'Olot i Marianao.⁴⁴ [15]

Es podria dir, però, que la majoria de les construccions eren petites cases entre mitgeres de planta baixa o planta baixa i pis, amb soterrani o sense i amb pati al darrere, construïdes en un únic solar segons el model en ús en altres zones de Gràcia. Com a exemple d'aquesta tipologia, es pot esmentar la casa situada al carrer de Larrard, 56, de la qual es va concedir el permís per a la construcció el 1898.⁴⁵ [16]

Probablement, aquest caràcter més menestral que burgès de la zona d'accés al Park Güell és un dels motius pels quals l'alta societat barcelonina no es va decidir a adquirir solars al parc per construir-hi les seves cases.

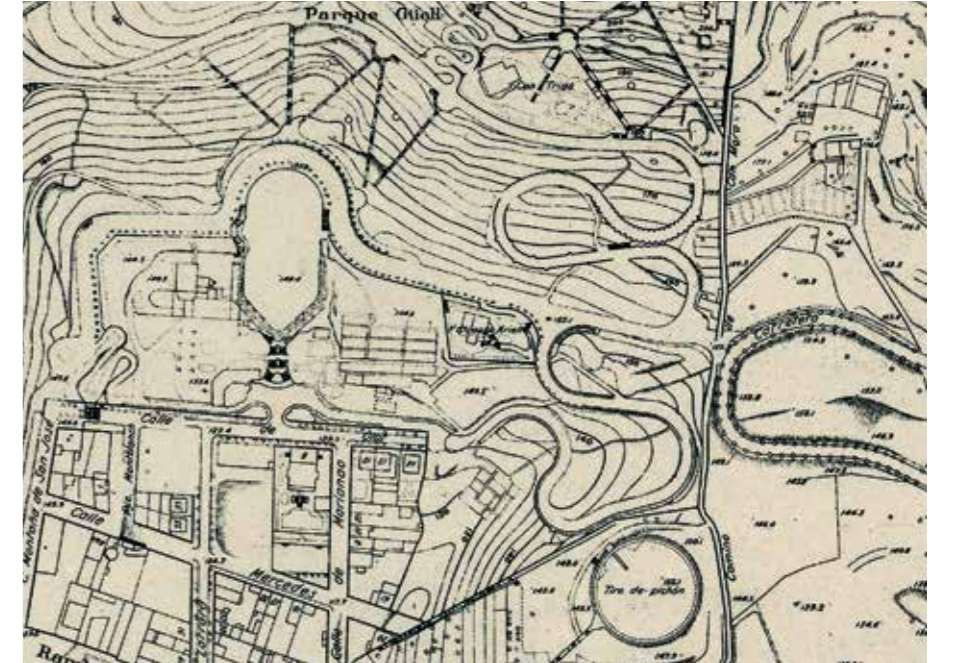
La formulació urbanística del Park Güell

Güell havia adquirit la finca Muntaner de Dalt el 29 de juliol de 1899, i el 14 de maig de 1900 havia presentat un projecte de modificació de rasants i línies dels carrers de la part baixa de la finca, que no es va dur a terme. L'octubre de 1904, va presentar un pla d'urbanització de la part alta —el projecte del Park Güell— per demanar la llicència d'obres, malgrat que se sap del cert, per diversos documents que es relacionen a continuació i que es desenvoluparan al capítol següent, que les obres ja havien començat abans, el 1900.

L'inici de les obres

Segons consta al *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* d'abril de 1901,⁴⁶ el 25 de gener de 1901 mossèn Norbert Font i Sagué va informar el centre d'un descobriment paleontològic. Explicava que, uns tres mesos abans —a finals del 1900—, Güell li havia comunicat que s'havien trobat una gran quantitat de restes quan s'hi estaven fent les obres. Això podria demostrar que per aquelles dates les obres del parc ja havien començat, però no aclareix si havien començat el mateix 1900 o el 1899.

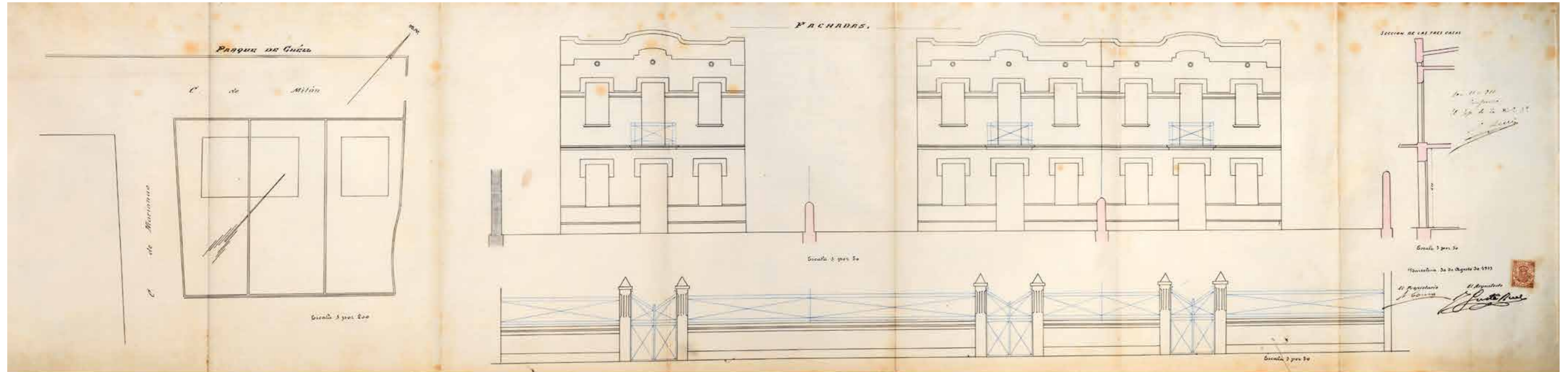
Però Julián Bardier Pardo, col·laborador en la construcció del parc i nebot de José Pardo Casanovas —que va ser el constructor del Park Güell fins al 1907—, en una carta al director publicada a la revista *Destino* el 1961,⁴⁷ afirma que les obres van començar el 1900. I en unes anotacions que

[14] Detall del full E2 del plànol de Barcelona a escala 1:5.000, Ajuntament de Barcelona. Servei Topogràfic, 1933. ICGC

La Casa Pere Jaqués en primer terme, 1912. Col·lecció Juan José Lahuerta

es guarden a la Càtedra Gaudí, el mateix Bardier especifica que va ser en alguna data posterior al mes de juny.⁴⁸ També a la Càtedra Gaudí hi ha un plànol del parc, a escala 1:1.000, que va ser donat pel fill de Julián Bardier. No té data, però, segons afirma Joan Bassegoda i Nonell,⁴⁹ devia ser el plànol utilitzat per fer els treballs de replanteig el 1900. Cal destacar que no està dibuixada la finca Can Coll i Pujol, perquè no es va comprar fins al 1902; i que s'hi poden distingir algunes línies, sobretot per la part dreta, que podrien fer referència a la divisió en solars edificables del parc. [17]

D'altra banda, als butlletins del Centre Excursionista de Catalunya de gener i de maig de 1902⁵⁰ es fa referència a l'excursió que van fer al Park

Güell nombrosos associats del centre, acompanyats per Font i Sagué, el 15 de desembre de 1901: «Se dirigiren [...] a Can Montaner de Dalt, propietat del Excel·lentíssim Sr. D. Eusebi Güell y Bacigalupi, aont s'hi està construint un hermosíssim parch de gust modern, quines obres dirigeix el conegut arquitecte Sr. Gaudí»,⁵¹ és a dir, que, aleshores, el parc ja estava en construcció.

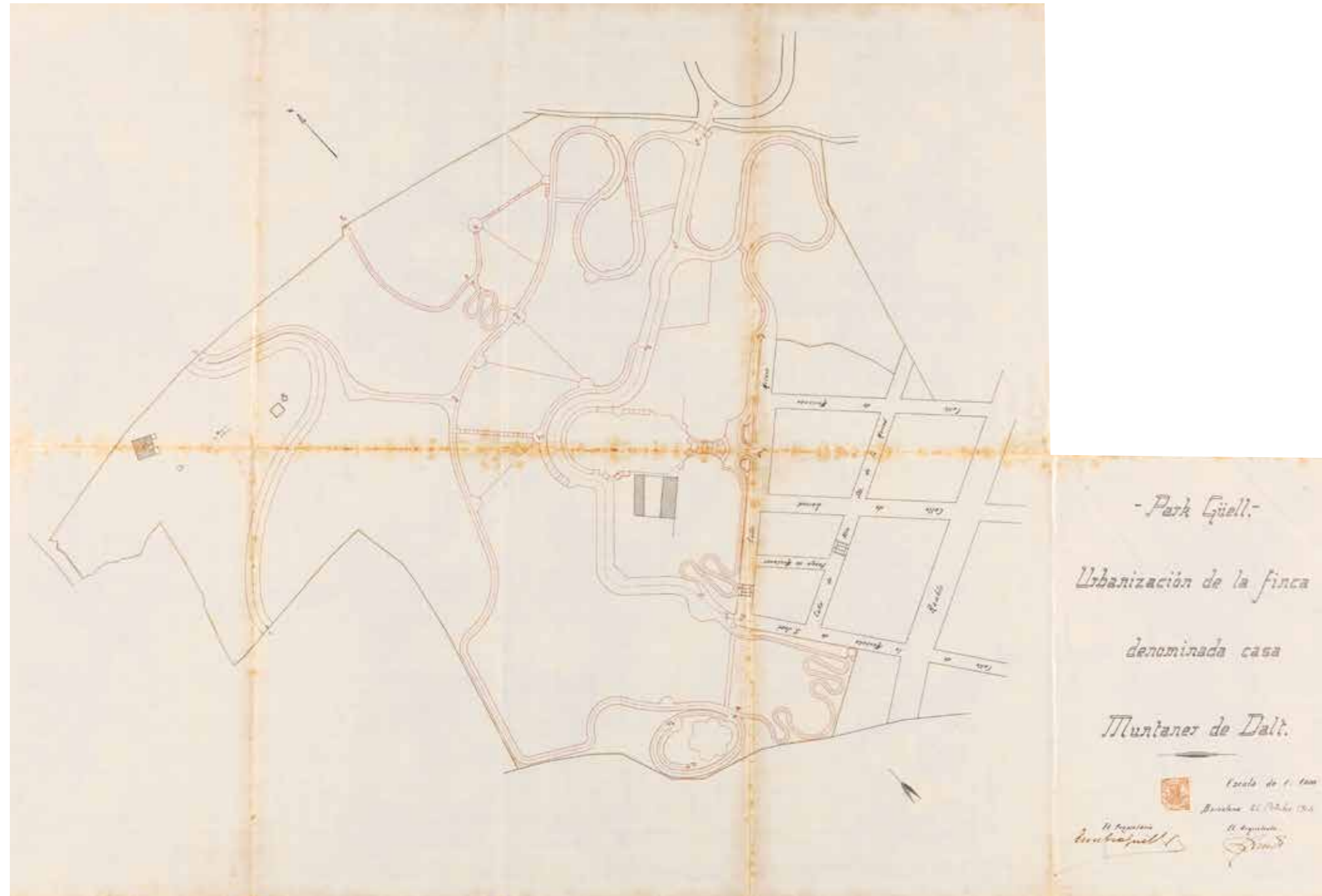
El 4 de gener de 1903, 42 arquitectes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya van visitar el parc acompanyats de Gaudí, que els va explicar les obres. L'arquitecte associat Salvador Sellés i Baró va fer de ponent i va llegir un treball descriptiu del Park Güell, després d'haver estudiat prèviament

els treballs de Gaudí.⁵² Del text i les fotografies de la memòria descriptiva escrita per Sellés⁵³ es desprèn que moltes parts del parc ja estaven construïdes en aquell moment. En el plànol que s'hi inclou es pot veure que no apareix la finca Can Coll i Pujol a la seva part superior, tot i que ja havia estat comprada per Güell el 16 de maig de 1902. És un plànol molt semblant al de Bardier, però amb petites diferències. [18]

Finalment, a l'article titulat «Cuestiones artísticas. El parque Güell», publicat al *Diario de Barcelona* el 14 de gener de 1903,⁵⁴ l'arquitecte Bonaventura Bassegoda explica el Park Güell, i confirma que hi ha parts que ja estan construïdes o en construcció.

[15] Emplaçament, façanes i secció de tres cases als carrers d'Olot i de Marianao, 1911. AMCB. Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-1008/1911, del 1911

[19] Plànol general del Park Güell, Antoni Gaudí, 26 d'octubre de 1904. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-2882/1904, del 1904

El permís municipal

Cal analitzar detalladament l'expedient promogut, el 1904, per Eusebi Güell «para urbanizar los terrenos que posee en la Montaña pelada y se denominarán Park Güell». ⁵⁵ En una instància dirigida a l'alcalde de Barcelona, amb data 7 d'octubre de 1904, Güell sol·licitava el permís per urbanitzar els terrenys esmentats, afegint que volia construir una paret de tanca, una porteria i uns annexos. Adjuntava a la instància una memòria signada per ell mateix, i uns plànols també signats per ell com a propietari dels terrenys, i per Antoni Gaudí com a arquitecte del projecte. Tant la memòria com els plànols tenen data del 26 d'octubre de 1904.

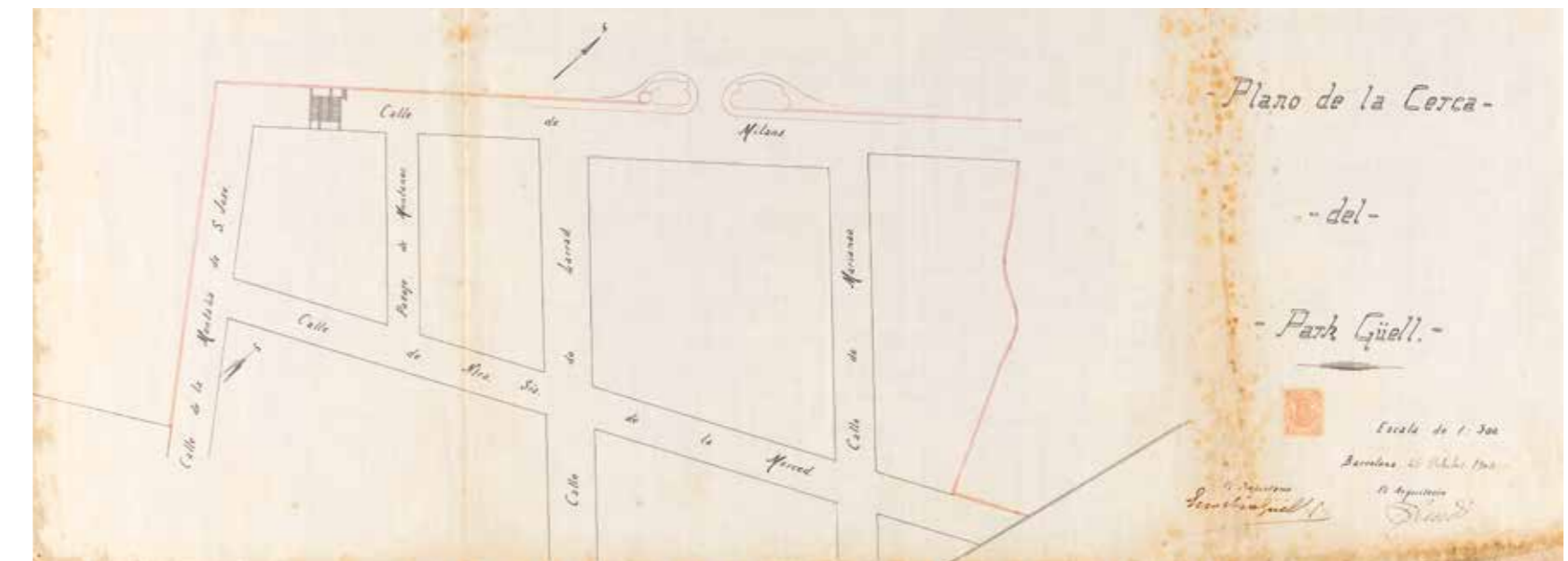
Entre els plànols del projecte hi ha un plànol general en planta [19], un plànol en planta de la tanca [20], un plànol amb plantes, alçats i seccions de la porteria i els annexos [21], i quatre plànols de perfils longitudinals, dels quals només en reproduïm un, perquè tots són molt similars. [22]

Del plànol general en planta de la zona per urbanitzar, a escala 1:1.000, es poden remarcar diverses coses. Si el comparem amb el de Sellés (vegeu el plànol 18) es pot veure que el Park Güell té més extensió, perquè inclou la finca Can Coll i Pujol, però, com ja s'ha dit, tot i que aquesta finca hi apareix dibuixada, no se l'anomena al títol del plànol i només es fa referència a Muntaner de Dalt. Això reforça la idea que comentàvem al principi del

capítol sobre el poc pes que tenia Can Coll i Pujol en el projecte del Park Güell.

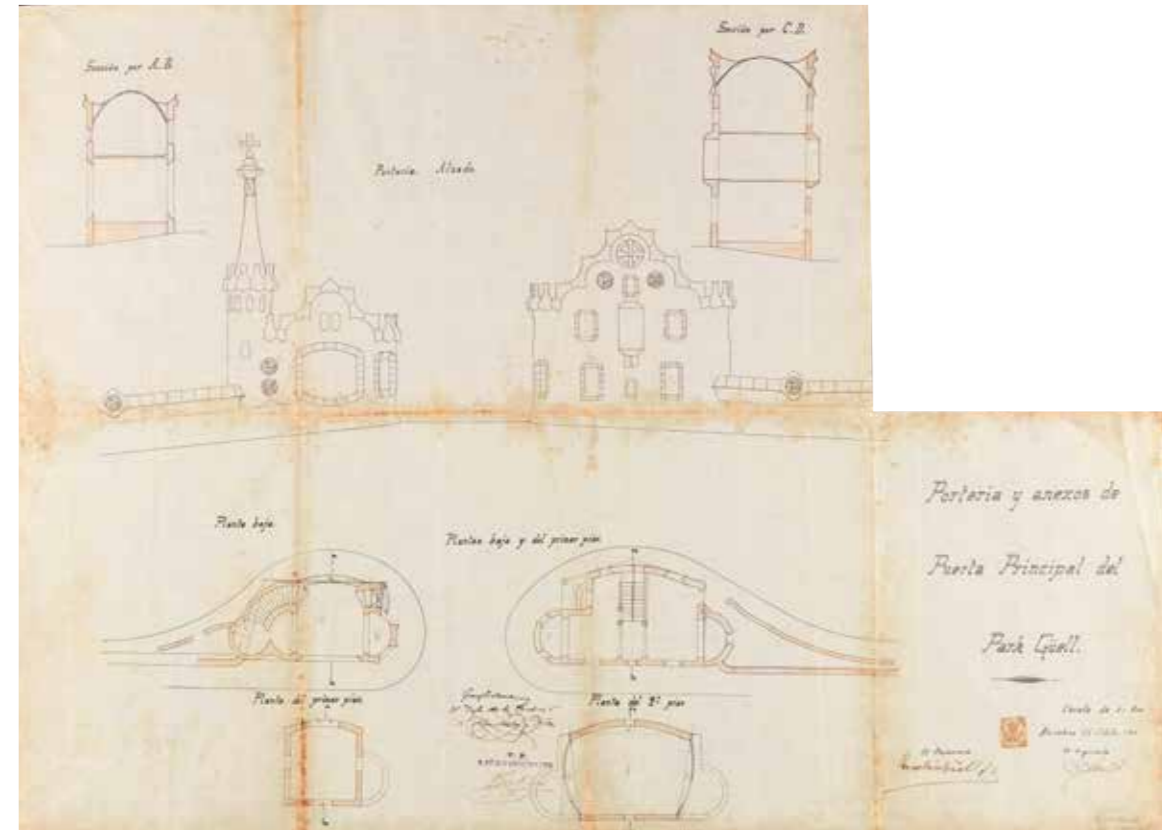
D'altra banda, comparant-lo amb les adquisicions efectuades per Eusebi Güell a la part baixa de Muntaner de Dalt (les marcades amb un perfil blau al plànol 13), es pot veure que el projecte del Park Güell incorpora els solars de la zona nord-oest de la part baixa de la finca Muntaner de Dalt, que no s'havien venut ni establert en el moment en què Güell adquireix tota la finca i dels quals ell continuava essent el propietari. També es poden distingir cinc parcel·les al Park Güell, que o bé ja s'havien cedit en emfiteusi abans de l'octubre de 1904 o bé ja s'estaven construint, com es veurà més endavant. Per tant, en aquest sentit, el plànol estava molt actualitzat.

Gaudí dibuixava la zona superior de la part baixa de la finca seguint el projecte que ell mateix havia traçat d'aquesta zona —i que Güell havia desistit de portar a terme a finals del 1901 per les condicions que li imposaven— i no d'acord amb el projecte vigent, que era el que havia presentat Bolós. Això es pot veure perquè, tot i no dibuixar les escales de la Rambla, el carrer de Milans apareix més ample només en el tram just davant de l'entrada principal del parc; també perquè es pot apreciar el passatge de Muntaner; i per les escales dels carrers de Milans i de Nostra Senyora de las Mercedes. Això és una constant en tots els plànols del Park Güell dibuixats per Gaudí,

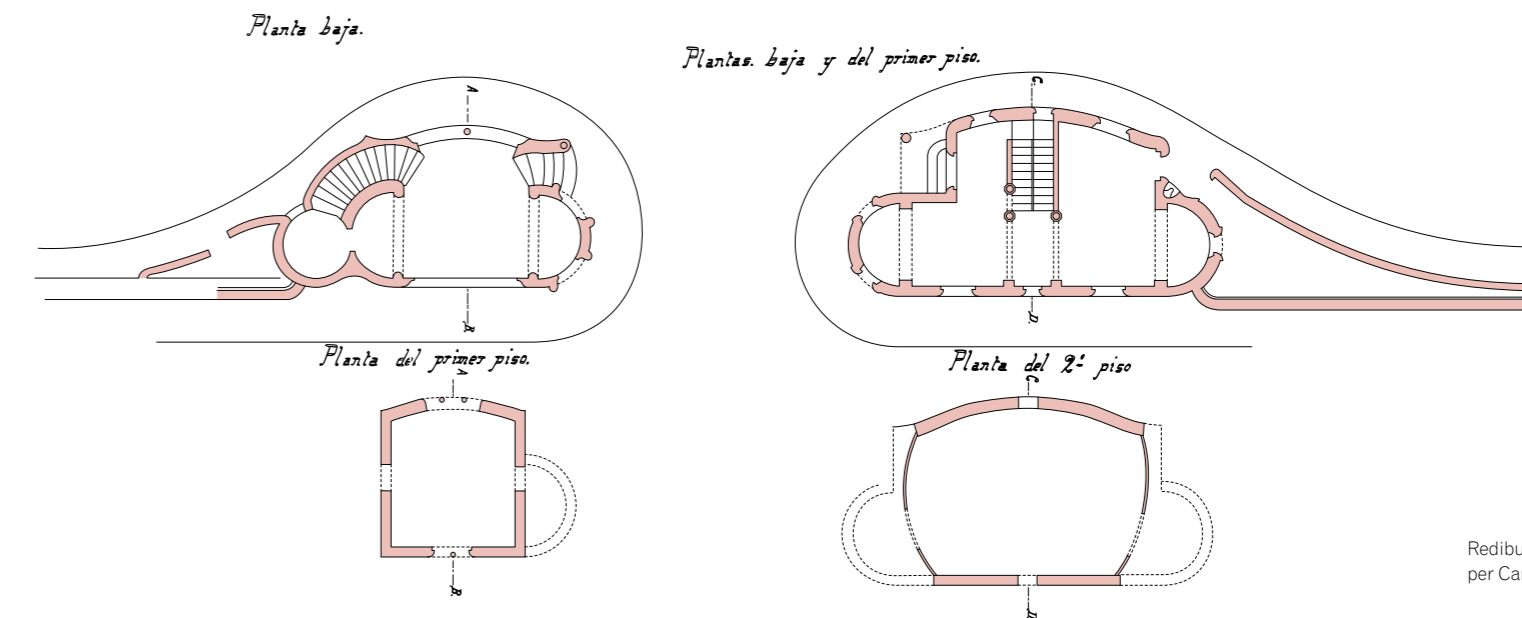
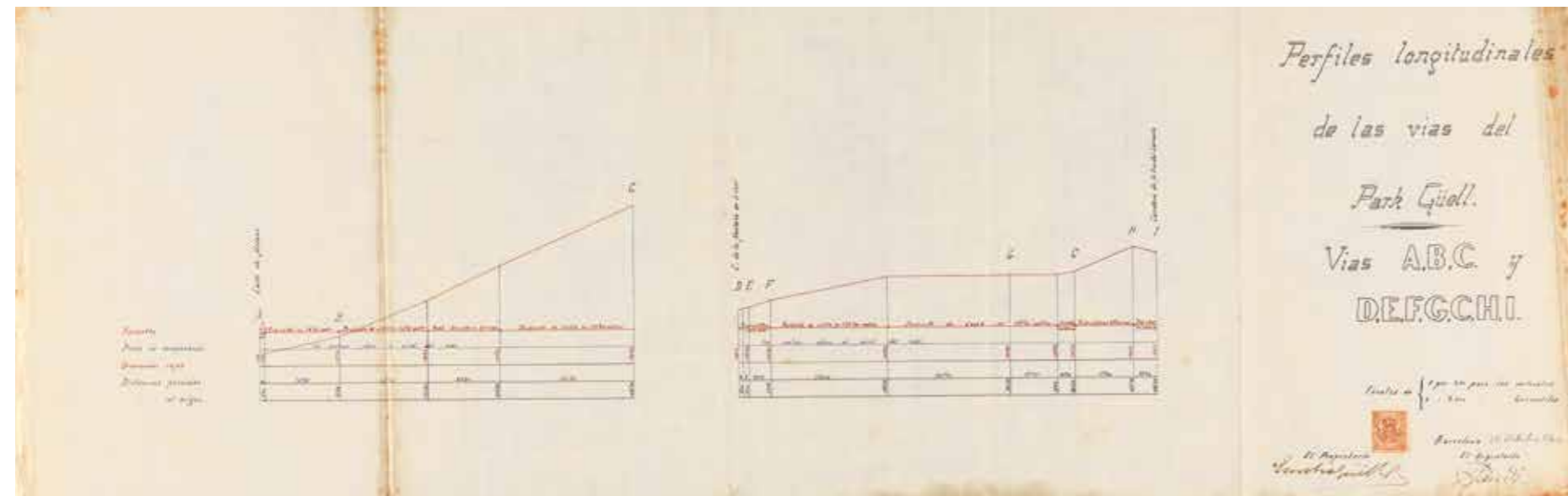
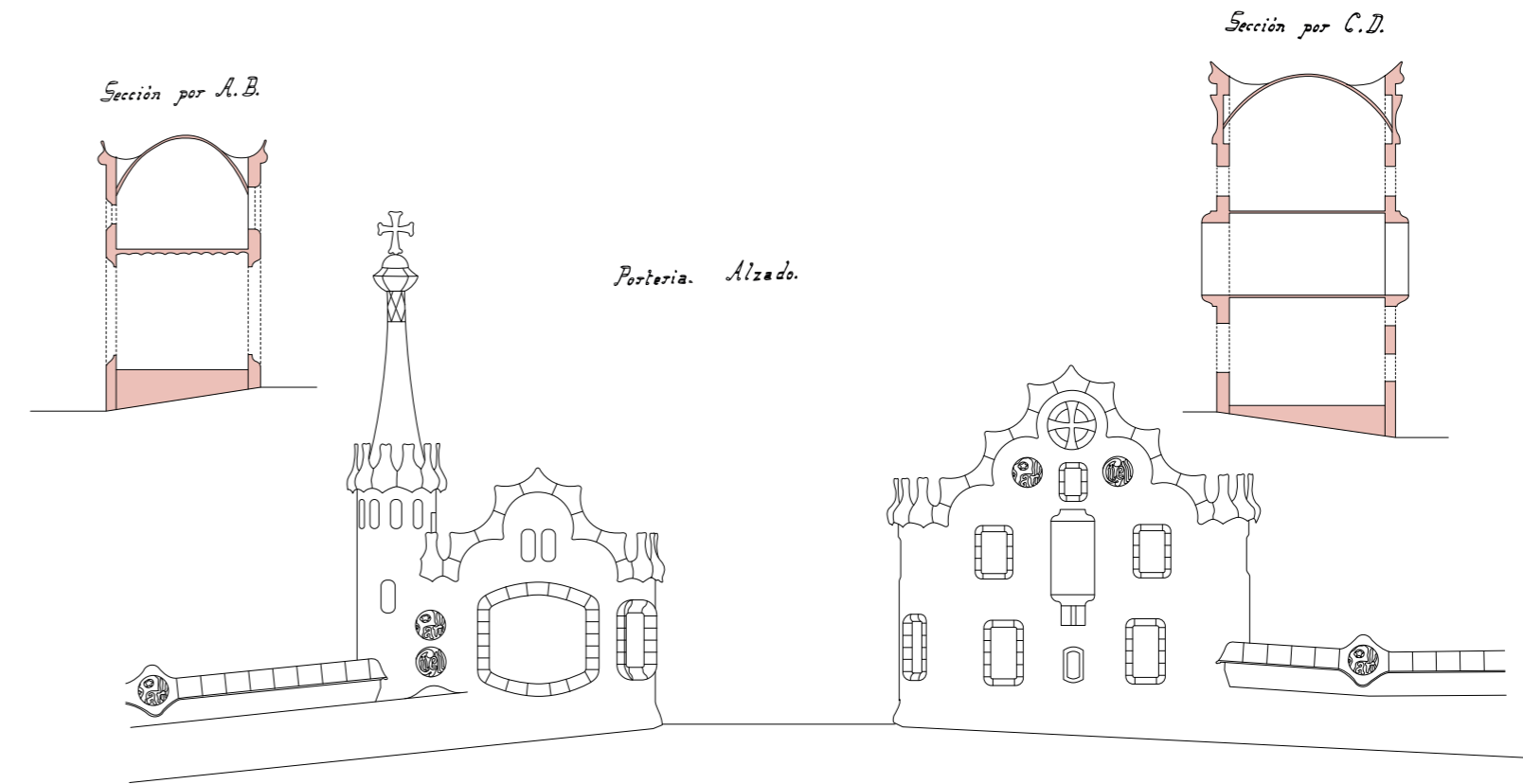
[20] Plànol de la tanca del Park Güell, Antoni Gaudí, 26 d'octubre de 1904. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-2882/1904, del 1904

◀ [21] Porteria i annexos de la porta principal del Park Güell, Antoni Gaudí, 26 d'octubre de 1904. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-2882/1904, del 1904

▼ [22] Perfiles longitudinales de les vies del Park Güell. Vies A, B, C i D, E, F, G, C, H, I, Antoni Gaudí, 26 d'octubre de 1904. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-2882/1904, del 1904

Redibuix del plànol 21, per Carlos Ortega

com si no acceptés que el seu projecte de la part baixa no es tirés endavant i que el Park Güell no tingués l'accés monumental que li pertocava.

Sobre la resta de plànols presentats, es poden destacar dues coses. La primera és que, tot i que a la memòria es diu que el Park Güell estaria rodejat de tanques, només es va dibuixar la part de la tanca que corresponia a la porta principal i als carrers adjacents. I la segona és que no apareix dibuixada la coberta —i l'acabament en forma de bolet— dels pavellons d'entrada.

A la memòria inclosa a l'expedient, Eusebi Güell tornava a exposar el que havia escrit a la carta de sol·licitud de llicència d'obres i afegia més detalls sobre el projecte d'urbanització (vegeu les pàgines 115 i 116).

Segons consta a l'expedient, el 10 de gener de 1905 es va aprovar que el projecte s'exposés al públic durant 20 dies, perquè es poguessin presentar al·legacions, i així es va fer a partir del 25 de gener de 1905, però no se'n va presentar cap.

L'arquitecte en cap de la Secció d'Urbanització i Obres va fer un informe amb data 8 de juny de 1905 amb apreciacions molt positives sobre la proposta. Exposava que els terrenys per urbanitzar eren tan accidentats que l'autor del projecte havia hagut de traçar un sistema de vies seguint la direcció i les ondulacions de les corbes de nivell. Els solars en què quedava dividit el terreny eren de grans dimensions i hi permetien la construcció de cases aïllades rodejades de jardins. Aquest conjunt s'havia anomenat molt pròpiament *parc*, tindria algunes construccions d'ús comú i seria tancat, mitjançant parets de tanca d'un refinat gust artístic. Indicava que, des del punt de vista higiènic i per a la comoditat del trànsit rodat i de vianants, no es podia exigir res a la urbanització projectada, i tampoc des del punt de vista de la seguretat personal, ja que la vigilància s'exerciria a compte dels habitants del parc. Si a aquestes circumstàncies s'hi afegia que l'enllumenat i la conservació del conjunt de vies havien d'anar a càrrec de Güell o de les persones a qui traspassés aquesta obligació, s'entenia que la urbanització projectada tenia un marcat caràcter de privada o particular i que, en aquest cas, no eren aplicables les condicions que ordinàriament s'imposaven en altres urbanitzacions, si bé calia reconèixer el dret de l'Ajuntament sobre les construccions que s'hi edificuessin. En resum, recomanava aprovar el projecte, amb la condició que el Park Güell tingués el caràcter de privat o particular i que totes les obres d'urbanització, la seva conservació, l'enllumenat de les vies i la seva vigilància anessin a càrrec de Güell; i, també, amb la condició que les construccions que s'hi aixequessin havien de ser aprovades per l'Ajuntament i estar subjectes al pagament dels drets establerts. Pel que fa al permís sol·licitat per a la construcció de les tanques, la porteria i els annexos, entenia que se n'hauria d'ocupar la secció encarregada de les obres particulars.

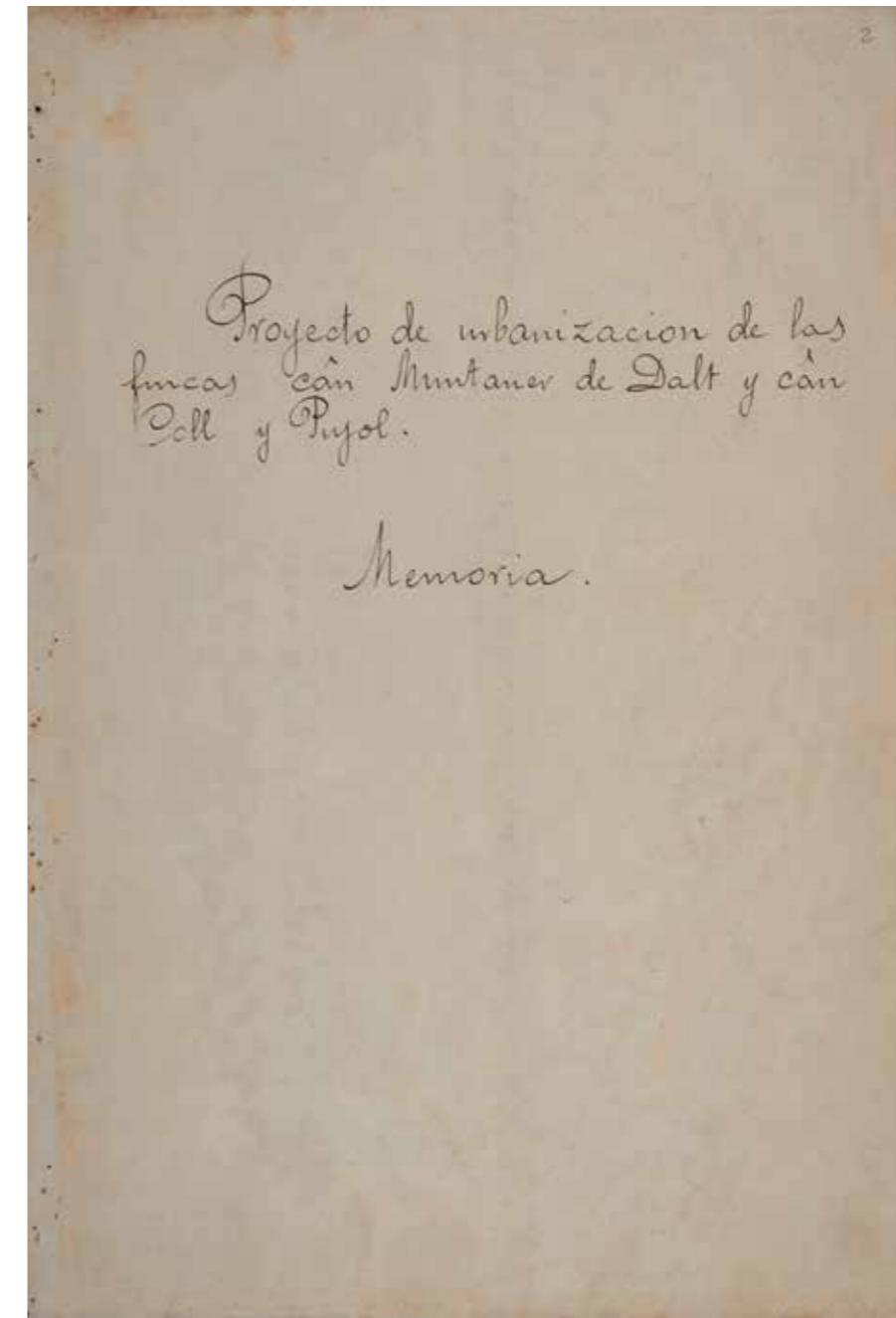
Per la seva banda, el cap de la Secció d'Obres Particulars, amb data 30 d'octubre de 1905, opinava que, pel que es referia a la tanca i als edificis destinats a porteria, es podria donar el permís sol·licitat sempre que es complissin tota una sèrie de condicions. Aquestes condicions feien referència al compliment de les ordenances municipals, i al fet que la façana havia de seguir l'alineació i la rasant oficials, que els últims pisos dels dos edificis no es podrien destinar a habitacions, que la tanca de precaució s'havia de situar com a màxim a una distància d'1 m de la façana durant tota l'obra, i que es paguessin per drets de permís d'obres les quantitats de 534,34 ptes. per les construccions i 46 ptes. per la tanca de precaució.

Dos mesos i mig més tard, el 17 de gener de 1906, des de la Comissió de Foment es va elaborar un dictamen on s'indicava que es podria aprovar el projecte amb totes les condicions esmentades anteriorment. Finalment, el 30 de gener de 1906 es va ratificar,⁵⁶ i així es va notificar a Güell el 13 de juny de 1906. Uns quants dies després, el 20 de juny, Eusebi Güell va signar haver rebut la notificació —a través de Ramon Picó i Campamar. A l'expedient s'hi inclouen els dos talons, amb data 7 de setembre de 1906, que demostren que s'havien satisfet les quantitats que es demanaven per la construcció de la tanca, la porteria i els annexos, i per la tanca de precaució.

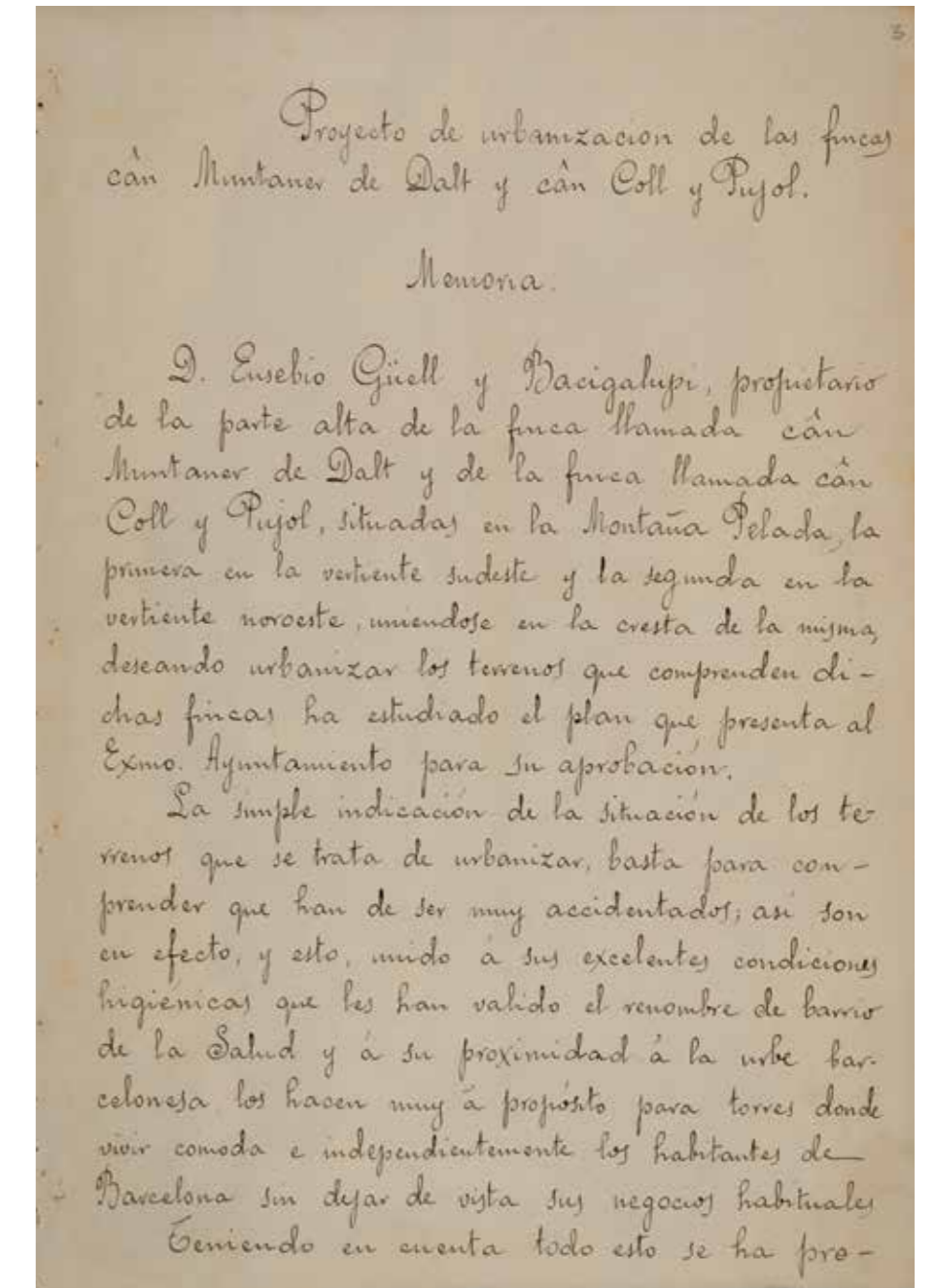
Un parc per a seixanta famílies

Hem vist que, a la memòria adjunta a la sol·licitud de llicència d'obres del Park Güell, Eusebi Güell explicava que volia crear una urbanització que s'havia projectat com un parc, on es disseminarien les cases, aïllades, rodejades cada una del seu jardí; i que les vies s'havien traçat adaptant-se al terreny i a la divisió de solars.

Sellés, per la seva banda, a la dissertació que fa per a l'Associació d'Arquitectes⁵⁷ deia això sobre els solars: «La mayor parte de los espacios intervías están divididos en solares, que en número de unos 60 y de unas dimensiones de 30 a 35.000 palmos forman la parte aprovechable del parque. Estos solares, ya deslindados, son de figura más o menos triangular, [...] y tienen ya los cimientos de sus paredes divisorias y un basamento señalando su centro de gravedad, punto donde se emplazará el centro de figura de la casa. La división se ha efectuado teniendo en cuenta que todos obtengan expedita comunicación, buenas vistas y conveniente orientación». A l'article ja mencionat «Cuestiones artísticas. El parque Güell», del 14 de gener de 1903,⁵⁸ Bonaventura Bassegoda també fa referència als solars: «Y lo que constituye la parte esencial es la división en 60 áreas o solares [...] miden unas dimensiones que fluctúan entre veinte y treinta mil palmos y son de forma triangular teniendo sus lados en dirección de las mínimas pendientes del terreno». I finalment, Julián Bardier Pardo en parla a les notes que es guarden a la

Memòria signada per Eusebi Güell, del 26 d'octubre de 1904, inclosa en l'expedient de sol·licitud de permís d'obres del Park Güell. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, obres majors, exp. Fo-2882/1904, del 1904

4
 quedado como un parque en el que los paseos, caminos y atajos servirán de calle, y en el que habrá jardines, bosques y demás servicios generales, y en el que se diseminarán las casas, precisamente aisladas, rodeadas cada una de su jardín, y con sus paseos y caminos particulares. Su nombre será Park Güell.

Las vías se han trazado adaptándose a la accidentación del terreno y a la división de solares, harmonizándolas con las calles existentes en los alrededores y con las que se han de abrir según las urbanizaciones en proyecto. Las hay de cuatro categorías: paseos ó vías principales, que tienen una anchura mínima de diez metros y unas pendientes muy suaves; vías ordinarias para carruajes con una anchura de cinco metros, habiendo de trecho en trecho unos ensanches semi-circulares de diez metros de diámetro para poder dar la vuelta con toda facilidad los carruajes, y con pendientes algo más pronunciadas que los paseos; caminos para peatones, de tres metros de ancho, los cuales sirven para enlazar los paseos y las vías, ó para llegar a las partes más accidentadas del Park sin dar grandes vueltas; y finalmente drezeras con escalones para acortar aun las distancias desde unas vías

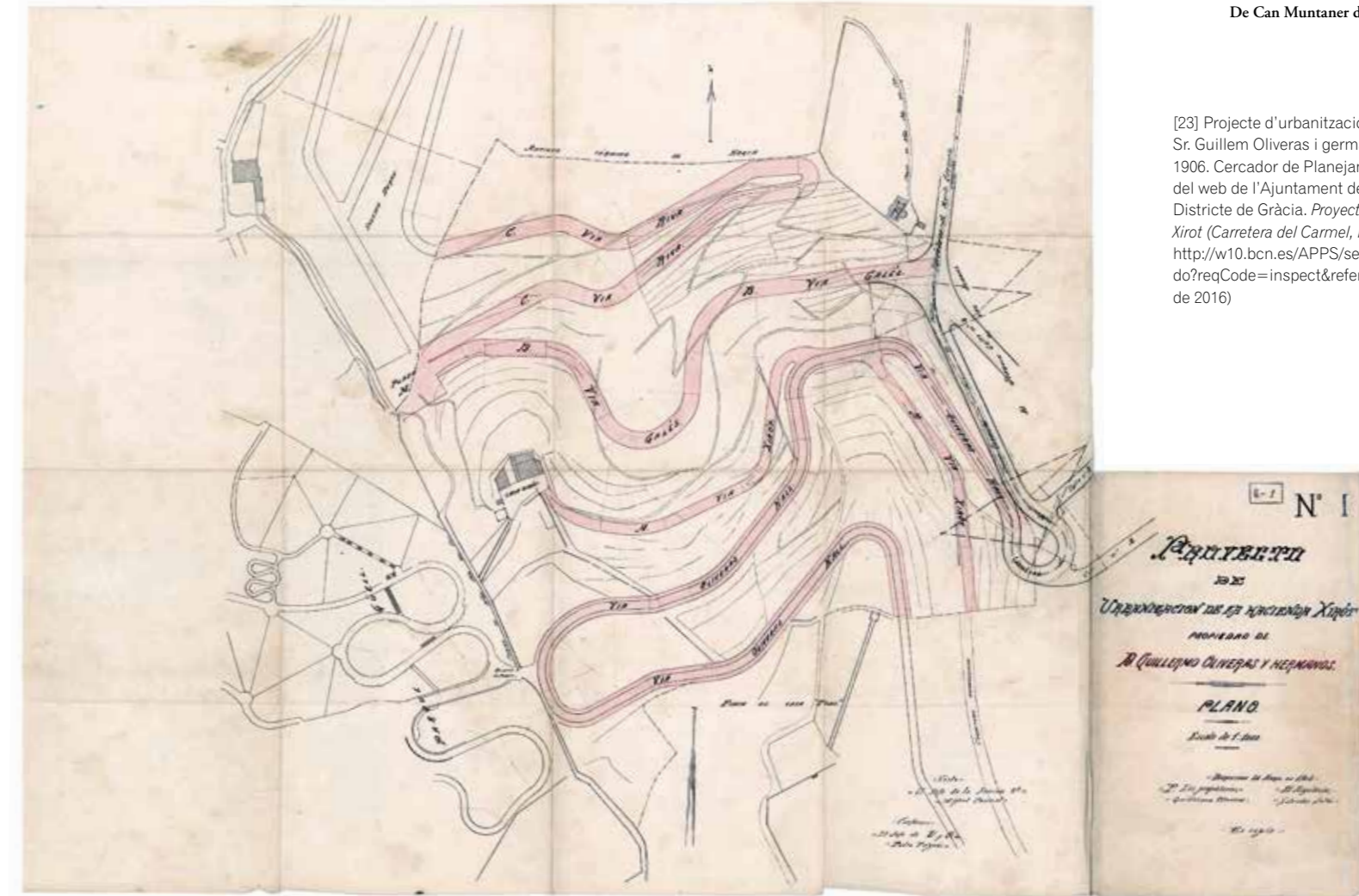
5
 a otras en aquellos puntos ó direcciones donde la mucha pendiente no permite trazar paseos, vías ni caminos.

Las condiciones de un parque exigen una vigilancia muy especial para su conservación, y siendo poblado, para la seguridad de sus habitantes. Para ello se hace preciso rodearlo de cercas, en las que se abren en los puntos convenientes grandes puertas que le den ingreso desde las principales calles que a él afluyen.

Con lo expuesto y con los planos que se acompañan basta para hacerse cargo de la importancia y conveniencia de esta urbanización, la cual ha de contribuir poderosamente a la población y belleza de una muy importante barriada de nuestra ciudad.

Barcelona 26 Octubre de 1904.

Guillem Oliveras i Herpianos

[23] Projecte d'urbanització de l'heretat Xiroth propietat del Sr. Guillem Oliveras i germans, Salvador Sellés, 14 d'abril de 1906. Cercador de Planejament, Qualificacions i Convenis del web de l'Ajuntament de Barcelona: expedient G001. Districte de Gràcia. *Proyecto de urbanización de la Hacienda Xiroth (Carretera del Carmel, Ramiro de Maeztu...)*. En línia: <http://w10.bcn.es/APPS/secwebambit/detallAmbitAc.do?reqCode=inspect&referencia=G001> (consulta: 22 d'octubre de 2016)

Càtedra Gaudí: «La construcción del Parque se inició con el fin de formar una colonia compuesta de 62 o 63 chalets instalados en solares de 35.000 palmos² más o menos».⁵⁹

No hi ha cap plànol de l'època on es vegi la divisió de tot el parc en els 60 solars esmentats, però gràcies als plànols conservats —el de Bardier, el publicat a la memòria de Sellés, el de l'expedient de sol·licitud de permís d'obres i els que acompanyaven les escriptures d'alienació dels solars—, es poden veure algunes d'aquestes línies divisòries. La majoria d'aquestes línies són els límits de les parcel·les segregades, però n'hi ha d'altres encara per adquirir que també hi apareixen.

Hi ha encara un altre plànol on també es veuen algunes d'aquestes línies de divisió. No és del Park Güell, sinó del projecte d'urbanització de la finca del costat, del 1906, la contigua pel cantó nord-est —zona del Carmel—, que s'anomenava Can Xiroth i també contenia una masia.⁶⁰ Cal destacar que

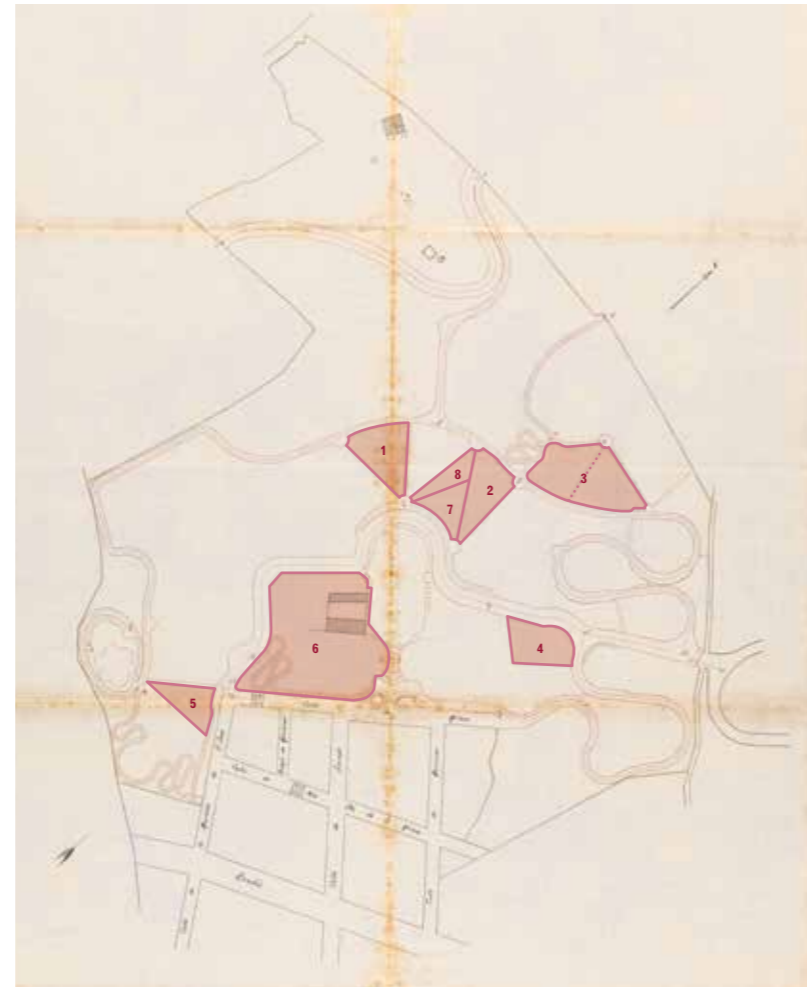
l'arquitecte d'aquest projecte va ser el mateix Salvador Sellés, que coneixia molt bé el Park Güell. A la part inferior esquerra del plànol es pot veure una zona del parc, subdividida en solars de forma triangular, i algunes d'aquestes particions no apareixen en cap dels plànols del parc. [23]

Respecte a la grandària dels solars es poden donar uns mides prou ajustades. Segons Sellés, tenien unes dimensions de «30 a 35.000 palmos», Bardier parlava de «35.000 palmos más o menos», i Bonaventura Bassegoda, d'«entre veinte y treinta mil palmos» —en tots els casos se sobreentén que són pams quadrats. Cal aclarir que en la majoria de documents de l'època relatiu al parc s'utilitza el pam quadrat com a unitat de superfície, algunes vegades també amb la seva equivalència en metres quadrats. Un metre quadrat equival a uns 26,47 pams quadrats, i com es veurà més endavant, la majoria dels solars que es van alienar al Park Güell tenen uns 35.000 pams quadrats, és a dir, uns 1.322 m².

La gestió de les parcel·les

Entre el 1901 i el 1913 es van alienar fins a nou solars del Park Güell, a títol d'establiment, permuta, donació o venda. Els cinc primers es van cedir en emfiteusi entre el 1901 i el 1906. Dos d'ells es van segregar en una sola operació —amb una única escriptura d'establiment—; per tant, es pot dir que Güell va efectuar quatre establiments. El mateix 1906 va cedir un solar a títol de permuta, i el 1912, un altre al seu fill Claudi a títol de donació. Finalment, l'any 1913 va realitzar dues vendes. [Taula 4] [24]

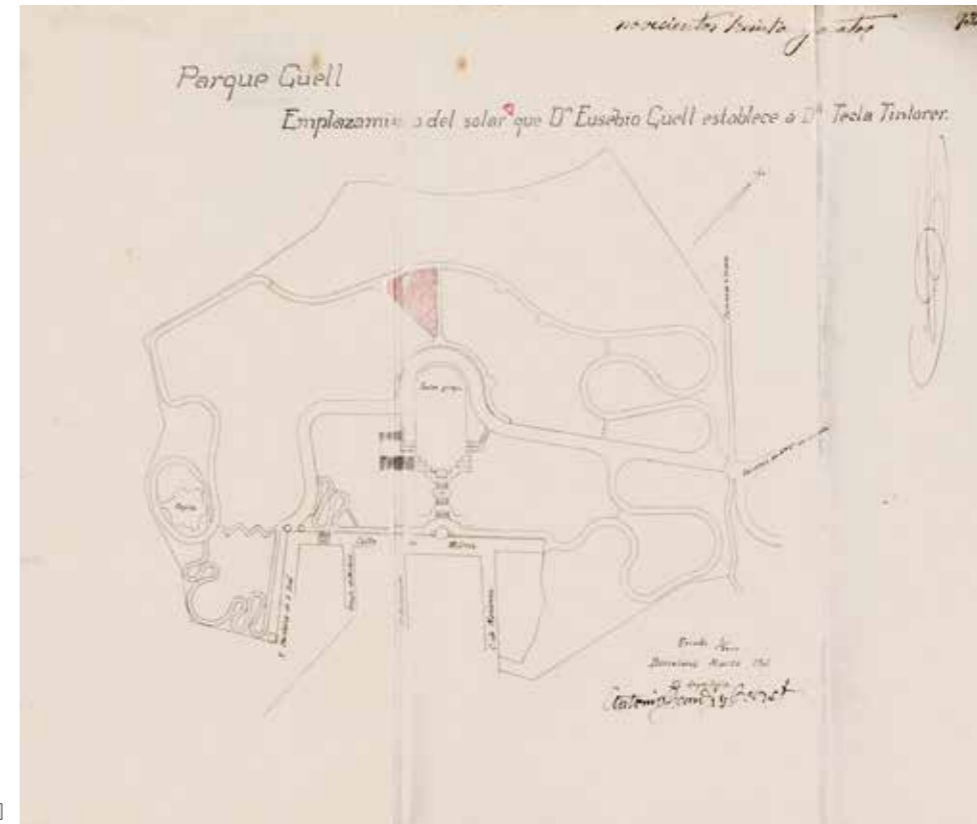
Taula 4. Segregacions efectuades per Eusebi Güell al Park Güell							
Ordre cronològic	Data escriptura	Núm. escriptura	Adquiridor	Núm. finca	Tipus d'alienació	Superfície (m²)	Superfície (pams²)
1	06/05/1901	262	Tecla Tintoré i Serra	6.415	Establiment	1.323,940	35.046,00
2	06/05/1901	263	Dolors Tintoré i Serra	6.416	Establiment	1.323,875	35.044,00
3	24/07/1902	455	Martí Trias i Domènech	6.501	Establiment (terreny C)	1.388,000	36.741,00
				6.502	Establiment (terreny D)	1.348,624	35.699,00
4	14/08/1906	287	Francesc Gaudí i Serra	6.932	Establiment	1.375,080	36.399,79
5	24/10/1906	354	Jaume Ràfols i Mata	6.950	Permuta	948,940	25.119,39
6	08/07/1912	311	Claudi Güell i López	7.241	Donació	7.393,050	195.694,00
7	29/03/1913	186	Antoni Bau i Valls	7.258	Venda	731,600	19.366,00
8	28/07/1913	451	Antoni Bau i Valls	7.274	Venda	541,730	14.339,00

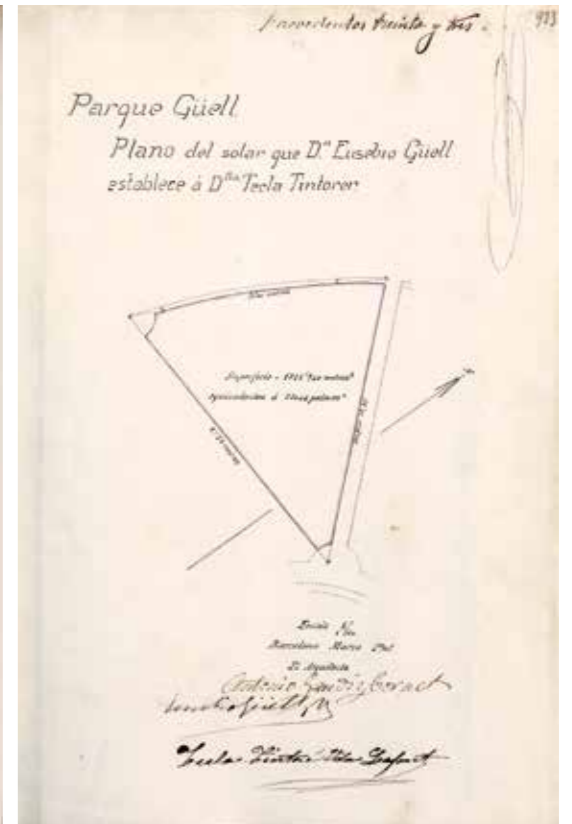
- ▲ [24] Segregacions efectuades per Eusebi Güell, dibuixades sobre el plànol general del Park Güell [19]. Els números en vermell corresponen als números d'ordre cronològic de la taula 4
- [25] Emplaçament del solar que Eusebi Güell estableix a Tecla Tintorer, Antoni Gaudí, març de 1901. AHPB, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1901, v. 2, 01-05-1901/31-08-1901, f. 923r-934r (núm. 1431/27)
- [26] Plànol del solar que Eusebi Güell estableix a Tecla Tintorer, Antoni Gaudí, març de 1901. AHPB, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1901, v. 2, 01-05-1901/31-08-1901, f. 923r-934r (núm. 1431/27)
- [27] Emplaçament del solar que Eusebi Güell estableix a Dolors Tintorer, Antoni Gaudí, març de 1901. AHPB, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1901, v. 2, 01-05-1901/31-08-1901, f. 935r-946r (núm. 1431/27)
- [28] Plànol del solar que Eusebi Güell estableix a Dolors Tintorer, Antoni Gaudí, març de 1901. AHPB, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1901, v. 2, 01-05-1901/31-08-1901, f. 935r-946r (núm. 1431/27)

Les vuit escriptures dels nou solars alienats es van fer davant del notari Manuel Borràs i de Palau. Totes contenen plànols, la majoria inèdits, i és significatiu el fet que, en les cinc primeres—entre el 1901 i el 1906—, els plànols estiguin signats per Antoni Gaudí, mentre que en les tres últimes—entre el 1912 i el 1913— ho estiguin per un mestre d'obres anomenat Josep Graner i Prat. Caldria preguntar-se si aquest fet podia respondre a un deteriorament de la relació entre l'arquitecte i el seu client.

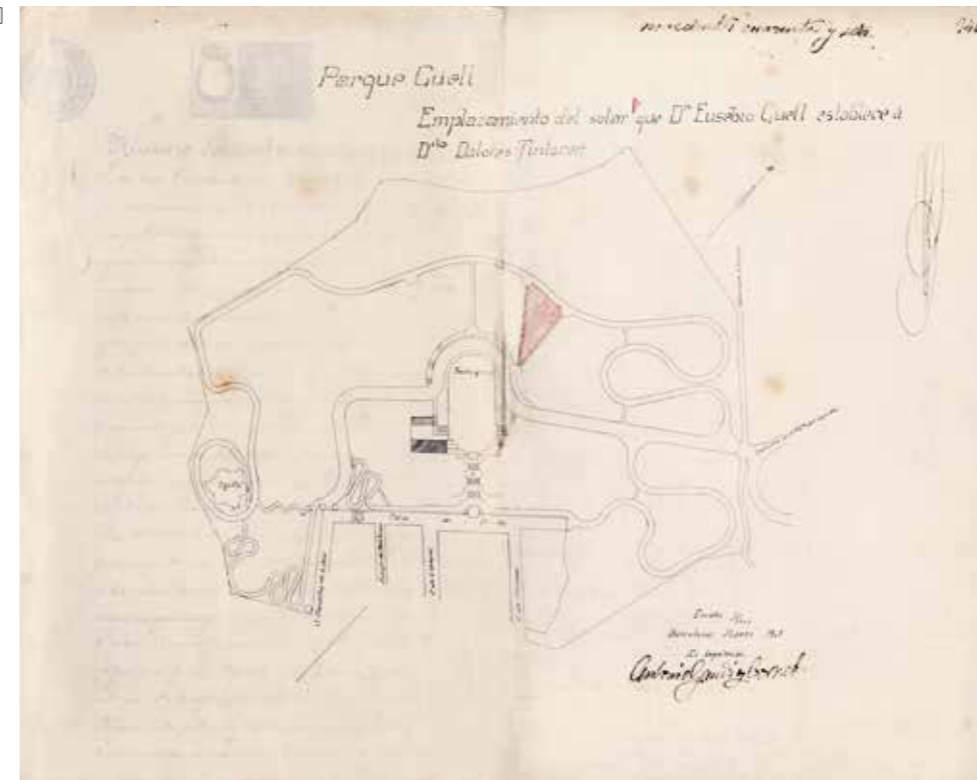
Els dos primers solars es van establir, respectivament, a Tecla i a Dolors Tintoré i Serra el 6 de maig de 1901,⁶¹ i estan situats per sobre de la gran plaça o Teatre Grec. [25] [26] [27] [28]

[25]

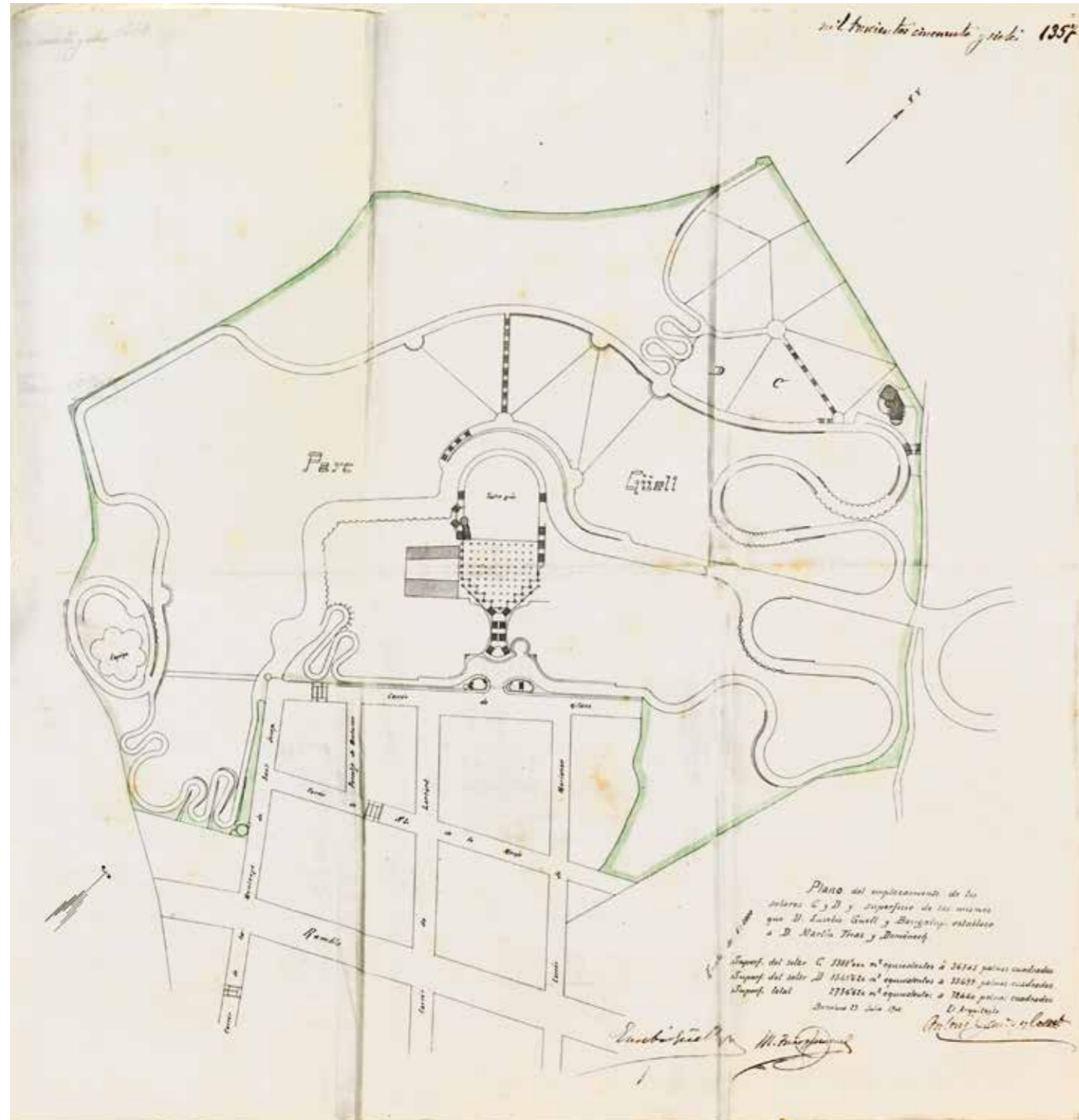
[26]

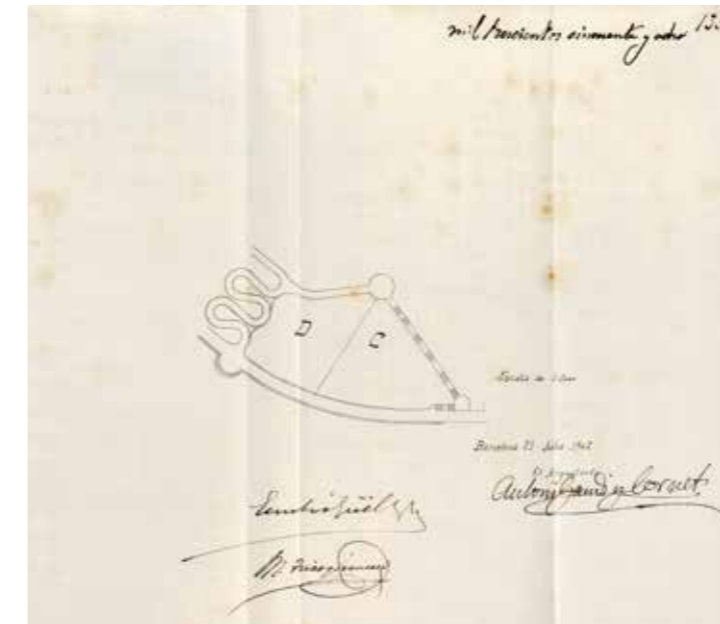
[27]

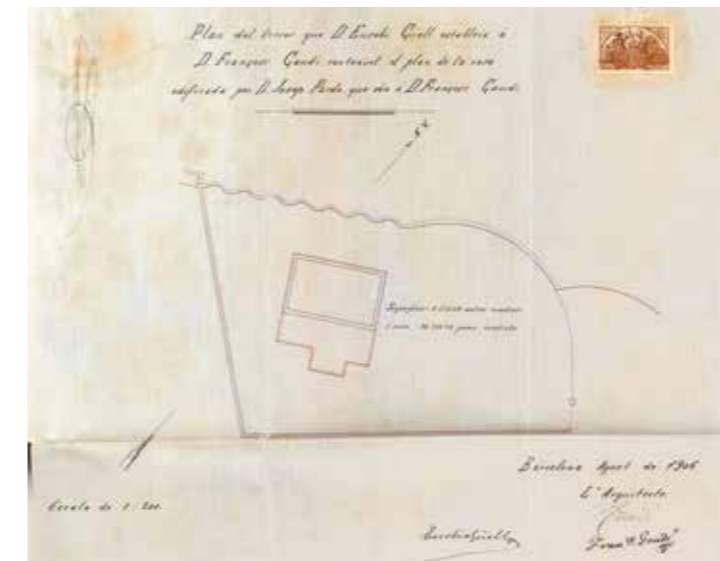
[28]

[29] Emplaçament dels solars C i D que Eusebi Güell estableix a Martí Trias, Antoni Gaudí, 23 de juliol de 1902. AHPB, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1902, v. 2, 01-05-1902/31-08-1902, f. 1345r-1358r (núm. 1431/30)

[30] Plànol dels solars C i D que Eusebi Güell estableix a Martí Trias, Antoni Gaudí, 23 de juliol de 1902. AHPB, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1902, v. 2, 01-05-1902/31-08-1902, f. 1345r-1358r (núm. 1431/30)

[31] Plànol del terreny que Eusebi Güell estableix a Francesc Gaudí, contenint el plànol de la casa edificada per José Pardo i que ven a Francesc Gaudí, 1906. AHPB, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1906, v. 2, 03-05-1906/29-08-1906, f. 1314r-1327r (núm. 1431/42)

Un any més tard, el 24 de juliol de 1902, Güell va establir dos solars contigus a l'advocat Martí Trias i Domènech,⁶² situats a la part alta del parc, i on els Trias es van construir una sola casa. [29] [30]

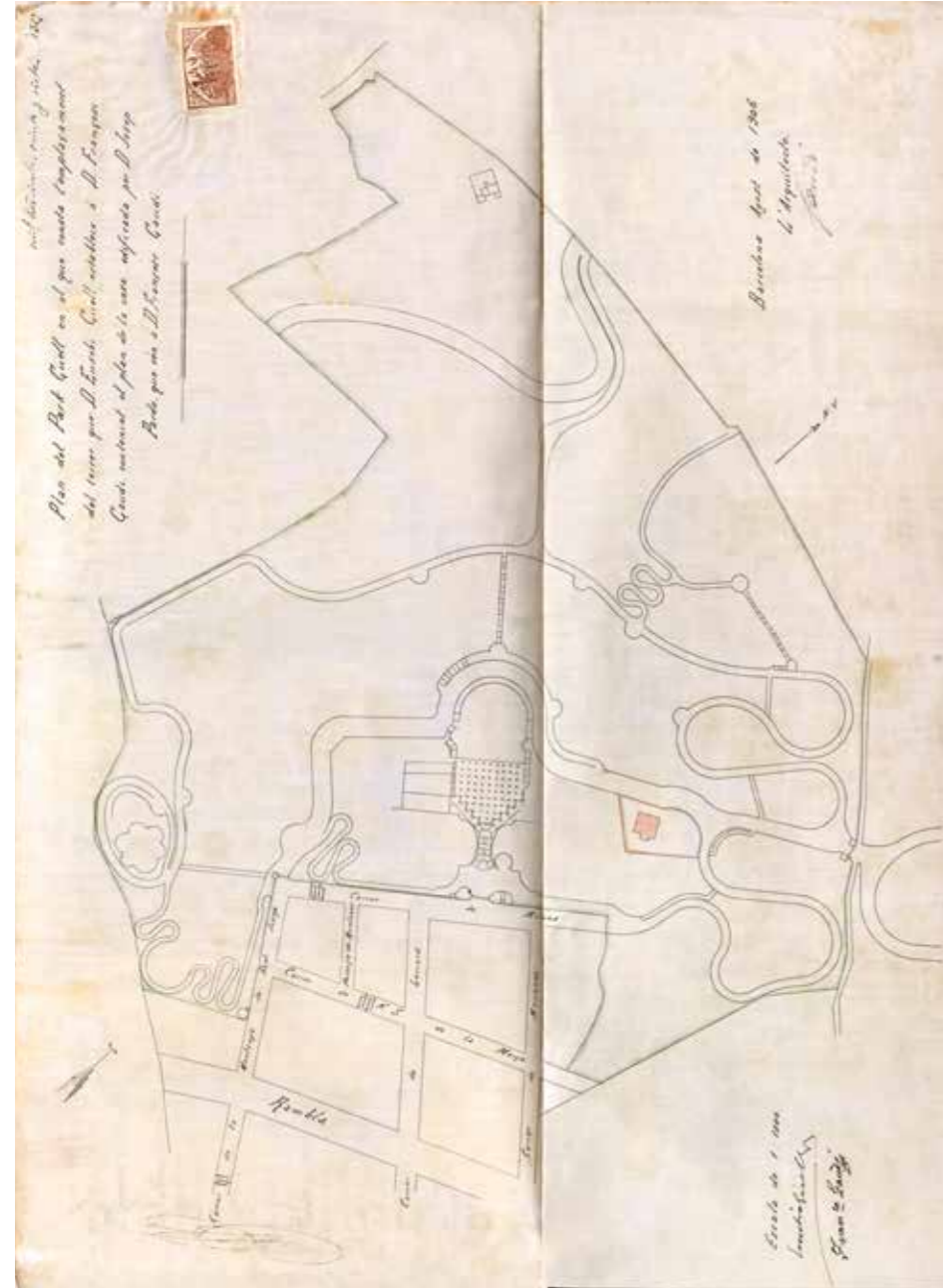
Però probablement, l'establiment més destacat és el que es va fer el 14 d'agost de 1906, a Francesc Gaudí i Serra, pare d'Antoni Gaudí.⁶³ El solar està situat al passeig principal del Park Güell i ja contenia una casa, perquè hi ha una escriptura del mateix dia en què José Pardo Casanovas —constructor del Park Güell fins al 1907— reconeixia rebre 52.380,84 ptes. de Francesc Gaudí per la construcció d'una casa en aquest indret.⁶⁴ Aquí hi va anar a viure Antoni Gaudí amb el seu pare i amb la seva neboda, Rosa Egea i Gaudí, filla de la seva germana Rosa, que havia mort. [31] [32]

El mateix 1906, el 24 d'octubre, Güell va efectuar la permuta a Jaume Ràfols i Mata d'un solar de la zona sud del parc per un solar contigu al límit sud-oest de la part baixa de la finca Muntaner de Dalt,⁶⁵ al costat d'on, alguns mesos abans, el juliol de 1905, Güell havia sol·licitat el permís d'obres per construir la caserna de la Guàrdia Civil. Gaudí va dibuixar els plànols dels dos solars de la permuta. [33] [34]

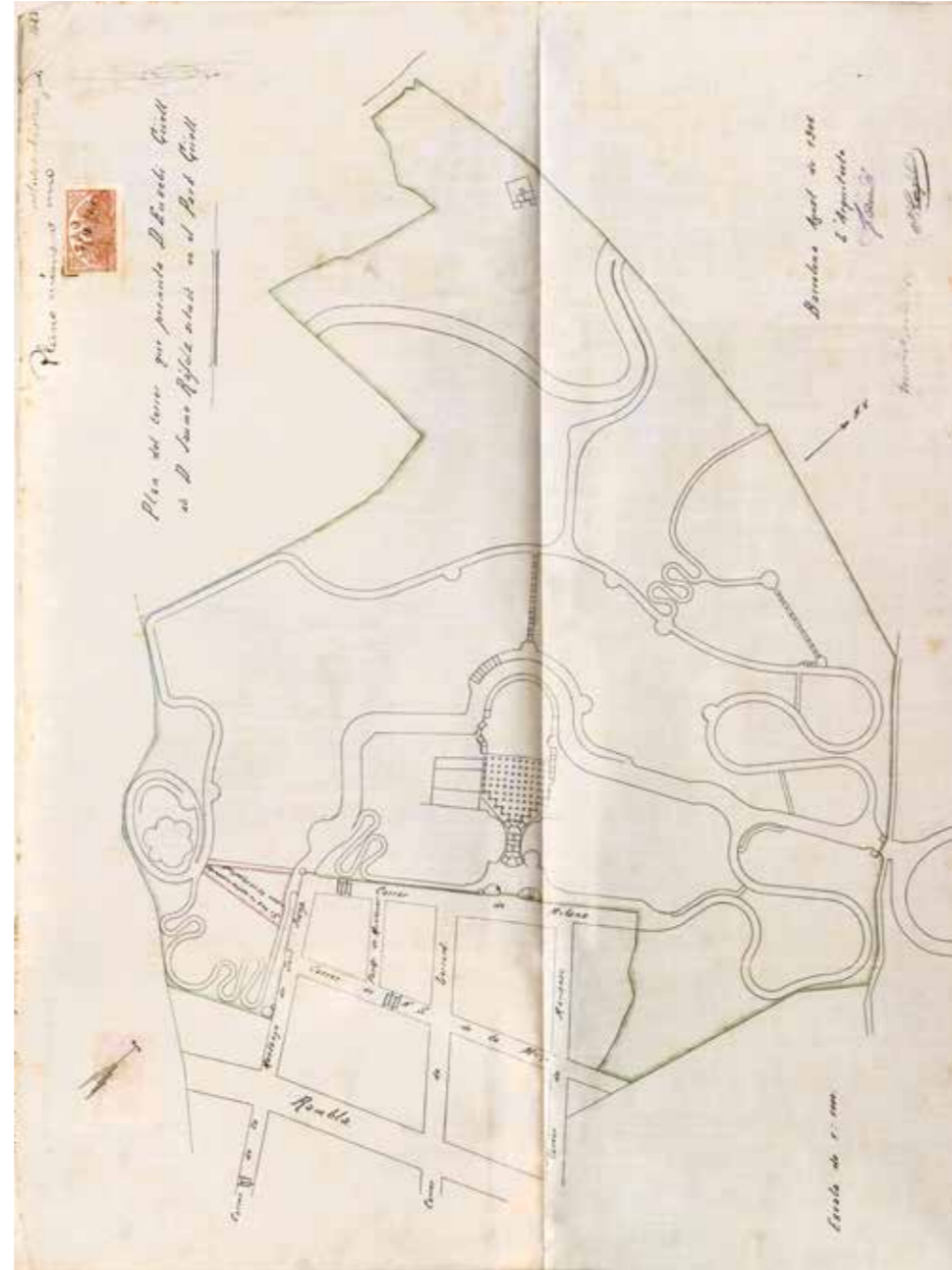
Un sentit molt diferent té la donació que va fer Eusebi Güell, el 8 de juliol de 1912, al seu fill Claudi Güell i López, vescomte de Güell, del solar que contenia l'antiga Casa Larrard, al costat de l'entrada principal del parc.⁶⁶ Eusebi Güell es reservava, però, tant per a ell durant tota la seva vida com per a la seva dona, Isabel López i Bru, en cas que el sobrevisqués i també fins a la seva mort, l'usdefruit de la propietat cedida. Aquesta donació havia de servir a Claudi Güell com a pagament per endavant del que li correspondria dels béns dels seus pares per la legítima i per successió regulada o no per testament. La finca es valorava en 125.000 ptes. i tots els mobles i el parament de la casa també formaven part de la donació. Com hem vist al capítol «Güell i Gaudí. Promotor i arquitecte», Eusebi Güell havia anat adjudicant finques als seus fills, que hi havien instal·lat els seus domicilis. El fet de cedir a Claudi —solter i que vivia amb els pares— l'antiga Casa Larrard ens demostra la voluntat del comte i la seva família de viure amb regularitat al parc. [35]

Les dues últimes alienacions de parcel·les es van fer a títol de venda i a la mateixa persona, Antoni Bau i Valls. Eren dos terrenys contigus que es van vendre el 29 de març de 1913⁶⁷ i el 28 de juliol del mateix any,⁶⁸ respectivament, i que estaven ubicats per sobre de la plaça del parc. En aquest cas, la suma dels dos solars tenia una superfície similar a la de la resta de solars alienats. [36] [37]

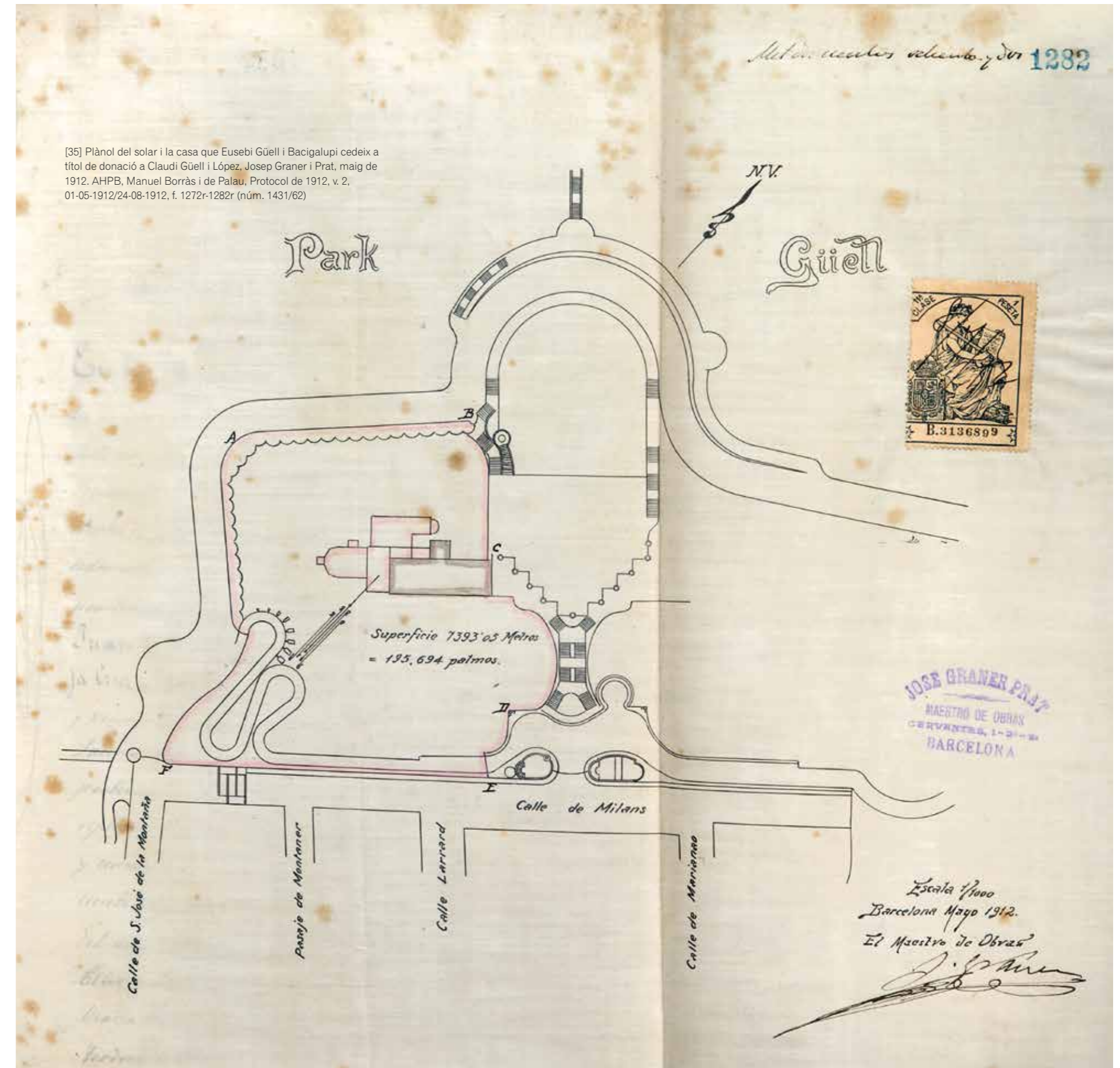
Ja no es van segregar més solars i les obres del Park Güell es van aturar el 1914. El projecte no va donar els resultats que s'esperaven, per les poques parcel·les que s'havien venut o establert i també perquè només s'hi van

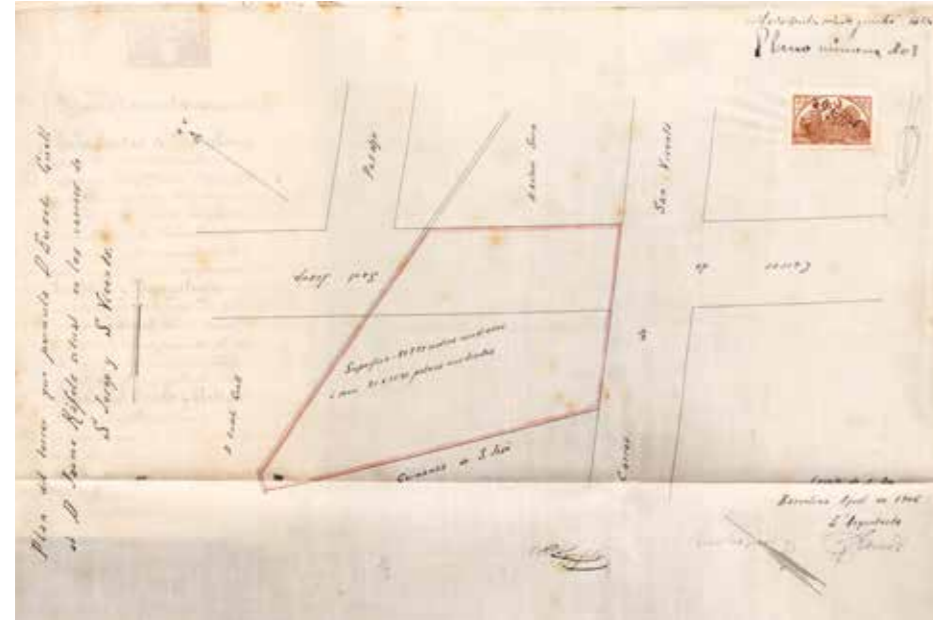
[32] Plànol del Park Güell en què consta l'emplaçament del terreny que Eusebi Güell estableix a Francesc Gaudí, contenint el plànol de la casa edificada per José Pardo i que ven a Francesc Gaudí, 1906. AHPB, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1906, v.2, 03-05-1906/29-08-1906, f. 1314r-1327r (núm. 1431/42)

[33] Plànol del terreny que permuten Eusebi Güell i Jaume Ràfols situat al Park Güell, Antoni Gaudí, agost de 1906. AHPB, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1906, v. 3, 17-09-1906/31-12-1906, f. 1613r-1324r (núm. 1431/43)

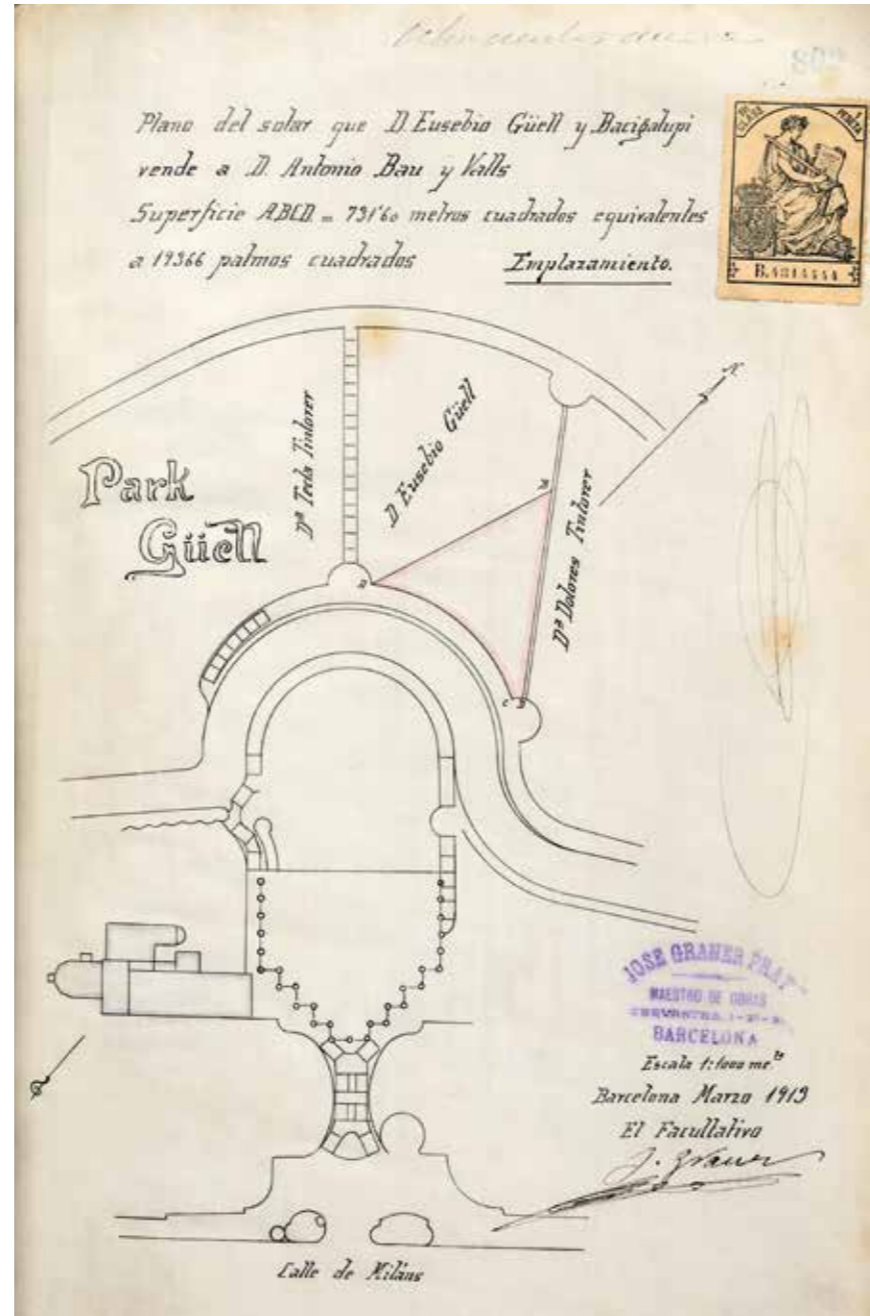
[35] Plànol del solar i la casa que Eusebi Güell i Bacigalupi cedeix a títol de donació a Claudi Güell i López, Josep Graner i Prat, maig de 1912. AHPB, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1912, v. 2, 01-05-1912/24-08-1912, f. 1272r-1282r (núm. 1431/62)

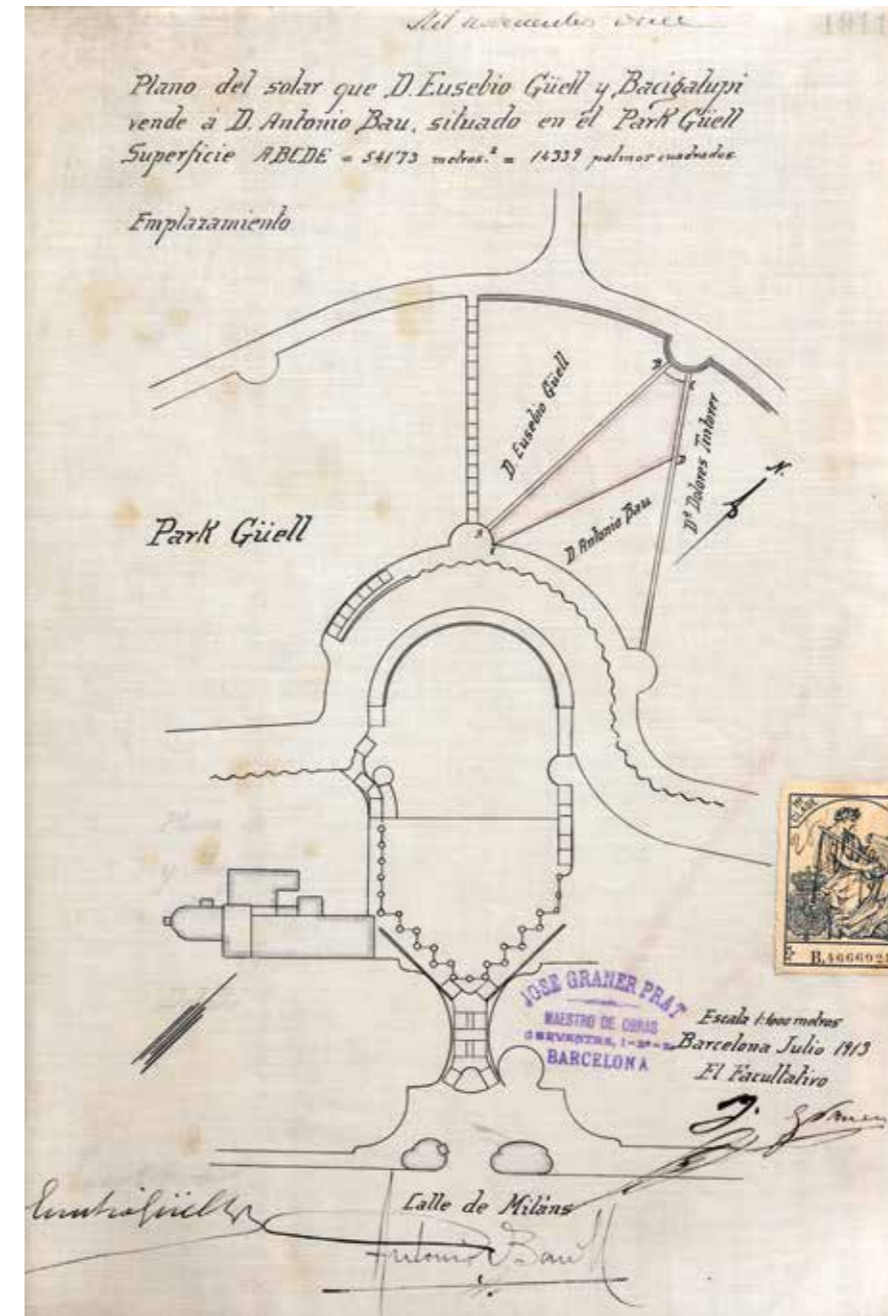
[34] Plànol del terreny que permuten Eusebi Güell i Jaume Ràfols situat als carrers de Sant Josep i Sant Vicenç, Antoni Gaudí, agost de 1906. AHPB, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1906, v. 3, 17-09-1906/31-12-1906, f. 1613r-1324r (núm. 1431/43)

construir dues cases de les seixanta que es preveien, la dels Gaudí i la dels Trias. I no solament no es van alienar més terrenys, sinó que, a més a més, Eusebi Güell va recuperar els dos primers, segregats el 1901. El 25 de juny de 1914 va comprar el solar que havia establert a Dolors Tintoré i Serra, a la seva filla Eulàlia Bertran i Tintoré⁶⁹ i el 7 de juny de 1915, el que havia establert a Tecla Tintoré i Serra.⁷⁰

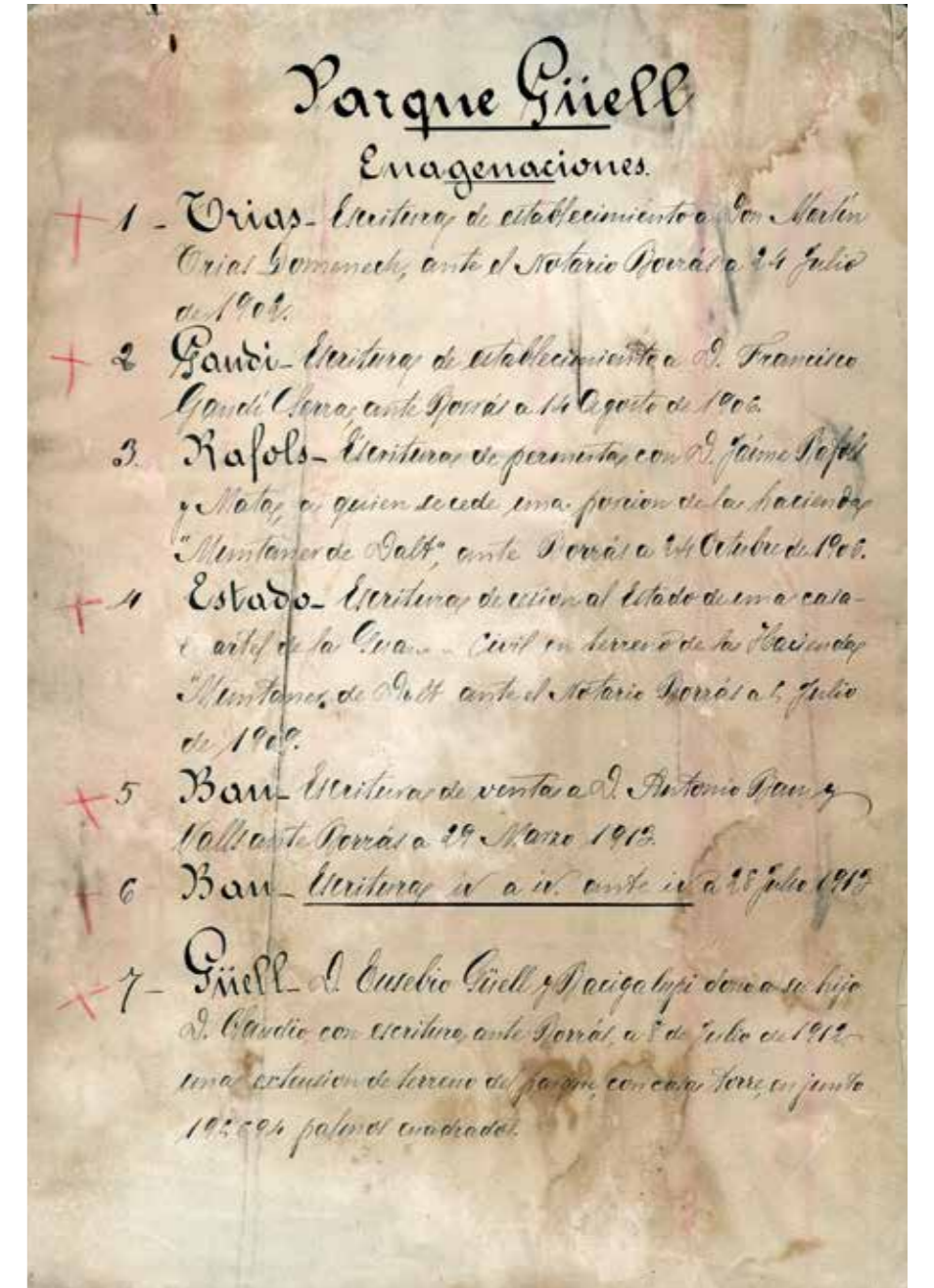
La situació legal en què es trobaven les adjudicacions dels solars del parc en les dates en què estava en discussió la viabilitat de la urbanització ens l'aporta un document, inèdit fins ara, trobat a l'Arxiu Nacional de Catalunya, al Fons Comillas-Güell, on es llisten les escriptures de les diferents alienacions del Park Güell.⁷¹ Es pot deduir que és un document posterior al 7 de juny de 1915, perquè no apareixen els solars establerts a Tecla i Dolors Tintoré, ja readquirits per Güell en aquestes dates. Una altra cosa curiosa és que a la llista apareix la caserna de la Guàrdia Civil cedida a l'Estat, tot i no estar situada dins del recinte del parc. Això pot donar una idea que, tot i que Güell considerava molt important que hi hagués un servei de vigilància al barri, va construir la caserna fonamentalment amb l'objectiu de vigilar el Park Güell.

[36] Plànol del solar que Eusebi Güell ven a Antoni Bau, Josep Graner i Prat, març de 1913. AHPB, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1913, v. 1, 02-01-1913/31-03-1913, f. 797r-810r (núm. 1431/64)

[37] Plànol del solar que Eusebi Güell ven a Antoni Bau, Josep Graner i Prat, juliol de 1913. AHPB, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1913, v. 3, 01-07-1913/31-10-1913, f. 1899r-1912r (núm. 1431/66)

Alienacions del Park Güell. Document del Fons Llinatge Güell, Comtes de Güell i Marquesos de Comillas. ANC

Les regles per formar part de la comunitat

Eusebi Güell, com a promotor de la urbanització, va deixar molt clares les condicions per a l'adquisició i l'edificació dels solars. Segons les notes de Julián Bardier Pardo, Gaudí va participar també en la redacció d'aquesta normativa: «Existían unas Bases que redactaron los Sres. Güell y Gaudí, el primero como estableiente, en las que figuraban varias condiciones a las que tenían que sujetarse los compradores de los solares, a fin de que ningún propietario pudiera perjudicar al vecino».⁷²

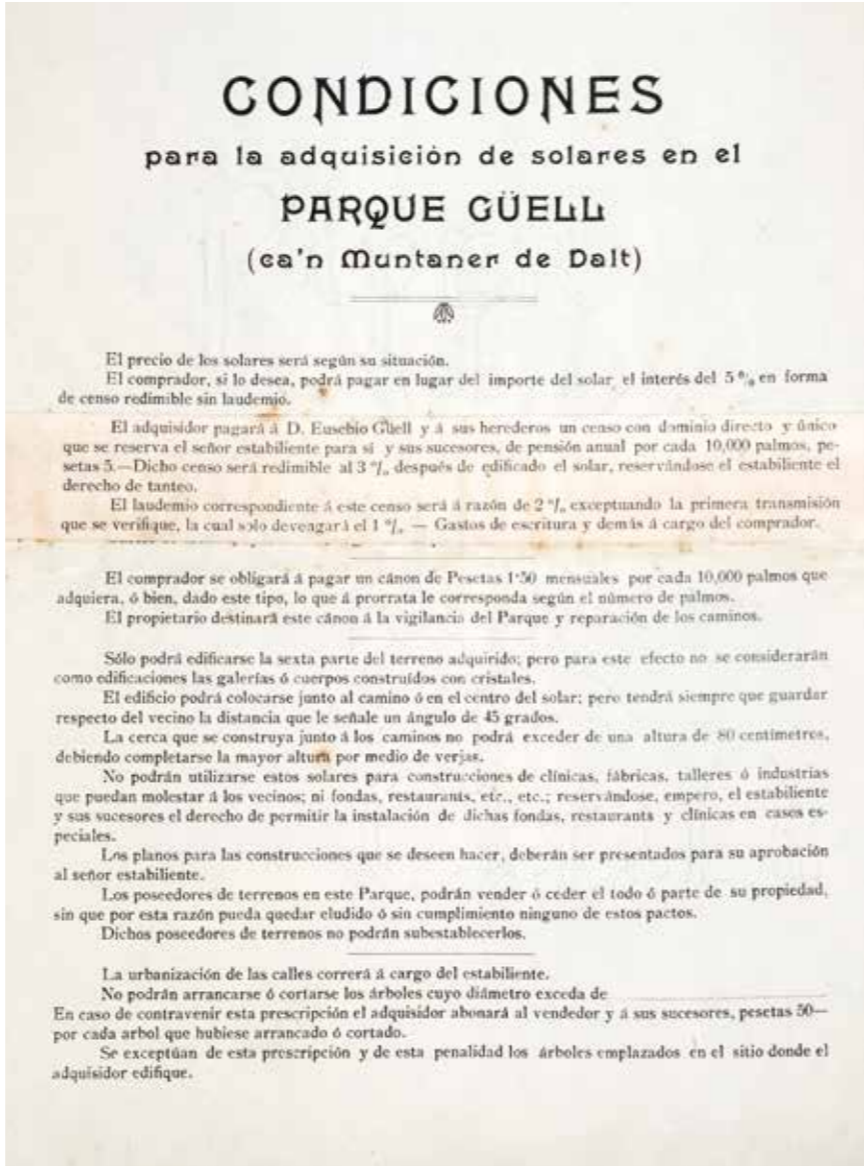
Aquestes pautes de compliment obligatori van ser publicades en un document imprès que es titula *Condiciones para la adquisición de solares en el Parque Güell (ca'n Muntaner de Dalt)* i del qual es conserven diversos exemplars.⁷³ El fet que al títol d'aquest document només aparegui Can Muntaner de Dalt i no Can Coll i Pujol pot voler dir dues coses: que el full es va imprimir abans que Güell comprés Can Coll i Pujol el 1902, o bé que la divisió en solars només fos pensada per a la part del Park Güell que pertanyia a Can Muntaner de Dalt, que ja hem dit que correspon al vessant sud-est de la muntanya —més assolellat i amb vistes a la ciutat i el mar.

D'altra banda, al Fons Comillas-Güell de l'Arxiu Nacional de Catalunya, juntament amb diversos fulls impresos de condicions, s'han trobat diversos documents manuscrits, amb una capçalera estampada amb el nom d'Eusebi Güell, que són esborranys d'aquestes bases o condicions.⁷⁴ Un d'ells porta per títol *Copia de las bases entregadas al Sr. Bertran y Rubio*, que era el marit de Dolors Tintoré i Serra,⁷⁵ títol que evidència que aquestes normes s'entregaven als potencials adquiridors de terrenys.

No deixarem de banda aquests documents, però, amb vista a explicar les condicions per a l'adquisició i l'edificació dels solars, ens basarem sobretot en les vuit escriptures dels nou solars alienats —recordem que n'hi ha vuit i no nou, perquè dos dels solars es van establir de cop, amb una mateixa escriptura, a Martí Trias i Domènech. Les escriptures permeten saber del cert quines condicions o pactes es van imposar realment en cada alienació, a qui es van imposar i en quina data. Cal dir que, a grans trets, coincideixen amb les del full imprès, però en aquest full estan molt més resumides i, a més a més, n'apareix alguna que no es va arribar a aplicar en cap de les alienacions.

Tant al full imprès de les condicions com a les escriptures es fa referència a un cànon que l'adquiridor havia de pagar mensualment. La quantitat fixada per a aquest cànon era d'1,50 ptes. per cada 10.000 pams quadrats —uns 377,8 m²—, i així es va aplicar a totes les escriptures, proporcionalment a la superfície adquirida. Aquests diners estaven destinats a establir i pagar els serveis de vigilància diürna i nocturna del parc, i a la conservació dels murs, els camins, els passejos, els viaductes, l'arbrat de les vies i altres obres

de caràcter general i comú. A les escriptures, excepte a les dues primeres del 1901, hi ha diversos —i complexos— pactes que fan referència a la vigilància i la conservació general del parc i, entre altres coses, s'especifica que per a aquestes tasques es destinaria un mínim de dues persones.

Condicions per a l'adquisició de solars al Park Güell. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona: Q101, Urbanització i reforma, exp. 232/19, del 1921

L'adquisició de solars

Segons consta als esborranys de l'Arxiu Nacional i al full imprès de condicions, el preu dels solars depenia de la seva situació, i Güell oferia diferents opcions per a la seva adquisició. Es podien comprar pagant la totalitat del seu import, però també es podien adquirir a títol d'establiment de dues maneres diferents: pagant un interès d'un 5 % anual en forma de cens redimible sense lluïsmes, o bé satisfent anualment la quantitat de 5 ptes. per cada 10.000 pams quadrats en forma de cens redimible al 3 % —redimible després d'haver-se edificat el solar—, amb lluïsmes i dret de tanteig per part de Güell.

En aquest cas, el lluïsmes era un percentatge que Güell tenia dret a percebre en cada transmissió de la finca establerta i que, segons aquestes condicions, es fixava en un 1 % per a la primera transmissió i un 2 % per a les següents. I el tanteig —també anomenat *fadiga*— era el dret d'adquisició preferent que tenia Güell en cas que la finca s'alienés a un tercer, pel mateix preu acordat amb aquest tercer.

Analitzant les quatre escriptures dels cinc solars cedits en emfiteusi, es pot veure que, en els tres primers establiments, es va optar per la segona opció de les dues exposades, però amb algunes diferències. I el quart, a Francesc Gaudí, era un cas especial, com es veurà tot seguit.

En els tres primers—els de Tecla i Dolors Tintoré i el dels dos solars de Martí Trias— s'obligava a pagar un cens anual de 5 ptes. per cada 10.000 pams quadrats, és a dir, unes 18 ptes. per cada solar, ja que tenien dimensions molt semblants. Aquesta quantitat representava el 3 % d'una altra quantitat anomenada capital —unes 600 ptes. per solar. El valor total del solar era la suma d'aquest capital i de la quantitat que es pagava en concepte d'entrada en el moment de formalitzar l'escriptura —15.000 ptes. en el cas de Tecla i de Dolors Tintoré i unes 27.000 i 26.000 ptes. per a cada solar de Martí Trias. Segons els contractes d'establiment, per a Tecla i Dolors Tintoré, el cens era irredimible, mentre que Martí Trias el podia redimir pagant d'un sol cop l'import corresponent al capital, sempre que s'hagués edificat als solars. En els tres casos, Güell mantenia els drets de lluïsmes i tanteig.

En canvi, l'establiment a Francesc Gaudí era més avantatjós per a l'adquiridor. No es va pagar cap entrada, per la qual cosa el capital coincidia amb el valor total del solar. Una altra diferència és que el cens anual que es pagava no era del 3 % del capital, sinó del 2 % —564,20 ptes. En aquest cas, tot i ser el 2 % del capital, el cens era més alt i no corresponia a les 5 ptes.

per cada 10.000 pams quadrats dels altres solars, ja que aquest percentatge s'aplicava sobre una quantitat molt més alta, perquè no s'havia pagat entrada. Respecte al percentatge del cens, en l'escriptura s'especifica que, si el solar establert passava a mans d'Antoni Gaudí o de la seva neboda, Rosa Egea i Gaudí, ells havien de seguir pagant el 2 %, però si el solar es traspassava, pel títol que fos, a una persona diferent d'aquestes dues, s'hauria de satisfer anualment un 3 % del capital. Aquest cens també era redimible pagant l'import corresponent al capital, un cop s'hagués edificat al solar, i en aquest cas, Eusebi Güell també mantenia els drets de lluïsmes i tanteig. [Taula 5]

Taula 5. Condicions d'adquisició dels solars establerts al Park Güell							
Data escriptura	Adquiridor	Superfície (m²)	Superfície (pams²)	Cens o pensió anual (ptes.)	Capital (ptes.)	Entrada (ptes.)	Valor (entr. + capital) (ptes.)
06/05/1901	Tecla Tintoré i Serra	1.323,940	35.046,00	17,50 (3% capital)	583,33	15.000,00	15.583,33
06/05/1901	Dolors Tintoré i Serra	1.323,875	35.044,00	17,50 (3% capital)	583,33	15.000,00	15.583,33
24/07/1902	Martí Trias i Domènech	1.388,000	36.741,00	18,37 (3% capital)	612,33	26.943,42	27.555,75
		1.348,624	35.699,00	17,84 (3% capital)	594,67	26.179,58	26.774,25
14/08/1906	Francesc Gaudí i Serra	1.375,080	36.399,79	564,20 (2% capital)	28.210,00	0,00	28.210,00

La resta d'alienacions —efectuades entre el 1906 i el 1913— van ser una permuta, una donació i dues vendes. En la permuta i la donació, tot i que l'operació no va comportar una transacció econòmica, els documents d'escriptura permeten saber el valor donat als solars. En les dues vendes, el valor correspon al preu de la transacció. Només en aquests dos últims casos, es mantienien els drets de lluïsmes i tanteig en cas d'alienació dels terrenys. [Taula 6]

Taula 6. Valoració dels solars permutats, donats o venuts al Park Güell

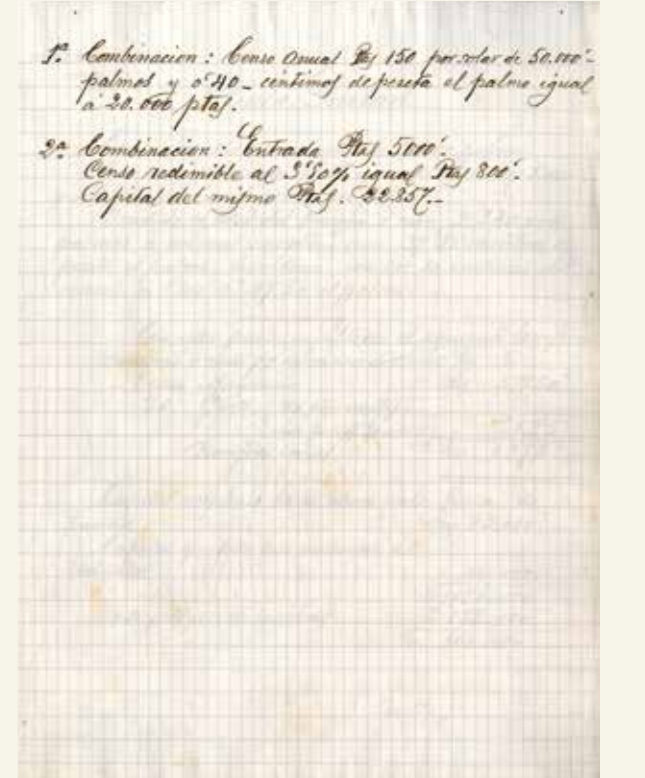
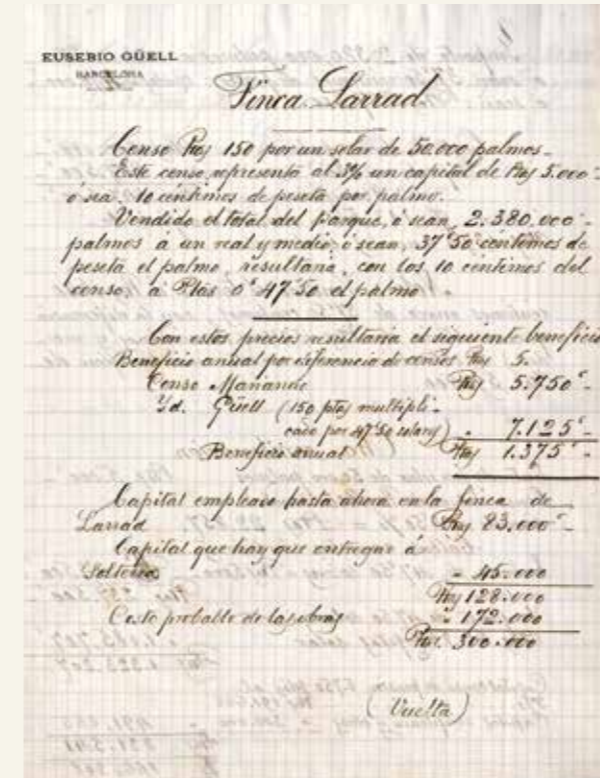
Data escriptura	Adquiridor	Tipus d'alienació	Superfície (m²)	Superfície (pams²)	Valor (ptes.)
24/10/1906	Jaume Ráfols i Mata	Permuta	948,94	25.119,39	5.023,88
08/07/1912	Claudi Güell i López	Donació	7.393,05	195.694,00	125.000,00
29/03/1913	Antoni Bau i Valls	Venda	731,60	19.366,00	24.207,50
28/07/1913	Antoni Bau i Valls	Venda	541,73	14.339,00	7.500,00

Segons els preus o valors dels terrenys i les seves superfícies, es pot calcular el valor del metre quadrat dels solars que es van alienar al Park Güell. Deixant al marge la donació a Claudi Güell i López, que incloïa la casa pairal i el seu terreny, es pot resumir que el preu va oscil·lar aproximadament entre les 5 i les 25 ptes. el metre quadrat.⁷⁶ [Taula 7]

Volem acabar aquest apartat comentant un document trobat al Fons Comillas-Güell de l'Arxiu Nacional de Catalunya.⁷⁷ Es tracta d'un manuscrit, un esberrany, amb la capçalera impresa amb el nom d'Eusebi Güell i sense data. Conté diferents càlculs sobre els beneficis que s'obtidrien amb l'alienació dels solars del parc, basant-se en dues combinacions diferents d'establiments, amb preus diferents per als censos i subjectes o no al pagament d'una quantitat en concepte d'entrada. Es té en compte el capital invertit fins al moment, el cost probable de les obres i el cens que s'havia de pagar al marquès de Mariano. És curiós que els càlculs estan fets per a 47,5 solars de 50.000 pams quadrats, i això indica que aquest esberrany deu ser d'una data molt prematura, abans que es decidís la divisió del parc en uns 60 solars de 35.000 pams quadrats. Aquest document fa palès que el Park Güell, com a negoci immobiliari que era, havia de produir beneficis.

Taula 7. Valoració dels solars segregats al Park Güell

Data escriptura	Adquiridor	Tipus d'alienació	Superfície (m²)	Superfície (pams²)	Valor (ptes.)	Valor (ptes.) /Sup. (pam²)	Valor (ptes.) /Sup. (m²)
06/05/1901	Tecla Tintoré i Serra	Establiment	1.323,940	35.046,00	15.583,33	0,44	11,77
06/05/1901	Dolors Tintoré i Serra	Establiment	1.323,875	35.044,00	15.583,33	0,44	11,77
24/07/1902	Martí Trias i Domènech	Establiment (terreny C)	1.388,000	36.741,00	27.555,75	0,75	19,85
		Establiment (terreny D)	1.348,624	35.699,00	26.774,25	0,75	19,85
14/08/1906	Francesc Gaudí i Serra	Establiment	1.375,080	36.399,79	28.210,00	0,78	20,52
24/10/1906	Jaume Ráfols i Mata	Permuta	948,940	25.119,39	5.023,88	0,20	5,29
08/07/1912	Claudi Güell i López	Donació	7.393,050	195.694,00	125.000,00	0,64	16,91
29/03/1913	Antoni Bau i Valls	Venda	731,600	19.366,00	24.207,50	1,25	33,09
28/07/1913	Antoni Bau i Valls	Venda	541,730	14.339,00	7.500,00	0,52	13,84

Càlculs sobre els beneficis que es poden obtenir per les segregacions de solars del Park Güell, 1899. Fons Llinatge Güell, Comtes de Güell i Marquesos de Comillas. ANC

L'edificació de solars

Pel que fa a les condicions o pactes referents a l'edificació dels solars, es podrien resumir com mostrem a continuació, tenint en compte que els dos primers pactes descriuen més aviat unes normes prèvies a l'edificació:

1. **Solars edificables i condicions:** per tal que l'heretat «Muntaner de Dal» conservi perpètuament el caràcter de parc urbanitzat,⁷⁸ responent a les finalitats de bellesa, esbarjo, higiene i salubritat:⁷⁹
  - 1.a. No es podran destinar mai a solars edificables més que els destinats a aquest efecte, segons el projecte i plànols formulats per l'arquitecte Antoni Gaudí, conservant sempre la resta dels terrenys per a camins, places, passejos, viaductes, ponts, grutes i altres serveis d'ornament, utilitat, higiene i esbarjo comuns als diferents solars.
  - 1.b. Els solars edificables s'hauran de subjectar a les limitacions i condicions amb què podran edificar-se, de manera que aquestes condicions i limitacions tinguin el caràcter i força d'unes ordenances que emanen de l'autoritat.
2. **Obligació de construir:** l'adquiridor haurà de millorar el terreny en el termini d'un any des de l'adquisició del solar, construint-hi un o més edificis, i dedicant a jardí, cultiu o bosc la part no edificada.⁸⁰
3. **Superfície edificable:** només es podrà edificar la sisena part del terreny adquirit, tenint en compte que, a aquest efecte, no es consideraran com a edificacions les galeries o els cossos construïts amb vidre, les glorietses, els umbracles i els hivernacles. Tot això per tal que en tot moment hi hagi una superfície considerable de bosc, cultiu o jardí.
4. **Obres d'explicació:** totes les obres d'explicació que s'hagin de fer al terreny, tant en la sisena part edificable com en les cinc sisenes parts restants destinades a jardí, cultiu o bosc, aniran a càrrec de l'adquiridor.
5. **Emplaçament de l'edifici:** per tal que la situació i alçada d'unes construccions no perjudiqui a les altres del parc, l'edifici podrà col·locar-se tocant al camí o al centre del solar, però sempre haurà de guardar respecte del veí la distància que marqui un angle de 45°, deixant una zona sense

edificar d'una amplada mínima de 3 m, a no ser que aquest perímetre limiti amb un camí o plaça. Les restriccions anteriors no afecten els acabaments o coronaments dels edificis, els cossos construïts amb vidre, les galeries, les glorietses i els umbracles o hivernacles.

6. **Alçada de les tanques:** les tanques que es construeixen en els perímetres del solar, en la part en què excedeixen de 80 cm, només podran ser amb reixes, filferro espinós o vegetació. Els pilars per sostenir les reixes i altres tanques d'aïllament podran tenir més alçada que la indicada, sempre que no superin els 2,80 m.⁸¹
7. **Usos:** els solars no es podran destinar, sota cap pretext, a fàbriques, tallers, forns de rajoleria o de coure pa, ferreries, hospitals, clíniques, sanatoris, hotels, fondes, restaurants, allotjaments, cafès, xocolateries, berenadors, botigues, dipòsits de drogues o matèries explosives, magatzems, ni en general a l'exercici de cap indústria, ofici o professió que perjudiqui o incomodi als propietaris del parc o que no corresponguin al caràcter de la urbanització.⁸²
8. **Arbres existents:** no es podran tallar ni arrencar els arbres dels solars que, a l'alçada d'1,5 m, tinguin un diàmetre de 15 cm o més. En cas de fer-ho, l'adquiridor haurà de pagar la quantitat de 50 ptes. per cada arbre arrencat o tallat. S'exceptuen els arbres emplaçats al lloc on l'adquiridor edifiqui.

Al full imprès apareix una condició que obliga l'adquiridor a presentar a l'establient —Güell i els seus successors— els plànols de les construccions que desitgi fer, per a la seva aprovació, però aquesta norma no apareix en cap de les vuit escriptures d'alienació dels solars; per tant, podríem dir que no es va aplicar mai. De la mateixa manera, s'especifica que la urbanització dels carrers correrà a càrrec de l'establient; això no apareix a les escriptures, tot i que es pot sobreentendre que la urbanització dels carrers no anava a càrrec dels adquiridors, perquè estaven fora dels límits dels solars.

Dues cases, Güell, Gaudí i Trias

Al Park Güell només es van construir dues cases de les 60 previstes: la que va comprar el pare d'Antoni Gaudí i la que es va fer construir Martí Trias i Domènech. Podem afirmar amb seguretat que la primera en construir-se va ser la casa ocupada pels Gaudí. A les dues fotografies que presentem, amb un punt de vista molt semblant, es poden apreciar en primer terme els dos pavellons de l'entrada principal del Park Güell i, mentre que a la primera apareix la casa dels Gaudí a la dreta i la dels Trias a l'esquerra, més amunt, a la segona es pot veure la dels Gaudí però no la dels Trias.

La casa on van viure els Gaudí ja estava construïda quan Francesc Gaudí va adquirir el solar el 14 d'agost de 1906, ja que hi ha una escriptura del mateix dia en què José Pardo Casanovas reconeixia rebre diners de Francesc Gaudí com a pagament per la seva construcció.⁸³ Però, com era habitual, la construcció es va fer sense la llicència d'obres pertinent. Segons consta a l'expedient de permís a José Pardo per construir un «edifici xalet» al Park Güell,⁸⁴ la sol·licitud pel permís d'obres a l'Ajuntament va ser presentada l'11 de maig de 1906, i no va ser concedida fins al 17 de gener de 1907 —a falta del pagament de les taxes corresponents, que es van satisfer el 28 de febrer de 1907. L'expedient inclou tres plànols signats per Antoni Gaudí, amb data d'octubre del 1905. Se sap, però, que el projecte d'aquesta casa és de Francesc Berenguer, com indica Ràfols el 1918 en un article monogràfic sobre aquest gran col·laborador i amic de Gaudí.⁸⁵ Berenguer no tenia el títol d'arquitecte perquè no havia acabat la carrera d'arquitectura i per tant no podia signar els plànols, per això els va signar Gaudí. [38] [39] [40]

Segons les notes de Julián Bardier Pardo,⁸⁶ Antoni Gaudí havia fet un projecte anterior d'una casa en aquest solar, perquè Güell en pagués la construcció i es posés a la venda. José Pardo i Julián Bardier van fer el replanteig de l'obra, però Güell finalment va desistir de continuar-la. Aleshores, Pardo i Bardier van decidir emprendre l'obra pel seu compte, per veure si aconseguien vendre la casa, i després edificar-ne més. Van demanar a Francesc Berenguer que en dibuixés els plànols, i van fer l'obra amb molta cura i utilitzant bons materials, perquè servís de model per a les posteriors cases que es construïssin —per això sempre s'ha dit que aquesta era la casa mostra del Park Güell. Van passar dos anys sense que es vengués,⁸⁷ i va ser llavors quan Gaudí els va proposar comprar-la amb els estalvis del seu pare, per veure si, vivint a la muntanya, podia allargar-li la vida uns anys més. Això no va ser així, perquè Francesc Gaudí va morir —el 29 d'octubre de 1906— al cap de poc d'haver-se instal·lat a la casa.

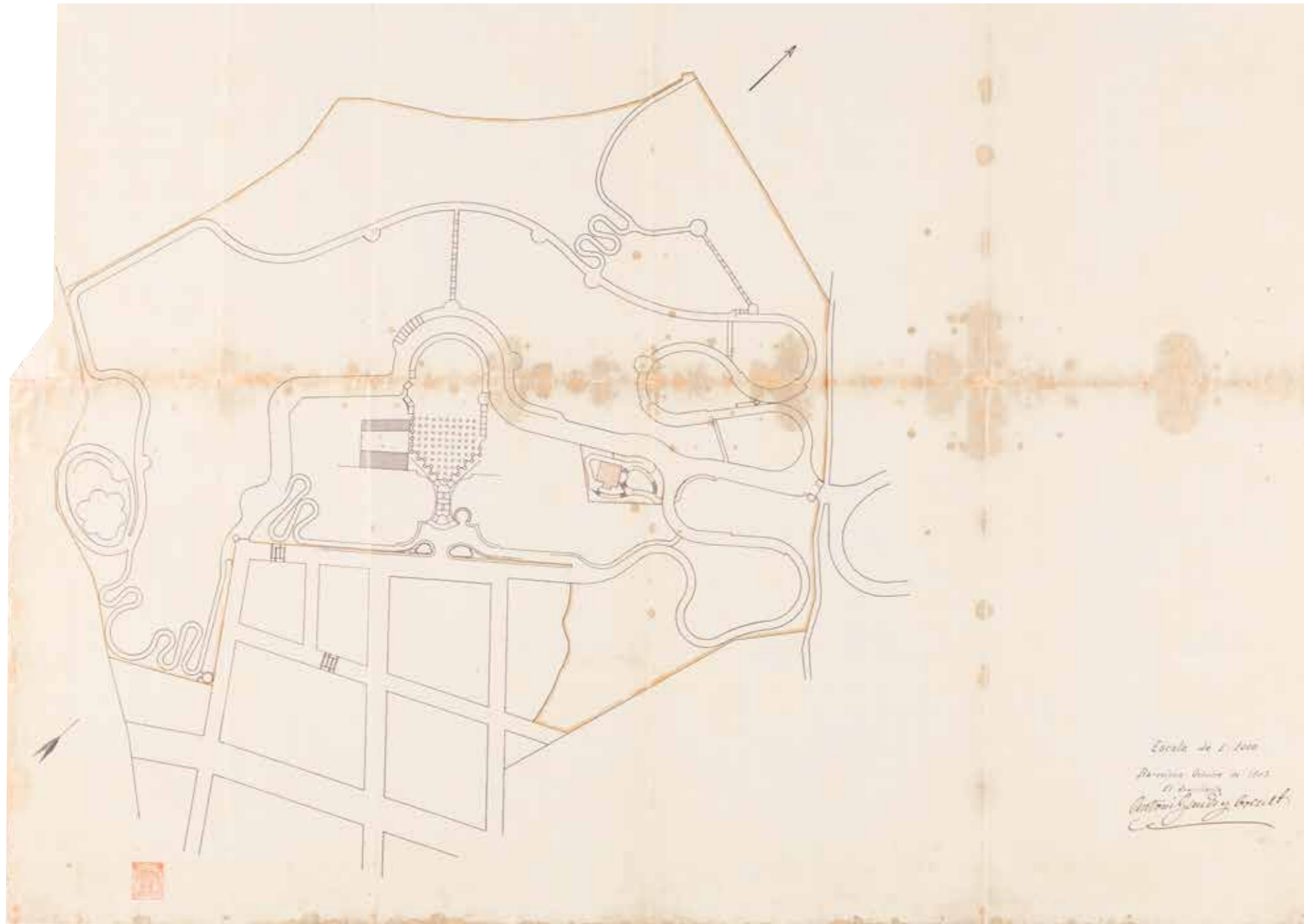
Cal afegir que la construcció de la casa es va fer amb l'autorització d'Eusebi Güell, segons consta a l'escriptura esmentada del 14 d'agost de 1906 de

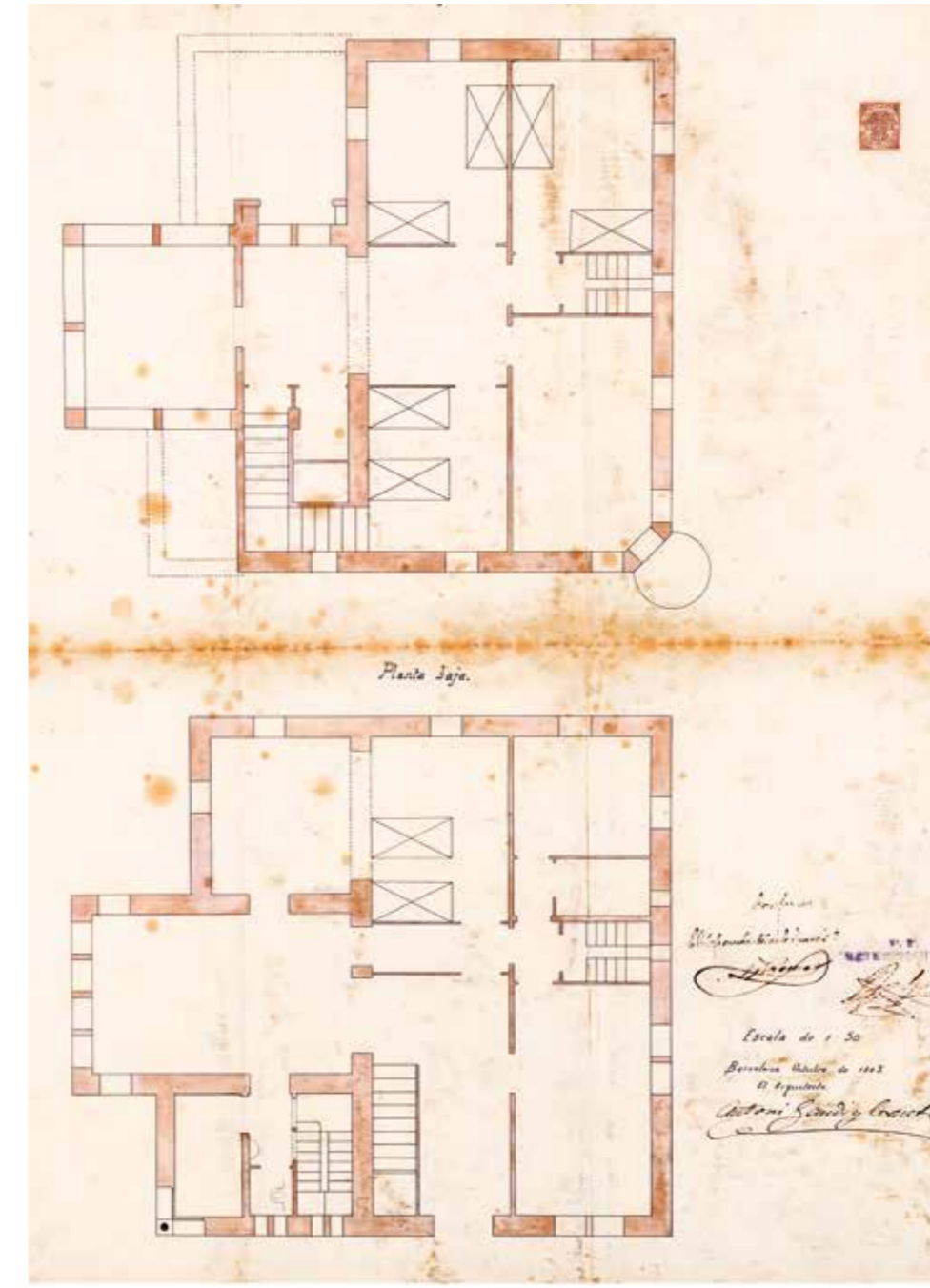
Vista del Park Güell el 1907, en què es poden veure les dues cases construïdes, la dels Gaudí i la dels Trias, i on també es veu la Sala Hipòstila. Col·lecció Juan José Lahuerta

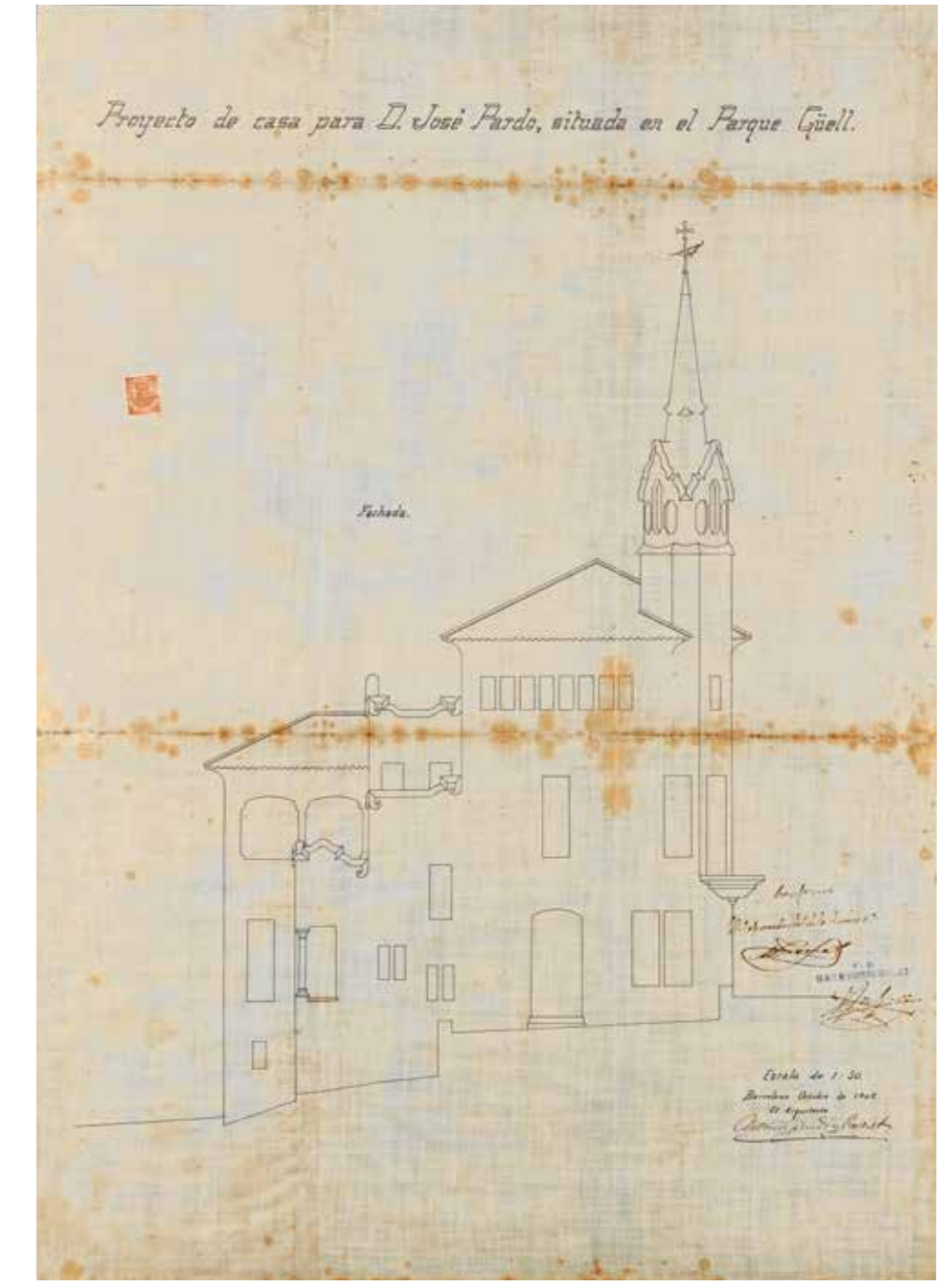
Vista del Park Güell, on només es veu construïda la casa mostra, la dels Gaudí. Fons Canosa. Càtedra Gaudí

[38] Emplaçament de la casa de José Pardo (casa mostra), Antoni Gaudí, octubre de 1905. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-1215/1906, del 1906

[39] Planta baixa i planta pis de la casa de José Pardo, Antoni Gaudí, octubre de 1905. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-1215/1906, del 1906

[40] Façana de la casa de José Pardo, Antoni Gaudí, octubre de 1905. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-1215/1906, del 1906

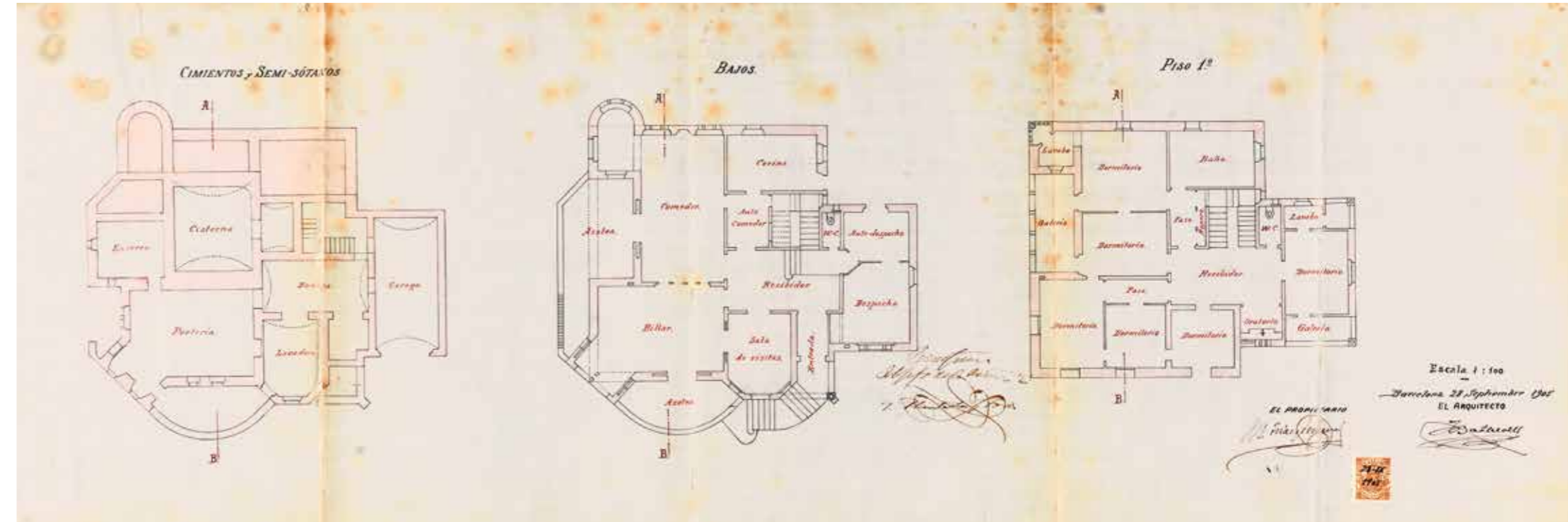
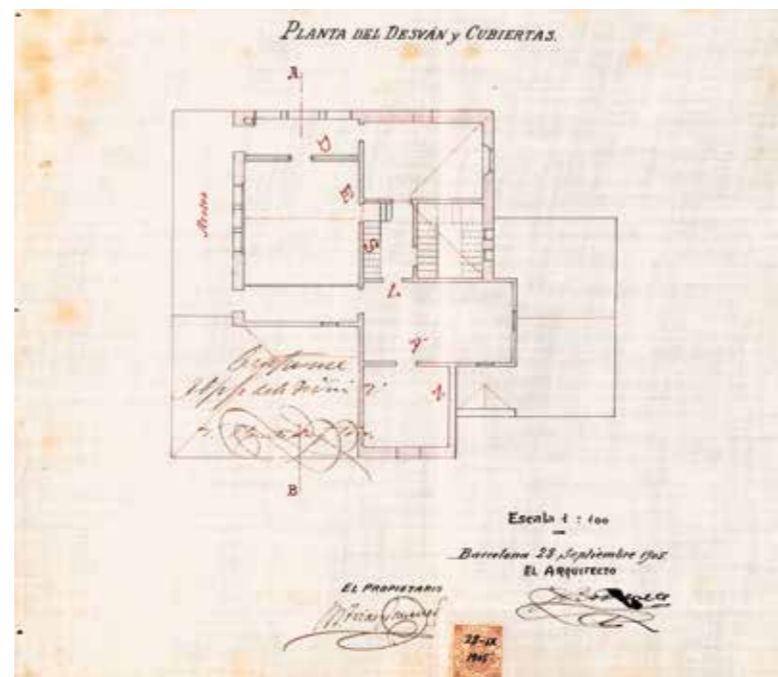
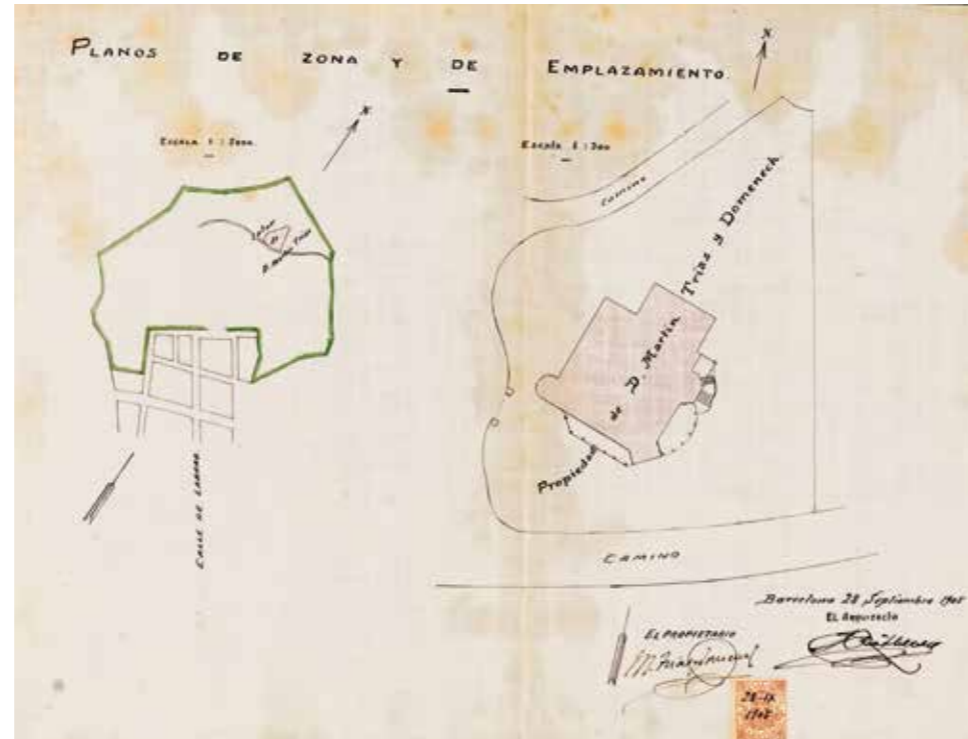
pagament a Pardo per la construcció de la casa.⁸⁸ El fet que Bardier afirmi que la casa va estar dos anys sense vendre's ens porta a datar l'acabament de la construcció de la casa cap al 1904, ja que es va vendre el 1906. D'altra banda, les fotografies trobades a l'Arxiu Nacional de Catalunya, del 1903, en què es veu la casa en construcció (vegeu la pàgina 152), permeten datar l'inici de la construcció cap al 1903.

En resum, podríem dir que el concepte de *casa mostra* atribuït a aquest habitatge està fonamentat en les notes de Bardier, en què afirma que havia de servir de model, però també en altres fets: que la casa es va construir en un solar que encara no havia estat segregat i continuava pertanyent a Güell —el promotor del parc— i que va ser aixecada per Pardo —el constructor del parc— amb la necessària autorització de Güell. Finalment, com hem demostrat amb les imatges presentades, va ser la primera casa que es va edificar al Park Güell, quan encara no s'havia començat a construir la segona, la dels Trias.

La segona edificació del parc va ser empresa per l'advocat Martí Trias i Domènech en un dels dos solars que havia adquirit el 1902, el que apareixia amb la lletra D als plànols de l'escriptura (vegeu els plànols 29 i 30). Segons consta en un expedient de denúncia contra Martí Trias, del 1905,⁹⁰ aquesta casa s'havia començat a construir sense llicència d'obres. Aquest expedient inclou la mateixa denúncia, del 7 de setembre de 1905, i tots els tràmits per obtenir el permís d'obres, entre els quals hi ha la sol·licitud per edificar —d'acord amb els plànols que s'adjuntaven— que té una data anterior, el 2 de setembre de 1905. Intuïm que era un recurs per evitar la denúncia, perquè els plànols són del 28 de setembre de 1905. Estan signats per l'arquitecte Juli Batllell —el mateix que havia projectat la caserna de la Guàrdia Civil encarregada per Eusebi Güell a la part baixa de Muntaner de Dalt. El permís d'obres es va concedir el 18 de març de 1909, condicionat al pagament de les taxes corresponents i al compliment de les condicions fixades per les ordenances municipals. El pagament va ser satisfet per Trias el 12 de juny de 1909. [41] [42] [43] [44]

Aquesta casa és coneguda amb el nom de Casa Trias, i actualment manté la seva titularitat privada. La dels Gaudí es va obrir al públic com a Casa Museu Gaudí el 1963 i, des del 1992, és propietat de la Fundació Junta Constructora del Temple Expiatori de la Sagrada Família.

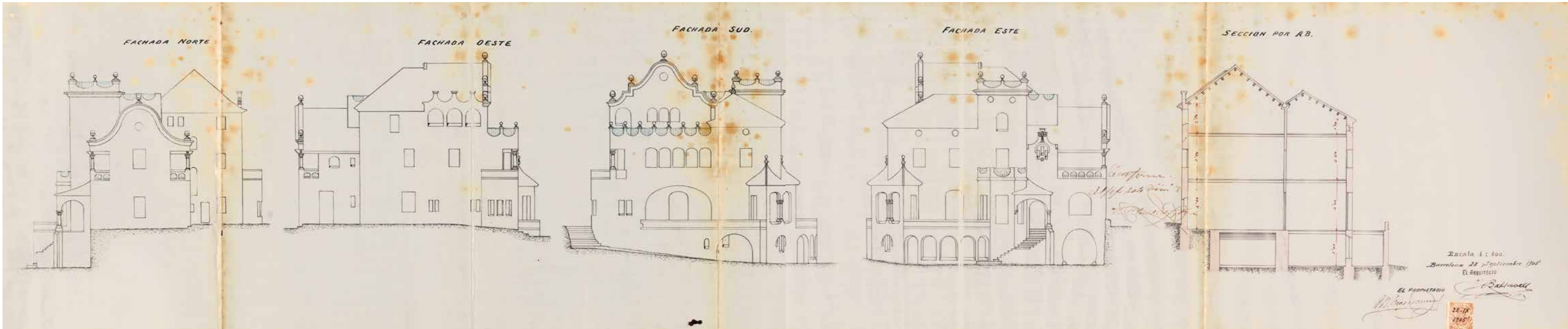
Si el projecte immobiliari promogut per Güell s'hagués materialitzat, actualment tindríem un parc urbanitzat amb unes seixanta cases unifamiliars, projectades per diferents arquitectes i cada una amb el seu estil. Recordem que les condicions d'edificació establien normes generals sobre la construcció dels habitatges, com la superfície edificable dels solars, però no fixaven limitacions compositives.

▼ [41] Plànols de zona i d'emplaçament de la casa de Martí Trias, Juli Batllell, 28 de setembre de 1905. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-2100/1905, del 1905

▲ [42] Fonaments i semisoterranis, planta baixa i planta primera de la casa de Martí Trias, Juli Batllell, 28 de setembre de 1905. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-2100/1905, del 1905

◄ [43] Planta de les golfes i cobertes de la casa de Martí Trias, Juli Batllell, 28 de setembre de 1905. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-2100/1905, del 1905

[44] Façanes i secció de la casa de Martí Trias, Juli Batlle i Soler, 28 de setembre de 1905. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-2100/1905, del 1905

Pla de la finca

Pla de la finca amb el carrer de la Mina

Pla de la finca amb el carrer de la Mina

Pla de la finca

- AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-2882/1904, del 1904.
- El nom original de la finca és Montaner de Dalt, amb «o», i així apareix en totes les escriptures de transmissió i segregacions de la finca des del 1822 fins al 1894, any en què a la mateixa escriptura surt amb «o» i amb «u». Però a partir d'aquest moment, a les escriptures figura sempre com a Muntaner de Dalt, tot i que en alguna apareix de les dues maneres. En els expedients de sol·licitud per urbanitzar o per edificar a la finca anteriors al Park Güell, acostuma a sortir amb «o», tot i que la majoria de vegades és anomenada Casa Larrard, però en l'expedient de permís d'obres del Park Güell apareix amb «u». Hem adoptat el criteri d'anomenar-la sempre Muntaner de Dalt.
- AHPB* (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona), Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1899, v. 2, 01-05-1899/28-08-1899, f. 1722r-1730r (núm. 1431/21).
- Segons el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, «aigua destinada al regadiu derivada d'un corrent d'aigua mitjançant canals o séquies arran de terra».
- AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1902, v. 2, 01-05-1902/31-08-1902, f. 852r-855v (núm. 1431/30).
- José Antonio GONZÁLEZ MARTÍNEZ, «La enftueusis: aspectos básicos de esta institución», Revista de la Facultad de Ciencias Sociales y Jurídicas de Elche, 4 (gener de 2009), pàg. 251-267. En línia: https://revistasocialesyjuridicas.files.wordpress.com/2010/09/04-tl-03.pdf (consulta: 8 de febrer de 2016).
- AHPB*, Joan Fontrodona i Minguella, Vigessimum septimum manuale instrumentorum, 06-01-1822/24-12-1822, f. 348v-368r (núm. 1158/24).
- AHPB*, Josep Ferrer i Bernadas, Protocol de 1894, v. 4, 02-07-1894/31-08-1894, f. 3535r-3554r (núm. 1401/59).
- Tot i dir-se Güell de segon cognom, no hem trobat cap relació entre Bolós i la família d'Eusebi Güell.
- AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona, Q101, Urbanització i reforma, exp. 94/1, del 1895.
- «Art. 19. En toda nueva barriada que se forme se construirá plaza ó plazas segun la importancia que aquella tenga respecto del número de calles que se construyan y por la superficie de terreno que se urbanice». Districte 6. Gràcia. Ordenanzas municipales para el régimen interior de la villa de Gràcia y su término municipal, Barcelona, Establecimiento Tipográfico de Francisco Sánchez, 1872. En línia: http://hdl.handle.net/11703/96463 (consulta: 29 de novembre de 2016).
- Totes les escriptures d'aquestes 51 segregacions van ser autoritzades pel notari Josep Ferrer i Bernadas i es troben a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, als volums 4, 5 i 6 del 1895 (núm. 1401/65, 1401/66 i 1401/67), als volums 1, 2, 4 i 5 del 1896 (núm. 1401/68, 1401/69, 1401/71 i 1401/72) i als volums 1, 2 i 3 del 1897 (núm. 1401/75, 1401/76 i 1401/77).
- AHPB*, Josep Ferrer i Bernadas, Protocol de 1898, v. 6, 02-11-1898/31-12-1898, f. 4595r-4626r (núm. 1401/86).
- AMDG*, Ajuntament de Gràcia, expedient 1897/32.
- AMDG*, Ajuntament de Gràcia, expedient 1897/34.
- Els arquitectes Mercader i Mariné es coneixien, perquè hi ha un expedient del 1901 de permís per construir una casa en un solar del carrer del Bruc, on Mercader signa els plànols com a propietari i Mariné com a arquitecte. *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Eix-8108/1901, del 1901.
- Només es va mantenir el nom d'una de les dues places i el de dos dels tres carrers que eren prolongació dels que ja hi havia a la part baixa —carrer de Marianao i carrer de Maria Luisa—; l'altre que també era prolongació d'un altre carrer —el carrer de la Mina— es va fer canviar perquè ja existia un carrer amb aquest nom al nucli antic de Barcelona. Un cop annexionada la vila de Gràcia a Barcelona, va ser necessari canviar el nom d'alguns carrers perquè no hi hagués dos carrers amb el mateix nom.
- Segons la definició d'*agnició de bona fe* de l'Enciclopèdia Catalana, «Antigament, en el dret català, manifestació del comprador d'una finca d'haver-la comprada per a un altre, feta dintre l'any posterior a l'adquisició [...]».
- AHPB*, Josep Ferrer i Bernadas, Protocol de 1898, v. 6, 02-11-1898/31-12-1898, f. 4595r-4626r (núm. 1401/86).

Pla de la finca amb el carrer de la Mina

- Tot i que a l'escriptura d'agnició de bona fe apareixen aquestes dues quantitats —9,000 i 91.499 ptes.—, deu haver-hi un petit error de transcripció i la segona quantitat hauria de ser 91.499,24 ptes., per completar el preu total de 100.499,24 ptes.
- AHPB*, Josep Ferrer i Bernadas, Protocol de 1898, v. 6, 02-11-1898/31-12-1898, f. 4983r-4988r (núm. 1401/86).
- AHPB*, Josep Ferrer i Bernadas, Protocol de 1899, v. 2, 01-13-1899/29-04-1899, f. 1761r-1766v (núm. 1401/88).
- AHPB*, Josep Ferrer i Bernadas, Protocol de 1899, v. 2, 01-13-1899/29-04-1899, f. 1755r-1759v (núm. 1401/88).
- AHPB*, Josep Ferrer i Bernadas, Protocol de 1895, v. 5, 02-09-1895/31-10-1895, f. 4064r-4069v (núm. 1401/66).
- AMDG*, Ajuntament de Gràcia, expedient 1897/34.
- Samà, com a besnebot de Salvador de Samà i Martí, primer marquès de Marianao, en va heretar el títol i importants interessos a Cuba i a les Filipines. També va heretar el marquesat de Vilanova i la Geltrú concedit a la seva mare, Rafaela de Torrents i de Higuero, i va ser alcalde de Barcelona entre el 1905 i el 1906 i entre el 1910 i el 1911.
- AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1899, v. 2, 01-05-1899/28-08-1899, f. 1722r-1730r (núm. 1431/21).
- AMDG*, Ajuntament de Gràcia, expedient 1897/34.
- AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona, Q101, Urbanització i reforma, exp. 91/13, del 1900.
- Ha estat donat a conèixer anteriorment per Carne Grandas Sagarra, en la ponència «La práctica del urbanismo y los proyectos de Antoni Gaudí», presentada en el I Gaudí World Congress (Barcelona, octubre de 2014). En línia: http://www.academia.edu/25233924/La_pr%C3%A1ctica_del_urbanismo_y_los_proyectos_de_Antoni_Gaud%C3%AD (consulta: 2 de març de 2018).
- AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1905, v. 1, 02-01-1909/29-04-1909, f. 258r-264r (núm. 1431/38).
- AHPB*, Guillem Alcover i Sureda, Protocol de 1915, v. 1, 01-05-1915/30-08-1915, f. 243r-247v (núm. 1478/1).
- AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-1659/1905, del 1905.
- AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1909, v. 2, 24-04-1909/14-08-1909, f. 1254r-1269r (núm. 1431/53).
- Els plànols de l'escriptura són més semblants a l'edifici construït que els de l'expedient de sol·licitud de llicència d'obres, perquè l'escriptura es va formalitzar amb l'edifici ja acabat. Els plànols de l'escriptura tenen data de 21 d'abril de 1909, i els de l'expedient, d'1 de juliol de 1905.
- La Vanguardia*, 6 de juliol de 1909, pàg. 2-3.
- «Barcelona. Nuevo cuartel para la Guardia Civil», *La Ilustración Artística*, 1437 (12 de juliol de 1909), pàg. 466.
- AHPB*, Josep Ferrer i Bernadas, Protocol de 1900, v. 4, 02-07-1900/31-08-1900, f. 3333r-3338r (núm. 1401/96).
- AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1899, v. 3, 01-09-1899/30-12-1899, f. 2133r-2135v (núm. 1431/22) (solar 194 i part del 193).
- AHPB*, Josep Ferrer i Bernadas, Protocol de 1899, v. 5, 01-09-1899/31-10-1899, f. 4530r-4533r (núm. 1401/91) (solars 196, 197 i 198).
- AHPB*, Josep Ferrer i Bernadas, Protocol de 1899, v. 5, 01-09-1899/31-10-1899, f. 4534r-4537v (núm. 1401/91) (solar 195).
- Berenguer també havia comprat una altra porció de terreny el 10 d'agost de 1899 [*AHPB*, Josep Ferrer i Bernadas, Protocol de 1899, v. 4, 01-07-1899/31-08-1899, f. 3834r-3837v (núm. 1401/90)]. Eren tres solars (94, 95 i 96) contigus als cinc que ja havia comprat a Bolós el 1895. Aquests vuit solars no els va vendre i van passar als seus hereus després de la seva mort el 8 de febrer de 1914.
- AHPB*, Josep Ferrer i Bernadas, Protocol de 1900, v. 4, 02-07-1900/31-08-1900, f. 3662r-3665r (núm. 1401/96).

Pla de la finca amb el carrer de la Mina

- AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1912, v. 3, 02-09-1912/31-12-1912, f. 2031r-2034v (núm. 1431/63).
- AHPB*, Guillem Alcover i Sureda, Protocol de 1915, v. 1, 01-05-1915/30-08-1915, f. 243r-247v (núm. 1478/1).
- Construïda el 1900, segons el Cercador de Patrimoni Arquitectònic de l'Ajuntament de Barcelona: Casa Pere Jaqués. En línia: http://w123.bcn.cat/APPS/cat_patri/editElement.do?id.districte=06&reqCode=inspect&id.identificador=2619& (consulta: 22 d'octubre de 2016).
- AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-1008/1911, del 1911.
- AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-1536-Z, del 1897. Curiosa-ment, aquesta casa, que encara continua en peu, es va construir de manera simètrica a com està dibuixada als plànols, és a dir, que l'entrada a l'habitatge està situada a l'esquerra en la façana i no a la dreta.
- Norbert FONT I SAGUÉ, «Troballa geològica», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 75 (abril de 1901), pàg. 124-125.
- Destino*, 1225 (28 de gener de 1961), pàg. 11. Bardier diu que pot donar detalls de la construcció del Park Güell perquè hi havia participat des que van començar les obres, el 1900, fins el 1907. El testimoni és recollit per Bassegoda: BASSEGODA I NONELL, *El gran Gaudí*, Vic, AUSA, 2005 pàg. 390.
- Càtedra Gaudí, Julián BARDIER PARDO, *Extractos memoriales de las relaciones de los Pardo con Don Antonio Gaudí durante la colaboración que tuvieron con dicho Sr. en la construcción del Parque Güell* (mecanoscrit).
- Joan BASSEGODA I NONELL, *El gran Gaudí*, pàg. 393.
- «Excursió», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 84 (gener de 1902), pàg. 40. «Sessió pública inaugural de l'any 1902», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 88 (maig de 1902), pàg. 113-114.
- «Excursió», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 84 (gener de 1902), pàg. 40.
- «Asociación de arquitectos de Catalunya», *Arquitectura y Construcción*, 129 (abril de 1903), pàg. 126; 131 (juny de 1903), pàg. 188.
- Salvador SELLÉS [I BARÓ], «Park Güell», *Anuario para 1903*. Asociación de Arquitectos de Catalunya (Barcelona), pàg. 47-67.
- Bonaventura BASSEGODA [I AMIGÓ], «Cuestiones artísticas. El parque Güell», *Diario de Barcelona*, 14 de gener de 1903, pàg. 567-569.
- AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-2882/1904, del 1904.
- Per aquestes dates, l'alcalde de Barcelona era Salvador de Samà i de Torrents, que va ser elegit el 16 de desembre de 1905 —fins a l'elecció de Domènec Joan Sanllehy i Alrich el 5 de setembre de 1906— i va tornar a ser elegit alcalde el 6 de desembre de 1910.
- SELLÉS, «Park Güell», pàg. 61.
- BASSEGODA, «Cuestiones artísticas. El...», pàg. 567-569.
- Càtedra Gaudí, PARDO, *Extractos memoriales de...*
- A l'expedient del projecte d'urbanització de Can Xirot que es troba a l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (*AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona, Q101, Urbanització i reforma, exp. 245/10, del 1906) no hi ha el plànol del projecte, però hi ha una còpia d'aquest plànol al Cercador de Planejament, Qualificacions i Convenis del web de l'Ajuntament de Barcelona: expedient G001. Districte de Gràcia. Proyecto de urbanización de la Hacienda Xirot (Carretera del Carmel, Ramiro de Maeztu...). En línia: http://w10.bcn.es/APPS/secwebambit/detallAmbitAc.do?reqCode=inspect&referencia=G001 (consulta: 22 d'octubre de 2016).
- AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1901, v. 2, 01-05-1901/31-08-1901, f. 923r-934r i f. 935r-946r (núm. 1431/27).
- AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1902, v. 2, 01-05-1902/31-08-1902, f. 1345r-1358r (núm. 1431/30).
- AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1906, v. 2, 03-05-1906/29-08-1906, f. 1314r-1327r (núm. 1431/42).
- AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1906, v. 2, 03-05-1906/29-08-1906, f. 1328r-1329v (núm. 1431/42).

Pla de la finca amb el carrer de la Mina

- AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1906, v. 3, 17-09-1906/31-12-1906, f. 1613r-1324r (núm. 1431/43).
- AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1912, v. 2, 01-05-1912/24-08-1912, f. 1272r-1282r (núm. 1431/62).
- AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1913, v. 1, 02-01-1913/31-03-1913, f. 797r-810r (núm. 1431/64).
- AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1913, v. 3, 01-07-1913/31-10-1913, f. 1899r-1912r (núm. 1431/66).
- AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1914, v. 2, 01-04-1914/30-06-1914, f. 1381r-1388v (núm. 1431/69).
- AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1915, v. 2, 01-06-1915/30-09-1915, f. 1087r-1091v (núm. 1431/73).
- ANC*, Fons Comillas-Güell, 05.03.03.
- BARDIER, *Extractos memoriales de...*
- Un dels exemplars es conserva dins de l'expedient de venda del Park Güell a l'Ajuntament de Barcelona. *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona, Q101, Urbanització i reforma, exp. 232/19, del 1921. Els altres a la Càtedra Gaudí i a l'Arxiu Nacional de Catalunya (Fons Comillas-Güell).
- ANC*, Fons Comillas-Güell, 05.03.03.
- Segons consta a l'escriptura d'establiment que es va atorgar al seu favor el 1901: *AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1901, v. 2, 01-05-1901/31-08-1901, f. 935r-946r (núm. 1431/27).
- Cal aclarir que, per donar el valor de 5-25 ptes. el metre quadrat, hem considerat les dues vendes dels dos solars contigus venuts a Antoni Bau —que es van efectuar amb quatre mesos de diferència i que sumen la superfície aproximada d'un dels altres solars—, com una única venda. Sumant el preu de les dues vendes i dividint-lo entre el metres quadrats totals, dels dos solars, dona un preu de 24,90 ptes. el metre quadrat.
- ANC*, Fons Comillas-Güell, 05.03.03.
- En quatre de les sis escriptures on apareix aquest pacte —Martí Trias, Claudi Güell i les dues d'Antoni Bau—, surt aquest concepte de parc urbanitzat, i en les altres dues —Francesc Gaudí i Jaume Ràfols—, apareix només com a parc.
- Aquest pacte no apareix a les escriptures a favor de Tecla i de Dolors Tintorer.
- Aquesta condició no apareix al full imprès de condicions, però sí que surt a la majoria d'escriptures. A les úniques escriptures on no surt és a la de donació a Claudi Güell i López —que inclou la casa dels Güell— i a la de permuta a Jaume Ràfols. En el cas de l'escriptura a Martí Trias, on s'estableixen dos solars, s'especifica que s'obliga a construir en un dels dos.
- Aquesta condició té petites variacions en les diferents escriptures i en el full de condicions.
- En el full imprès de condicions, aquesta norma era una mica més laxa, perquè s'afirmava que Güell i els seus successors es reservaven el dret a permetre la instal·lació de fondes, restaurants i clíniques en casos especials, però aquesta particularitat no apareix en cap de les escriptures.
- AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1906, v. 2, 03-05-1906/29-08-1906, f. 1328r-1329v (núm. 1431/42).
- AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-1215/1906, del 1906.
- La Revista*, iv, 57 (1 de febrer de 1918), pàg. 45-46.
- BARDIER, *Extractos memoriales de...*
- AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1906, v. 2, 03-05-1906/29-08-1906, f. 1328r-1329v (núm. 1431/42).
- AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-2100/1905, del 1905.

La construcció del Park Güell, pas a pas

En aquest capítol ens proposem explicar el procés de construcció del Park Güell entre el 1900, any d'inici de les obres, i el 1914, any en què es va abandonar el projecte. Aquest és el primer objectiu però hem elaborat de manera paral·lela un discurs en el qual es dona pas a la descripció del recinte i s'incorpora també informació complementària sobre el seu ús social. D'aquesta manera, volem fer entendre que la història del parc és també la història de la gent que l'ha gaudit i la dels ciutadans que han crescut i viscut al seu entorn.

Per a l'elaboració del text, a més de consultar el material d'arxiu al qual s'ha tingut accés i la bibliografia existent, s'ha tornat a fer una revisió dels documents que hem anomenat *fundacionals*, articles de revistes d'època, la memòria signada per Güell del permís d'obres i els testimonis dels col·laboradors de Gaudí —amb la prudència que demana el tractament d'aquest tipus de fonts—, i s'ha fet també una revisió de les fonts gràfiques, les fotografies publicades a la premsa i les postals antigues. Entre tots aquests materials, n'hi ha dos que destaquen amb gran singularitat, com ja hem comentat en una altra ocasió. El primer és el llarg escrit de l'arquitecte Salvador Sellés, redactat en ocasió de la visita de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, el 4 de gener de 1903,¹ una descripció minuciosa de la situació de la urbanització en aquesta data que explica amb molt de detall el projecte. El segon document és la memòria, signada pel mateix Eusebi Güell, que acompanya la sol·licitud del permís d'obres presentada a l'Ajuntament de Barcelona l'any 1904 (vegeu les pàgines 115 i 116).² Han estat també molt útils per al nostre estudi els articles redactats amb motiu de les restauracions del monument, a través dels quals s'han pogut conèixer els sistemes de construcció de Gaudí,³ una qüestió molt complexa, ja que feia servir mètodes tradicionals conjuntats amb tècniques més modernes, utilitzats sempre de manera molt enginyosa.

Començarem, però, delimitant una cronologia bàsica del procés constructiu per fer més comprensibles les pàgines que segueixen:

- **29 de juliol de 1899.** Eusebi Güell adquireix la finca Can Muntaner de Dalt.
- **Finals del 1899.** Possible data de l'encàrrec del projecte d'urbanització a Antoni Gaudí.
- **Juny del 1900.** Inici de l'explanaació dels carrers que accedeixen al parc per la part baixa.

- **Finals del 1900.** Càlculs per a la realització de les zones interiors. Inici de l'obra.
- **15 de desembre de 1901.** Visita de socis del Centre Excursionista de Catalunya. S'estan construint part dels vials, el refugi de cavalls i l'escala monumental.
- **24 de juliol de 1902.** Martí Trias adquireix els solars C i D del parc.
- **4 de gener de 1903.** Visita a les obres d'un grup d'arquitectes de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya. Estan acabats tots els viaductes.
- *c.* **1903-1904.** Edificació de la casa mostra—on va viure Gaudí—, promoguda per José Pardo, el responsable de les obres del Park Güell entre 1900 i 1907. El projecte està signat per Gaudí, però és de Francesc Berenguer.
- *c.* **1905-1906.** Edificació de la Casa Trias, obra de l'arquitecte Juli Batllell.
- **14 d'agost de 1906.** Francesc Gaudí i Serra —pare d'Antoni Gaudí— adquireix la casa mostra.
- **Octubre de 1906.** S'inicia la construcció de la Sala Hipòstila i es poden celebrar actes multitudinaris a la part posterior de la gran esplanada.
- **Novembre de 1907.** Estan aixecades les columnes de la Sala Hipòstila, però encara queden per fer algunes de les voltes interiors.
- **1909.** La Sala Hipòstila està coberta amb el seu entaulament i s'estan posant els mòduls del banc.
- **5 de juliol de 1909.** Inauguració de la caserna de la Guàrdia Civil.
- *c.* **1909.** Reforma de la casa i el jardí d'Eusebi Güell.
- **1909 - octubre de 1914.** Construcció i ornamentació del banc ceràmic.

Les explanacions. Coves naturals i grutes artificials (1900-1902)

El mes de juny de 1900 es va començar a treballar en les explanacions dels carrers d'accés que venen des de la travessera de Dalt, segons el testimoni de Julián Bardier Pardo, nebot del contractista José Pardo.⁴ No dona la data exacta, però afirma que poc després es van començar els estudis per traçar els camins o viaductes del parc. Com es conclou al capítol precedent, va ser a finals del 1900. Els col·laboradors d'aquesta primera fase els coneixem a través de la mateixa font. A més dels mateixos Bardier i José Pardo, Gaudí hi va fer intervenir part del personal de l'oficina de la Sagrada Família, Francesc Berenguer, Joan Rubió, el dibuixant Ricard Opisso (1880-1966) —com a delineant—, Casas, Joani —no hem pogut identificar aquests dos col·laboradors— i «el encargado de la obra de fábrica Massip».⁵ Hem de suposar que es tracta d'Agustí Massip, el paleta que després va treballar a la Colònia Güell.⁶ Julián Bardier Pardo afegeix que, poc després de l'inici del projecte i per reduir despeses, ell mateix va ajudar Gaudí tant en la feina de càlcul de viaductes i murs de contenció com en la delimitació del primer plànol general, per la qual cosa es va reduir part del personal.

A finals del 1900, fent els treballs d'excavació, es va descobrir una cova al costat de l'accés per Sant Josep de la Muntanya,⁷ on es van trobar restes de grans mamífers. Güell tot seguit ho va comunicar a un jove sacerdot, Norbert Font i Sagué (1874-1910), deixeble del gran geòleg, el canonge Jaume Almera Comas, fundador del Museu Geològic del Seminari de Barcelona. Güell coneixia Almera, ja que li havia encarregat l'exploració de la cova de la Falconera de Garraf, com ja hem comentat, i també Norbert Font, de qui va ser padrí quan va ser ordenat sacerdot.⁸ Aquesta troballa va fer que, per primera vegada, es parlés del recinte dins dels cercles científics de la ciutat.

Font i Sagué va descriure l'episodi en diversos documents.⁹ Juntament amb el doctor Almera, van recollir els materials, els van estudiar i els van donar a conèixer en revistes de l'època, en un procés que ha estat recopilat per Enric Aragonés. Font ho va publicar el 1901 al *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* i al *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*, mentre que Almera, per la seva banda, va fer consultes amb el professor Jean Julien Déperet, de la Facultat de Ciències de Lió. La divulgació científica en l'àmbit català es va fer a través de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona.¹⁰ L'any 1903, Almera i Artur Bofill i Poch, secretari de la institució, van presentar els resultats en la sessió ordinària del 22 d'abril de 1903, segons recull el butlletí de la institució el 1904¹¹ i va ser editat a les *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona* el mateix any.¹²

La troballa va tenir també ressò, en un àmbit més divulgatiu, dins del Centre Excursionista de Catalunya, que estava dirigit en aquest període per Picó i Campamar —recordem, *mà dreta* d'Eusebi Güell—, i del qual Almera, Bofill i Font eren membres actius.¹³ Aquest darrer, el 25 de gener de 1901, exposava el descobriment en una sessió ordinària de l'entitat¹⁴ i suggeria fer-ne una excursió científica, que va tenir lloc al cap d'un any, el 15 de desembre de 1901.¹⁵ És més que probable que l'ascendència que Picó i Campamar tenia sobre Güell motivés l'organització d'aquesta visita. Aportem unes fotografies procedents de l'Arxiu Històric de Sabadell, fins ara no divulgades, que aventurem que recullen aquest esdeveniment i que podrien ser el primer document gràfic del parc de què disposem.¹⁶

Durant les excavacions de la gran plaça central —també anomenada en aquella època *Teatre Grec*—, es van descobrir noves coves que s'integraven dins del recorregut del parc seguint la tradició dels jardins romàntics i, en alguns casos, fins i tot s'hi va intervenir per reconvertir-les en grutes artificials. Així ho recollia José Pardo en un pressupost de l'any 1902: «*Precios de construcción de las cuevas existentes en el Teatro Griego*».¹⁷ Les descripcions de l'època confirmen les dues agrupacions de coves que hem comentat, aquesta última i la de l'accés per Sant Josep de la Muntanya, la zona coneguda com el Turó de les Menes, on s'havia de construir una capella: «Hemos visto entre los viaductos cercanos al teatro y en la parte media de la colina de la iglesia, sombríos boquetes abiertos en el terreno como madrigueras labradas allí por algún ser viviente de los tiempos trogloditas [...]».¹⁸ La del turó era molt espaiosa, amb més d'una entrada, i fins i tot tenia una xemeneia de ventilació. Aquesta cova devia ser la que van visitar els arquitectes el 1903, «á la luz oscilante de las antorchas hemos seguido con precavidos pasos, los laberínticos vericuetos de la cueva que el artificio ha labrado allí».¹⁹ Al peu del turó, Sellés descriu una «glorieta», excavada a la roca i acabada en murs de coníferes, *Thuja orientalis*, les populars tuies, formant potser com un umbracle.²⁰ No queda clar, però, si aquesta «glorieta» realment estava feta o era només un projecte i no es va arribar a aixecar. Aquestes coves avui dia no es poden visitar, i Joan Bassegoda recull el testimoni oral segons el qual, a causa de les intervencions fetes entre el 1955 i el 1960 per l'arquitecte responsable de Parcs i Jardins, Lluís Riudor, la gran cova del turó va ser escapçada per qüestions de seguretat en una reforma del camí d'accés al turó.²¹

Així mateix, les grutes que envolten l'esplanada central estan documentades amb motiu de la visita dels arquitectes, per Sellés i a través de la revista *Arquitectura y Construcción*, que en va fer una ressenya: «En una de las cuevas que rodean la plaza central, [...] fueron amablemente obsequiados los visitantes por el Sr. Gaudí, en representación del Sr. Güell, con pastas, vinos y cigarrillos».²² Aquestes darreres, segons consta a l'Arxiu Municipal Contemporani

Fotografies de la visita al Park Güell que identifiquem com la realitzada per membres del Centre Excursionista de Catalunya, 15 de desembre de 1901. AHS

de Barcelona, van ser tapiades cap a l'any 1955.²³ Una fotografia publicada, el 1907, a *La Hormiga de Oro* presenta l'accés a una de les coves que defineix com «la gruta», cosa que ens permet apreciar fins a quin punt aquestes construccions tenien un sentit escenogràfic, sense que puguem especificar si és la cova del turó o les de la plaça.²⁴

Aquestes coves fantàstiques, derivades dels jardins romàntics, eren elements imprescindibles en aquest tipus de jardí. Ha estat el gran tema d'estudi de Torii, que les ha relacionat amb la gruta-cascada que Fontserè va projectar sota la gran font del Parc de la Ciutadella en el moment en què Gaudí era el seu col·laborador.²⁵ Torii insisteix en l'interès de Gaudí per aquests fenòmens de la geologia i en la seva fascinació per les grutes naturals de Mallorca, que havia pogut contemplar a les seves estades a l'illa quan feia la reforma de la Seu. Joan Matamala, per la seva banda, explica que Gaudí tenia al taller de la Sagrada Família un verascopi —un antic aparell per veure diapositives— que li havia prestat Güell²⁶ i que li permetia veure les imatges mallorquines.

«La Gruta», il·lustració de *La Hormiga de Oro*, 3, 19 de gener de 1907, pàg. 43. AHCB

La urbanització. Vies, camins, viaductes i murs (1900-1905)

La primera tasca que es va emprendre un cop fets els accessos, com explica Sellés, va ser urbanitzar el terreny amb la xarxa de camins i viaductes: «Empezóse por abrir caminos, dejando espacios propios para solares».²⁷ Les vies són descrites per diversos autors i en tenim molts testimonis fotogràfics de l'època. El document més fidedigne és, però, la mateixa memòria que Güell va presentar a l'Ajuntament per demanar el permís d'obres, el 26 d'octubre de 1904, en la qual s'explicita que els camins s'han traçat seguint la topografia del terreny, adaptant-se als carrers adjacents i a la divisió de solars, i que es divideixen en quatre categories—pasejos o vies principals, de 10 m d'amplada i pendents suaus; vies ordinàries per a carruatges, de 5 m i pendents més pronunciats; camins per a vianants, de 3 m; i dreceres amb graons—, com hem vist en la memòria al capítol anterior.²⁸

És curiós veure que ja dins de la cultura del Noucentisme es fa una valoració molt positiva del sistema viari del Park Güell. Josep M. Folch i Torres, redactant la que podem considerar la primera guia turística de Barcelona, l'any 1910, escriu: «Hábilmente combinadas con los desmontes naturales se levantan aquí y allá, soberbias mirandas de una originalidad incomparable, puentes, terrazas y avenidas, todo concebido en un sueño de poeta y hecho realidad en el Parque Güell por medio de sistemas de construcciones por demás originales».²⁹ També Ràfols, el primer biògraf de Gaudí, l'any 1928, en fa una bella descripció: «[...] mitjançant un estudi topogràfic que torna en lloc d'esplai, en lloc d'humana convivència, els estrats de llicorella de la Muntanya Pelada sense desfigurar-ne l'essencial, l'estructura i aprofitant com camins les corbes de nivell».³⁰ Per a Folch i Torres i per a Ràfols, el parc s'havia de valorar, sobretot, pel seu sistema viari.

Certament, la gran aportació urbanística de Gaudí al Park Güell va consistir a ajustar, amb un respecte extraordinari, les vies de comunicació a l'abruptesa del terreny. Per a aquesta tasca, va fer servir aquesta complexa trama de viaductes en pendent, combinats amb murs de contenció, en lloc de recórrer al que hauria estat més comú: moviments de terres i construcció de desmunt i terraplens per salvar els grans desnivells. Bonaventura Bassegoda Amigó diu el 1903: «En los paseos y avenidas ha agotado los más ingeniosos recursos de imaginación, suprimiendo en general los terraplenes, que substituye por viaductos rústicos».³¹ Els viaductes projectats per Gaudí estan disposats en pendent i trepen per la muntanya integrant-se en la mateixa natura, i són la mostra més flagrant per entendre l'objectiu darrer que Gaudí pretenia amb el Park Güell: integrar l'artifici—la creació humana— dins de la natura entesa com a Creació.

Vista general dels viaductes, 1903. Imatge extreta de Salvador SELLES [i BARÓ], «Park Güell», Asociación de Arquitectos de Cataluña. *Anuario para 1903*, pàg. 53. AHCB

Abans d'anar més endavant, val la pena aclarir què entenem per *mur de contenció* i per *viaducte*. Quan al vessant d'una muntanya es necessiten desmunt i terraplens per fer-hi vials, es resol mitjançant un mur de contenció, que serveix per aturar les masses de terra que no poden seguir el seu pendent natural. Gaudí, en lloc de projectar un simple mur amb una lleugera inclinació, crea atrevides galeries, com és el cas del popular Pòrtic de la Bugadera. Més confusa és la denominació de viaducte, ja que la diferència estricta entre un pont i un viaducte és que el primer creua un riu o torrent, mentre que el segon salva distàncies entre dues muntanyes. Però també s'entén que un viaducte és un pont de dimensions més grans i de més complexitat tècnica. És a dir que, en el cas del Park Güell, és més apropiat anomenar-los *viaductes*. Ara bé, en els anys de la construcció, es fa servir normalment la denominació de *pont*. D'altra banda, s'ha de tenir present que, a la mateixa època, Gaudí va projectar també un pont en sentit estricte, sobre el torrent de Pomaret, el que ara és el carrer de la Immaculada, a la part alta de Sarrià. No es va arribar a construir, però probablement³² hauria tingut un disseny a base d'arcs i voltes de maó de pla recobert de pedra com al Park Güell. En aquestes primeres tasques

Doble pòrtic darrere la Casa Larrard en construcció, 1903. Imatge extreta de Salvador SELLES [i BARÓ], «Park Güell», dins *Anuario para 1903*, Asociación de Arquitectos de Cataluña, pàg. 58. AHCB

d'urbanització dels terrenys, Gaudí tenia com a ajudant Julián Bardier Pardo, que el va assistir en els càlculs amb l'ajuda d'un eclímetre—un instrument topogràfic per mesurar els pendents.³³

Els viaductes i els murs de contenció³⁴ estan compostos per «pilares huecos y bóvedas tabicadas, revestidos ambos elementos, de piedras informes unidas por medio del cemento», en paraules de Bassegoda i Amigó.³⁵ La volta catalana o de maó de pla és la tècnica tradicional que consisteix a cobrir l'espai mitjançant voltes de maons o rajoles—*rasilles*, peces molt primes de ceràmica—, col·locats plans—és a dir, units pel cantell—, normalment en dos gruixos o més. Per la seva plasticitat, pot adoptar formes molt diverses i arriscades i compondre estructures belles i abruptes. Al Park Güell es cobrien amb pedra natural, inspirant-se en el sistema de la pedra seca, un sistema tradicional que Gaudí devia haver vist al camp de Tarragona, segons el testimoni de Joan Bergós.³⁶ La imatge publicada per Sellés del doble pòrtic de darrere la Casa Larrard—on van anar a viure els Güell— ens permet veure la volta de maó de pla, encara sense aquest recobriment petri.³⁷ Una altra aportació important de Gaudí al parc són les grans jardineres que es disposen sobre els pilars i els contraforts, per equilibrar les forces, tot fent de

Pont de Baix, 1913. Imatge extreta de Joan RUBIÓ [i BELLVER], «Dificultats per a arribar a la síntesis arquitectònica», dins *Anuario de 1913*, Associació d'Arquitectes de Catalunya, pàg. 70

contrapès. Aquest recurs s'empra tant en els viaductes com en els murs de contenció.³⁸

S'ha insistit en el fet que els recobriments es feien amb pedres trobades al mateix parc, però hem pogut documentar també compres de «pedra rústica», que no podia tenir cap més destinació que la construcció dels viaductes i els murs.³⁹ Hem de suposar, doncs, que la pedra té una doble procedència. A més, al *Libro de presupuestos* de José Pardo de l'any 1902 hi trobem ressenyat el preu de cost d'1 m d'obra de mur de pedra «del jardí de la 1ª casa que se construye en el Parque Güell». Cal suposar que és la casa mostra, però el pressupost podria ser extrapolable a les obres dels murs de contenció i als viaductes.⁴⁰ Es fan servir també peces armades de formigó de ciment de la fàbrica Asland—oberta el 1901, recordem— utilitzades com a tirants de les voltes.⁴¹

Els vials i les escales tenien baranes de ferro per a la protecció dels vianants, tot i que moltes s'han perdut o han estat substituïdes. Matamala aporta el testimoni d'un dels germans Badia—el taller dels Badia, antic taller Oñós, havia estat responsable de molts treballs de ferro de Gaudí— sobre com es treballava a partir de material reaprofitat de la fàbrica de la Colònia

Pont de Dalt, 1903. Imatge extreta de Salvador SELLÉS [i BARÓ], «Park Güell», dins *Anuario para 1903*, Asociación de Arquitectos de Cataluña, pàg. 55

Güell. Aprofitaven les cintes de ferro amb les quals embalaven les bales de cotó, les unien de dues en dues i les entrellaçaven.⁴²

A la part est del parc hi ha tres viaductes que salven els desnivells del terreny. En l'època, eren coneguts com a Pont de Baix, Pont del Mig i Pont de Dalt. Sellés els descriu amb molt detall i en publica fotografies que tenen gran interès, perquè es poden datar del 1903 i ens permeten veure l'estat real de la construcció en aquell moment. Hem trobat còpies originals d'aquestes imatges a l'Arxiu Vilaseca de Chicago,⁴³ fet que ens deixa aventurar que potser l'arquitecte Josep Vilaseca i Casanovas (1848-1910) en va ser l'autor, ja que va assistir a la visita i era una persona molt activa dins de l'Associació d'Arquitectes.⁴⁴

El Pont de Baix se sustenta sobre dues fileres de columnes recobertes de pedra sense desbatar. La volta és de maó de pla recoberta amb peces de pedra i té a la part superior uns grans testos que fan de contrapès i en els quals es van plantar palmeres. El Pont del Mig està suspès sobre tres files de columnes, en aquest cas d'aparell regular, i té a la vista uns nervis prefabricats. Finalment, el Pont de Dalt, sobre una doble columnata, dibuixa a la

part superior unes glorietses amb bancs adossats i té unes originals jardineres altes amb atzavares (*Agave americana*).

A més dels viaductes, Gaudí va projectar murs de contenció de terres. El que rodeja el passeig central que voreja la gran plaça està coronat amb unes formes còniques, semblants a una palmera, que tenen la mateixa funció que les jardineres dels viaductes, contenir les forces. En el seu afany per integrar l'art i la natura estableix un diàleg amb els arbres, unes palmeres naturals que ja estaven plantades el 1901.⁴⁵

Però el mur de contenció més popular del Park Güell és el que ara coneixem com el Pòrtic de la Bugadera, per la cariàtide que representa una dona amb els utensilis propis d'aquest ofici, que, segons un testimoni recollit oralment per Joan Bassegoda, va ser obra del fill del paleta Agustí Massip.⁴⁶ El pòrtic està situat just per sobre de la casa dels Güell i delimita el jardí reservat a la família. El mur es converteix en un bell pòrtic en forma d'onada que va ser destacat per Joan Rubió i Bellver com l'obra d'enginyeria més aconseguida de Gaudí,⁴⁷ fins al punt de resumir el que Rubió va anomenar la «síntesi arquitectònica», és a dir, l'equilibri perfecte entre els elements sostenidors i els sostinguts. Aquesta galeria acaba en una rampa amb columnes helicoidals, disposada a dos nivells, d'un gran atreviment formal. Sellés diu sobre aquests pòrtics: «Las secciones directrices de estos pórticos son fiel expresión de la resistencia que han de oponer al peso de las tierras». Bassegoda i Amigó, en referència als murs de contenció en general, va més lluny i destaca que són una mostra dels grans coneixements d'estàtica de Gaudí: «Han sido objeto de un meditado y profundo estudio por el arquitecto, quien ha encontrado, por medio de superficies conoides, la manera de disminuir y atacar en todos los casos el prisma de máximo empuje del terreno».⁴⁸

El sistema viari del parc conduïa cap a un petit pujol, el Turó de les Menes, que ara és conegut com el Turó de les Tres Creus, anomenat així pel Calvari que substitueix la capella que havia estat projectada en origen. A la descripció de Sellés es parla de la capella que ha d'emparar els habitants de la urbanització, situada a la part més alta del parc pel valor simbòlic que això reporta.⁴⁹ Els plànols generals del parc permeten apreciar-ne la planta, de forma lobulada i que, podem suposar, estava coberta amb arcs de gust gaudinià.⁵⁰ Martinell esmenta el testimoni d'Alfons Trias, el fill de Martí Trias, segons el qual la capella havia de tenir l'aspecte d'una rosa⁵¹ i convertir-se, d'aquesta manera, en la flor més bella de tot el parc. Ràfols,⁵² per la seva banda, va publicar un dibuix trobat entre els papers de Gaudí, en el qual apareix una creu monumental sobre un pedestal amb els signes de la Passió de Crist, i plantejava que aquesta creu havia de coronar el turó en lloc de la capella. Finalment, es devia optar per la capella, ja que apareix a tota la planimetria. Molt aviat, però, Eusebi Güell devia abandonar el projecte de

Murs de contenció de l'esplanada i del passeig central, 1915-1925. Jorge Venini. AFB

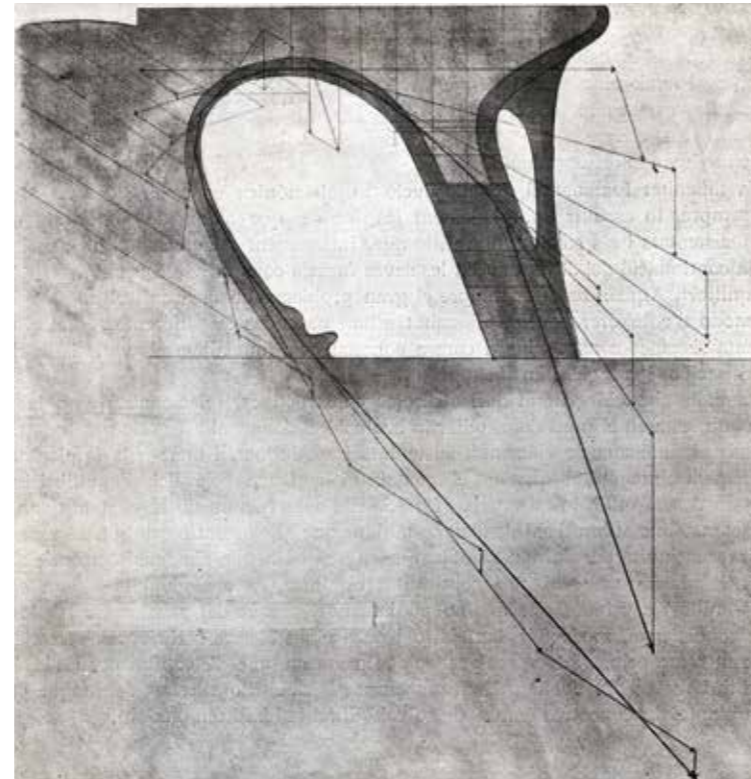

Pòrtic de la Bugadera, 1916. Àngel Toldrà Viazó.
Col·lecció Jaume Tarrés

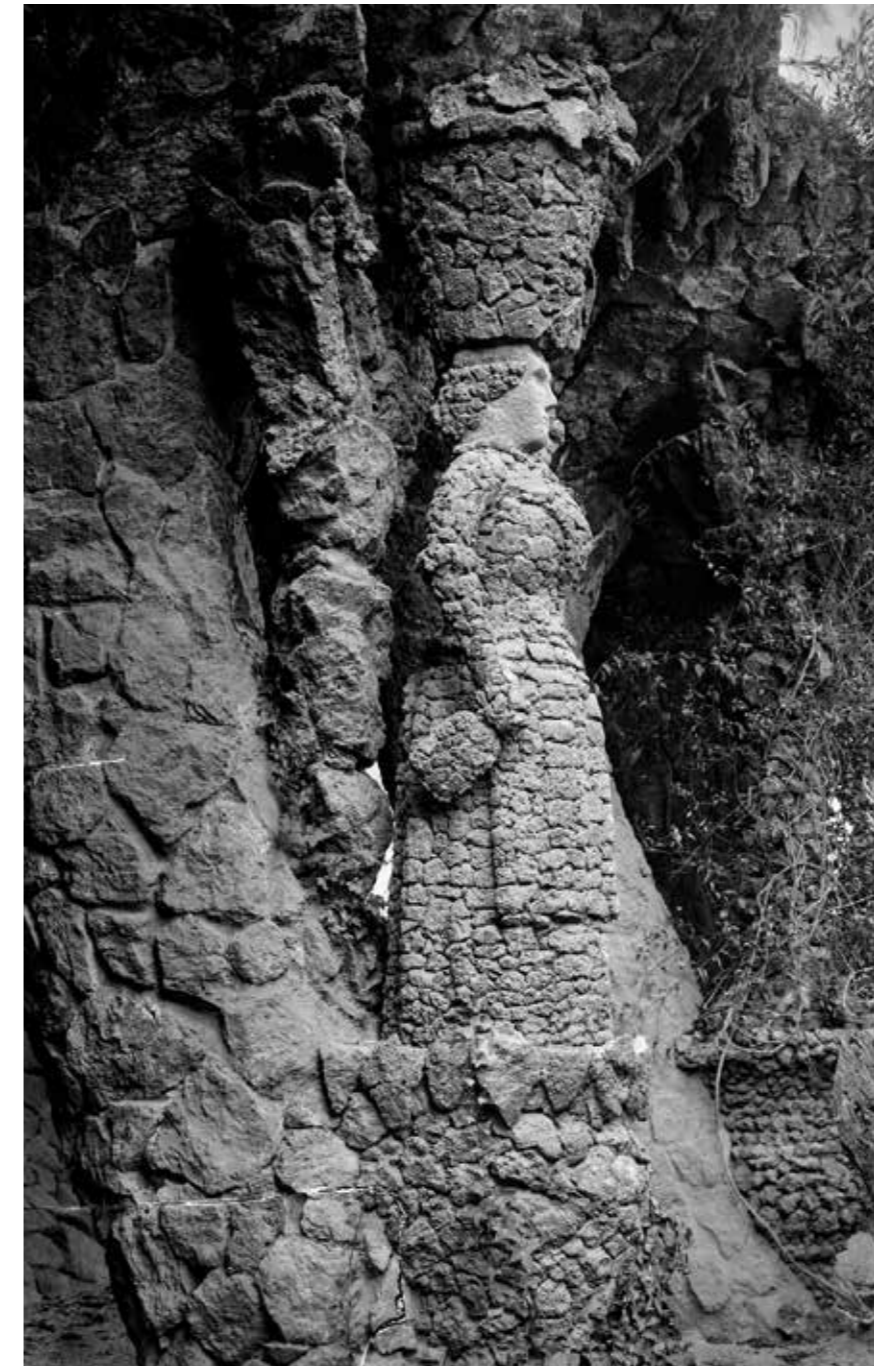
culminar el turó amb un temple i finalment es va projectar el Calvari que hi ha a l'actualitat.⁵³

Les tres creus del Calvari van ser destruïdes l'any 1936 i es van reconstruir amb petites variacions després de la Guerra Civil.⁵⁴

Podem acabar aquesta descripció general de les vies de comunicació del parc preguntant-nos les raons per les quals Gaudí va projectar els solars en forma triangular. Sellés, novament, ens en dona la resposta: és «la forma natural del desarrollo de las superficies cónicas de las montañas». ⁵⁵ Pensem que és del tot viable aquesta possibilitat, ja que l'objectiu de Gaudí sempre va ser respectar l'orografia del terreny. No cal, doncs, que busquem models forans. De la mateixa manera, les edificacions del parc —com és evident en el cas de la casa mostra— no s'havien de construir sobre terraplens, sinó que s'havien d'ajustar a la muntanya amb recursos alternatius, com el de crear accessos a diferents nivells.

Secció del Pòrtic de la Bugadera, 1913, Joan Rubió i Bellver. Imatge extreta de Joan RUBIÓ [i BELLVER], «Dificultats per a arribar a la síntesis arquitectònica», dins *Anuario de 1913*, Associació d'Arquitectes de Catalunya, pàg. 64

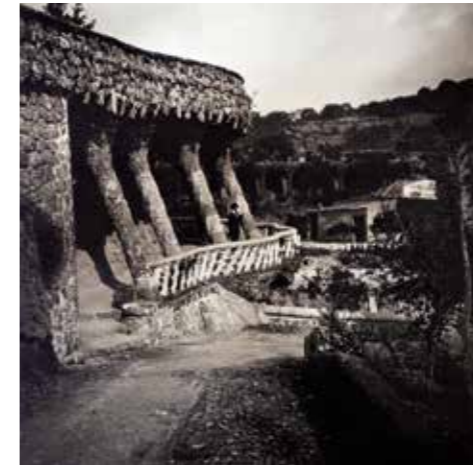
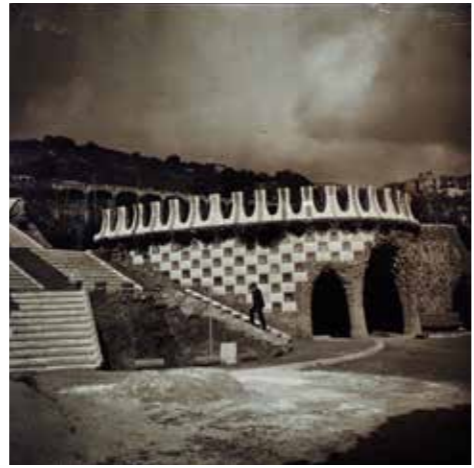
Porxada de la Bugadera, 1910-1930. Autor desconegut. Col·lecció Roisin. IEFIC

Vista parcial del Park Güell amb el Turó de les Tres Creus al fons, 1903. Miquel Pons Bernareggi. Càtedra Gaudí

El Calvari del Turó de les Tres Creus, c.1910, Ubaldo Iranzo. Càtedra Gaudí

Aquest cabdal reportatge gràfic permet confirmar que, al 1903, l'estructura viària del parc estava acabada i que els pavellons d'entrada i la casa mostra estaven en construcció, 1903. Miquel Pons Bernarregi. ANC.

Una entrada monumental (1900-1904)

La condició de parc urbanitzat demanava que fos concebut com un clos tancat encerclat amb un mur. Així s'especifica a la memòria presentada per Güell a l'Ajuntament per demanar el permís d'obres, el 26 d'octubre de 1904: «Las condiciones de un parque exigen una vigilancia muy especial para su conservación, y, siendo poblado, para la seguridad de sus habitantes. Para ello se hace preciso rodearlo de cercas, en las que se abren en los puntos convenientes grandes puertas que le den ingreso desde las principales calles que á él afluyen».⁵⁶

El mur de tancament del carrer d'Olot és de pedra vista sense desbastar, amb uns grans medallons circulars en els quals, en ceràmica de trencadís, s'inscriuen alternativament les paraules *Park* —amb *k*— i *Güell*. El conjunt està coronat per unes peces prefabricades revestides també de trencadís que alternen els colors vermell i blanc. L'arquitecte que fa l'informe favorable a la construcció del parc, el 1904, el defineix com «de refinado gusto artístico».⁵⁷ Suposem que estava en construcció el 1903 per la fotografia del doble pòrtic inacabat que es publica a l'*Anuario*, on es poden apreciar, sota els arcs, els medallons amb les inscripcions Park i Güell, com també el que molt probablement són les peces recobertes de trencadís del coronament del mur.

Primera porta de l'entrada principal, 1908. Col·lecció Juan José Lahuerta.

Segona porta de l'entrada principal, 1926, Carlos Pérez de Rozas Masdeu. Imatge extreta de *Barcelona Atracción*, xvi, 182 (agost de 1926), pàg. 5. AHCB

En aquest mur s'obre l'accés principal del Park Güell, al carrer d'Olot, sense una petita plaça al davant o uns carrers que el dotin de perspectiva, cosa que vol dir que no té la solemnitat que hauria de tenir en una urbanització d'aquestes característiques, com hem tractat al capítol precedent. Al final d'aquest mur, al mateix carrer, es troba un accés de serveis i carruatges, una mica més orientat cap a llevant.

Cal aclarir, però, que actualment, en aquesta entrada principal hi ha una porta que procedeix de la Casa Vicens i que s'hi va col·locar el 1965.⁵⁸ Hi ha imatges de dues portes anteriors, però no queda clar quin tipus de reixa havia pensat Gaudí. El cert és que no es va posar cap tancament i, de manera provisional, es va col·locar un senzillíssim barri de fusta reforçat amb una làmina de filferro, que va ser substituït, al seu torn, per un altre només de fusta, amb una entrada central per a carruatges i dues de laterals per a viants, fins que es va posar el que hi ha actualment.⁵⁹

A la dreta de l'entrada principal se situa la Casa del Guarda o porter, i a l'esquerra, l'anomenat Pavelló de Consergeria o de serveis.⁶⁰ Totes dues construccions són de pedra vista, que contrasta amb el vistós color del trencadís ceràmic que ornamenta, entre d'altres coses, les finestres, les cornises, o les esplèndides cobertes de volta catalana. Tots dos pavellons tenen unes terrasses

Substitució de la porta d'entrada per l'actual, provinent de la Casa Vicens, 1965. Arxiu Gabriel Picart

Entrada al Park Güell. Àngel Toldrà Viazo. Col·lecció Jaume Tarrés

Els dos pavellons a l'entrada del Park Güell, 1905-1920. Autor desconegut. Col·lecció Xavier Llobet i Hewitson. AMDG

amb merlets, i també uns tubs de ventilació protegits per uns originals embolcalls en forma de bolet. Per sobre del Pavelló de Consergeria sobresurt una torre molt alta i estreta, coronada per una creu de quatre braços orientats als punts cardinals sobre una estructura de làmines ondulades de ferro forjat. La planta baixa d'aquest pavelló havia de fer de sala d'espera, amb telèfon, escriptori i altres serveis per als habitants de la urbanització i per als que els visitaven.⁶¹ Una escala comunica amb el pis de dalt i amb l'escala de cargol que porta a la part superior de la torre. La Casa del Guarda, per la seva banda, era un habitatge modest però dotat, al mateix temps, amb una gran bellesa formal. La planta baixa estava dividida en dues cambres, una cuina menjador i una cambra de serveis que tenia un accés independent. Tenia quatre petits dormitoris a la primera planta i unes golfes.

El sistema de construcció dels pavellons és complex i alterna les tècniques tradicionals en maó i pedra vista amb el ferro recargolat que queda amagat dins les bigues i lliga l'estructura, com també amb la utilització d'elements prefabricats fets amb motlles, com els merlets. L'acurat treball de restauració d'aquests edificis ha permès conèixer amb detall el sistema constructiu.⁶² A més de l'originalitat en els recursos tècnics, aquí Gaudí renuncia completament als estils històrics per endinsar-se en una línia experimental paral·lela a l'Art Nouveau europeu.

Aquests dos pavellons, per la seva funció d'edifici de serveis i d'habitatge modest, representen una tipologia edificatòria poc comuna dintre de l'arquitectura de Gaudí. En aquestes construccions, la vistositat de l'exterior contrasta amb l'interior, on els acabats són fets amb materials molt simples i econòmics —especialment a la Casa del Guarda. Al contrari que en els habitatges que Gaudí projectava per a la burgesia, aquí no s'utilitzen materials nobles ni cap mena d'ornamentació. Com a exemple d'aquesta senzillesa constructiva de l'interior, podem comentar que no hi havia sòcols ni tampoc tapajuntes a les fusteries.⁶³

De la descripció que en fa Sellés, sembla que els dos pavellons ja estaven construïts el gener de 1903, però sorprèn que en tot el document no se'n publiqui cap fotografia,⁶⁴ cosa que fa pensar que potser no estaven acabats encara.⁶⁵ De fet, com veurem més avall, Sellés parla també en present de la columnata dòrica, que és evident que no estava en peu.

No cal buscar possibles models iconogràfics que servissin de patró per a aquestes construccions, però no podem deixar de pensar en un possible paral·lelisme amb el conte de *Hansel i Gretel* dels germans Grimm, com proposava Josep M. Garrut, primer director de la Casa Museu Gaudí.⁶⁶ Podrien evocar la casa de caramel de la bruixa d'un conte que era prou popular a la Barcelona del Modernisme. Al Liceu s'acabava de representar, el 27 de

El Pavelló de Consergeria en primer terme i la Casa del Guarda darrere, en construcció, c. 1903. Càtedra Gaudí

Posant el coronament de la coberta de la Casa del Guarda. Càtedra Gaudí

gener de 1901, una òpera adreçada als infants amb aquest títol. Partia d'un llibret d'Adelaida Wette i música d'Engelbert Humperdinck, que havia estat traduït al català per Joan Maragall i Antoni Ribera. Els decorats eren del prestigiós escenògraf Maurici Vilumara. Curiosament, Humperdinck, deixeble de Wagner, va viure a Barcelona, on va ser professor del Conservatori del Liceu.⁶⁷

Completa la petita plaça d'entrada, a la dreta de l'escala, un abrigo construït a l'entorn d'un gran pilar central que Sellés deixa ben que clar que és un aixopluc per a carruatges —malgrat les seves petites dimensions.⁶⁸ La volta és feta amb maó de pla, i tant la volta com el pilar estan recoberts de pedra. La banda oposada, on ara hi ha el bar i uns serveis, durant molt de temps va restar inacabada, fins que es van construir els garatges de la família Güell, dels quals tractarem més endavant.

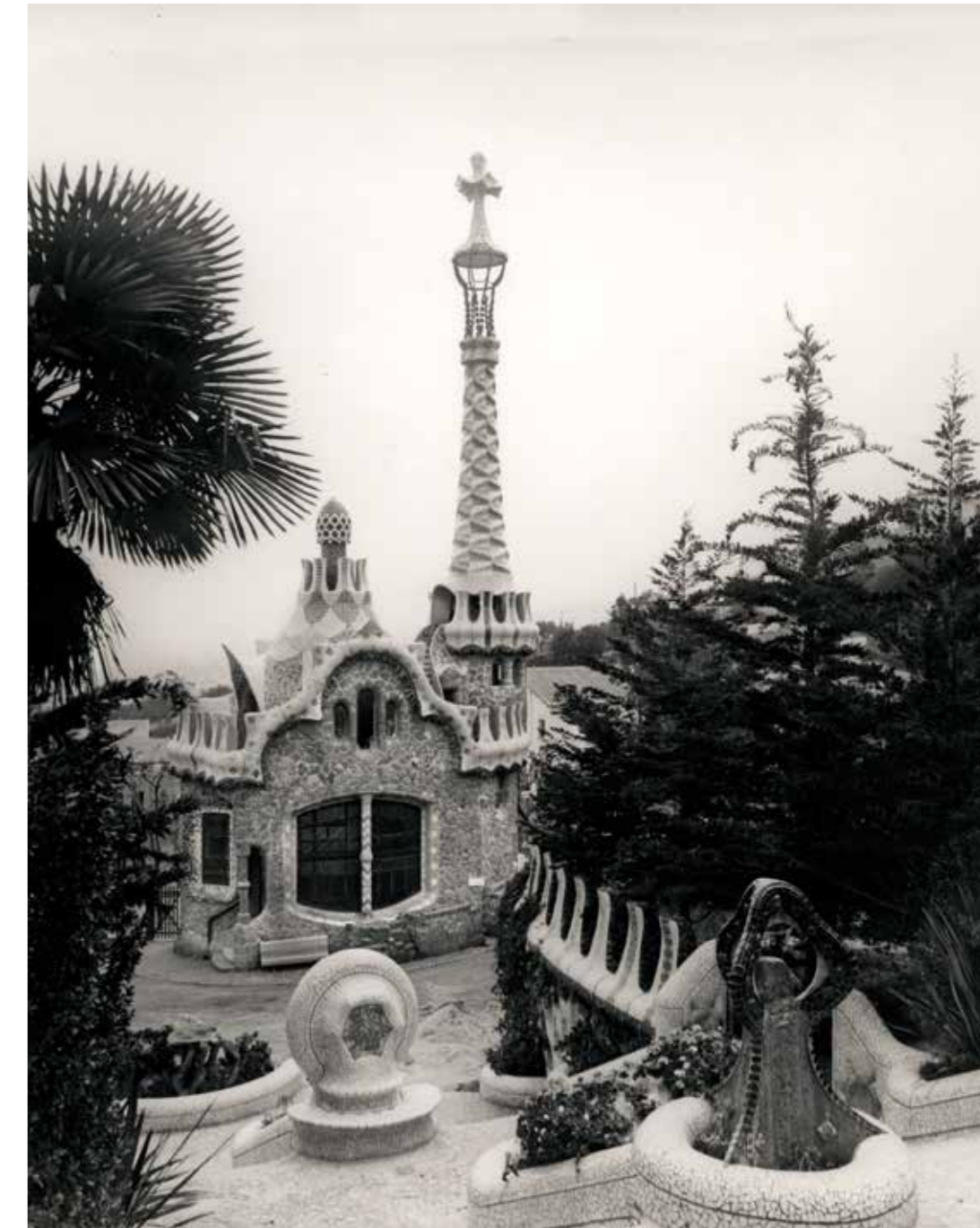
Aquesta plaça està presidida per una doble escala que, segons la fotografia de l'Arxiu Històric de Sabadell, que hem datat al desembre de 1901, estava aleshores en construcció. Està emmarcada per dos murs revestits amb trencadís ceràmic, formant grans quadrats policroms i altres de blancs, de formes còncaves i convexes alternativament, i està coronat per merlets, molt semblants als dels dos pavellons d'entrada. A la fotografia que comentem es poden veure els merlets, ja recoberts amb el trencadís, que es van encastant sobre la part superior del mur.

La doble escala està organitzada en tres trams, separats per un cos central pel qual discorre un circuit d'aigua amb tot un seguit d'elements ornamentals. A la part inferior, uns grotescos amb vegetació humida similars als que trobem en altres fonts de jardins de l'època; en el segon tram, un plafó circular de trencadís de tons blaus amb un brollador, sobre les quatre barres de l'escut de Catalunya, naixent del cap d'un animal que ha estat identificat com una serp; i, finalment, a la part més alta, el singular *drac*, recobert de trencadís. Originàriament tenia unes dents, que van desaparèixer en una data incerta, i els dits no estaven enganxats al pedrís. Una mica més amunt i sobre un cercle de trencadís blanc, sobresurt una forma difícil d'interpretar, un tríode que sembla format per tres serps i que, segons Rojo, devia correspondre a la llarga cua del drac.⁶⁹ La part alta del tríode abriga una pedra en brut. Tot aquest poema visual ascendent acaba en un banc de planta semicircular, resguardat per una volta que el protegeix estratègicament, per rebre els raigs del sol a l'hivern però no a l'estiu.

Darrere d'aquest banc hi ha amagada una gran cisterna, sota la part frontal de l'espai amb columnes destinat originàriament a mercat o Sala Hipòstila. Ja va ser descrita per Sellés, «una inmensa cisterna capaz para 1.200 m³ recogerá las aguas de lluvia que las suaves pendientes le mandarán convenientemente canalizadas, para utilizarlas en el riego y en otros fines de que

Escala de l'entrada principal del Park Güell. MUHBA

Mur esquerre de l'escala. Fotografia publicada el 1917, extreta del facsimil MUHBA, *Barcelona artística i industrial*, 2010, pàg. 69

Pavelló de Conserjería i escala de l'entrada principal vista des de dalt, 1914. Castell. Editorial Martín. AFB

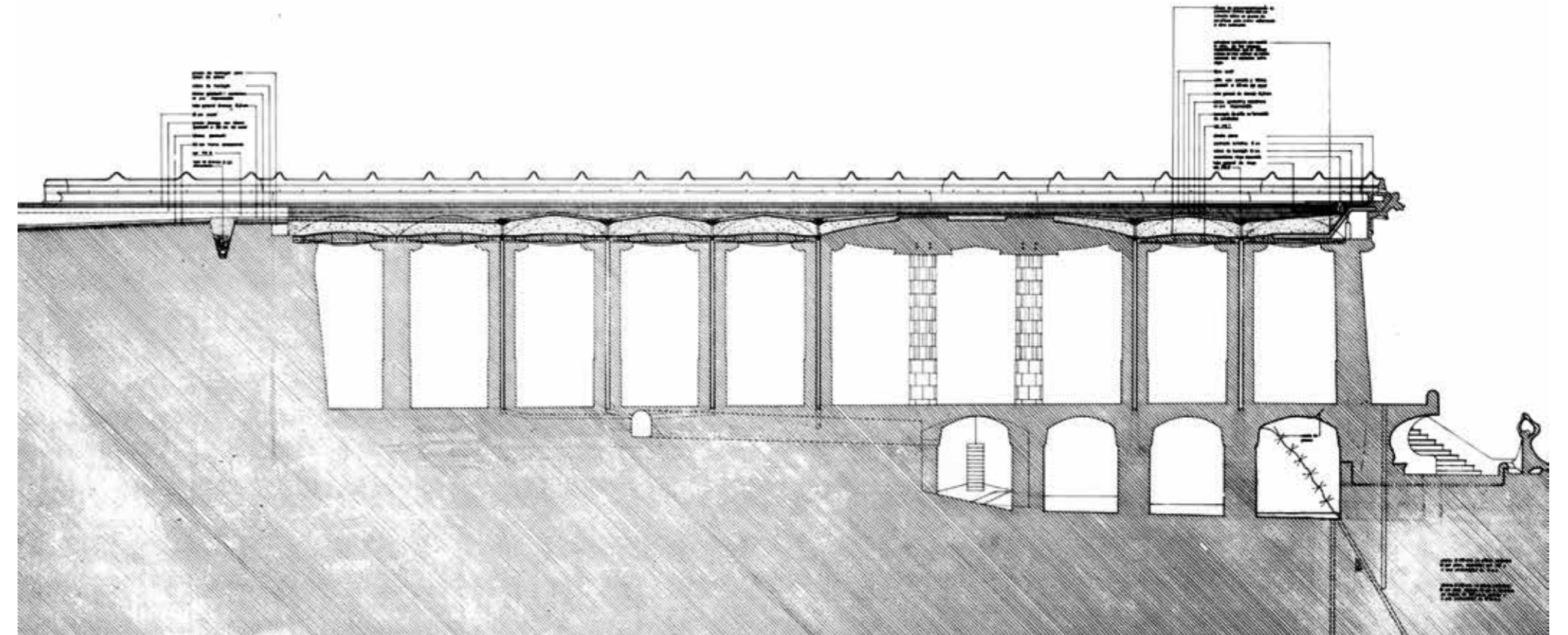

Drac, trípode i banc de planta semicircular a l'escala de l'entrada principal, 1907. Col·lecció Juan José Lahuerta

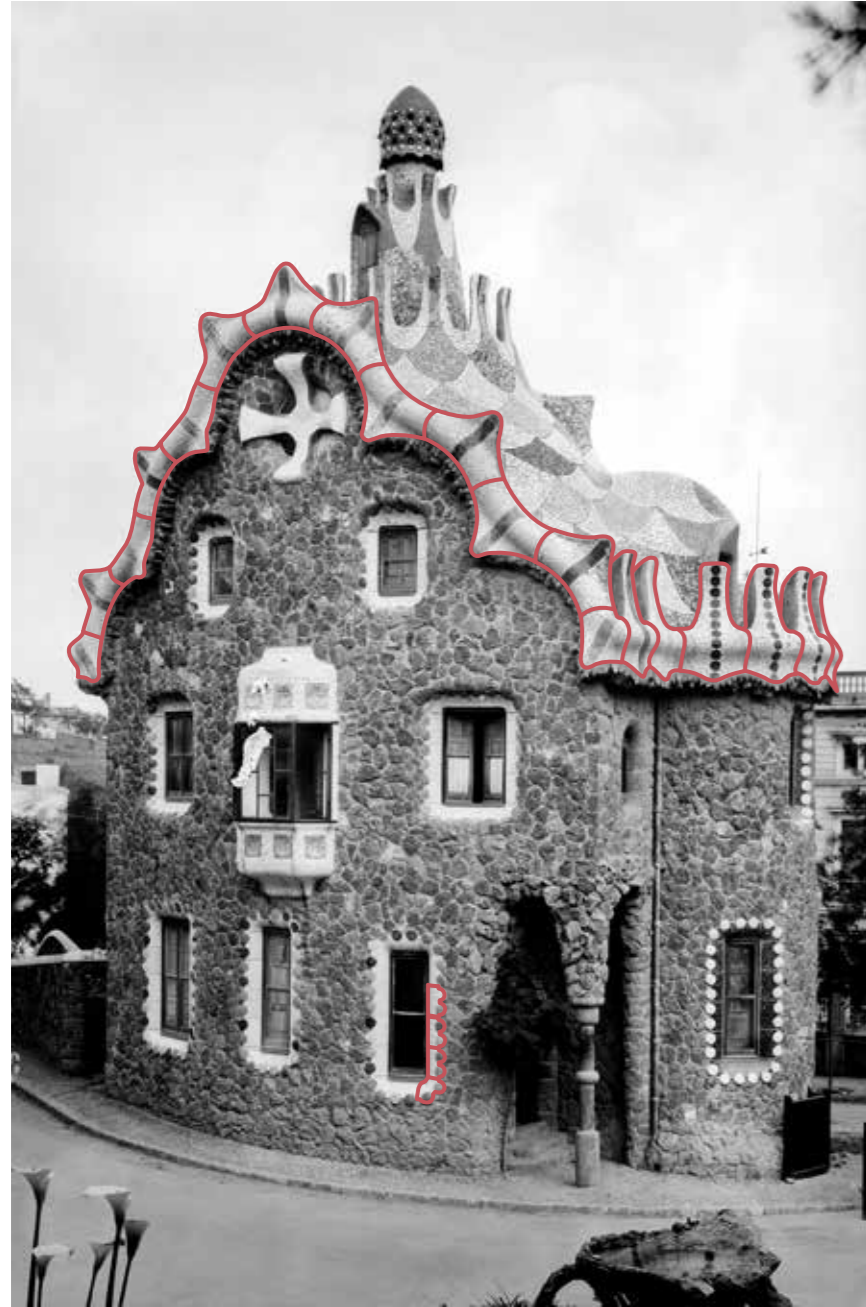
pudiere haber necesidad en el caso extremado de escasez del agua de Dos Rius, que es la destinada, como potable». ⁷⁰ Es devia construir cap al 1905, ja que el 1906, com demostrarem més endavant, la plataforma sobre la qual s'havia d'assentar la Sala Hipòstila ja estava acabada. Es pot apreciar finalitzada en una fotografia publicada a *Arquitectura y Construcción*, ⁷¹ que no reproduïm aquí, i que mostra el mur que l'envolta abans de la construcció de l'escalinata. La cisterna està coberta per voltes de pedra sobre grans pilars de secció quadrada. La seva finalitat era recollir l'aigua de la pluja que es filtrava des de la gran plaça central a través d'una canonada disposada a l'interior de les columnes de la Sala Hipòstila, i de la qual la boca del drac era el sobreexidor. ⁷² Així mateix, havia d'alimentar el joc d'aigües de l'escalinata. Actualment, el sistema no està en funcionament i opera amb un circuit tancat d'aigua.

El trencadís ceràmic, arrapant-se com una pell, és el que defineix l'acabar final tant del mur de tancament del parc com dels pavellons de l'entrada i de l'escala monumental. Gaudí havia fet servir aquest sistema des de finals de la dècada del 1880, primer a la cúpula de les cavaleries de l'entrada de la finca Güell i, després, a la coberta del Palau Güell, però és al Park Güell on va arribar a fer les creacions més originals. D'altra banda, la durada de les obres del parc, paral·lela a la construcció de la Torre Bellesguard, la Casa Batlló, la Casa Milà i la Colònia Güell, ⁷³ fa que els seus recobriments ceràmics es converteixin en un mostrari complet de com Gaudí, Josep M. Jujol i el seu taller fan evolucionar aquesta tècnica entre el 1900 i el 1914.

La utilització del trencadís, a més d'aconseguir un efecte molt particular jugant amb els diferents colors, materials, col·locació i mides de les peces, tenia com a tècnica constructiva diversos avantatges. En primer lloc, el baix

Secció de la plaça, la Sala Hipòstila i la cisterna, Martínez Lapeña - Torres Arquitectes

En vermell, alguns dels elements prefabricats a la façana de la Casa del Guarda. Es destaca la cornisa, els merlets i les peces que envolten les finestres, 1927. Arxiu Mas

cost del material, ja que els fragments de ceràmica o porcellana procedien de restes sobrants o defectuoses de fàbriques de ceràmica, o bé d'enderrocs, i d'altra banda, la facilitat que oferia per revestir superfícies amb formes corbes.⁷⁴

L'aplicació del trencadís es treballava normalment a partir de peces prefabricades, fent servir un sistema de mitjos motlles sobre els quals se situaven els fragments ceràmics, i això permetia fer-ho de manera seriada.⁷⁵ A més, en aquesta zona del parc es feia segons la tècnica anomenada *indirecta*, és a dir, que el trencadís es preparava *en negatiu*. Primer, es col·locaven els fragments al fons del motlle, deixant a la vista la cara interna dels fragments, i després s'hi abocava el morter, de manera que la cara exterior de la peça prefabricada, on es veia el trencadís, quedava llisa i regular, només amb les ondulacions pròpies de la forma del motlle.

Cal destacar que la utilització d'elements prefabricats facilitava el procés constructiu perquè les peces es realitzaven en un taller que hi havia a peu d'obra i es col·locaven ja acabades, de manera que s'evitava el treball d'aquests elements en alçada, i, com veiem a les fotografies de la Casa del Guarda en construcció, l'obra creixia ja acabada. D'altra banda, Gaudí va fer servir diferents recursos per defugir la monotonia formal que podria crear la utilització d'elements seriats. A banda dels diferents colors i dissenys utilitzats en el revestiment de trencadís, a les cornises dels pavellons, per exemple, va col·locar peces fabricades amb el mateix motlle però girant-les unes respecte de les altres 180°, de manera alterna —excepte a la part superior, que no es giren. En el cas dels merlets, va utilitzar el mateix motlle per crear mitges peces —els del mur perimetral de l'escalinata— i peces senceres —els dels pavellons, que tenen afegida una mitja canya a la part inferior. Tot plegat per desdibuixar les repeticions modulars gràcies a la diversitat de recursos formals i expressius utilitzats.⁷⁶

Respecte als dissenys fets amb el trencadís ceràmic, es partia tant de rajoles blanques com decorades, i es delimitaven àrees definides pel joc de colors i tonalitats. Les peces decorades es col·locaven trencades però reproduint el dibuix originari, o sense reproduir-lo, o bé es recreaven altres models a partir de fragments de procedència molt diversa, fet que els dona un aspecte alhora de material de deixalla i de *collage* modern. D'altra banda, al coronament de la Casa del Guarda, s'hi incorporen, com ja s'havia fet al Palau Güell, peces de porcellana casolana, que multiplica la riquesa cromàtica del conjunt —com, per exemple, unes tasses col·locades cap per avall a l'acabament amb forma de bolet de la coberta—; i també són de porcellana i no de ceràmica els bocins que revesteixen la creu que corona el Pavelló de Consergeria i les dues creus de les finestres de les golfes de la Casa del Guarda.⁷⁷ Ara bé, malgrat que puguí semblar que l'aplicació és

improvisada, la confecció i la distribució del trencadís són el resultat d'una indiscutible lògica interna.

Aquest sistema de recobriment va causar molta sorpresa entre els seus contemporanis. Vegem, per exemple, un comentari de *L'Esquella de la Torratxa* del gener de 1906: «Y á propósito del Sr. Gaudí. A l'entrada del originalíssim Parch Güell (Montanya de Sant Joseph) hi havia com una trentena de manobres, trossejant mahons per emplear els bossins com element decoratiu. Un curiós digué:—¡Quína cosa més extranya! Aquí trenta homes trossejant mahons, y enllá trenta més tornantlos á afegir. Si ho entench que'm pelin!».⁷⁸

En aquest moment, un cop enllestida l'entrada principal, podem considerar que ja estava completada la primera etapa de construcció. Mentrestant, ja s'havien adquirit els primers solars i el constructor del parc havia endegat la casa mostra. El Park Güell s'anava preparant per acollir els primers ocupants.

Els inicis del Teatre Grec, una esplanada per a la vida social (1902-1904)

La gran plaça o Teatre Grec que ara passarem a descriure havia de centrar la vida social dels residents de la urbanització i va ser concebuda originàriament com un espai per fer-hi grans espectacles a l'aire lliure. Ja a la memòria de Sellés es destaca la creació d'una zona amb aquesta finalitat: «Recreos físicos, al par que de cultura, debían tener un lugar de acción en este parque. [...] ¿qué mejor que la cuenca que forma una parte del terreno para instalar un teatro griego? ¿No lo hacían así en sus tiempos los artistas helenos, aprovechando las faldas para graderías, la cuenca como tornavoz, el llano como escenario y el frente como inimitable y espléndida decoración natural? Pues aquí se ha hecho una cosa semejante». Però aclareix que aquest espai no sempre serà escenari de representacions teatrals, que serà el menys freqüent, i que, en canvi, el «*sport* [...] las carreras, football, lawn-tennis y otros juegos apropiados, pueden entretener con frecuencia los ratos libres de los moradores y de amigos suyos» —exemple de com la pràctica de l'esport esdevenia un símbol de modernitat entre les classes altes barcelonines. Per això, «la gradería en vez de ser fija, pétrea, será de quita y pon, de madera y hierro, para que no estorbe en los momentos en que no deba utilizarse».⁷⁹ Els mateixos murs de contenció que envolten la plaça es convertien en uns miradors privilegiats. La meitat de la plaça està excavada a la roca, mentre que l'altra meitat se sustenta sobre les columnes de la Sala Hipòstila. Com veurem tot seguit, la sala no es va cobrir del tot fins a principis del 1908, raó per la qual els primers actes es limitaven a l'espai proper a la muntanya.

Els primers documents fan servir la terminologia de Teatre Grec, alternant amb la de Teatre de la Natura. Els grans espectacles teatrals a l'aire lliure eren una de les grans modes europees en els anys del Modernisme, dins de l'interès per recuperar el teatre clàssic amb tota la seva riquesa. Maragall, per exemple, descriu una representació a l'aire lliure que va tenir ocasió de veure en un balneari dels Pirineus francesos.⁸⁰ Aquest tipus d'espectacles van ser introduïts a Catalunya per Adrià Gual, seguint models que s'havien imposat al Llenguadoc i, en concret, a les Arènes de Béziers. El mateix Gual va crear el Teatre Íntim —la mostra més evident del teatre modernista—, que va posar en escena el 10 d'octubre de 1898, als jardins del Laberint d'Horta, *Ifigènia en Tàuride*, de Goethe, en versió catalana de Joan Maragall. Gual ho descriu a les seves memòries com un gran esdeveniment entre la intel·lectualitat del moment.⁸¹

Seguint aquest mateix patró, a la primavera del 1904, es va intentar organitzar al Park Güell un gran espectacle, que no va arribar a bon terme perquè el gran auditori encara no estava acabat. Es volia representar l'òpera *El comte Arnau*, de Felip Pedrell, amb llibret de Joan Maragall.⁸² A les seves memòries, el compositor hi dedica dos capítols,⁸³ on lamenta que no es pogués representar. La temàtica de l'obra demanava un escenari nocturn i la plaça no disposava encara de l'equipament necessari —hem de suposar que tant per les condicions de l'escenografia requerida com per la comoditat dels mateixos

Passeig central sobre la gran esplanada, 1915-1920. Àngel Toldrà Viazo. AFB

espectadors. És interessant constatar, d'altra banda, que el suggeriment de fer la representació al Park Güell va partir del mestre Lluís Millet, ja que la primera idea era fer-ho a la plaça de braus de Las Arenas. «Qui no ha pensat per a la representació amb el parc Güell? [...] No li sembla millor aquest lloc que pareix fet exprés per a la seva obra que no pas per a la plaça de toros?», diu a Pedrell en una carta del 6 de febrer. Molt pocs dies després, el 13 del mateix mes, reconeix en una nova carta que, després d'una visita al parc, ha vist que les obres estan encara molt endarrerides i que la representació no és viable.⁸⁴ Les expectatives del projecte havien de ser considerables ja que, més de vint anys després, Vicenç M. de Gibert, crític musical de *La Vanguardia*, encara lamentava que no s'hagués dut a terme aquesta representació.⁸⁵

També tenim notícia per la premsa d'un recorregut amb un automòbil Macaya del qual es va fer un film per a la Casa Napoleón. Devia tenir lloc a finals del 1904, ja que la pel·lícula es va presentar el dia 7 de febrer de 1905. La premsa en fa referència durant uns quants dies: «Inauguración de la película única en el mundo con vistas panorámicas del fantástico "Parque Güell", hechas por Napoleón para completar el espléndido paseo de coche Macaya en dicho Parque. Sesiones dedicadas y con asistencia de la sociedad organizadora, Autoridades, Círculos, Sociedad de Sport de Barcelona y el público cultísimo que frecuenta este clásico Cinematógrafo desde la invención Lumiere; película callada (solo ruido de coches y automóviles)».⁸⁶ Fou el primer documental, lamentablement perdut, filmat del Park Güell i alhora una mostra dels inicis del cinema a Catalunya.

Aixecament de la Sala Hipòstila i actes públics (1906-1908)

A mesura que s'accedeix per la gran escala, sorprèn la magnitud i l'alçària de les columnes estriades, que s'inspiren en l'ordre dòric grec amb un poderós entaulament amb tríglifs i mètopes també provinents dels estils clàssics i sobre el qual es poden apreciar els contorns del banc ceràmic superior. Tot en un volgut contrast de textures, colors i volums. Tornem a les paraules de Sellés: «Estas columnas [que és evident que no estaven col·locades quan va redactar la memòria] respiran un sentimiento clásico muy intenso, pero á pesar de todo, modernizado». La sala va ser concebuda com una zona abrigo per ser usada principalment com a mercat, un «bazar de ventas de artículos de más perentoria necesidad en todos los ramos».⁸⁷

La Sala Hipòstila, tal com es coneix actualment, està disposada sota la part davantera de l'esplanada. Està composta per una successió de 86 columnes,⁸⁸ que defineixen uns espais quadrangulars que es cobreixen amb petites cúpules de maó de pla. La sala té una cadència regular que s'interromp en alguns trams per crear tres àrees més grans, obtingudes eliminant les columnes

de suport. Un d'aquests trams és més ampli, com a resultat d'haver eliminat dues columnes en lloc d'una, de la qual cosa resulta un espai més gran, de forma allargada.

Les columnes estan formades per dos tipus de peces; a la part inferior són cilíndriques i estan recobertes de trencadís blanc, mentre que a la part superior són poligonals, amb un arrebossat que simula un acabat petri i unes estries que imiten l'estil dòric. Aquests pilars es van construir primer fins l'altura on acaba la part inferior, i posteriorment es va construir la resta fins arribar a completar-ne el fust,⁸⁹ com veurem tot seguit en una fotografia d'un acte celebrat al parc el 1906. A l'interior de les columnes es deixava un conducte de desguàs que havia de conduir les aigües filtrades de la plaça cap a la cisterna. Les columnes exteriors, inclinades, estan disposades de manera contrària a les regles de la composició clàssica, tot reforçant, però, la percepció del seu paper estructural.

Sobre els capitells es van col·locar unes bigues prefabricades de totxo armat, i l'espai entre bigues està cobert amb petites cúpules construïdes amb volta catalana sobre un entramat de maó armat. La cara inferior d'aquests dos elements està revestit amb petits bocins de trencadís blanc.⁹⁰ El llibre de pressupostos de Pardo reporta els materials i els jornals que costava la construcció d'una de les voltes: onze jornals de dos paletes i dos manobres, 960 rajoles —entenem que són *rasilles*, les rajoles planes amb les quals es construeix la volta catalana—, 51 cabassos de sorra, 19 sacs de ciment i 26 cabassos de trossos de rajola de València.⁹¹

Podem documentar l'inici de les obres de la Sala Hipòstila a través de les imatges que es conserven d'un dels esdeveniments culturals que han tingut més ressò per a la cultura catalana moderna, el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, que es va celebrar entre el 13 i el 18 d'octubre de 1906. El congrés, amb més de 3.000 inscrits, va reunir els intel·lectuals més importants de l'època. S'hi van discutir diferents qüestions relacionades amb la llengua catalana, amb la finalitat d'arribar a l'elaboració d'una gramàtica. Les sessions acadèmiques o científiques de treball es van complementar amb activitats culturals de caràcter festiu, com la festa celebrada al Park Güell el 14 d'octubre, la *Garden Party*. Els membres del congrés i els seus acompanyants van ser convidats a aquesta festa, que va incloure una ballada de sardanes mentre diversos corals cantaven cançons populars, i a la qual van assistir més de 5.000 persones, tot i el mal temps.

En resten molts testimonis gràfics i un llarg reportatge de la *Il·lustració Catalana*,⁹² que ens permet conèixer amb molta exactitud en quin estat es trobaven les obres en aquella data. Una fotografia de Merletti, en aquest reportatge, mostra l'escala fins al banc semicircular, i es pot apreciar que la cisterna ja estava coberta i la columnata encara no s'havia aixecat. Una

imatge de Ballell, de l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona, evidencia que ja estava construïda la part inferior de les columnes, recobertes de trencadís blanc.

Les fotografies de la *Garden Party* també permeten veure que la porta de l'accés principal del parc encara era el senzillíssim barri de fusta reforçat amb una làmina de filferro, i que tant la casa dels Gaudí com la dels Trias ja estaven construïdes. Així mateix, ofereixen informació sobre l'estat de la construcció de l'esplanada i el Teatre Grec. La part situada més al nord, la que estava excavada a la roca i que delimita amb la via central, ja estava agençada per fer-hi grans espectacles. Allà s'hi van celebrar les ballades de sardanes d'aquesta festa, i s'hi van continuar fent actes al llarg del 1907 i el 1908.

Hem pogut documentar com a acte molt significatiu la festa en honor dels compositors de sardanes del dia 26 d'abril de 1908, en què tretze cobles van tocar sardanes de manera independent i al final, totes juntes van interpretar la sardana anomenada *Germanor*. En aquest cas, hi van assistir més de 10.000 persones,⁹³ el doble que a la *Garden Party*. També resta un testimoni excepcional d'aquest tipus d'actes en aquells anys: un film anomenat

Garden Party del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, 14 d'octubre de 1906, A. Merletti. *Il·lustració Catalana*, 2a època, 177 (21 d'octubre de 1906), pàg. 664. AHCB

Concurso de sardanas en el parque Güell, de 1907, rodat per Joan Gaspar i produït per Fruituós Gelabert.⁹⁴

Hi ha un altre esdeveniment que, si bé no és fonamental per il·lustrar la construcció del parc, és destacable perquè ens ha donat l'única imatge on podem veure Gaudí al Park Güell. Es tracta de la visita dels mariners del creuer xilè *Ministro Zenteno*, el dia 8 de setembre de 1907. Són rebuts per Claudi Güell i se'ls obsequia amb una festa en la qual un cor canta diverses composicions i es ballen sardanes. També se'ls ofereix un *lunch* al Teatre Grec.⁹⁵ Gaudí apareix pujant per una de les escales del parc i donant explicacions a un dels visitants i, al fons, es pot veure la casa que habitava Gaudí, i la Casa Pere Jaqués —mencionada al capítol anterior i que està fora dels límits del parc.⁹⁶ En una altra imatge d'aquest dia, de l'entrada principal, es pot veure que la porta continua essent la humil tanca amb filferro.⁹⁷

A més dels materials que hem pogut reunir en ocasió d'aquests esdeveniments, hem trobat altres imatges que il·lustren el procés seguit per aixecar les columnes. En primer lloc, dues postals publicades per Juan José Lahuerta:⁹⁸

Garden Party del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Al fons es veu la primera porta de l'entrada principal del parc, 14 d'octubre de 1906, A. Merletti. Imatge extreta de la *Il·lustració Catalana*, 2a època, 177 (21 d'octubre de 1906), pàg. 665. AHCB

Garden Party del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. En primer terme es pot apreciar la part inferior de les columnes, 14 d'octubre de 1906, Frederic Ballell. AFB

la primera, probablement de finals del 1905, permet veure la cisterna coberta, i s'aprecien —marcats sobre el paviment— els punts que havien d'ocupar les columnes; la segona és una vista del doble pòrtic ja acabat, amb fragments de la part inferior de les columnes dispersos per terra, amb el trencadís ja aplicat. Finalment, una fotografia publicada a *La Hormiga de Oro* el dia 19 de gener de 1907⁹⁹ —tres mesos després de la *Garden Party*—, i que no reproduïm, permet veure les bases de les columnes ja construïdes, amb les bastides preparades per aixecar-ne la resta. Aquestes bastides són també visibles en moltes altres imatges.

En el termini d'un any, aquesta impressionant comesa estava quasi acabada. Podem donar també aquesta data amb tota precisió a partir de l'acte que va tenir lloc al parc el 3 de novembre de 1907, una festa de beneficència a favor dels damnificats per les inundacions al Llobregat, i que va acollir, aquest cop, més de 10.000 persones.¹⁰⁰ D'aquesta commemoració ens en

Gaudí ensenya el Park Güell als mariners del creuer xilè *Ministro Zenteno*, 8 de setembre de 1907. Imatge extreta de *Mercurio*, 71 (1 d'octubre de 1907), pàg.1.304, Càtedra Gaudí

Vista interior de l'entrada en el moment en què s'està iniciant la construcció de la Sala Hipòstila, les traces de les columnes estan marcades al terra, 1905, Àngel Toldrà Viazó. Col·lecció Juan José Lahuerta

Doble pòrtic darrere de la Casa Larrard, en primer pla es poden veure mòduls prefabricats de les columnes de la Sala Hipòstila, 1908. Col·lecció Juan José Lahuerta

Festa en homenatge als mestres compositors de sardanes, 26 d'abril de 1908, Josep Brangulí i Soler. Imatge extreta de *Hojas selectas*, 78 (juny de 1908), pàg. 551

resta una interessantíssima imatge de Garrigosa apareguda a la *Il·lustració Catalana*,¹⁰¹ amb les columnes ja aixecades, mentre una gran part dels casquets de volta de maó de pla dels diferents trams de la sala són ja a lloc. Quedaven només per cobrir alguns trams, que a les fotografies apareixen tapats per uns tendals. Hem de suposar que aquesta tasca es devia fer durant els mesos posteriors.

L'any següent, i suposem que ja amb tota la Sala Hipòstila coberta, van tenir lloc al parc diverses celebracions de les quals ressaltem les més significatives. El 22 de març de 1908, en el marc d'un congrés de la Federació de Societats Pirenaiques, que es va celebrar a Perpinyà i Barcelona, es va fer una gran rebuda als congressistes organitzada pel centre Excursionista de Catalunya. Va incloure un banquet al Tibidabo i un festival amb ballada de sardanes al Park Güell.¹⁰² La revista *Feminal* se'n va fer ressò, tot destacant la presència de dones excursionistes entre els visitants.¹⁰³ La importància de l'esdeveniment residia tant a encomiar la participació femenina en actes esportius com en l'interès per promoure actuacions orientades a fomentar l'amistat amb el Rosselló i els territoris llenguadocians. Finalment, val la pena destacar, entre els actes que van ser molt comentats a la premsa, un festival de curses d'habilitat per a automòbils, a benefici de l'asil Empar de Santa Llúcia per a cecs, celebrada el maig i el juny del mateix any.¹⁰⁴

La premsa satírica també se'n feia ressò: «Senyor metje, jo no sé á ma filla 'l que li passa; fa uns quants días que la pobra no vol menjar ni te gana, [...] els brassos els te com morts, las camas ja no l'aguantan, els peus els te molt inflats y 'l pitjó es que devegadas, crech que desvariega y tot perquè se 'ns queda encantada y 's posa á contá un, dos tres, quatre, cinch... y quan acaba torna á comensar, [...]. —Escoltim, una paraula; ¿ahont la va portar diumenge?—No 'm recordo... ah; sí; á la tarde vam aná al Parch Güell y al vespre... —Prou; la cosa 's veu ben clara; ¿sab que té la seva filla? —¿Qué? —¡Un gran empaig de sardanas!».¹⁰⁵

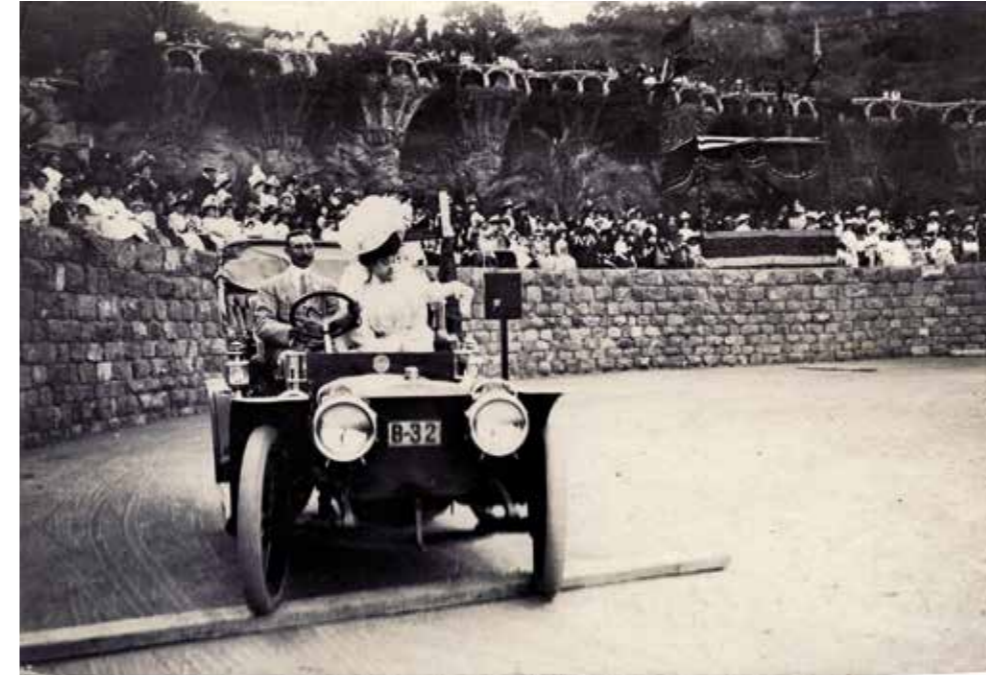
També, per exemple, l'acudit i la imatge on es feia broma sobre els freqüents aiguats que, moltes vegades, queien en els actes festius catalanistes del Park Güell: «—¿Ahónt va ab parayguas, Caimitu? —El duch per quan ploqui. ¿No sab que la sardana, ballada aquí, es un crida-pluja infalible?».¹⁰⁶ Les ironies provenien de la premsa podríem dir més situada a l'esquerra, no dels diaris satírics de caràcter catalanista com el *¡Cu-Cut!*, que va ser més moderat amb els acudits sobre el parc, com el que presentem de Ricard Opisso sobre la festa a favor dels damnificats del 1907, on apareix dibuixada, al fons, la casa dels Trias.¹⁰⁷

Festa benèfica per als damnificats de les inundacions del Llobregat, 3 de novembre de 1907, Garrigosa. Imatge extreta de la *Il·lustració Catalana*, 232 (10 de novembre de 1907), pàg. 726. AHCB

Festa organitzada en el marc del Congrés de la Federació de Societats Pirenaiques, 22 de març de 1908. Imatge extreta de *Feminal*, 12, *Il·lustració Catalana*, 252 (29 de març de 1908). AHCB

Festival a benefici de l'asil Empar de Santa Llúcia per a cecs, maig i juny de 1908, Frederic Ballell. AFB

A la festa del Park Güell, 1 de maig de 1908, Picarol (Josep Costa i Ferrer). Imatge extreta de *La Esquella de la Torratxa*, 1531 (1 de maig de 1908), pàg. 292. AHCB

Al Park Güell, 7 de novembre de 1907, Ricard Opisso. Imatge extreta de *iCu-Cuti*, 286 (7 de novembre de 1907), pàg. 727. AHCB

L'església de la Colònia Güell i el Park Güell, treballs simultanis (1908-1914)

L'any 1908, Gaudí iniciava una gran obra per a Eusebi Güell, l'església de la Colònia Güell, després d'haver estat deu anys treballant en el projecte. Són dues obres per al mateix promotor que s'estan fent al mateix temps, i entre les quals hi ha una lògica relació. Cal suposar també que, amb l'inici de la construcció de l'església, les relacions entre Eusebi Güell i Gaudí devien ser molt fluïdes. El procés de restauració d'aquest temple, el 2002, i els complets estudis que es van elaborar amb aquest motiu des del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL) de la Diputació de Barcelona,¹⁰⁸ donen informació complementària sobre aquesta darrera etapa de la construcció del parc. Es conserven còpies d'un document fonamental, el llibre d'obres de la construcció de l'església de la colònia, a més d'una sèrie de factures i ordres de pagament.¹⁰⁹ A través d'aquests documents sabem que es traslladaven eines i materials de construcció —com ceràmica o vidre— d'un lloc a l'altre, fet que ens ajuda a entendre alguns aspectes de la decoració del banc ondulat del Park Güell.¹¹⁰

Gràcies a aquesta documentació, podem datar també les absències de Gaudí de Barcelona, períodes en els quals no podia fer la visita d'obres regular de l'església de la colònia, ni tampoc del parc. Els quaderns marquen amb detall totes les anades i vingudes de «don Anton» i es conserven els rebuts del carreter Josep Elies, que portava Gaudí a la colònia des de l'estació de tren de Cornellà. Podem confirmar, doncs, que va estar a Vic a causa d'una anèmia, entre el 9 de març i el 31 de maig de 1910;¹¹¹ i que va passar a Puigcerdà tot l'estiu del 1911, entre el 19 de juny i el 2 d'octubre, també a causa d'una malaltia. No hem d'oblidar tampoc que, entre el 1902 i el 1914, Gaudí també estava treballant en la reforma de la catedral de Mallorca, on, segons els records de Joan Matamala, feia estades de dos o tres mesos.¹¹² Resseguint les visites a la Colònia Güell, queda molt clar que, en aquestes etapes d'absència, a Santa Coloma de Cervelló és substituït per Francesc Berenguer; de la mateixa manera, podem pensar que, al Park Güell, aquestes absències es devien correspondre amb la incorporació progressiva de Josep M. Jujol.

Mentrestant, hem de suposar que José Pardo devia deixar de treballar com a contractista del Park Güell el 1907, segons interpretem del testimoni del seu nebot. Les raons no queden clares; no consta cap explicació de Pardo ni tampoc no sabem qui el va substituir com a constructor.¹¹³ El cert és que a partir d'aquestes dates no hi ha informació tampoc al *Libro de presupuestos* que hem citat tantes vegades. Potser van sorgir desavinences en la construcció de la casa mostra. És un dels grans temes que queden encara per resoldre. Les grans obres ja estaven fetes, només mancava la col·locació de les rosasses

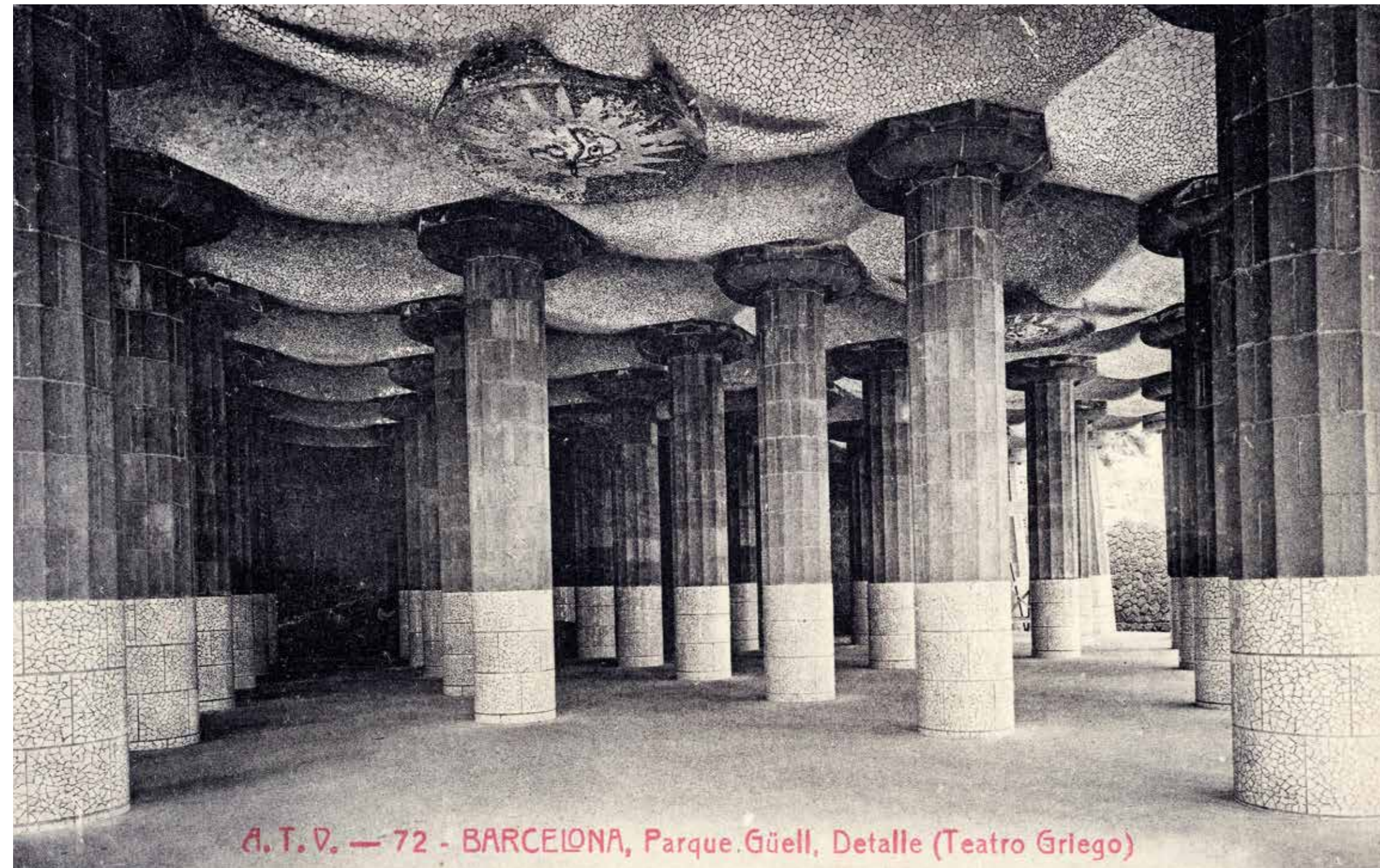
ornamentals de la Sala Hipòstila i la construcció del banc perimetral de la gran plaça, unes tasques en les quals Jujol va tenir un gran protagonisme. Aleshores, a l'església de la Colònia Güell va prenent també significació un altre personatge, Agustí Massip, el paleta —i potser també home de confiança de Gaudí en aquesta obra—, citat també per Bardier com a col·laborador en els inicis de la construcció del parc. Podem aventurar que va actuar com a contractista de la segona etapa de les obres del Park Güell? El moviment constant de carros traslladant materials entre una obra i l'altra ens hi podria fer pensar.

El cobriment de la Sala Hipòstila i la intervenció de Jujol (1908-1909)

Els grans plafons circulars que ornamenten la Sala Hipòstila es van instal·lar entre el 1908 i el 1909. Són unes peces fetes amb motlle, prefabricades, i estan recobertes de trencadís. Van ser elaborades sota la direcció de Josep M. Jujol, i porten la tècnica del trencadís molt més enllà del que era imaginable.¹¹⁴ La vinculació de Gaudí amb Jujol, segons Carlos Flores, es va iniciar gràcies a la relació de Gaudí amb l'arquitecte Jaume Bayó, de qui Jujol va ser deixeble a l'Escola d'Arquitectura entre el 1902 i el 1905 i que era germà del constructor de La Pedrera.¹¹⁵ Gaudí va valorar en Jujol unes qualitats que no tenia cap altre dels seus col·laboradors: la seva capacitat innata pel dibuix i pel sentit del color.¹¹⁶ Part de la informació sobre la fabricació de les peces ens la brinda Joan Matamala, qui, segons el seu propi testimoni, va ser assignat ajudant de Jujol en aquesta comanda. També és qui ens ofereix l'anècdota tan coneguda, segons la qual Gaudí va demanar als obrers del Park Güell, però també als de la Casa Milà i els de la Sagrada Família, que recollissin material ceràmic de rebuig en el seu camí de cada dia.¹¹⁷

Els plafons circulars es disposen a les zones alliberades de columnes, als punts d'intersecció de les voltes, per resoldre visualment la unió entre els cupulins. Són quatre plafons circulars que representen unes formes estrellades que simulen l'astre solar, de vint puntes cada un, sobre els quals hi ha esbossada una filigrana i que s'han interpretat com una al·legoria a les quatre estacions. Tots presenten el mateix motiu ornamental, però tenen colors, materials i textures que els fan absolutament diferents. A les cúpules que hi ha al voltant, se situen unes peces circulars més petites també de trencadís, en nombre de catorze i que s'han definit com unes llunes secundàries.

La tècnica aquí és diferent a la d'altres elements que ja hem vist a la zona de l'entrada al parc, com els medallons del mur perimetral amb les paraules *Park* i *Güell* o els merlets de l'escala i dels pavellons d'entrada. Els plafons també són peces prefabricades, però aquí el trencadís s'aplica segons el que es coneix com a tècnica *directa*, és a dir, aplicant directament els bocins de

Interior de la Sala Hipòstila amb els medallons de Jujol, 1920-1930. Àngel Toldrà Viazo. AFB

ceràmica sobre la peça acabada i desemmotllada. Hi ha encara una altra gran diferència, que rau en l'insòlit i ric procés creatiu de Jujol, que hi incorpora tot tipus de materials: vidre, restes de vaixel·la domèstica, mosaic hidràulic, taps d'ampolles de licor, flascons de perfums, etc.

La decoració interior de la Sala Hipòstila devia estar ja enllestida a finals del 1908. En els primers mesos de 1909, una revista amb data de 4 de febrer, ja la descriu com a acabada: «Gaudí ha construïdo en el centro del Parque una gran plaza sobre inmensas columnas de piedra y bóvedas incrustadas caprichosamente de fragmentos de azulejos de todos colores [el destacat és nostre]. El gusto y el genio de Gaudí [no cita per res Jujol] han realizado portentos de ornamentación con trozos y residuos de toda clase de cerámica».¹¹⁸ Es refereix explícitament a les rosasses quan cita «trozos y residuos». Un segon testimoni ens el proporciona la *Il·lustració Catalana*, en el primer número de gener de 1909. Li dedica la portada sota l'epígraf de «Barcelona nova» i presenta una fotografia d'Adolf Mas que porta per títol «Les obres del Park Güell. Columnes qu'han d'aguantar el Teatre Grec».¹¹⁹ Malgrat que no es poden apreciar les rosasses de mosaic, entenem que el fet de dedicar-li una portada tan significativa implica que l'obra devia estar acabada. La imatge més antiga que hem pogut documentar és de la primavera del 1910. Entre els grans plafons fotogràfics d'Adolf Mas que es van presentar a l'exposició de Gaudí a París, al saló de la Société Nationale de Beaux-Arts, hi ha una vista de la Sala Hipòstila amb els plafons ornamentals clarament a la vista.¹²⁰

Al mateix temps, s'estava fent l'entaulament superior, «el orden completo, formado por basamento, columnas, arquivada, friso y cornisa», com diu Sellés.¹²¹ S'hi va estar treballant entre el 1908 i el 1909, com ens demostra la comparació de postals i fotografies, i confirma també Lahuerta.¹²² Aquest entaulament presenta una gran volada i unes dimensions considerables, i és el que aguanta el banc superior i està sustentat per un entramat d'acer d'estructura molt enginyosa.¹²³

El banc ondulat. Els prefabricats i el trencadís (1909-1914)

A mitjan 1909, s'inicia una nova i darrera etapa en la construcció del parc, consistent en la fabricació i el recobriments del banc perimetral que alhora fa de barana de la gran esplanada o Teatre Grec. S'havia de treballar en sintonia total, ja que les peces que conformen el banc es van anar acoblant ja recobertes de trencadís i la seva col·locació s'havia de sincronitzar amb la realització del gran entaulament que sustenta el banc.¹²⁴

Podem datar amb tota precisió el moment en què s'estaven col·locant les peces que configuren el banc per una fotografia que es publica per primer cop¹²⁵ i que ens aporta una data concreta, el 30 de maig de 1909. La imatge,

presa en el context d'una excursió familiar, permet veure al fons l'esplanada amb uns blocs del banc dipositats a terra a punt de ser posats al seu lloc. Darrere s'hi poden apreciar les bastides que també es veuen en altres imatges.

L'estructura del banc està formada per blocs prefabricats, peces fetes a partir de motlles formant el respall i la part davantera del banc, i l'interior està buit.¹²⁶ En planta, els blocs prenen formes còncaves i convexes, amb relació a la disposició de les columnes de la sala inferior, i formen sèries de quatre o vuit mòduls per adaptar-se al ritme de les columnes. A la planta publicada per Paricio es pot advertir l'acurada interrelació entre el banc i la distribució de les columnes inferiors. Les peces s'anaven disposant al seu lloc, ja amb el trencadís col·locat, que hem de suposar que es devia aplicar amb la tècnica *indirecta* per garantir unes superfícies més llises.¹²⁷ Tot el banc està recobert de trencadís, però al coronament i al respall —a l'altura dels ronyons de qui s'hi asseu—hi ha unes peces cilíndriques, en forma de mitja canya, que eviten l'entrada d'aigua dins de l'estructura i tenen també una funció ergonòmica.

El banc es va fer sota la direcció de Josep M. Jujol,¹²⁸ una participació que, malgrat la seva importància, havia passat inadvertida fins als estudis de Carlos Flores, l'any 1970.¹²⁹ La majoria dels fragments de ceràmica del recobriments són de peces de segona o tercera categoria que procedeixen d'empreses ceràmiques com la casa Pujol i Bausis d'Esplugues de Llobregat, de la qual tant Gaudí com Jujol o el mateix Eusebi Güell eren clients, però també hi ha discos circulars, fragments amb relleu i moltes peces de rebuig d'altres empreses o que devien ser portades pels mateixos treballadors. No disposem de cap documentació concreta, però podem suposar quins van ser els proveïdors principals a partir de la documentació conservada a l'església de la Colònia Güell, les cases Viuda e Hijos de Juan Vila, Ceràmica Orriols, Ribalaiga, Tarrés y Cía. i Pedro Simó.¹³⁰ Així mateix, tenim constància que el 25 d'abril de 1914 es va enviar un carro de la Colònia Güell al Park Güell per portar fragments de rajoles, i que el 13 de maig del mateix any es van portar rajoles i vidres.¹³¹ També es van fer encàrrecs a Pujol i Bausis d'una quantitat significativa d'«azulejos Puig», els dies 6 de març i 6, 9 i 20 d'abril, tal com recullen Galí, Lacuesta i Micaló. Coincidim amb aquests autors en el fet que devien ser models dibuixats per l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch —possiblement amb alguna tara— i que van ser aprofitats per elaborar el trencadís del banc.¹³²

Les peces cilíndriques de ceràmica estan acolorides en tons verds, blaus i grocs, i no acaben en angles rectes, sinó que tenen un acoblament esbiaixat. Són unes peces fetes expressament per al banc i defensem que van ser encarregades a l'empresa Pujol i Bausis d'Esplugues de Llobregat, malgrat que una part de la bibliografia sobre el tema les atribueix a Sebastià Ribó. Ens basem

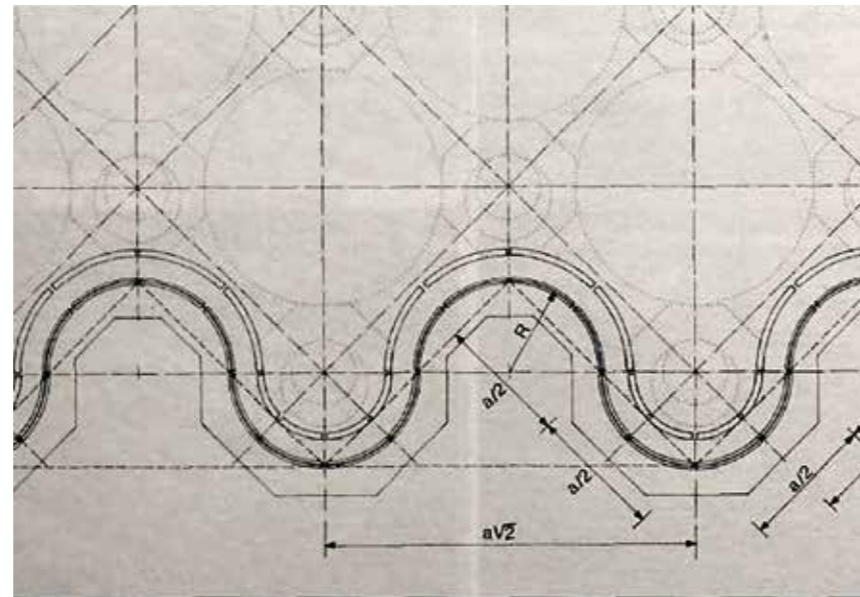

Vista general i detall de l'esplanada mentre s'està construint el banc perimetral, 30 de maig de 1909. MUHBA, àlbum donatiu de la família de Josep González

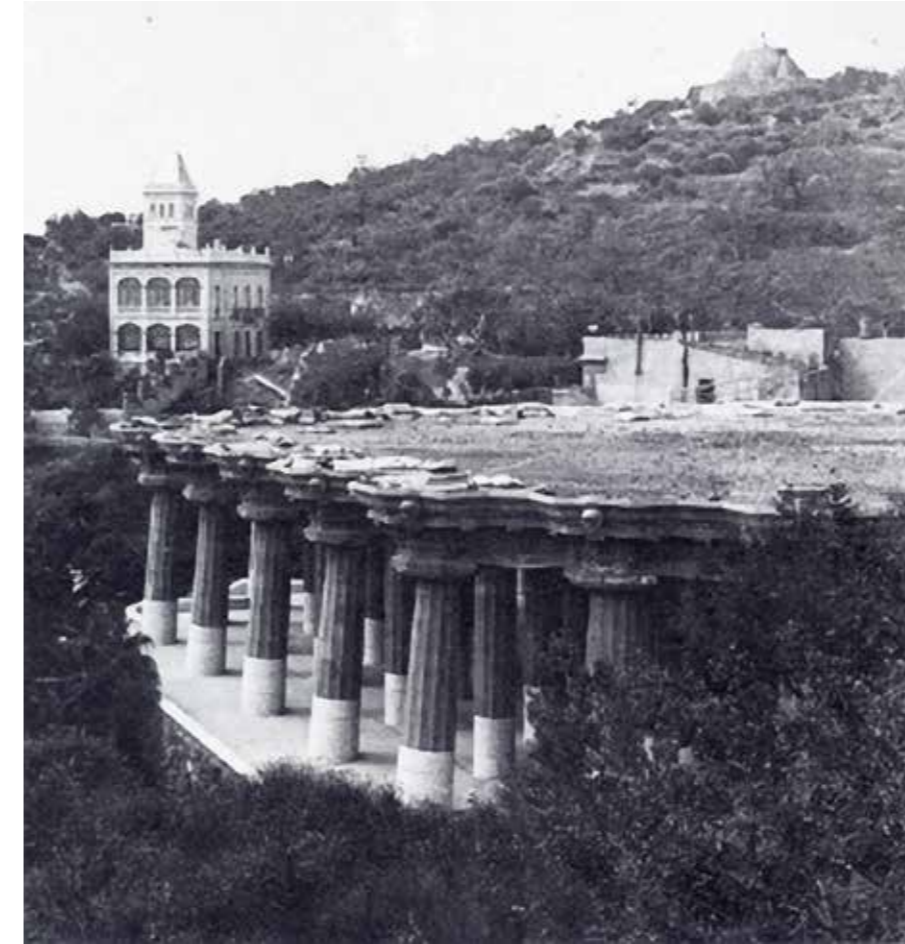

en els treballs citats de Galí, Lacuesta i Micaló, i també en els de Duran, que han buidat la documentació dels arxius de la fàbrica Pujol i Bausis,¹³³ en els quals s'esmenta que són materials per a «el Parque». El 31 de gener de 1910, en concret, al llibre de diari de fàbrica, hi ha un encàrrec de «160 molduras Gaudí v/verdes», que ja van fer pensar Galí, Lacuesta i Micaló que podrien anar destinades al parc.¹³⁴ No especifica res més, ni tan sols les mides, però per la quantitat és fàcil pensar que es referia al bordó del banc. Hi podria haver hagut un segon encàrrec del 1914, encara més evident, que parla de «pasamanos» i que, per la quantitat i la denominació, creiem que no podia tenir cap altra finalitat. S'encarreguen 305 unitats al llarg de la primavera i l'estiu del 1914, el 12 de maig, el 23 de juny, el 5 d'agost i el 7 de setembre, els darrers mesos de treball en el parc. A més, es donen les mides, 10 per 20 cm.¹³⁵ De fet, l'amplada de la peça té un parell de centímetres més que les descrites a la comanda, però creiem que l'important volum de material de les mateixes mides només es podria referir a les peces cilíndriques del banc que comentem.

El fill de Josep M. Jujol narra en els seus escrits el procediment que es va seguir per a la decoració del banc. Treballaven alhora l'arquitecte —el seu pare—, un paleta i dos peons. Les carretades de ceràmica es deixaven

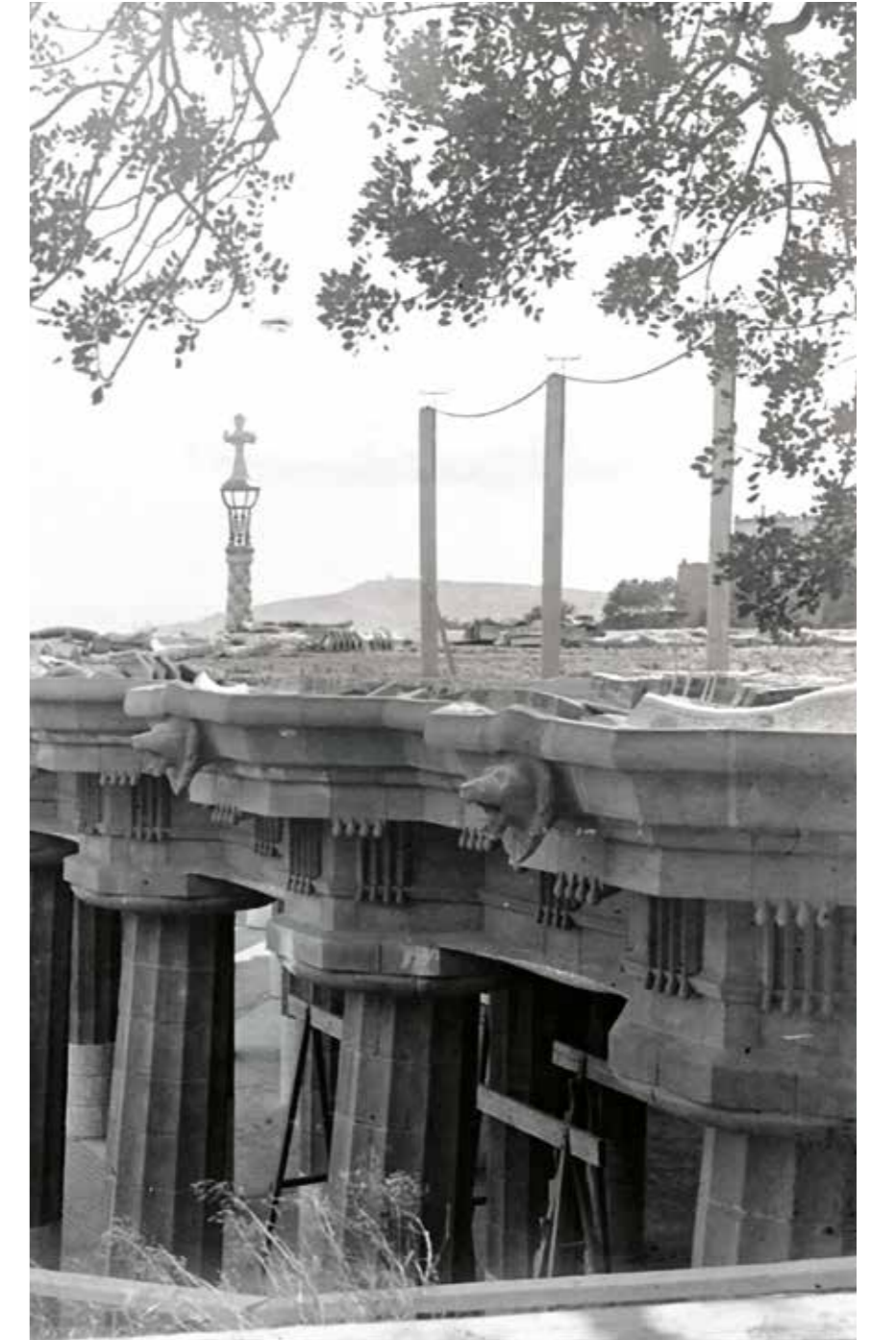

Modulació del banc de la plaça, Ignacio Paricio. Imatge extreta d'IGNACIO PARICIO, «El Park Güell de Barcelona. Una lección de construcción», *Cau*, 70 (març de 1981), pàg. 59 (figura 33). CAATEEB

Vista de la Sala Hipòstila i la plaça, amb el banc en construcció, i el Turó de les Tres Creus al fons. Institut Municipal d'Història de Barcelona

al bell mig de la plaça, i s'anaven seleccionant els fragments per fer les composicions allà mateix.¹³⁶ De totes maneres, ens inclinem a pensar que els mòduls es van col·locar al seu emplaçament amb el trencadís encastat, i que aquest trencadís es devia aplicar segons la tècnica *indirecta*, ja que la *directa*, per la seva rugositat, és perillosa en un seient. El fill de Jujol explica que es va projectar primer la part posterior del banc, en les peces que estan a l'entorn dels desaigües —amb uns dissenys que encara recorden els de les cobertes dels pavellons de l'entrada, amb ceràmica trencada i tornada a posar seguint el disseny original—, mentre que, a mesura que la construcció avançava, l'aplicació dels diferents fragments es va tornant molt més lliure i creativa.

Construcció del banc amb les bastides aixecades, J. Nonell. Càtedra Gaudí

Vista de l'esplanada o Teatre Grec, al fons es veu que només falta acabar el banc a l'extrem nord, c. 1914. Jorge Venini. AFB

Ens queda només fer una petita referència a les subtils marques i inscripcions que es troben en el bordó del coronament i el respatller i que al·ludeixen a la devoció mariana de Jujol. Aquestes empremtes —algunes de les quals han desaparegut a les restauracions— van ser descobertes l'any 1964 per dos joves estudiants, Josep M. Garganté i Santiago Loperena, i ho van comunicar a qui era secretari d'Amics de Gaudí, Enric Casanelles.¹³⁷ L'any 1967, Joan Matamala va dibuixar les que quedaven *in situ* i va redactar un manuscrit que es conserva a la Càtedra Gaudí.¹³⁸ Deu anys més tard, Carlos Flores trobava la signatura de Jujol entre les marques, prova inequívoca del gran pes que va tenir en l'ornamentació del banc.¹³⁹ El mateix Jujol devia haver gravat les inscripcions, abans de la darrera cuita. La confiança de Gaudí en Jujol era infinita en aquesta tasca, tal com han deixat clar molts testimonis directes.¹⁴⁰

L'encreuament de tota la informació gràfica i documental sobre la construcció del banc evidencia que encara es va estar treballant al Park

Güell de manera sostinguda i continuada entre els mesos de març i setembre de 1914. Podem aportar també una imatge publicada a la revista *Mercurio*, per il·lustrar una festa benèfica organitzada pel Centro Regional Valenciano el 13 de juliol de 1913, en què es va emplaçar una tarima al mig del Teatre Grec, a manera d'escenari.¹⁴¹ És la primera vegada que una festa popular es presentava orientada a la ciutat, la qual cosa ens permet esbrinar el banc al fons; fins llavors, les fotografies s'orientaven a la muntanya. La qualitat de la imatge no és gaire bona, però el banc està pràcticament acabat i s'hi veu gent asseguda. Probablement hi faltaven només les peces ceràmiques cilíndriques del respatller i el coronament. Les obres del parc es devien acabar al mateix temps que les de la Colònia Güell, el mes d'octubre de 1914. La darrera visita de Gaudí a Santa Coloma de Cervelló coincideix amb el darrer lliurament de material per a la construcció del banc.

Festa benèfica organitzada pel Centro Regional Valenciano, amb gent asseguda al banc, 13 de juliol de 1913. Imatge extreta de *Mercurio. Revista comercial ibero-americana*, 181 (24 de juliol de 1913), pàg. 295. AHCB

Enlairament de globus aerostàtic a la gran esplanada, 1903-1907, Frederic Ballell. AFB

Un espai per al lleure, la cultura i el turisme (1909-1914)

Amb la Sala Hipòstila coberta i el banc en construcció, el nombre d'activitats que es feien va anar creixent. Eusebi Güell continuava cedint el parc per a activitats lúdiques o benèfiques, d'acord amb els seus interessos socials o polítics. Recordem les paraules del primer biògraf de Güell, el pare Miquel d'Esplugues: «En el Parc tingueren lloc explosions memorables de altes idealitats catalanesques. I Don Eusebi [...] no tingué mai un no quan se li demanà l'ús del Parc per a expansions de l'ànima catalana, radiosa per la glòria del triomf».¹⁴² En una festa organitzada al parc el 1911 per a la infanta Maria de la Paz de Borbón, que va venir a Barcelona acompanyada de la seva filla, la princesa Pilar —i que explicarem més endavant—, la infanta va fer el comentari següent: «el parque de Güell, un sitio envidiable para dar fiestas, como no creo que lo tenga otra ciudad, sobre todo con aquel clima y aquellas bellísimas vistas sobre el mar!».¹⁴³

Pel que respecta als actes que s'hi van celebrar, començarem descrivint un altre gran projecte de teatre fallit a l'esplanada o Teatre Grec, una representació d'*Èdip Rei*, de Sòfocles, previst per a la primavera del 1909, a càrrec del gran actor francès Mounet Sully,¹⁴⁴ que s'havia guanyat una bona reputació fent aquest paper als escenaris francesos. La primera referència a l'esdeveniment ens la dona *La Vanguardia* el mes de gener de 1909.¹⁴⁵ La proposta va sortir d'una delegació de l'Ajuntament de Tolosa, que havia visitat el Park Güell el 18 de desembre de 1908—en el marc de l'amistat catalanooccitana. Entre els assistents hi havia el doctor Joseph Charry, director del teatre de la Natura a Tolosa i que havia fet espectacles similars a l'aire lliure a Luchon i a Carcassona.¹⁴⁶

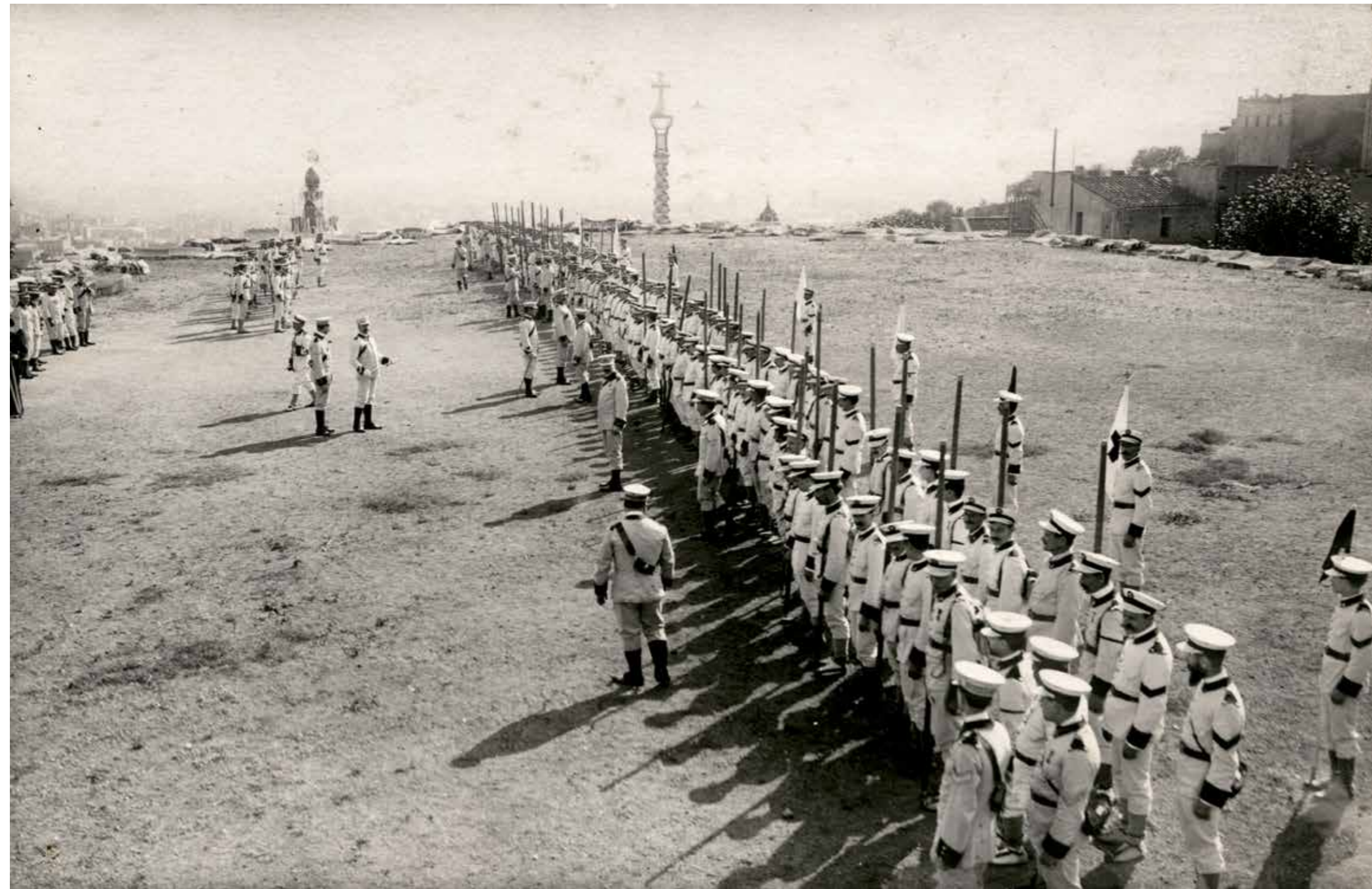
La gran aportació que podem fer és que, segons aquestes notes de premsa, Antoni Gaudí hauria projectat l'escenografia d'aquesta representació, en un encàrrec directe del mateix Güell, cosa que ens ofereix una faceta de l'arquitecte fins ara desconeguda, ni tan sols esmentada pels primers biògrafs de l'arquitecte. Però la informació a la premsa és encara més completa. El 16 de febrer de 1909, *La Vanguardia*¹⁴⁷ ens informa que el director és a la ciutat per veure el projecte que Gaudí ha fet per a l'escena. I *La Veu de Catalunya* afegeix: «Serà, doncs, un espectacle inèdit, sense igual, en un escenari magnífic com mai havia trobat al aire lliure, amb el mar per horitzó, que el doctor Charry, en el seu afany de descentralització artística y de fraternitat catalana, oferirà d'aquí a pocs mesos al públic de Barcelona».¹⁴⁸ *La Il·lustració Catalana* del mes de març de 1909, per la seva banda,¹⁴⁹ el presenta com un dels grans projectes cap a la consecució d'un nou concepte de teatre de la natura: «Sòfocles, per boca dels artistes francesos, cantarà en un dels més bells escenaris d'ayre lliure sota'l cel

esplendorós de Maig. ¡Oh la bella promesa!». Tot això ens fa pensar que Güell, al marge de la seva faceta de mecenes, potser també veia la possibilitat d'explotar el parc comercialment. L'obra no es va arribar a representar i no hem pogut esbrinar-ne els motius.

Els grans actes que movien una gran quantitat de persones, en canvi, es van continuar fent amb molt d'èxit. Només en ressenyarem els més significatius, que són els que ens aporten informació complementària sobre la construcció i la vida del parc. En primer lloc, una festa aristocràtica organitzada per Eusebi Güell per celebrar l'estada a Barcelona de la filla d'Isabel II, la infanta Maria de la Paz de Borbón, casada amb un príncep de Baviera, i que va estar acompanyada per la seva filla, la princesa Pilar, el dia 19 de novembre de 1911 —ja n'hem fet menció al principi d'aquest apartat. Es va muntar una llotja adornada amb tapissos i flors sobre la plaça, que el marquès de Comillas i la família Güell van compartir amb la infanta i la seva filla.¹⁵⁰ Una cobla va executar sardanes i balls típics catalans, interpretats per vuit parelles. No van faltar tampoc ironies per part de *L'Esquella de la Torratxa*,¹⁵¹ que va presentar un acudit en què Güell era un «comte obsequiós» —amb corona, tot fent al·lusió a la seva ideologia monàrquica—, representat amb dos cistells plens de rovellons mentre deia: «Ja sé que a les persones règies se les acostuma a invitar a una gran cassera, però, com que no's pot matar tot lo que es gras, aquí, a falta de ciervos s'han hagut de contentar ab uns quants rovellonets» (vegeu el dibuix de la pàgina 185). Aquesta és una vinyeta ja coneguda, però que no s'ha explicat dins d'aquest context. D'altra banda, aquesta festa i les seves fotografies sovint s'han confós amb la visita d'una altra filla de la reina Isabel II, la infanta Isabel, a la tornada d'un viatge a les illes Balears en què va fer estada a Barcelona.¹⁵² El dia 19 o 20 de juliol de 1913, va ser convidada al Park Güell i se li va oferir un te.

Volem també fer menció d'una festa de beneficència celebrada el 28 d'abril de 1912. Es tracta d'un festival per recaptar fons per a les seccions de beneficència dels centres balears de Barcelona, que proporcionaven assistència mèdica gratuïta als treballadors procedents de les illes arrelats a Barcelona. Eusebi Güell va cedir el parc gratuïtament, l'entrada a la festa costava 0,30 pessetes i s'hi venien postals de record de la festa a 0,15 pessetes. Es van oferir balls típics balears alternats amb sardanes i cançons d'un orfeó.¹⁵³ I finalment, podem ressenyar una ballada de danses valencianes que va tenir lloc al bell mig de la plaça el 13 de juliol de 1913, i que hem comentat a l'apartat anterior perquè ens ha permès datar la construcció del banc.

D'altra banda, a la dècada del 1910, l'entitat anomenada Sociedad de Atracción de Forasteros va iniciar una àmplia campanya per convertir

◀ Integrants de la Creu Roja en formació a l'esplanada del parc. Aquesta parada va tenir lloc, segons *La Hormiga de Oro*, el mes d'octubre de 1910. Es pot apreciar que les peces prefabricades estan a punt de ser col·locades, 1910, Brangulí. AFB

▲ Grup d'escoltes a la gran esplanada del Park Güell amb el banc ondulat acabat, 1910-1920, Josep Maria Co i de Triola. AFCEC

LA INFANTA DOÑA PAZ EN EL PARQUE GÜELL

Aspecto que presentaba el festival benéfico organizado en honor de la infanta Paz por las Damas Catequistas de Barcelona en el Parque Güell el día 19 del actual y al cual asistió lo más distinguido de la aristocracia catalana.

Festa benèfica presidida per la infanta Paz i la seva filla, la princesa Pilar, 19 de novembre de 1911, A. Merletti. Imatge extreta de *Nuevo Mundo*, 933 (23 de novembre de 1911)

Festival balear de beneficència, 28 d'abril de 1912, Frederic Ballell. Imatge extreta de *Mundo gráfico*, 28 (8 de maig de 1912), pàg. 32. BC

Barcelona en un centre d'atracció turística, preferentment d'hivern.¹⁵⁴ Dins d'aquesta promoció s'ha de situar el film *Barcelona, perla del Mediterráneo*, del 1912-1913, produït per Cabot Films, en què es presenta el Park Güell com un dels atractius turístics més importants de la ciutat.¹⁵⁵ En aquesta mateixa línia, la primera guia turística entesa com a tal, redactada per Josep M. Folch i Torres i editada per la mateixa societat, en el número del 1910 al 1911, va incorporar el Park Güell a un dels itineraris: «Parque Güell. Dirigidas las obras de este parque, propiedad del Sr. Conde de Güell, por el eminente arquitecto Gaudí, autor del proyecto de la Sagrada Familia, ofrece éste aspecto de grandiosa originalidad y de riquísima fantasía que revelan todas las obras del arquitecto-poeta». I més avall afegia: «La entrada al Parque Güell está gravada para el forastero con un impuesto destinado á fines benéficos. Un vale de 4 entradas que facilita el portero, 2 ptas.»¹⁵⁶ En els anys successius es va mantenir l'oferta d'entrada amb petites variacions: des de l'any 1913, es va afegir que el bitllet per a

una persona sola valia una pesseta; quatre anys després, a partir del 1917, només es podia visitar a les tardes; i curiosament, l'any 1918 es va canviar la denominació de *forastero* per *visitante*,¹⁵⁷ que podem interpretar com un interès per atreure el públic local.

Malgrat la seva titularitat privada, el parc anava esdevenint un element icònic de la ciutat de Barcelona. Es va convertir en un lloc d'atracció de visitants locals i forans, com en donen mostra la quantitat immensa d'imatges fotogràfiques amateurs que es poden trobar a les fototeques, i les visions més professionals a través de col·leccions de postals.¹⁵⁸

«COMTE OBSEQUIÓS.— Ja sé que a les persones règies se les acostuma a invitar a una gran cassera, però, com que no's pot matar tot lo que es gras, aquí, a falta de ciervos s'han hagut de contentar ab uns quants rovellonets.»

«Comte obsequiós», Picarol (Josep Cosa i Ferrer). Imatge extreta de *L'Esquella de la Torratxa*, 1717 (24 de novembre de 1911). AHCB

Els habitatges del Park Güell

No podem acabar aquest capítol sense fer una breu menció de les cases del parc, que van ser habitades per quatre famílies, Eusebi Güell i els seus, Antoni Gaudí amb el seu pare i la seva neboda, els Trias, i l'escultor Carles Mani amb la seva esposa. No parlarem aquí de la Casa del Guarda, ja descrita anteriorment en aquest capítol.

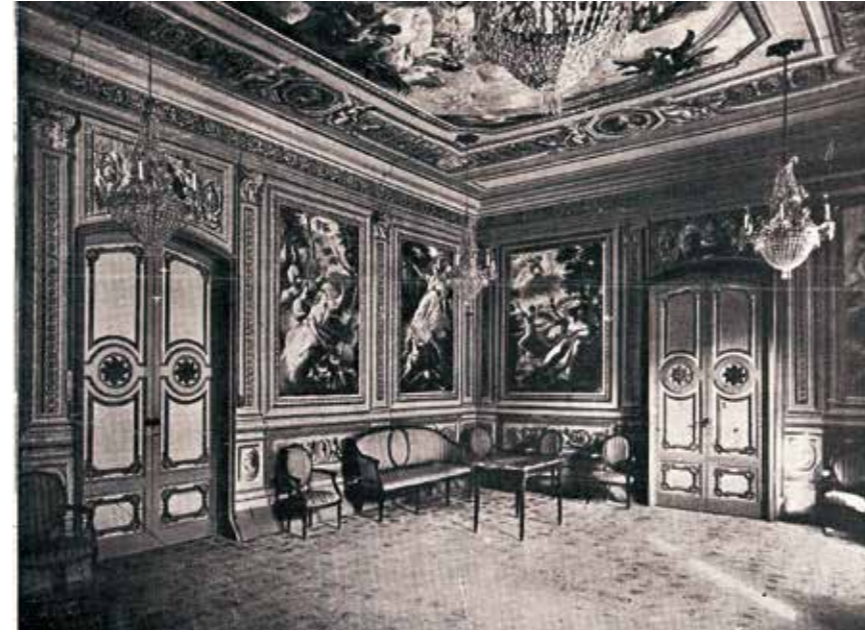
A la zona sud de la plaça se situa l'antiga Casa Larrard —ara ocupada per l'escola Baldiri Reixac—, antiga casa pairal de la finca Muntaner de Dalt. Eusebi Güell la va convertir en la seva residència habitual, tot i que els grans actes sempre se celebraven al palau del carrer Nou de la Rambla, on també hi havia el despatx del comte.¹⁵⁹ Va ser definida pel pare Miquel d'Esplugues com a «mansió principesca».¹⁶⁰ Segons Bergós, Güell hi va anar a viure els darrers vuit anys de la seva vida, dada que ens pot donar una data concreta, el 1910, ja que va morir el 1918. Especifica, així mateix, que en aquell moment Gaudí en va fer una reforma i una ampliació.¹⁶¹ Segons una de les descendents directes del comte, Carmen Güell, el canvi de residència devia ser l'any de la mort de la neboda de Gaudí, Rosa Egea, el gener de 1912.¹⁶² Estem parlant d'una diferència de dos anys, però ens inclinem per la data de Bergós, que va viure el període. En qualsevol cas, tant el trasllat com la remodelació van tenir lloc amb posterioritat al 1907, com es creia fins ara.

Aquest antic habitatge era un ampli casal d'aires rurals, amb un cos central i dues ales laterals, i compost de planta baixa, entresol, un pis noble i àtic. Avui és difícil entendre la reforma que hi va fer Gaudí, ja que ha sofert moltes intervencions des que va ser convertit en escola pública. No queda res de les portes de l'oratori, que coneixem per antigues fotografies. Eren d'estil plenament gaudinià amb un enginyós sistema de portes mòbils. Encara es conserva l'arc parabòlic en què estaven inscrites, coronat amb l'anagrama de Jesús en ferro forjat. Bergós afegeix que hi havia escrita la frase dels deixebles d'Emmaús, «Esteu Senyor amb nosaltres, car vespreja nostra vida»,¹⁶³ en una clara al·lusió a l'avançada edat d'Eusebi Güell. Dels elements que resten, encara són apreciables l'accés secundari cap a l'est i les baranes del terrat. Al cantó de ponent, Gaudí hi va fer una gran galeria —o hivernacle—, orientada cap on hi havia el jardí particular de la família Güell. Aquesta estança, ara emprada com a gimnàs, manté un bell arc parabòlic de maó en el mur d'entrada i uns grans finestrals de fusta calada; a la part superior conserva una petita xemeneia de ceràmica de colors.

Però, sens dubte, la cambra més sumptuosa de l'habitatge era el gran saló, que l'any 1901 es va decorar amb un conjunt de pintures del muralista català més important del barroc, Francesc Pla i Duran, *el Vigatà*, i que ara es conserven a la Vil·la Casals de Sant Salvador. Es tractava d'un conjunt d'una

Casa Larrard abans de la reforma de Gaudí, c. 1909. MUHBA

Les pintures de *el Vigatà* instal·lades a la Casa Larrard. Imatge extreta de *D'Ací d'Allà*, 70, vol.12 (octubre de 1923), pàg. 756. AHCB

casa del carrer Nou de Sant Francesc de Barcelona que està datat del 1793,¹⁶⁴ compost per nou plafons en grisalla adossats al mur i un al sostre, que representen escenes mitològiques.

Podem aportar novetats respecte al jardí que envoltava la casa. Ja en un capítol anterior hem comentat que la jardineria era un art prou desenvolupat a la Barcelona del moment, i era evident que un prohoms com Eusebi Güell devia tenir un mestre jardiner, malgrat que no en tenim constància. L'anàlisi de fotografies d'època ens ha permès veure les transformacions del jardí. Hem de començar afirmant que, si bé al cantó dret de l'escalinata del parc hi havia el refugi de carruatges, el cantó esquerre va restar molts anys inacabat, almenys entre el 1902 i el 1907. En aquell moment, davant de la casa dels Güell hi havia una esplanada amb arbres i, més cap al mur del carrer d'Olot, un jardí en pendent envoltat per una tanca vegetal. En la imatge superior que es pot datar del 1909, per l'estat de les obres de la Sala Hipòstila, apreciem que s'està desmuntant aquest conjunt per convertir-lo en un jardí elevat que quedava a nivell de la casa. A sota, Gaudí va construir uns garatges, on ara hi ha el bar i altres serveis. Així, aquest jardí superior es va transformar en un espai molt més ampli, i anava des de l'escala monumental fins al doble pòrtic. Tocant a l'escala s'hi van plantar arbres atapeïts per garantir la privacitat, i a l'altra banda, es va optar per posar parterres de flors.

Passant ja a descriure les dues cases que es van construir de la urbanització, la primera la va adquirir el pare de Gaudí el 14 d'agost de 1906. Hi va viure l'arquitecte amb el seu pare —que va morir el 29 d'octubre del mateix 1906, poc després d'haver-se instal·lat a la casa— i amb la seva neboda —fins a la mort d'aquesta l'11 de gener de 1912. I va continuar essent la seva residència fins a l'any 1925, moment en què s'instal·la a la Sagrada Família, com hem pogut documentar a través de la consulta de l'*Anuario Riera*. El projecte està signat per Gaudí, però és obra de Berenguer, com notifica Ràfols.¹⁶⁵ Bardier Pardo afegeix que la casa es va fer «con todo esmero, empleando muy buenos materiales»,¹⁶⁶ punt que es confirma pels materials i els preus descrits en el *Libro de presupuestos* que hem citat tantes vegades. De la llista de materials i de l'estudi de les plantes i els alçats de l'edifici, es dedueix que és una construcció feta segons els esquemes de l'arquitectura tradicional, parets de càrrega, embigats de fusta i volta de maó de pla. La distribució interior és senzilla. La planta baixa s'organitza a partir del vestíbul d'entrada i la primera planta es disposa entorn d'un distribuïdor al qual s'obren les diferents cambres, sense distinció de la funció que havia de tenir cada una de les estances. A la segona planta hi ha unes golfes àmplies, i el semisoterrani és accessible a peu pla des de la part inferior del jardí. Té una torre acabada amb una coberta cònica recoberta de trencadís i unes xemeneies també amb trencadís. L'exterior, estucat en un to

Primer jardí de la Casa Larrard, s'estan construint els garatges, 1906. Autor desconegut. CCEG-AMDG

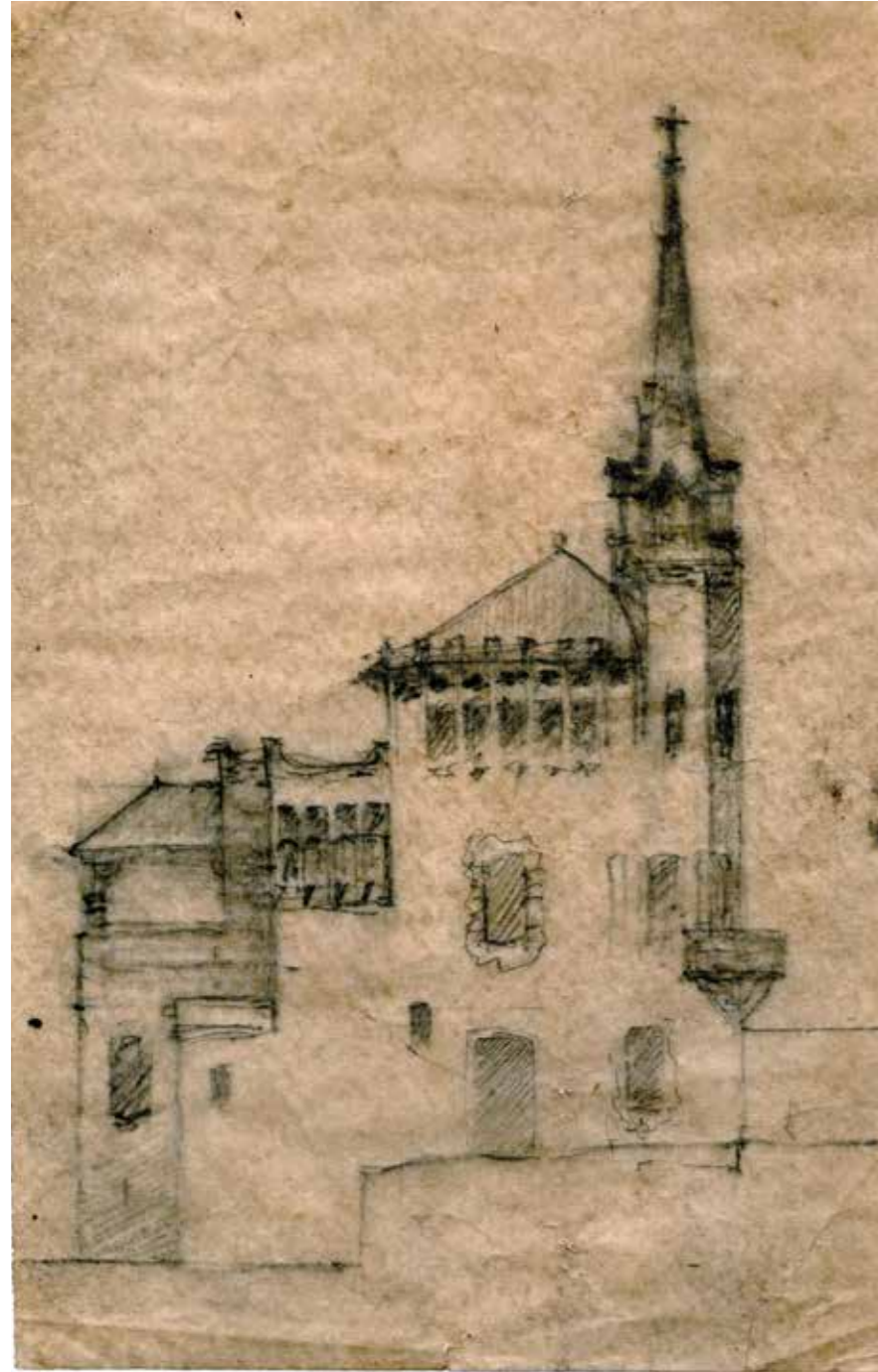
Escala principal abans de la construcció dels garatges de la família Güell, 1907. Col·lecció Juan José Lahuerta

Jardí elevat de la Casa Larrard, 1914, Jorge Venini. MUHBA

Jardí posterior de la Casa Larrard amb el doble pòrtic al fons. Es veuen també els mòduls prefabricats de la part inferior de les columnes de la Sala Hipòstila. MUHBA

Plànol de la planta baixa de la casa mostra, Francesc Berenguer i Mestres, 1904-1908. Càtedra Gaudí

Casa dels Gaudí o casa mostra. En primer terme s'aprecien les peces prefabricades per al banc ondulat del Teatre Grec, 1910. Càtedra Gaudí

rosat, està ornamentat amb esgrafats i la teulada és de ceràmica verda. També val la pena destacar el valor paisatgístic del jardí, que conserva una pèrgola metàl·lica d'arcs parabòlics que l'envolta, probablement projectada per Gaudí per guanyar privacitat, ja que les normes d'edificació del parc prohibien l'ús de murs de molta alçària per delimitar els solars.¹⁶⁷

La casa per a l'advocat Martí Trias va ser construïda per l'arquitecte Juli Batllell, amic personal de Trias i que havia estat col·laborador de Gaudí a la Casa Calvet.¹⁶⁸ Com s'ha dit, la sol·licitud a l'Ajuntament data del setembre de 1905, però en aquesta data la casa ja s'estava construint sense llicència d'obres. Es tracta d'un xalet de semisoterrani, planta baixa, planta pis i golfes, i és una de les obres més reeixides d'aquest arquitecte. És interessant la relació entre interior i exterior, mitjançant tota una sèrie de galeries i terrasses, i la distribució de la planta baixa, que integra una pluralitat d'espais oberts entre si i cada un amb una finalitat molt concisa: menjador, cuina, *office* o «ante comedor», despatx, sala de visites, billar, etc. El dinamisme que ofereix la planta el podem posar en relació amb el *Domestic Revival* britànic,

La Casa Trias, de Juli Batllell. Càtedra Gaudí

que era molt conegut a través de revistes com ara *The Studio*. En aquest tipus d'habitatge unifamiliar no podem deixar de veure una relació amb les cases que estava fent Puig i Cadafalch en el mateix moment, com la Casa Muntadas (1901-1902), la casa mostra de la urbanització del Tibidabo. Els interiors, d'altra banda, denoten un gust pel confort, però al mateix temps són austers, cosa que ens porta també als models britànics. De l'exterior, en podem destacar un banc de trencadís dins un receptacle, elaborat a partir del mateix mòdul del banc de la gran plaça del Park Güell. Un xalet molt del gust britànic que, sens dubte, devia plaure al promotor del parc.

Una característica comuna als dos edificis i que, entenem, era una de les servituds del terreny i del sistema d'urbanització de Gaudí, és que s'havien de construir en pendent. Això condicionava la necessitat de fer semisoterranis però al mateix temps permetia que els jardins tinguessin accessos directes a l'exterior des de diferents nivells.

Finalment, respecte a la casa de la finca Coll i Pujol, que apareix marcada en els plànols, i sobre la qual hi ha molt poques referències, podem aportar

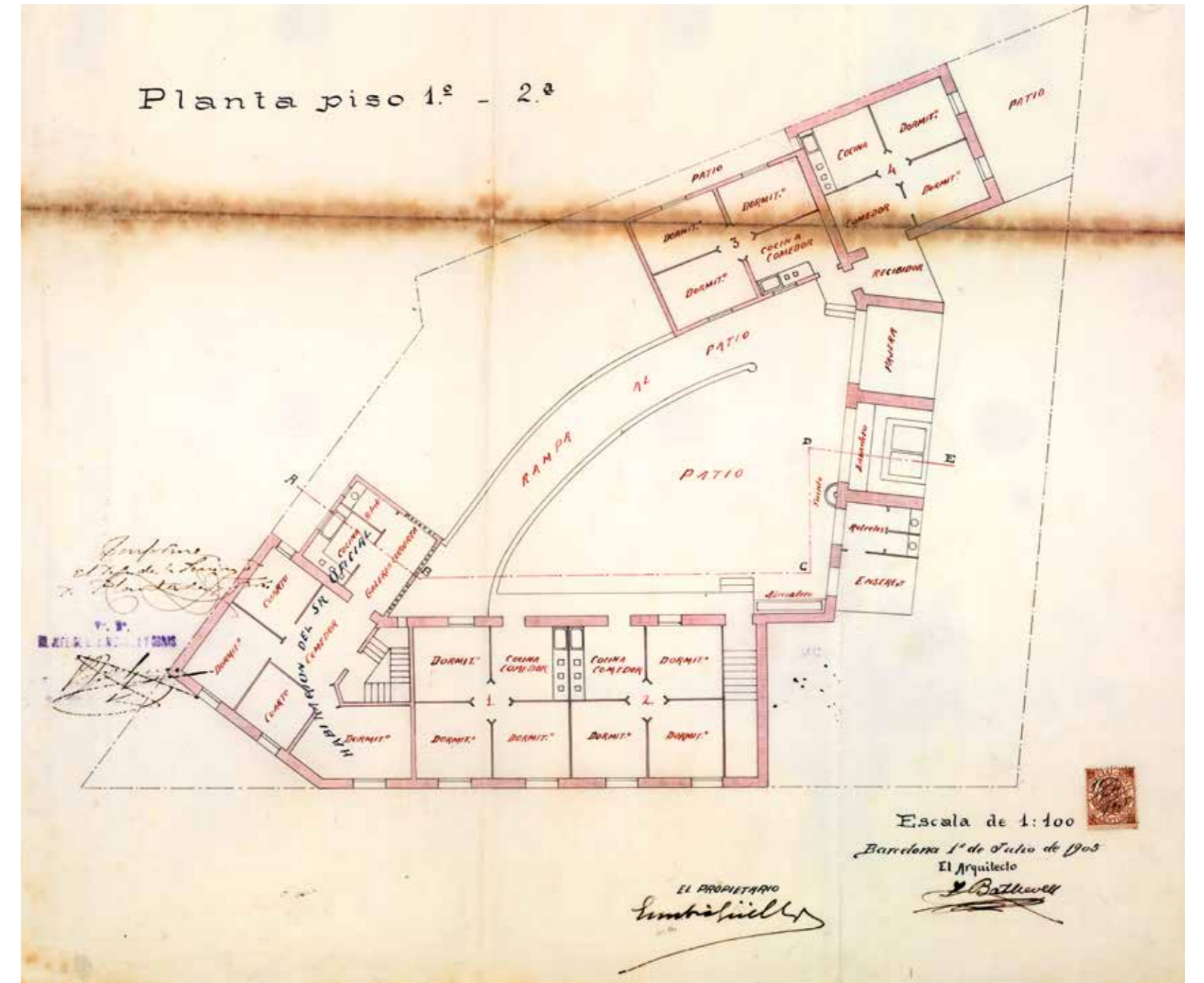
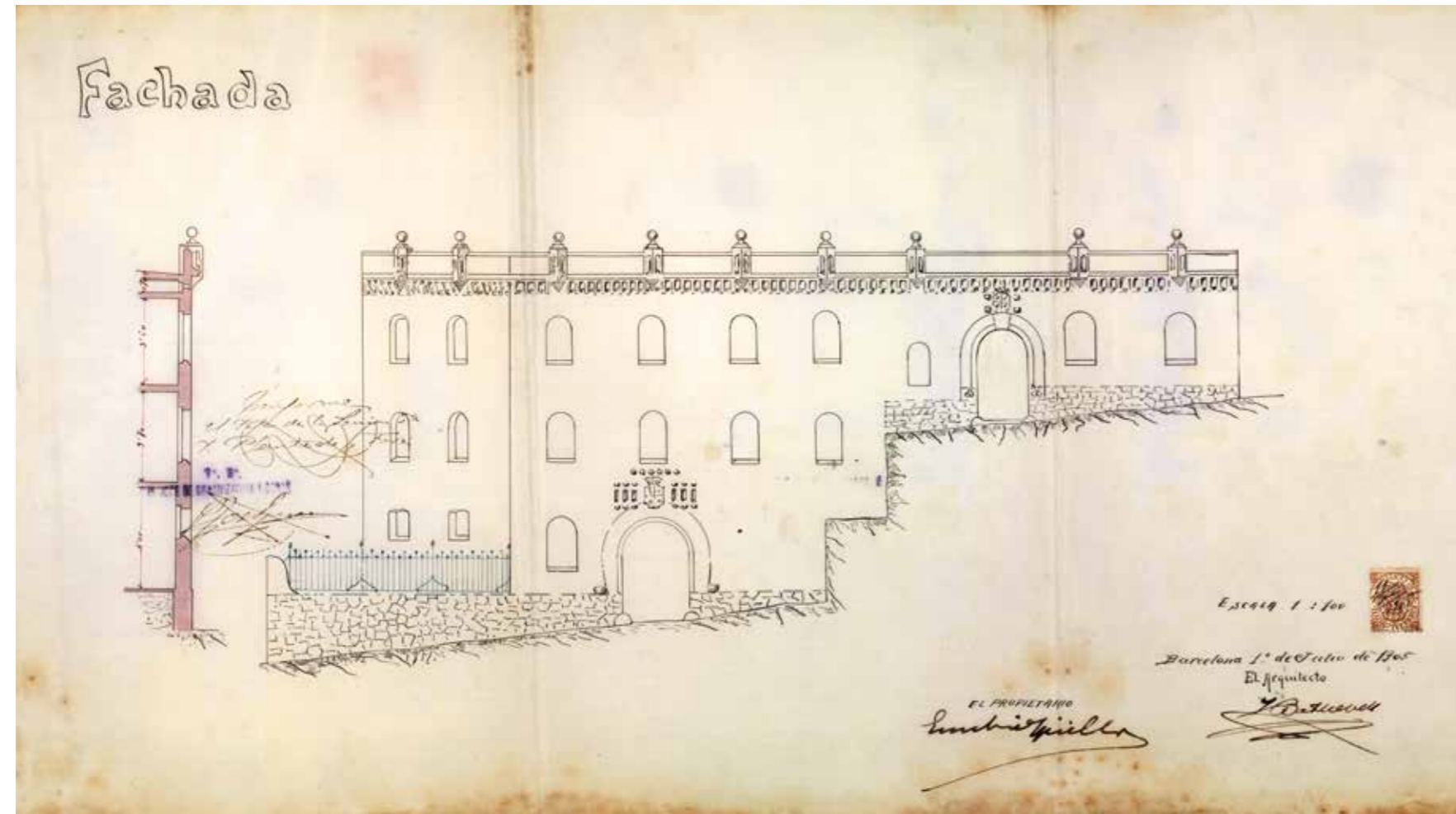
alguna informació. Havia estat construïda el 1850,¹⁶⁹ i Güell la va cedir temporalment, a instàncies de Gaudí, perquè hi visqués un dels seus col·laboradors, l'escultor Carles Mani, fet que ha estat corroborat pel biògraf d'aquest artista, Francesc Fontbona.¹⁷⁰ Mani era un dels grans col·laboradors i amics de Gaudí, un gran escultor, un punt excèntric malgrat la seva procedència familiar de la burgesia barcelonina, i que tenia greus problemes de subsistència. Joan Matamala afirma haver anat a visitar-lo sovint amb Gaudí.¹⁷¹

No podem acabar sense fer una referència a la caserna que va sufragar Güell per garantir la seguretat del recinte, i que ja ha estat comentada al capítol anterior.¹⁷² S'ubica fora del Park Güell, però, com que és una obra relacionada directament amb el parc i va ser feta per Batllell, val la pena fer-ne un petit comentari. L'exterior presenta una façana amb aplacat de pedra vista, en contrast amb el maó que voreja portes i finestres, però el que realment destaca és la distribució entorn d'un pati central, amb una complexa planta inscrita en un polígon irregular de quatre costats, que, a més, s'havia d'adaptar al fort desnivell del terreny.

Final d'obra, tardor de 1914

El projecte de parc, tal com el preveia Eusebi Güell, no era viable i a la tardor del 1914 es va abandonar la idea de fer la urbanització. De fet, es van aturar alhora els dos projectes que Güell havia encomanat a Gaudí: l'església de la colònia i el parc. A l'inici del capítol següent expliquem els motius pels quals la construcció del parc va esdevenir inviable econòmicament, però ara intentarem esbrinar el perquè d'aquesta aturada a la tardor del 1914. En primer lloc, podem citar un deteriorament de l'estat de salut del comte, cap a la primavera del 1914, que el va portar a donar cada cop més responsabilitats als seus fills. El mateix Gaudí se'n va fer ressò en una carta escrita a Josep Torras i Bages el 3 de juny de 1914: «Lo nostre amic D. Eusebi Güell esta mal de salud y penso ser el seu estat de gravetat»,¹⁷³ i li comunica així mateix la preocupació del rector de la Colònia Güell, Gaspar Vilarrubies. D'altra banda, tampoc no es pot obviar la situació política del moment, en especial la declaració de la Primera Guerra Mundial, el juliol de 1914, i les conseqüències que aquest esdeveniment podia tenir en els interessos econòmics dels fills de Güell. I els problemes de tipus més local, com l'epidèmia de tifus que va assolir Barcelona a la tardor del 1914 i va provocar greus conflictes socials.

Ara bé, després d'haver revisat el projecte urbanístic presentat per Güell el 1904, i també descrit per Sellés, podem afirmar que es va aturar el projecte immobiliari, però el parc no va quedar inacabat. Certament, mai no es va poder disposar ni de telèfon ni d'un servei d'electricitat comú, ni tampoc de servei de clavegueram. Però també és cert que tota l'estructura viària i

Façana de la caserna de la Guàrdia Civil, 1 de juliol de 1905, Juli Batlleu. AMCB, Q127, Obres Majors, exp. Fo-1659/1905

Planta primera i segona de la caserna de la Guàrdia Civil, 1 de juliol de 1905, Juli Batlleu. AMCB, Q127, Obres Majors, exp. Fo-1659/1905

l'agençament dels grans espais estaven garantits. L'única gran obra que no es va construir —i que s'havia abandonat molts anys abans— era la capella. En el cas de la interrupció de les obres de l'església de la Colònia Güell, tenim una data molt concreta, el 3 d'octubre de 1914, en què Gaudí va fer la seva darrera visita, només un mes després de l'últim encàrrec de peces de ceràmica per al banc del Park Güell, el 7 de setembre. Les obres dels dos projectes s'aturen alhora, s'havia arraconat la idea de fer un parc urbanitzat, però el Park Güell, com a parc públic, tenia encara molt camí per recórrer.

Pla de la planta del Parc Güell, amb el carrer de la Ramoneta i el carrer de la Font de la Fumada.

1. Salvador SELLÉS [I BARÓ], «Park Güell», *Asociación de Arquitectos de Cataluña. Anuario para 1903*, Bonaventura BASSEGODA [I AMIGÓ], «Cuestiones artísticas. El parque Güell», *Diario de Barcelona*, 14 de gener de 1903, pàg. 567-569.

2. *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona: Q127, Obres majors, exp. Fo-2882/1904, del 1904.

3. Es van fer algunes intervencions als anys cinquanta a càrrec del constructor i aparellador Luis Montero, algun cop amb l'ajuda d'Adolf Florensa, però la més important va anar a càrrec de José Antonio Martínez Lapeña i Elías Torres, entre el 1985 i el 1990. Vegeu: «Restauración del Park Güell de Barcelona», *On*, 163 (1995), pàg. 142-149. Els pavellons d'entrada han estat restaurats per Maria Luisa Aguado Martínez, Anna Ribas Seix i Carme Hosta Calderer. Vegeu: «La restauración de los pabellones de entrada del Park Güell», *Informes de la Construcción*, 481-482 (setembre-desembre de 2002), pàg. 19-28.

4. Càtedra Gaudí, Julián BARDIER PARDO, *Extractos memoriales de las relaciones de los Pardo con Don Antonio Gaudí durante la colaboración que tuvieron con dicho Sr. en la construcción del Parque Güell* (mecanoscrit).

5. BARDIER, *Extractos memoriales de...*

6. *Iglesia nueva de la Colonia Güell. Libro de comprobantes desde el día 3 de enero de 1908 al 3 de octubre de 1914, fecha en que dejó de asistir Dn Antº Gaudí*. S'ha pogut consultar una fotocòpia del document original, conservada a l'SPAL, pàg. 26 i 27; al llarg del 1914 hi ha rebuts de Massip, conformats per Gaudí.

7. Joan BASSEGODA I NONELL, «La Muntanya Pelada i el Park Güell», *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, xxii (2008), pàg. 99-110. En aquest article, Bassegoda descriu les prospeccions realitzades l'any 1995 per conèixer l'estat d'aquestes coves.

8. Norbert Font tenia també relació amb Gaudí, que li va fer uns dibuixos per a la participació de la seva ordenació. Vegeu Josep Francesc RÀFOLS, *Gaudí, 1852-1926*, Barcelona, Editorial Aedos, 1952, pàg. 138.

9. Norbert FONT I SAGUÉ, «Alrededores de Barcelona (Can Muntané de Gràcia). La caverna del Parch de'n Güell», *Revista de la Cámara Mutua de la Propiedad*, 2 (1904), pàg. 99-100. Tot el procés està resumit en una entrada d'Enric Aragonés al blog del Museu de Geologia. En línia: http://museugeologic.blogspot.com.es/2011/09/ (consulta: 6 d'agost de 2017).

10. Enric ARAGONÉS, http://museugeologic.blogspot.com.es/2011/09/ (consulta: 6 d'agost de 2017).

11. J. ALMERA, E. BOFILL, *Boletín de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, 2 (1900), pàg. 197-198.

12. *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, 4, 33 (1904), pàg. 446-459.

13. Picó i Campamar hi va entrar com a soci el segon semestre del 1900 i va ser nomenat president, molt poc després, el dissabte 29 de desembre de 1900, al mateix temps que mossèn Font i Sagué era també elegit membre de la Junta Directiva. Vegeu: *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 72 (gener de 1901), pàg. 14-15.

14. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 75 (abril de 1901), pàg. 124-125.

15. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 84 (gener de 1902), pàg. 40.

16. La fotografia es conserva a l'Arxiu Històric de Sabadell. Per l'estat de les obres hem de pensar que aquesta visita ha de ser la del desembre de 1901 i no la que es va fer des de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya un any més tard, el gener de 1903. Segons consta a l'arxiu, la fotografia procedeix del fons de Pau Maria Turull. El contacte podria haver estat Juli Batllevell, arquitecte de Sabadell que va treballar al parc i, també, per a la família Turull. Hem tingut molts dubtes sobre si podria ser la visita del 1903, però no identifiquem Gaudí ni altres arquitectes coneguts entre el grup de la fotografia. En canvi, el personatge del centre podria ser Picó i Campamar, aleshores president del Centre Excursionista. Sobre Pau Maria Turull, vegeu: Marc COMADRAN ORPI, *El procés d'expansió del Noucentisme cap a les «segones ciutats»: el cas de Sabadell*, Cerdanyola, Universitat Autònoma de Barcelona, 2014 (tesi doctoral).

17. Càtedra Gaudí, [José Pardo], *Libro de presupuestos* (mecanoscrit).

18. SELLÉS, «Park Güell», pàg. 60.

19. SELLÉS, «Park Güell», pàg. 60.

20. SELLÉS, «Park Güell», pàg. 56-57.

21. Joan BASSEGODA I NONELL, *El gran Gaudí*, Vic, Ausa, 2005, pàg. 390.

22. SELLÉS, «Park Güell»; aquesta informació apareix només a la versió en forma de llibre, pàg. 6. Vegeu també: *Arquitectura y Construcción*, 131 (juny de 1903), pàg. 188.

23. *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona: Q136, Foment/Interior, exp. r-3054, del 1955-1957.

24. *La Hormiga de Oro*, 3 (19 de gener de 1907), pàg. 43.

25. Tokutoshi TORII, *El mundo enigmático de Gaudí*, Madrid, Instituto de España, 1983, pàg. 197-199.

26. Juan MATAMALA FLOTATS, *Antonio Gaudí. Mi itinerario con el arquitecto*, Barcelona, Claret, 1999, pàg. 161. També Eusebi Güell i López descriu el verascopi: Eusebi GÜELL, *D'Alphonse XII a Tut-ank-ammon*, París, Les Éditions de portiques, 1931.

27. SELLÉS, «Park Güell», pàg. 56. Bardier corrobora aquesta mateixa informació: BARDIER, *Extractos memoriales de...*

28. *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona: Q127, Obres majors, exp. Fo-2882/1904, del 1904.

29. Josep M. FOLCH I TORRES, *Select-Guide, «Barcelona»*, Barcelona, Sociedad de Atracción de Foras-teros, hivern del 1910-1911, pàg. 147.

30. Josep Francesc RÀFOLS, *Gaudí, 1852-1926*, Barcelona, Editorial Aedos, 1952, pàg. 103.

31. BASSEGODA [I AMIGÓ], «Cuestiones artísticas....», pàg. 568.

32. Joan BASSEGODA I NONELL, «Una obra ingenieril de Gaudí. El proyecto de viaducto sobre el to-rente de Pomaret de Sarrià», *Quaderns d'Història de l'Enginyeria*, v (2002-2003), pàg. 260-264.

33. BARDIER, *Extractos memoriales de...*

34. El sistema constructiu dels viaductes i els murs de contenció els coneixem gràcies als estudis d'Ignacio Paricio i de Jan Molema, als quals ens remetem. Ignacio PARICIO, «El Park Güell de Barcelona. Una lección de construcción», *Cau*, 70 (març de 1981), pàg. 46-62. Vegeu també: Jan MOLEMA, *Gaudí. The construction of Dreams*, Rotterdam, Episode publishers, 2009, pàg. 229-235.

35. BASSEGOGA [I AMIGÓ], «Cuestiones artísticas..», pàg. 568.

36. Joan BERGÓS I MASSÓ, *Gaudí, l'home i l'obra*, Barcelona, Lunweg, 1999 (1954), pàg. 63. Per la seva banda, Joan Rubió i Bellver, que coneixia també molt l'arquitectura popular de les illes Balears, va dedicar un estudi a aquest sistema constructiu: Joan RUBIÓ I BELLVER, *Construccions de pedra en sec*, separata de l'*Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, Barcelona, 1914.

37. SELLÉS, «Park Güell», pàg. 58.

38. PARICIO, «El Park Güell...», pàg. 46.

39. A la pedrera de Can Velas. Càtedra Gaudí, [José PARDO], *Libro de presupuestos* (manuscrit), pàg. 29.

40. [PARDO], *Libro de presupuestos...*, pàg. 9.

41. [PARDO], *Libro de presupuestos...*, s.p, PARICIO, «El Park Güell...», pàg. 48.

42. Juan MATAMALA FLOTATS, *Antonio Gaudí. Mi itinerario con el arquitecto*, Barcelona, Claret, 1999, pàg. 168.

43. Ryerson and Burham Archives, de la Ryerson and Burham Libraries de l'Art Institute of Chicago.

44. Enric GRANELL, Antoni RAMON, *Col·legi d'Arquitectes de Catalunya 1874-1962*, Barcelona, Col·le-gi d'Arquitectes de Catalunya, pàg. 53.

45. Vegeu les fotografies de l'Arxiu Històric de Sabadell, a la pàg. 145.

46. BASSEGODA I NONELL, *El gran Gaudí*, pàg. 417.

47. Joan RUBIÓ I BELLVER, «Dificultats per arribar a la síntesi arquitectònica», Barcelona, separata de l'*Anuario de la Asociación de Arquitectos*, 1913; recollit com apèndix a Ignasi de SOLÀ-MORALES, *Rubió i Bellver y la fortuna del gaudinismo*, Barcelona, La Gaya Ciencia, 1976, pàg. 120-138.

48. SELLÉS, «Park Güell», pàg. 59; BASSEGODA [I AMIGÓ], «El Parque Güell...», pàg. 568.

49. SELLÉS, «Park Güell», pàg. 61-62.

50. BASSEGODA I NONELL, «La Muntanya Pelada...», pàg. 105; Jos TOMLOW, *Das Modell*, Stuttgart, Institut für leichte Flächentragwerke der Universität Stuttgart, 1989, pàg. 222-227.

51. Cèsar MARTINELL, *Gaudí. Su vida, su teoría, su obra*, Barcelona, Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña y Baleares, 1967, pàg. 385.

52. RÀFOLS, *Gaudí, 1852-1926*, pàg. 140.

53. Potser ja estava acabat l'any 1905, segons la data d'una vista general del recinte conservada a la Càtedra Gaudí.

54. BASSEGODA I NONELL, *La Muntanya Pelada...*, pàg. 108. Ubaldo Iranzo, arquitecte i gran fotògraf, va assistir a la visita de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya del 1903, segons consta a la relació publicada a l'acta de l'excursió, en forma de fullet, pàg. 5. La fotografia que presentem, dipositada a la Càtedra Gaudí és de 1910 aproximadament.

55. SELLÉS, «Park Güell», pàg. 61.

56. *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona: Q127, Obres majors, exp. Fo-2882/1904, del 1904.

57. *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona: Q127, Obres majors, exp. Fo-2882/1904, del 1904, f. 17.

58. Segons recorda Bassegoda: BASSEGODA I NONELL, *El gran Gaudí*, pàg. 407.

59. A la Càtedra Gaudí es guarda un projecte d'una porta monumental dibuixada per Joan Matamala, que no se sap a quin dels accessos correspon (Joan MATAMALA, carbonet sobre paper, Càtedra Gaudí, CG 000096).

60. SELLÉS, «Park Güell», pàg. 65; BASSEGODA [I AMIGÓ], «El Parque Güell...», pàg. 568.

61. SELLÉS, «Park Güell», pàg. 65.

62. Vegeu AGUADO, RIBAS, HOSTA, «La restauración de...», pàg. 19-28.

63. Vegeu AGUADO, RIBAS, HOSTA, «La restauración de...», pàg. 19-28.

64. SELLÉS, «Park Güell», pàg. 65.

65. S'ha pogut confirmar gràcies a la imatge de l'ANC de 1903, publicada a la pàgina 152, que els pavellons i la casa mostra estaven en construcció.

66. Josep M. GARRUT, *Génesis del parque Güell*, Barcelona, Compañía Roca Radiadores, c. 1950, pàg. 6; recollit també a Conrad KENT, Dennis PRINDLE, *Hacia la arquitectura de un Paraíso: Park Güell*, Barcelona, Hermann Blume Ediciones, 1992, pàg. 66.

67. Wolfram HUMPERDINCK, Engelbert HUMPERDINCK, Jordi MOTA, «Engelbert Humperdinck», *Wagneriana Castellana*, 59 (2006). En línia: http://associaciowagneriana.com/pdfarticles/humperdinck.pdf (consulta: 17 d'agost de 2017).

68. SELLÉS, «Park Güell», pàg. 65.

69. Eduardo ROJO ALBARRÁN, *Antonio Gaudí, aquest desconegut: el Park Güell*, Barcelona, Llar del Llibre, 1986, pàg. 112.

70. SELLÉS, «Park Güell», pàg. 64.

71. *Arquitectura y Construcción*, 222 (gener de 1911), pàg. 5. La fotografia està editada el 1911, però sens dubte és anterior.

72. Com van poder demostrar José Antonio Martínez Lapeña i Elías Torres Tur en el procés de restauració del 1983: José Antonio MARTÍNEZ LAPEÑA, Elías TORRES, *Park Güell*, Barcelona, Editorial GUSTavo Gili, 2002; Albert CUCHÍ, Claudio DA SILVA, Isaac LÓPEZ, «La estrategia hídrica del Park Güell», *Cíclica. Intervención Urbana Sostenible* (2007). En línia: https://cíclica5.wordpress.com/2007/02/01/la-estrategia-hidrica-del-park-guell/ (consulta: 22 de setembre de 2016).

73. Mireia FREIXA, Marta SALINÉ, *Gaudí i el trencadís ceràmic*, Barcelona, Triangle Edicions, 2018.

74. Vegeu AGUADO, RIBAS, HOSTA, «La restauración de...», pàg. 19-28.

75. FREIXA, SALINÉ, *Gaudí i el trencadís...*; Pia SUBÍAS, «Pujol i Baucis, una empresa ceràmica en el Modernismo», *Tradición y modernidad. La cerámica en el modernismo*, IX Congreso Anual de la Asociación de Ceramología, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2006, pàg. 232.

76. PARICIO, «El Park Güell...», pàg. 46.

77. Vegeu AGUADO, RIBAS, HOSTA, «La restauración de...», pàg. 19-28.

78. *La Esquella de la Torratxa*, 1409 (6 de gener de 1906), pàg. 33.

79. SELLÉS, «Park Güell», pàg. 62.

80. Joan MARAGALL, *Elogi d'una tarda d'estiu. Obres completes*, II, Barcelona, Selecta, Catalonia, 2013, pàg. 74-76.

81. Adrià GUAL, *Mitja vida de teatre. Memòries*, Barcelona, Editorial Aedos, 1957, pàg. 83-94; Juan José LAHUERTA, *Antoni Gaudí. Arquitectura, ideologia y política*, Madrid, Electa, 1993, pàg. 156; Teresa-M. SALA, «Les arts a escena: l'experiència del teatre de natura», *Matèria. Revista internacional d'art*, 12 (2017), pàg. 113-128.

82. Felip PEDRELL, *Jornadas postreras*, Valls, Eduardo Castells, 1922; Arthur TERRY, *L'epistolari de Joan Maragall i Felip Pedrell (1899-1911)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans. En línia: http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000153/00000092.pdf (consulta: 20 de juny de 2017).

83. PEDRELL, *Jornadas postreras*, pàg. 7-18.

84. TERRY, «Cartes de Millet a Pedrell», dins *L'epistolari de Joan...*, pàg. 61-62.

85. Vicente M. DE GIBERT, «Gaudí, músico potencial», *La Vanguardia* (17 de juny de 1926), pàg. 7.

86. *La Vanguardia* (7 de febrer de 1905), pàg. 9. No hem trobat referències sobre aquest model d'automòbil. Es pot suposar que devia ser promocionat per l'industrial Alfons Macaya, aficionat a l'esport i promotor de la Copa Macaya de futbol. Palmira González López completa la informació a: Palmira GONZÁLEZ LÓPEZ, *Los inicios del cine en España (1896-1909). La llegada del cine, su expansión y primeras producciones*, Madrid, Liceus, pàg. 32. González cita un documental titulat *Gran comitiva de matinal de coches y Automóviles en el Parque Güell*, també del 1905, i que atribueix a la productora Macaya-Marro, en lloc del Cinematógrafo Napoléon.

87. Ambdues cites provenen de SELLÉS, «Park Güell», pàg. 62. També en parla Bonaventura Bassegoda a BASSEGODA [I AMIGÓ], «El Parque Güell...», pàg. 569: «una gran planície con un grandioso pórtico de estilo semejante al dórico (por ser el que mejor se enlaza con la accidentación campestre), en la cual habrá un bazar de venta de los objetos más indispensables á la vida de los habitantes del Parque».

88. Les proporcions de les columnes han estat estudiades per Joan BERGÓS, *Antoni Gaudí i el comte de Güell*. Conferència inaugural del curs 1968-1969 d'Amics de Gaudí, Barcelona, Amics de Gaudí, 1969, pàg. 104-105; Tokutoshi TORII, *El mundo enigmático de Gaudí*, Madrid, Instituto de España, 1983, vol 1, pàg. 282-283; SOSTRES, «Interpretació actual de Gaudí», 1953, reproduït a *Opiniones sobre arquitectura*, Barcelona, 1983, pàg. 122; LAHUERTA, *Antoni Gaudí. Arquitectura...*, pàg. 144-145.

89. PARICIO, «El Park Güell...», pàg. 54.

90. L'estructura de la coberta la coneixem a través l'estudi de Paricio i per la publicació del procés de restauració: PARICIO, «El Park Güell...», pàg. 54; Josep ROVIRA I PEX, «Aspectos constructivos puestas de manifiesto en la restauración del Park Güell de Barcelona», *Informes de la construcción*, 42,408 (juliol-agost de 1990) pàg. 77-86; Ramon GRAUS, *Modernització tècnica i arquitectura a Catalunya, 1903-1929* (tesi doctoral), Barcelona, UPC, 2012, pàg. 293-301. La cita més antiga al sistema cons-

tructiu és l'article de Jeroni MARTORELL, «Estructuras de ladrillo atirantado en la arquitectura catalana moderna», dins *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, 1910, pàg. 145-146.

91. [PARDO], *Libro de presupuestos...*, full solt.

92. «Garden Party amb motiu del Primer Congrés Internacional de Llengua Catalana», *Il·lustració Catalana*, iv, 177 (21 d'octubre de 1906), pàg. 664-665. També: «Garden party en el Parque Güell», *La Hormiga de Oro*, xxiii, 42 (20 d'octubre de 1906), pàg. 678-679; *Mercurio*, 60 (1 de novembre de 1906), pàg. 990; *Nuestro tiempo*, 87 (10 de novembre de 1906), pàg. 185-207; *Album salón* (1906), pàg. 170-171.

93. *Hojas selectas*, 78 (juny de 1908), pàg. 551-552; *La Vanguardia* (26 d'abril de 1908), pàg. 4.

94. Filmoteca de Catalunya. *Concurso de sardanas en el parque Güell* (1907). Joan Gaspar. Fotografia i direcció. Vegeu: Palmira GONZÁLEZ LÓPEZ, *El cine en Barcelona, una generación histórica. 1906-1923*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1984, pàg. 53 (tesi doctoral). En aquest treball, González López recull l'esdeveniment recordat pel mateix Fructuós Gelabert.

95. *La Vanguardia* (6 de setembre de 1907), pàg. 3-4; *Mercurio*, 71 (1 d'octubre de 1907). pàg. 1.296-1.308.

96. Aquesta imatge s'ha confós amb una visita del 1911 dels mariners del *Presidente Sarmiento*, un vaixell procedent de l'Argentina.

97. *Mercurio*, 71 (1 d'octubre de 1907), pàg. 1.304.

98. Juan José LAHUERTA, *Gaudí. Album científico*, Barcelona, Triangle Postals, SL, 2004, pàg. 70 i 104.

99. *La Hormiga de Oro*, 3 (19 de gener de 1907), pàg. 41.

100. *La Vanguardia* (5 de novembre de 1907), pàg. 2; *Mercurio*, 73 (1 de desembre de 1907), pàg.1.366.

101. *Il·lustració Catalana*, 232 (10 de novembre de 1907), pàg. 726.

102. *Hojas selectas*, 77 (maig de 1908), pàg. 457-458; *La Ilustración Artística*, 1370 (30 de març de 1908), pàg. 217-218; *Nuevo Mundo*, 742, s.p.

103. *Feminal*, 12 (29 de març de 1908), s.p.

104. Si es consulta *La Vanguardia* dels mesos de maig i juny de 1908 es pot veure que aquest festival havia de tenir lloc el 31 de maig però que, pel mal temps, no es van poder celebrar totes les activitats previstes, que es van posposar fins a una segona celebració a principis de juny.

105. *La Esquella de la Torratxa*, 1531 (1 de maig de 1908), pàg. 295.

106. *La Esquella de la Torratxa*, 1531 (1 de maig de 1908), pàg. 292.

107. *¡Cu-Cut!*, 286 (7 de novembre de 1907), pàg. 727.

108. El Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona (SPAL) va promoure un ampli treball de recerca amb motiu de la restauració del monument que va donar lloc a un document mecanoscrit, conservat al Servei: David GALÍ, Raquel LACUESTA, Manuel MEDARDE, *La construcció de l'església nova de la Colònia Güell (Santa Coloma de Cervelló)*, Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, Diputació de Barcelona, juliol de 2002. Vegeu també David GALÍ, Raquel LACUESTA, Marina MICALÓ, «Atlas del material decoratiu de ceràmica i de vidre de l'església de la Colònia Güell», *Gaudí i l'SPAL. Cuaderns científicos i técnicos de restauración monumental*, 14 (2004), pàg. 163-196.

109. *Iglesia nueva de la Colonia Güell. Libro de comprobantes desde el día 3 de enero de 1908 al 3 de octubre de 1914, fecha en que dejó de asistir Dn Antº Gaudí*. S'ha pogut consultar una fotocòpia del document original, conservat a l'SPAL. El document original es conserva a l'Arxiu Diocesà de Barcelona.

110. *Iglesia nueva de...*, pàg. 20; factura, apunt del dia 7 de setembre de 1910, es va al Park Güell a buscar «tablones para la Iglesia nueva»; pàg. 20, apunts dels dies 13 i 22 d'octubre de 1910, es va a buscar eines.

111. *Iglesia nueva de...*; també MARTINELL, *Gaudí. Su vida...*, pàg. 94.

112. MATAMALA, *Antoni Gaudí. Mi...*, pàg. 159.

113. En una carta al director, publicada a *Destino*, 1225 (28 de gener de 1961), pàg. 11. El testimoni és recollit per Bassegoda: BASSEGODA i NONELL, *El gran Gaudí*, pàg. 390.

114. La biografies més antigues de Gaudí ja assenyalen la participació de Jujol en les rosasses de la Sala Hipòstila. Per exemple, RÀFOLS, *Gaudí, 1852-1926*, pàg. 154.

115. Jaume Bayó i Font, arquitecte i professors de l'Escola d'Arquitectura, era germà de Josep, el contractista de la Casa Milà. Flores decideix optar per donar per bona aquesta informació, pel testimoni de Martinell, que també hi destaca en l'establiment d'aquesta relació una persona molt pròxima a Gaudí, el doctor Pere Santaló i Castellví. Carlos FLORES, *Les lliçons de Gaudí*, Barcelona, Empúries, 2002, pàg. 128-130.

116. FLORES, *Les lliçons de...*, pàg. 132-134.

117. MATAMALA, *Antoni Gaudí. Mi...*, pàg. 169. Recollit també a Montse DURAN ALBAREDA, «La ceràmica del banc del Park Güell (1909-1914)», *Tradición y modernidad: la cerámica en el modernismo*, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2006, pàg. 83.

118. Aquesta revista l'hem trobada citada com a *Nuevo Mundo*, 787 (4 de febrer de 1909), però és una atribució errònia. Recollim el document, de totes maneres, per l'interès que té el comentari sobre l'aplicació del trencadís, amb el propòsit de poder-lo documentar adequadament en el futur.

119. *Il·lustració Catalana*, 292 (3 de gener de 1909), pàg. 1.

120. *Gaudí a París l'Any 1910*. Barcelona, Escola Tècnica Superior d'Arquitectura (ESARQ), Universitat Internacional de Catalunya, 2002, pàg. 38. La fotografia es conserva a l'arxiu de la Càtedra Gaudí.

121. SELLÉS, «Park Güell», pàg. 62-63.

122. LAHUERTA, *Gaudí. Album científico*, pàg. 135.

123. ROVIRA, «Aspectos constructivos puestos...», pàg. 81. Segons comenta aquest autor, Gaudí té solucions més enginyoses que no pas efectives, i que han portat molts problemes en la conservació.

124. La restauració del banc, feta a principis dels anys noranta, va anar a càrrec de Toni Cumella, dins del gran projecte de restauració de José Antonio Martínez Lapeña i Elías Torres. Les peces substituïdes es van marcar per diferenciar-les de les originals.

125. MUHBA, núm. inv. 42127. Donatiu de la família de Josep González.

126. ROVIRA, «Aspectos contructivos puestos...», pàg. 81.

127. Com es pot apreciar a la publicació turística *Select-Guide* de l'hivern del 1910-1911, *Select-Guide, «Barcelona», Sociedad de Atracción de Forasteros*, Barcelona, un moment en què el banc està en plena construcció.

128. Vegeu DURAN, «La ceràmica del...», pàg. 81-98.

129. Primer en un article publicat a la revista *Hogar y Arquitectura*: Carlos FLORES, «Algunas precisiones sobre la figura y la obra de J.M. Jujol», *Hogar y Arquitectura*, 101 (1972), pàg. 37-77. Ell mateix ho recull a: CARLOS FLORES, «Algunas precisiones sobre la figura y la obra de J. M. Jujol», dins Josep M. JUJOL (fill), *La arquitectura deJosé Mª Jujol*, Barcelona, La Gaya Ciencia, 1974, pàg. 16-17. Més tard, el mateix Flores va trobar la signatura de Jujol entre les marques del banc.

130. GALI, LACUESTA, MICALÓ, *Atlas del material...*, pàg. 178.

131. GALI, LACUESTA, MICALÓ, *Atlas del material...*, pàg 179-180.

132. *AMEL* (Arxiu Municipal d'Esplugues de Llobregat), Fons Pujol i Bausis, *Llibre de comptes corrents de 1914*; GALI, LACUESTA, MICALÓ, *Atlas del material...*, pàg. 176; DURAN, «La ceràmica del...», pàg. 87. Els primers proposen que una part potser va anar a la colònia perquè, només en un cas, s'especifica la destinació del parc. Duran defensa que la destinació era el parc.

133. GALI, LACUESTA, MICALÓ, *Atlas del material...*, pàg. 180. DURAN, «La ceràmica del...», pàg. 86-87. Era material procedent dels llibres de comptes, ja publicat però que s'ha tornat a revisar.

134. *AMEL*, Fons Pujol i Bausis, *Llibre de diari de fàbrica*, 1910; GALI, LACUESTA, MICALÓ, *Atlas del material...*, pàg. 176.

135. *AMEL*, Fons Pujol i Bausis, *Llibre de comptes corrents de 1914* (llibre 31, pàg. 149); GALI, LACUESTA, MICALÓ, *Atlas del material...*, pàg. 176; DURAN, «La ceràmica del...», pàg. 87.

136. Josep M. JUJOL (fill), «Jujol un artista completo», *La arquitectura de José Mª Jujol*, Barcelona, La Gaya Ciencia, 1974, pàg. 77.

137. Enric CASANELLES, *Nueva visión de Gaudí*, Barcelona, La Polígrafa, 1965, pàg. 93-94. Casanelles cerca també la simbologia d'aquestes inscripcions com un cant marià centrat en l'àngelus i en el qual la llum hi devia tenir un paper determinant. Josep M. Garganté en fa una descripció al cap de molts anys: Josep M. GARGANTÉ, «Sobre el banc el Parc Güell i els seus recobriments», dins *Jujol dissenyador*. Barcelona, MNAC, Fundació "la Caixa", 2002, pàg. 123.

138. Han estat editades amb una introducció de Joan BASSEGODA i NONELL, «The Inscriptions on the Bench at Park Güell as Trscribed by Joan Matamala i Flotats in 1967», *Sites*, 15 (1986), pàg. 12-23. El número inclou també un estudi de Ronald Christ, «Reading Jujol's Inscriptions at Park Güell», pàg. 24-27.

139. FLORES, «Algunas precisiones sobre...», pàg. 16-17.

140. Carlos FLORES, *Gaudí, Jujol y el Modernismo catalán*, Madrid, Aguilar, 1982, pàg. 240-248.

141. *Mercurio. Revista comercial ibero-americana*, 181 (24 de juliol de 1913), pàg. 293 i 295.

142. Miquel d'ESPLUGUES, *El primer Comte de Güell. notes psicològiques i assaig sobre el sentii aristocràtic a Catalunya*, Barcelona, Arts Gràfiques Nicolau Poncell, 1921, pàg. 107.

143. *La Correspondencia de España*, 19674 (24 de desembre de 1911), pàg. 4.

144. Jean Mounet-Sully (1841-1916) feia servir el nom artístic de Mounet Sully.

145. *La Vanguardia* (10 de gener de 1909), pàg. 9.

146. *La Vanguardia* (10 de gener de 1909), pàg. 9. La informació es complementa un mes més tard al mateix diari: *La Vanguardia* (2 de febrer de 1909), pàg. 5. També a *Hojas selectas*, 87 (març de 1909), pàg. 257, 263 i 264.

147. *La Vanguardia* (16 de febrer de 1909), pàg. 4.

148. *La Veu de Catalunya*, 3493 (9 de gener de 1909), pàg. 2.

149. *Il·lustració Catalana*, 301 (7 de març de 1909), pàg. 243.

150. *Nuevo Mundo*, 933 (23 de novembre de 1911), s.p.; *La Ilustración Artística*, 1.561 (27 de novembre de 1911), pàg. 767-768; *La Hormiga de Oro*, 47 (25 de novembre de 1911) pàg. 741-742.

151. *L'Esquella de la Torratxa*, 1717 (24 de novembre de 1911), pàg. 739.

152. *Mercurio. Revista comercial ibero-americana*, 181 (24 de juliol de 1913), pàg. 292-295.

153. «Festival Balear de Beneficiencia», *Mundo gráfico*, 28 (8 de maig de 1912), pàg. 32.

154. Albert BLASCO, «La Societat d'Atracció de Forasters (1908-1938)», dins Saida PALOU RUBIO (coord.), *Destinació BCN. Història del turisme a la ciutat de Barcelona*, Barcelona, Edafós, Ajuntament de Barcelona, 2016, pàg. 108-121.

155. https://www.youtube.com/watch?v=2yS-7jRQnb4. Vegeu: Saida PALOU RUBIO, *Barcelona destinació turística. Promoció turística, turismes, imatge i ciutat* (1888-2010), Barcelona, Universitat de Barcelona, 2010; Àngel BLASCO, *El nacimiento del turismo en Cataluña, 1908. Centenario del nacimiento de la Sociedad de Atracción de Forasteros*, Barcelona, Editorial Astro, 2008; Dolors VIDAL-CASELLAS, *L'imaginari monumental i artístic del turisme cultural. El cas de la revista Barcelona Atracción*, Girona, Universitat de Girona, 2005.

156. J. M. FOLCH I TORRES, *Select-Guide, «Barcelona», Sociedad de Atracción de Forasteros*, Barcelona, hivern del 1910-1911, pàg. 145 i 147.

157. J. M. FOLCH I TORRES, *Select-Guide, «Barcelona - Cataluña - Baleares»*, 1913, pàg. 135; *Select-Guide, «Barcelona»*, 1914, pàg. 151; *Select-Guide, «Barcelona - Cataluña - Baleares»*, 1915, pàg. 202; *Select-Guide, «Barcelona - Cataluña»*, 1917, pàg. 169; *Select-Guide, «Barcelona - Cataluña»*, 1918, pàg. 202; *Select-Guide, «Barcelona»*, 1919-1920, pàg. 202. També apareix aquesta informació a la revista *Barcelona Atracción*, també promoguda per la Sociedad de Atracción de Forasteros.

158. Les col·leccions de postals de Gaudí han estat reproduïdes al llibre de LAHUERTA, *Gaudí. Album científico*, i a ERNESTO BOIX FELIP, *Catàleg de targetes postals de Barcelona A.T.V. Angel Toldrà Viazo*. Sabadell, Editorial Ausa, Ajuntament de Barcelona, 2002.

159. En tots els anys que hem consultat de l'*Anuario Riera. Guía general de Cataluña, Barcelona, 1896-1908*, i en tots els documents notariais consultats, Eusebi Güell apareix domiciliat al carrer del Conde del Asalto, antic nom del carrer Nou de la Rambla.

160. D'ESPLUGUES, *El primer comte...*, pàg. 107.

161. BERGÓS, *Antoni Gaudí i...*, pàg. 7.

162. Carmen GÜELL, *Gaudí y el conde de Güell. El artista y el mecenas*, Barcelona, Ediciones Martínez Roca, 2001, pàg. 153.

163. BERGÓS, *Antoni Gaudí i...*, pàg. 7.

164. Immaculada SOCIAS, «Unes pintures itinerants: la sala del Vigatà a Vil·la Casals de Sant Salvador», dins *Pau Casals en l'escenari de l'art*, Barcelona, el Vendrell, Fundació "la Caixa", 2000, pàg. 46-51. El fill gran d'Eusebi Güell, Joan Antoni Güell i López, que era amic personal de Pau Casals, els hi va traspassar, i l'arquitecte Antoni Puig Gairalt les va muntar a Vil·la Casals de manera idèntica a com havien estat a la Casa Güell.

165. *Anuario Riera. Guía general...* El 1905, Gaudí està domiciliat al carrer de la Diputació, 273, 3r 2a. L'anuari no es va publicar els anys 1906 i 1907, però entre el 1908 i el 1925 ja apareix domiciliat al Park Güell. El 1926 surt inscrit al carrer de Mallorca, 401 (la Sagrada Família).

166. BARDIER, *Extractos memoriales de...*

167. Existeixen altres pèrgoles d'arcs parabòlics dissenyades per Gaudí: al pati d'interior d'illa de la Casa Batlló i al jardí de la Torre Bellesguard—actualment desaparegudes, però que apareixen en fotografies de l'època— i al jardí de la Torre Güell—que encara es conserva.

168. Vegeu Josep CASAMARTINA i PARASSOLS, *Juli Batllevell, un gaudinià oblidat*, Sabadell, Museu del Gas, 2011, pàg. 351-371. BARDIER a, *Extractos memoriales de...*, ja afirmava que havia estat una temporada al servei de Gaudí.

169. Segons consta a l'expedient de venda del Park Güell a l'Ajuntament, explicat al capítol següent (*AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona: Q101, Urbanització i reforma, exp. 232/19, del 1921), i hem pogut confirmar consultant la carta de pagament per la construcció de la casa: *AHPB*, Benet Lafont i Tomàs, *Manuale vigesimo nono instrumentorum, 28-12-1849/23-12-1850*, f. 355r-356r (núm. 1.239/21).

170. Francesc FONTBONA, *Carles Mani. L'escultor maleït*, Barcelona, Viena Edicions, pàg. 54-55 i 63.

171. MATAMALA, *Antoni Gaudí. Mi...*, pàg. 211.

172. CASAMARTINA, *Juli Batllevell, un...*, pàg. 370-375.

173. L'original de la carta s'ha perdut però està reproduïda a: RÀFOLS, *Gaudí, 1852-1926*, pàg. 192 i a Laura MERCADER (ed.), *Antoni Gaudí. Escritos y documentos*, Barcelona, El Acantilado, 2002, pàg. 272-274.

De *park* residencial a parc municipal
(1915-1926)

Com ja s'ha dit, les obres del Park Güell es van aturar el 1914. El projecte del parc va ser inviable econòmicament, i no tan sols pels pocs solars que s'havien alienat dels 60 previstos, sinó també perquè només s'hi havien construït dues cases, la casa on va viure Gaudí i la Casa Trias. Així mateix, hem assenyalat que Eusebi Güell, el 1914 i el 1915, havia readquirit els dos primers solars segregats al parc el 1901. No sabem si ho va fer perquè, conscient del fracàs immobiliari del projecte, va intentar recuperar alguns dels pocs terrenys segregats que encara no estaven edificats, amb la finalitat que el parc no quedés tan fragmentat.

Una entrevista concedida a la revista *La Esfera*, del 31 de juliol de 1915, clarifica l'estat en què es trobava Eusebi Güell en aquell moment.¹ Va ser entrevistat al Palau Güell —lloc des d'on dirigia els seus negocis—, però assegurava que estava molt vell, que el reuma l'havia retirat de totes les seves activitats i que, des que havia tingut l'últim atac, es passava la vida al Park Güell. Explicava que, volent agençar i urbanitzar aquella part de Barcelona, havia comprat una extensa quantitat de terra on havia construït aquell parc, que creia que beneficiava la ciutat; i que s'hi havia gastat molts milions de pessetes, però que no se'ls podia haver gastat en res millor. En dues de les fotografies que acompanyen l'article es veu Güell passejant pel parc, però el més destacable són els peus de foto de les imatges. En una, Güell és a la Sala Hipòstila, amb un text que indica que el comte està al pòrtic del «seu» palau. En l'altra, apareix a l'entrada principal del parc, i el peu de foto assenyala que el comte està passejant pels jardins de casa «seva».

Això evidencia que, tot i que Güell expressava que el parc beneficiava la ciutat, la idea que es tenia era que el parc era el jardí del palau que posseïa el comte en aquells terrenys, és a dir, el seu jardí privat —segurament era així pel fet que el parc era propietat de Güell pràcticament en la seva totalitat, pels pocs terrenys segregats. D'altra banda, aquesta idea de benefici per a la ciutat es podria entendre des del punt de vista de l'embelliment i la urbanització d'una part de Barcelona —ja s'ha mencionat que el parc estava en una zona coneguda com la Muntanya Pelada—; i també que la construcció del parc dotava la ciutat d'un espai idoni per a la celebració de tot tipus d'actes, festes benèfiques, etc.; i no tant perquè proporcionava un espai públic per a ús dels ciutadans.

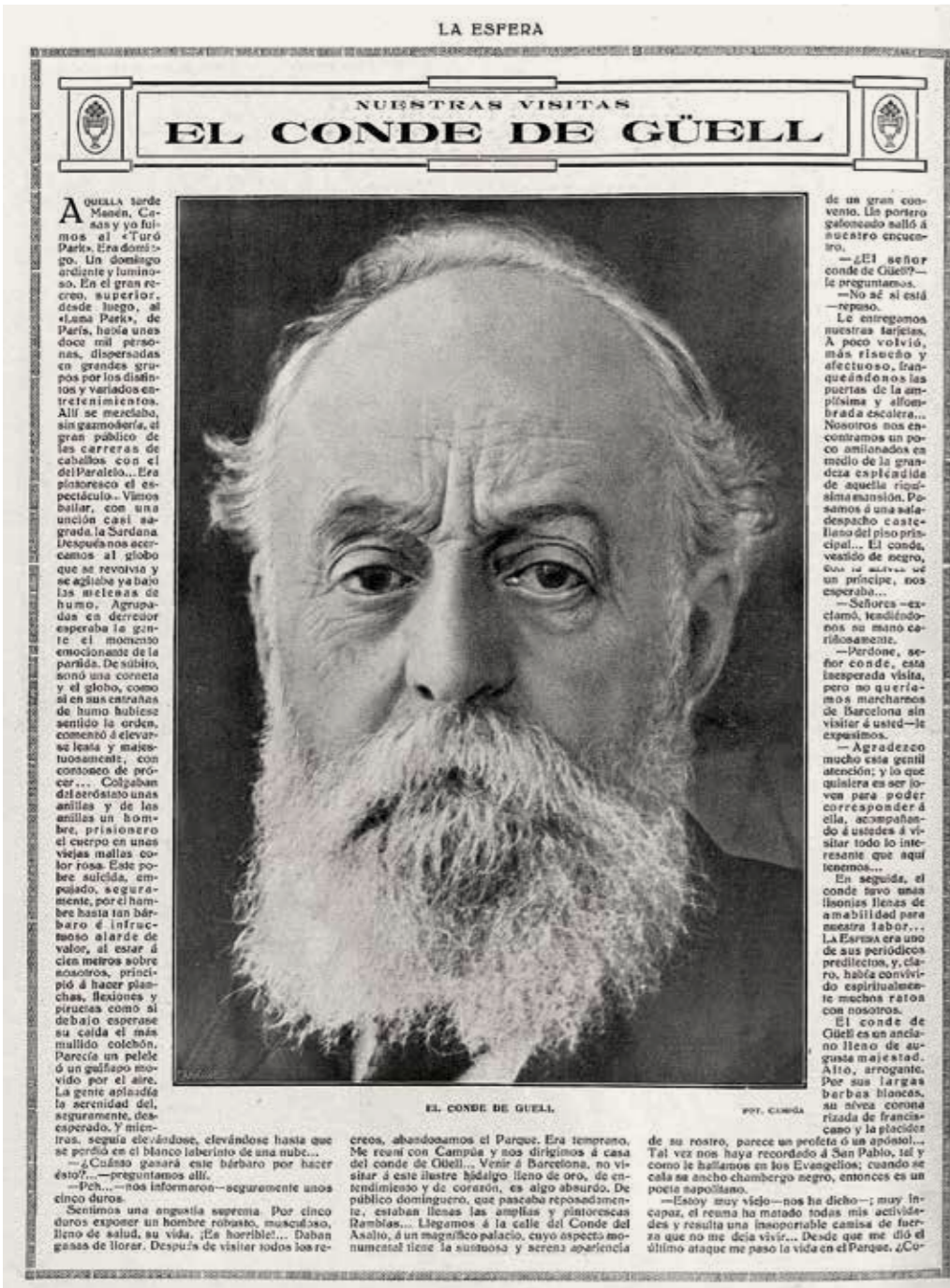
La inviabilitat del projecte residencial

Tot i la bona ubicació del parc, que el mateix Güell descrivia a la memòria de l'expedient de sol·licitud de permís d'obres del 1904² —«la situación de los terrenos que se trata de urbanizar, [...] unido á sus excelentes condiciones higiénicas que les han valido el renombre de barrio de la Salud, y á su proximidad á la urbe barcelonesa, los hacen muy á propósito para torres donde vivir cómoda e independientemente los habitantes de Barcelona sin dejar de vista sus negocios habituales»—, la iniciativa no va tenir l'èxit immobiliari que s'esperava.

Això podria ser degut a diversos motius i, sens dubte, entre els més importants hi havia el fet que el Park Güell estava allunyat del centre de la ciutat. Però en els mateixos anys de construcció del parc s'estava fent la urbanització del Tibidabo —promoguda, entre d'altres, pel doctor Andreu—, que també estava en una zona apartada i l'any 1914 ja tenia un bon grapat de jardins i cases construïdes per a la burgesia. El veritable problema era que el parc, a més d'estar lluny del centre de la ciutat, no estava ben comunicat. A la memòria descriptiva de Sellés, que tant hem citat, s'especificava: «Habrà también servicios comunes, [...], como el de coches y automóviles para comunicar fácilmente con la ciudad».³ Però el fet que finalment no hi arribés cap mitjà de transport públic, com el tramvia, indubtablement devia frenar els potencials compradors de terrenys.

També devia influir, i molt, el caràcter restrictiu de les condicions imposades per als solars. Tal com explicava Bardier Pardo: «Existían unas Bases que redactaron los Sres. Güell y Gaudí, [...], en las que figuraban varias condiciones á las que tenían que sujetarse los compradores de los solares, a fin de que ningún propietario pudiera perjudicar al vecino. Estas bases fue lo que impidió la venta de los terrenos por no quererse sujetar nadie á ellas y querer ser dueños absolutos de la finca, para hacer lo que buenamente quisieran. Entre lo expuesto y la carencia de medio de transporte desde la plaza de Lesseps al Parque contribuyó también a fracasar el asunto».⁴

Aquest fet és també reconegut entre la bibliografia actual. José Antonio Martínez Lapeña i Elías Torres comenten: «No debieron ser poco influyentes factores como lo estricto de las normas y condiciones establecidas para la edificación de las parcelas y, sobre todo, la imagen de palacio-gueto del conde Güell, que reducía al resto de habitantes al papel de súbditos en la corte

Article «Nuestras visitas. El Conde de Güell» signat per El Caballero Audaz, del 31 de juliol de 1915, a *La Esfera*, 83, pàg. 28. BNE

del reciente aristócrata. Quizás todo un conjunto de condiciones que aquella misma burguesía barcelonesa hacia la cual se dirigía la iniciativa no estaba interesada ni dispuesta a aceptar».⁵ En paraules de Conrad Kent i Dennis Prindle: «Por muy importante que fuera el emplazamiento del parque para quienes podían construir allí, el Parque Güell habría impuesto restricciones contractuales a los planes de una burguesía emprendedora que buscaba aumentar —y no reducir— su autonomía vital».⁶

Cal tenir en compte que el fet que el Park Güell fos una urbanització tancada topava amb la voluntat de representació que tenia la burgesia, que buscava l'espectacularitat dels seus edificis i que fossin admirats per tothom. Tal com deia Patrícia Gabancho: «La burguesía que sí apuesta por el Eixample, a su vez, tiene en poca consideración la urbanización del Parc Güell: lo visitan, celebran fiestas y encuentros en él, pero nunca compran allí una parcela. Quizás no lo entienden. ¿Cómo podrían competir en lujo e imaginación con unos chalets alejados que nadie vería?».⁷

Un altre factor que cal considerar són les característiques urbanístiques de la part baixa de la finca Muntaner de Dalt. Com ja s'ha explicat al capítol «De Can Muntaner de Dalt al Park Güell (1894-1914)», els carrers d'aquesta zona tenien uns forts desnivells que feien molt difícil el trànsit rodat. El mateix Güell, a la memòria que presentava per justificar el projecte d'arranjament d'aquesta part baixa, assenyalava el lamentable estat en què es trobava, per la despesa econòmica que representaven els desmunts i els terraplens, i els grans murs de contenció que s'hi havien de fer. El fet que Güell no pogués tirar endavant aquest projecte va perjudicar l'accés al Park Güell. D'altra banda, el caràcter de les construccions que es feien en aquesta part baixa no lligava amb el caràcter burges que es volia donar al Park Güell. En definitiva, el parc es trobava darrere d'una zona amb problemes d'accessibilitat i que oferia una imatge poc atractiva respecte a la monumentalitat i l'espectacularitat de l'arquitectura del Park Güell.

Eusebi Güell havia apostat fort per la nova empresa. Es conserva l'esborrany d'una carta, que ja hem citat al capítol «El Park Güell o com naturalitzar la ciutat», en què Güell explicava les bondats del parc i escrivia: «No desconocerá V., [...], las innegables ventajas que tal proyecto ha de ofrecer, y á este efecto tengo el gusto de dirigirme á V. [...], por considerar que su aptitud profesional y sus numerosas relaciones han de proporcionar [...] un inteligente y activo intermediario entre el dueño de la referida finca y los particulares á quienes pueda convenir la adquisición de uno ó más solares».⁸ Amb aquesta carta, i amb els actes i les festes que se celebraven al parc, el comte intentava donar a conèixer el seu projecte i promocionar-lo. Però malgrat els seus esforços, el Park Güell va ser un fracàs com a parc urbanitzat.

Actes socials i atractiu turístic. Les festes continuen

Tot i això, un cop aturades les obres del parc i després d'haver-se constatat la inviabilitat del projecte com a negoci immobiliari, Eusebi Güell continuava cedint el parc per a molts actes i celebracions. Probablement, el més important va ser la Festa de la Unitat Catalana, que va tenir lloc el 21 de maig de 1916, per celebrar el triomf dels candidats de la Lliga Regionalista a les últimes eleccions. La festa va consistir en dos actes, un míting al Palau de la Música Catalana i un banquet al Park Güell. A la premsa, aquest acte es va arribar a anomenar «Banquete monstruo», perquè va aplegar 5.000 comensals. El banquet es va fer a la gran esplanada, que es va cobrir amb un envelat, i a l'hora dels brindis Francesc Cambó i Josep Puig i Cadafalch, entre d'altres, van pronunciar discursos que van ser molt aplaudits.⁹

Un altre acte que cal destacar és el festival benèfic que es va celebrar el 23 de juliol de 1916, anomenat Gran Kermesse de Caritat. Va ser organitzat a benefici del dispensari mèdic gratuït de la secció de beneficència de l'Ateneu Autonomista del districte tercer. Per a l'ocasió, es van instal·lar més de 4.000 cadires a la gran plaça del parc; i a més de les actuacions musicals,

Festa de la Unitat Catalana, vista de la plaça coberta amb un gran envelat, 21 de maig de 1916. Frederic Ballell. AFB

Festa de la Unitat Catalana, 21 de maig de 1916, Carles Fargas i Bonell. AFCEC

la ballada de sardanes i els focs artificials, el festival va incloure moltes activitats, ja que es van deixar anar coloms i globus, es van fer curses a peu, exercicis gimnàstics, etc.¹⁰

Finalment, volem assenyalar les anomenades festes d'Infants i de Flors, unes festes anuals destinades a la joventut i la infància que es van celebrar al parc durant diversos anys. En aquest cas, citarem la que va tenir lloc el 4 de juny de 1916, en què es van interpretar cançons populars i es van disparar focs japonesos;¹¹ i la celebrada el 17 de juny de 1917, organitzada per l'Associació Protectora de la Ensenyança catalana, en què hi va haver jocs infantils, focs japonesos, gegants i capgrossos, i l'actuació de diverses corals.¹²

En un format diferent però que denota també la popularitat del parc, es pot fer referència a la pel·lícula rodada al Park Güell l'any 1916, *La reina jove*, de Magí Murià, produïda per Barcinógrafo, segons una obra d'Àngel Guimerà, i que tenia com a actriu principal la més popular del moment, Margarida Xirgu.¹³ En aquesta filmació, l'indret es presentava com un parc idíl·lic i meravellós que podria emular tots els jardins reals o imaginats. La pel·lícula explicava la història d'amor entre una jove reina i un líder anarquista, elegit democràticament, que tenia a veure amb l'ambient de revolta social que es vivia a Barcelona en aquells anys. Però el gran tema de fons, a banda de l'anècdota amorosa d'aquest tipus de pel·lícules, era la *cessió* del bell parc a la ciutat per part de la jove protagonista.

Festa d'Infants i de Flors, 4 de juny de 1916. A. Merletti. AFB

Entrada de gegants al parc, 1916. Josep Salvany i Blanch. Fons Salvany-BC

Festival a la gran esplanada, 1916. Frederic Ballell, AFB

La mort de Güell i la creació de la societat Urbanización Güell

Eusebi Güell va morir el 9 de juliol de 1918 a la seva residència del Park Güell, envoltat dels seus fills. Feia anys que estava delicat de salut, i per això portava una vida de reclusió, retirat al parc. Com hem assenyalat, al 1914 havia estat molt malalt. A finals del 1915 havia patit dos atacs de cor separats per pocs dies i va estar molt greu; i tal com mencionava la premsa de l'època, persones de totes les classes socials s'havien traslladat al Park Güell per interessar-se per la seva salut.¹⁴ Pocs dies abans de la mort del comte, la defunció del seu fill Claudi, vescomte de Güell, el va afectar profundament i segurament el dolor causat va precipitar la seva mort. El fèretre del comte es va traslladar el 10 de juliol des del Park Güell fins al Palau Güell, lloc on es va instal·lar la capella ardent.¹⁵

Després de la mort d'Eusebi Güell, els seus hereus van fundar la societat anònima Urbanización Güell, que es va constituir amb escriptura autoritzada pel notari Manuel Borràs i de Palau el 28 de febrer de 1920.¹⁶ Hi van aportar les seves propietats, entre les quals hi havia el Park Güell,¹⁷ que pertanyia en diferents percentatges a Joan Antoni, Santiago, Isabel, Maria Lluïsa, Maria Cristina, Francesca i Mercè Güell i López. Al primer, li havia estat adjudicat el 27,5 % del parc; a Santiago, el 20 %, i a les germanes esmentades, el 10,5 % a cada una.

El Park Güell com a Palau Reial de Barcelona

Barcelona no tenia Palau Reial després de l'incendi que havia destruït l'antiga residència del Pla de Palau el 1875, i les autoritats barcelonines feia temps que buscaven un allotjament idoni per a la família reial. A tal fi es va crear la Comisión Constructora del Palacio Real de Barcelona, de la qual, el fill gran d'Eusebi Güell, Joan Antoni, va ser un dels fundadors.¹⁸ Podem aportar que els Güell van oferir com a possible Palau Reial la finca de les Corts —l'antiga Torre Güell—, però també el palau del carrer Nou de la Rambla i el mateix Park Güell. Segons consta al diari *La Correspondencia de España* del 4 de maig de 1920,¹⁹ Joan Antoni Güell i López havia tornat el dia abans d'un viatge a Madrid. En aquest viatge, va oferir al rei Alfons XIII, com a residència reial a la ciutat, els tres palaus que posseïa la família Güell a Barcelona: el Palau Güell, el Park Güell i la finca de les Corts. El rei va acceptar la finca de les Corts, que es va convertir en el conegut actualment com a Palau Reial de Pedralbes.

Hi ha dues coses importants que cal destacar d'aquesta notícia. La primera és que reforça aquesta idea que el Park Güell es considerava una finca propietat dels Güell que contenia un palau i els seus jardins, tot i

que també comprenia solars d'altres propietaris. Tant en el cas del Park Güell com en el de la finca de les Corts —el Palau Güell no té jardins—, es dona a entendre que el que s'ofereix és la finca sencera; és a dir, en el cas del parc, no es diu que s'ofereixi el «palau» o la «casa» del Park Güell, sinó que s'ofereix «el Park Güell». La segona cosa que cal destacar és que la idea inicial que tenien els hereus de Güell no era la de vendre el parc a l'Ajuntament perquè es convertís en un espai públic, sinó que es va oferir com a possible residència reial a Barcelona; i no va ser fins a l'any següent, el 1921, i després que Alfons XIII no l'escollís com a palau reial, que es va oferir el parc a l'Ajuntament perquè fos adquirit per a la ciutat.

Canvi d'estratègia. La venda del Park Güell a l'Ajuntament (1921-1925)

A l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona es conserva l'expedient de venda del Park Güell a l'Ajuntament de Barcelona,²⁰ que inclou uns 45 documents datats entre el 1921 i el 1931. S'inicia amb una instància del 25 de febrer de 1921 dirigida a l'alcalde de Barcelona, que està signada per Eusebi Güell i López —segon fill home d'Eusebi Güell i Bacigalupi i d'Isabel López i Bru— i per Felipe Bertran i Güell—fill de Josep Bertran i Musitu i de Maria Cristina Güell i López—, com a president i secretari, respectivament, de la societat anònima Urbanización Güell i en representació d'aquesta societat. A la instància es proposava l'adquisició per part de l'Ajuntament dels terrenys de la societat que comprenien els de la urbanització anomenada Park Güell i els terrenys anomenats Bosc de Vallcarca.

Com es pot veure en altres documents de l'expedient, el Bosc de Vallcarca esmentat a la instància feia referència a la finca Can Coll i Pujol. Com ja hem explicat al capítol «De Can Muntaner de Dalt al Park Güell (1894-1914)», creiem que aquesta finca tenia molt poc pes dins del projecte del Park Güell, i aquesta instància, pel fet de diferenciar els terrenys del Park Güell respecte dels d'aquesta finca, reforça encara més aquesta tesi.

Els terrenys s'oferien per un preu de 3.500.000 pessetes. Hi estaven incloses totes les obres de construcció urbana, la gran plaça o teatre, fonts, porteries, etc., així com també la casa ubicada al terreny de Vallcarca i la font d'aigua medicinal anomenada Sarva —de la qual parlarem més endavant. I es posava com a primera condició de la venda que l'Ajuntament respectés per sempre la denominació de Park Güell.

A aquesta instància li succeeixen tota una sèrie de documents que inclouen informes, plànols, dictàmens, acords, valoracions, etc. Seria molt llarg explicar-los tots, així que només explicarem, i de manera resumida, els més significatius.

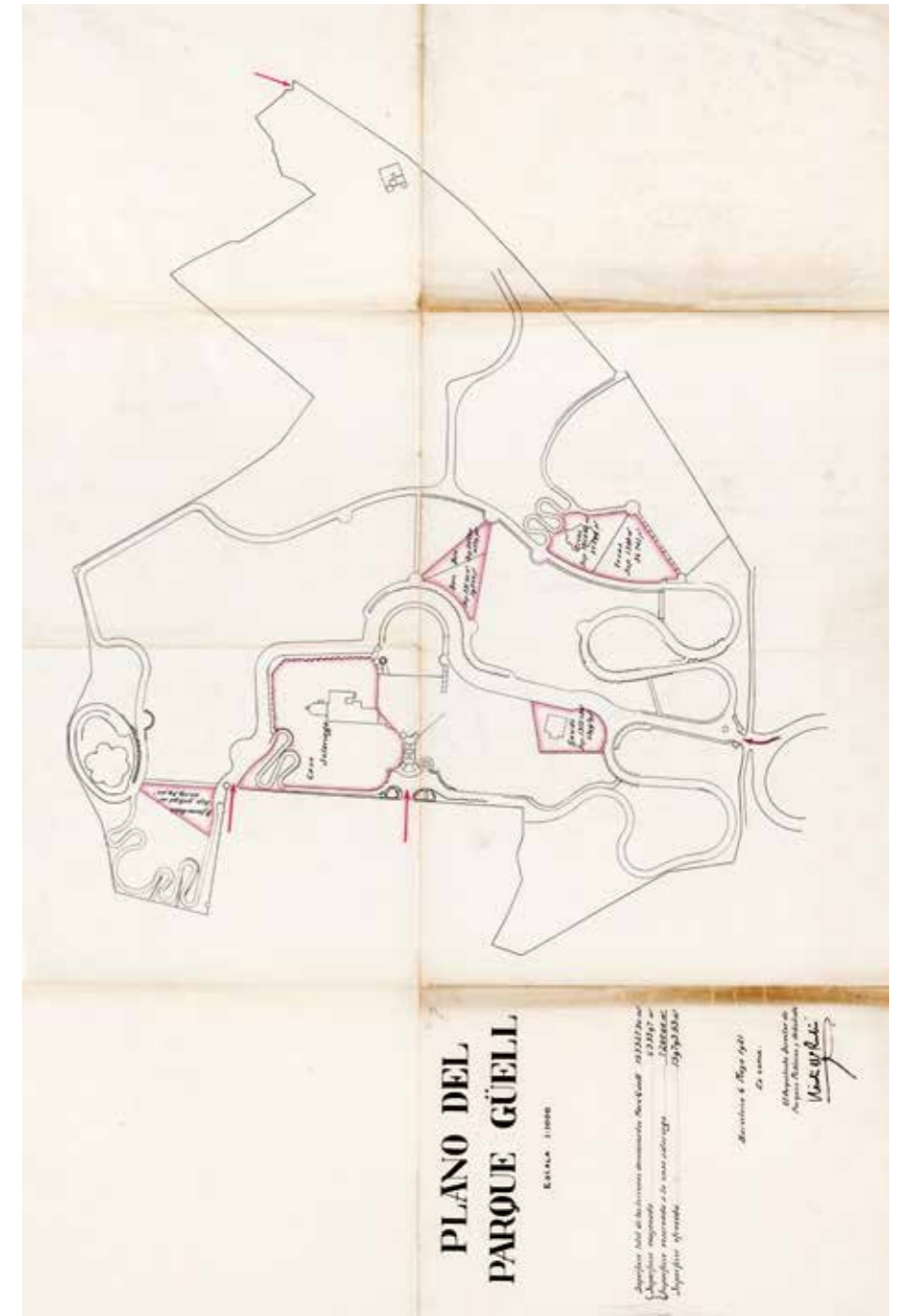
Un d'aquests documents rellevants és el primer informe que es va elaborar després de la instància rebuda a l'Ajuntament. Va ser redactat per l'arquitecte director de Parcs Públics i Arbrat, Nicolau Maria Rubió i Tudurí, el 6 de maig de 1921 —recordem que coneixia bé el parc, ja que l'havia incorporat al sistema de Parcs i Jardins de Barcelona, a la memòria que va redactar l'any 1917 per accedir a aquesta plaça. L'informe era favorable a l'adquisició dels terrenys, per haver estat el Park Güell considerat sempre un dels espais lliures necessaris per a Barcelona, pel fet d'estar inclòs com a parc públic al Pla d'enllaços i formar part del sistema de parcs de Barcelona, com el del Guinardó, el Putxet o el Turó Park —com hem explicat al capítol «La nova Barcelona. Creixement i representació». S'inclouïa una còpia del plànol presentat per Urbanización Güell, SA —l'original no apareix a l'expedient—, on es veu la superfície que s'oferia, restant de la superfície total del parc les propietats particulars. S'oferien 139.793,53 m² —unes 13,98 ha. Rubió i Tudurí va valorar, de manera orientativa, en 800.000 pessetes els treballs realitzats al parc —pavellons d'entrada, camins, escales, la gran plaça, plantacions, etc. També parlava, entre altres coses, de la necessitat de millorar els accessos, de gestionar l'adquisició dels solars venuts i les cases particulars, i del fet que l'acord d'adquisició hauria d'incloure la quantitat de 20.000 pessetes per a les primeres despeses de conservació i vigilància.

En junta del 25 de maig de 1921, la Ponència de Parcs de la Comissió de Foment va acordar que es demanés a Urbanización Güell, SA la gestió de l'adquisició de les finques particulars enclavades al Park Güell. Urbanización Güell, SA ho va declinar, en previsió de les dificultats que en podrien sorgir, però, com a compensació, va oferir rebairar 250.000 pessetes del preu total de 3.500.000 pessetes, per la qual cosa el preu de venda quedava en 3.250.000 pessetes.

Un mes i mig més tard, en una junta del 8 de juliol de 1921, la ponència va estimar que les adquisicions de finques particulars podien representar una quantitat superior a la quantitat rebairada, i va acordar que s'havia de demanar una rebairada més gran. També va decidir que es demanés a la societat que definís la forma de pagament, tenint en compte la dificultat de l'Ajuntament per satisfer d'un sol cop l'import total de l'operació.

Urbanización Güell, SA va oferir una nova rebairada de 50.000 pessetes, en una instància del 14 de juliol de 1921, que, sumada a l'anterior rebairada, fixava el preu total en 3.200.000 pessetes. Respecte a la forma de pagament, va expressar que acceptaria cobrar 1.000.000 pessetes durant l'exercici en curs —bé en efectiu o bé en títols de deute municipal—, i l'import restant, en anualitats de 500.000 pessetes en els exercicis següents.

Hi ha també un dictamen de la Comissió de Foment, del 6 d'agost de 1921, que relaciona tot el succeït fins al moment. Al dictamen es

Plànol del Park Güell, 1921, Nicolau Maria Rubió i Tudurí. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q101, Urbanització i reforma, exp. 232/19, del 1921

recomanava l'adquisició dels terrenys pel preu de 3.200.000 pessetes en la forma de pagament proposada, però exigint a Urbanización Güell, SA que cancel·lés el cens que gravava el Park Güell —el cens que s'havia de pagar anualment al marquès de Marianao.

El 28 de setembre de 1921, a petició de diversos regidors, es va aprovar que, sense variar l'estat de la discussió del dictamen, s'encarregués una valoració dels terrenys de l'oferta al president de l'Associació d'Arquitectes, o a un arquitecte designat per ell, i a l'enginyer director de l'Escola d'Agricultura, o algú en qui ell delegués. Els pèrits que van resultar nomenats per aquestes dues entitats van ser Albert Juan i Torner, vicepresident de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, i Carles Pi i Sunyer, director de l'Escola d'Agricultura. Van elaborar conjuntament un dictamen-valoració d'unes 40 pàgines, amb data 10 de desembre de 1921. En aquest document s'especificava que l'extensió que s'oferia a l'Ajuntament tenia una superfície de 140.032,46 m² —en lloc dels 139.793,53 m² del plànol presentat per Urbanización Güell, SA; és a dir, 14 ha en lloc de 13,98.²¹ Per a la valoració del terreny, s'analitzaven tots els elements que l'integraven, englobats en quatre grups: el terreny en si —dividit en zones del mateix preu unitari seguint criteris de situació, proximitat a les vies d'accés, pendents, orientació, etc.—; les obres d'urbanització corresponents a la vialitat; les construccions—edificis i obres annexes i d'ornamentació—, i, finalment, les plantacions i les aigües. També s'adjuntaven quatre plànols per mostrar gràficament aquests elements, i de la suma dels valors parcials obtinguts per a cada grup es va obtenir el valor total dels terrenys: 3.303.480 pessetes.

D'aquest dictamen-valoració també destaquem, d'una banda, la descripció que es feia de la casa de la finca Can Coll i Pujol, de la qual no hem trobat gaires referències. Segons s'explicava al document, constava de planta baixa i planta pis cobertes amb terrat, on s'aixecava alguna altra dependència; va ser una casa de pagès o una masoveria, amb habitacions potser reservades per als amos, i múltiples dependències de caràcter agrícola als baixos. S'afegia que probablement només es podria fer servir com a magatzem o habitacions per a guardes i jardiners. D'altra banda, és rellevant la informació que aporta el dictamen en relació a l'aigua. S'aclariria que sorgia de dues fonts, una situada al Bosc de Vallcarca i l'altra al vessant sud. La primera tenia un cabal intermitent, amb una mitjana de només 10 litres per hora, i la segona també tenia un cabal molt escàs, de 60 litres per hora de mitjana. Ambdues tenien un valor nul des del punt de vista agronòmic, i prova d'això era que per al reg s'havia d'utilitzar aigua de Dosrius, contractada. Però la segona font s'havia de tenir en compte perquè es podia considerar una bona aigua potable, ja que es tractava de la font que subministrava l'Agua Sarva, que es venia embotellada per les seves condicions de puresa. Cap de les dues fonts

no posseïa canalització d'importància, i les canonades que conduïen l'aigua adquirida que servia per al reg estaven instal·lades deficientment i es trobaven en bastant mal estat.

Tres mesos i mig més tard, en una sessió del 29 de març de 1922, tres regidors van proposar una esmena a l'anterior dictamen del 6 d'agost de 1921. Es proposava que el preu fixat inclogués la casa pairal i els seus terrenys —aleshores la casa era ocupada per la comtessa vídua de Güell—, amb obligació de deixar-la a disposició de l'Ajuntament abans de satisfer l'últim termini del pagament. Aquesta esmena va ser acceptada.

El 20 d'abril de 1922, Isabel López i Bru, comtessa vídua de Güell, va dirigir una instància a l'alcalde de Barcelona, exposant que havia tingut coneixement que l'Ajuntament havia aprovat el dictamen amb l'esmena que feia referència a la casa pairal. Afirmava que l'edifici i els terrenys annexos eren de la seva exclusiva propietat i que Urbanización Güell, SA no tenia cap dret sobre aquestes propietats, però que, no obstant això, en el seu disseny de facilitar l'adquisició del Park Güell per part de la ciutat, cedia l'edifici i els terrenys gratuïtament i en el termini especificat a l'esmena. Però en fer aquesta cessió, pregava a l'Ajuntament que l'edifici fos destinat a museu o a una altra finalitat artística semblant. Cal aclarir que Isabel López era la propietària de la casa per haver-li estat adjudicada en les operacions divisòries de l'herència del seu fill Claudi Güell i López, que havia mort el 21 de juny de 1918²² sense haver fet testament, i a qui havia estat cedida la casa a títol de donació pels seus pares el 8 de juliol de 1912.

A l'expedient hi ha una disposició del 27 d'abril de 1922 en la qual l'alcalde decretava el compliment del dictamen en virtut d'haver acceptat l'esmena la comtessa vídua de Güell. Aquesta disposició va ser ratificada per la Junta Municipal en sessió del 6 de juliol de 1922. En aquesta mateixa sessió, dos regidors havien fet dues proposicions, una perquè no es destinés cap quantitat per a l'adquisició del Park Güell, que va ser rebutjada, i una altra perquè la partida destinada a aquesta adquisició quedés reduïda a 1.500.000 pessetes, que va ser retirada.

Aporta també informació rellevant un informe del 15 de desembre de 1922, signat pel cap del Negociat de Pressupostos i Propietats, en què es parla dels terrenys que oferia la societat anònima Urbanización Güell a l'Ajuntament, i on també es detallen les propietats que posseïa l'entitat a la part baixa de la finca Muntaner de Dalt, segons l'escriptura de descripció d'immobles i drets reals aportats a la societat anònima Urbanización Güell, autoritzada pel notari Manuel Borràs i de Palau el 26 d'abril de 1920.²³ La informació que es dona sobre les propietats de la part baixa es justifica al mateix document perquè, tot i que aquestes propietats no estaven incloses a l'oferta, també formaven part de l'heretat Muntaner de Dalt. Respecte a les dues finques que

s'oferien, la primera, el Park Güell, estava afectada pel cens de pensió anual de 5.750 pessetes que s'havia de pagar al marquès de Marianao, cens redimible pagant d'un sol cop el capital de 191.666,66 pessetes. La segona, el Bosc de Vallcarca, no tenia cap càrrega per haver estat extingits els censos i els dominis que hi pesaven al damunt.²⁴ En aquest informe també es menciona l'aigua amb què estava dotat el parc: la font de caràcter medicinal anomenada Sarva, una font d'aigua comuna —la del Bosc de Vallcarca—, i una tercera font al costat de la casa pairal que pertanyia a la comtessa vídua de Güell. Cal aclarir que aquesta última font no apareixia al dictamen-valoració del 10 de desembre de 1921, perquè allà només es valoraven els terrenys que oferia inicialment Urbanización Güell, SA, i la casa dels Güell amb els terrenys annexos no estava inclosa a l'oferta inicial. Una altra dada que aporta aquest informe és que la casa ubicada al Bosc de Vallcarca l'havia fet construir Juan Solà i Estefanell, segons una carta de pagament subscripta per Miguel Alsina, paleta, davant del notari Benet Lafont el 4 de desembre de 1850.²⁵

Aviat van aparèixer veus discrepants contra l'adquisició del parc. El 8 de gener de 1923, un veí de Barcelona, Antonio Cazorla Fernández, va dirigir un escrit al governador civil de la província de Barcelona, en què interposava un recurs contra l'acord adoptat per l'Ajuntament respecte de l'adquisició del Park Güell. Cazorla considerava que al municipi no li convenia l'adquisició del parc perquè estava massa allunyat i tenia un accés difícil, perquè es tractava d'uns terrenys rocosos i amb molt poca aigua, i perquè tenia un preu de venda molt car en comparació del d'altres parcs de la ciutat i del valor que tenien els terrenys. També feia referència al poc valor de les construccions que hi havia al parc, dient que eren defectuoses, de pessim gust artístic i que moltes estaven molt deteriorades. I al·legava una irregularitat en les discussions i les votacions sobre la venda del Park Güell, per la participació d'un regidor anomenat Anglada —que suposem que es tractava del regidor del partit carlí Salvador Anglada i Llongueras (1878-1936)—, que era apoderat de la família Güell i que, com a tal, no hi hauria d'haver participat per incompatibilitat d'interessos. El recurs va ser desestimat argumentant que era extemporani i presentava dades errònies que contradeïen els informes realitzats, i perquè, segons es deia des de l'Ajuntament, l'acord adoptat per adquirir el parc s'ajustava a la legalitat i no perjudicava els interessos particulars del recurrent. El 28 de juliol de 1923 es va comunicar a Antonio Cazorla que es desestimava el seu recurs.

El procés de compra va quedar aturat durant més de dos anys, i podem suposar que devia ser com a conseqüència de la difícil situació política amb la dictadura de Primo de Rivera, fins que el 25 de setembre de 1925, l'arquitecte director de Parcs Públics i Arbrat, Nicolau M. Rubió i Tudurí, va

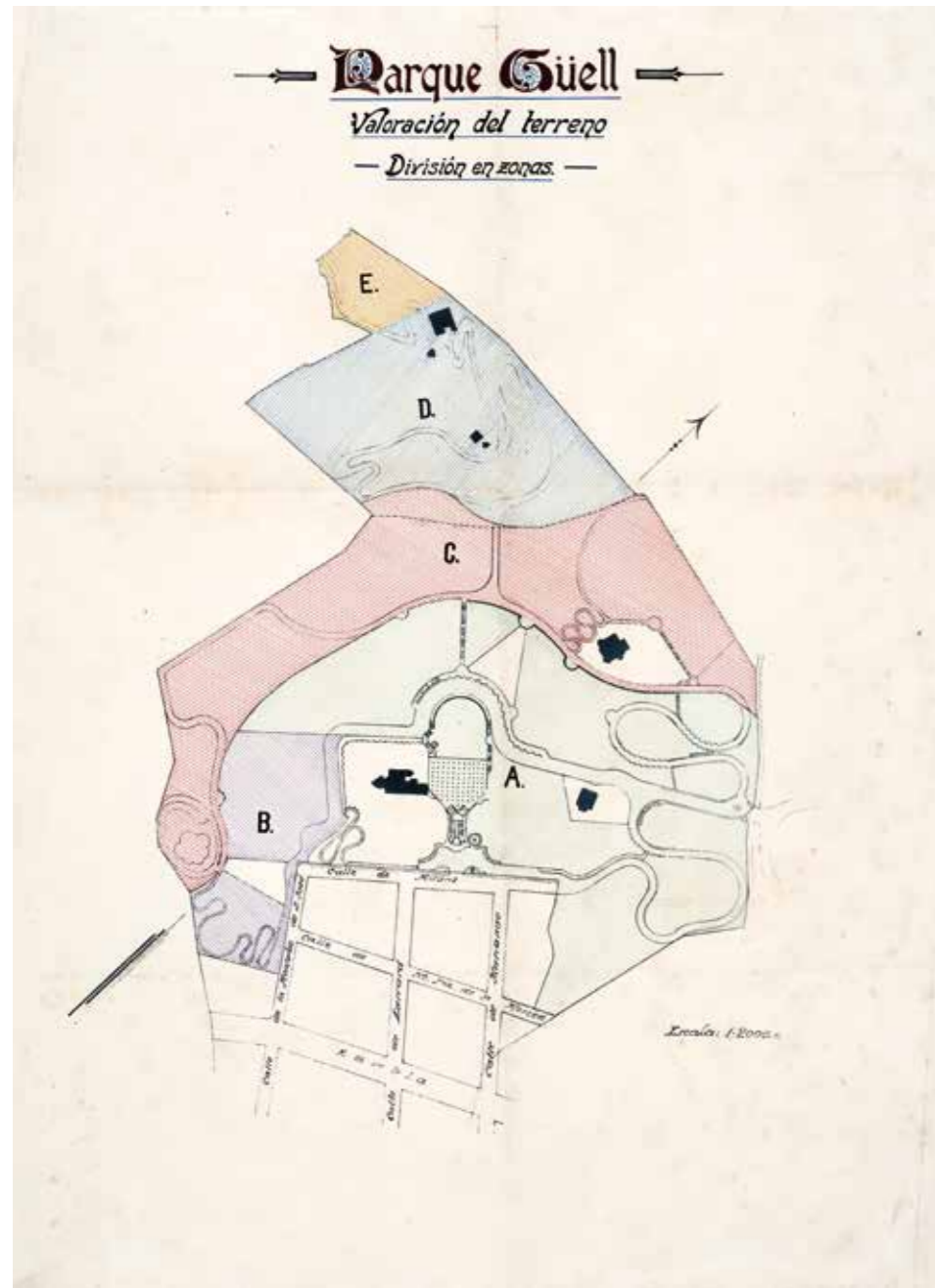
redactar un document a petició de la secció de Foment, que li demanava que informés amb urgència respecte de l'estat de conservació del Park Güell. Rubió exposava que s'havia fet una visita d'inspecció de les plantacions del parc, i que aquestes plantacions no havien empitjorat de manera apreciable, en comparació del seu estat en l'època de l'acord d'adquisició del Park Güell —el 6 de juliol de 1922. Afegia que, malgrat això, per poder obrir-lo als ciutadans, necessitava unes millores indispensables, que es podien valorar en 30.000 pessetes. Per això suggeria que, abans de formalitzar l'escriptura de compravenda, l'alcalde interposés la seva influència perquè l'entitat venedora fes un donatiu que permetés efectuar aquestes millores, de manera que el parc que s'entregava a la ciutat fos obert al públic en condicions satisfactòries.

El 28 de setembre de 1925, la secció de Foment va ordenar que passés l'expedient al notari designat perquè redactés l'esborrany de l'escriptura de compravenda entre l'Ajuntament de Barcelona i la societat anònima Urbanización Güell. El notari designat, perquè li corresponia per torn d'ofici, va ser Cesáreo Martínez Conde.

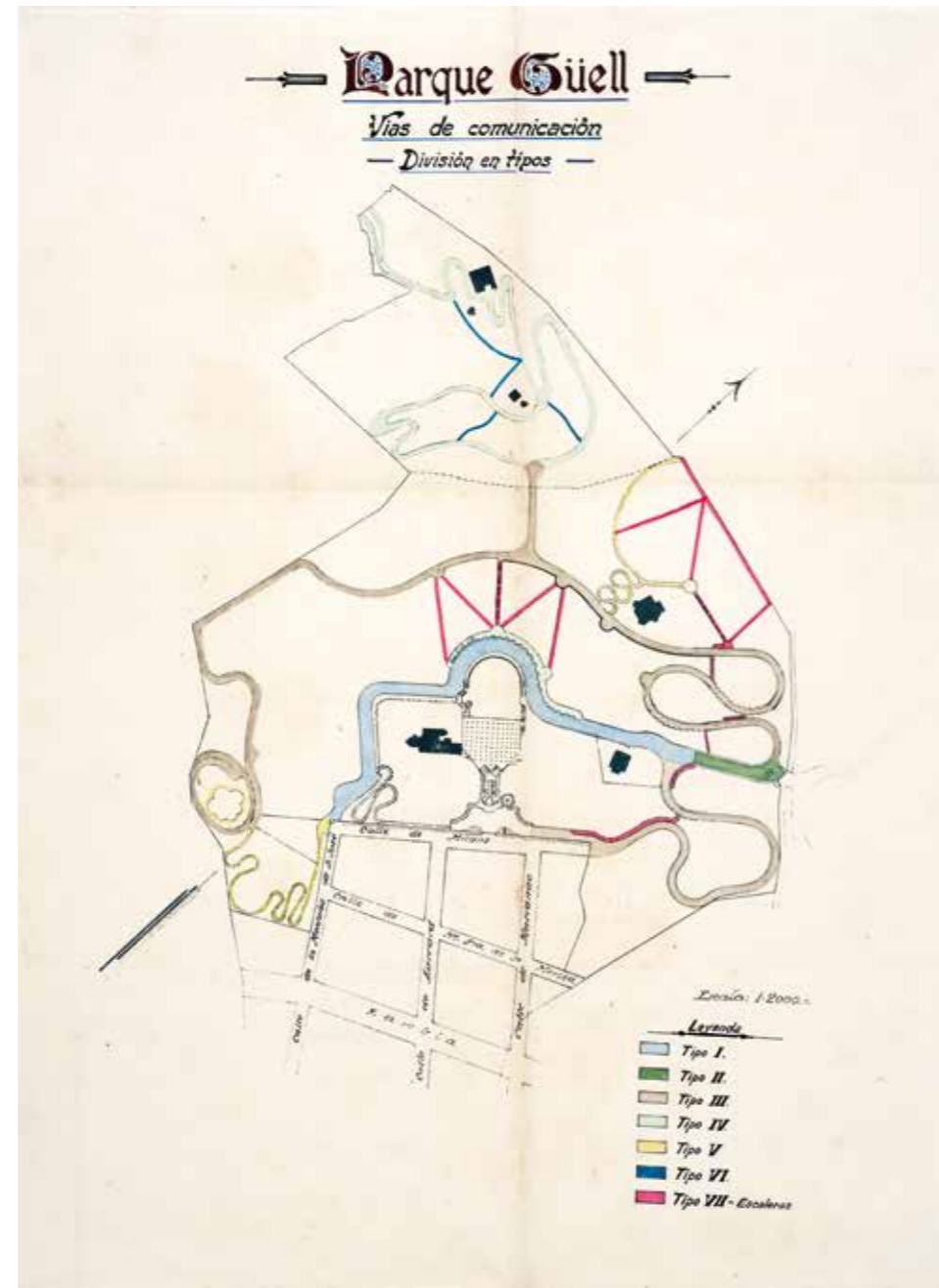
Finalment, el 5 de novembre de 1925, l'alcalde de Barcelona, Darius Rumeu i Freixa, baró de Viver, comunicava a l'interventor municipal que s'havia acordat l'adquisició del Park Güell, i que l'acte de la signatura de l'escriptura estava previst per a l'endemà, 6 de novembre, a les 12 hores. En aquell moment, s'havia de lliurar el pagament del primer termini d'import d'1.000.000 pessetes, del qual només es faria efectiva la suma de 970.000 pessetes, per haver ofert els venedors una rebaixa de 30.000 pessetes —acceptant el que havia proposat Rubió i Tudurí el 25 de setembre anterior, i quedant l'import de l'operació fixat en 3.170.000 pessetes.

L'expedient segueix amb l'esborrany d'escriptura de compravenda, de prop de 40 pàgines, aprovat per l'alcalde de Barcelona.²⁶ A l'acte de signatura de l'escriptura, autoritzada pel notari Cesáreo Martínez Conde el 6 de novembre de 1925, hi van comparèixer: Josep Ramon i Pascual, en nom i representació de Salvador de Samà i de Torrents, marquès de Marianao; Antoni Biada i Dalmases, en nom i representació de Mercè Güell i López —propietària de la casa del Park Güell en aquells moments— i en representació de la societat anònima Urbanización Güell, de la qual era el conseller delegat, i Darius Rumeu i Freixa, baró de Viver, pel seu càrrec d'alcalde-president de l'Ajuntament de Barcelona —del qual es trobava en funcions— i, per tant, en representació del municipi de Barcelona. L'escriptura inclou quatre operacions: redempció de cens, cessió de casa, compravenda de finques i censos i unificació d'immobles.

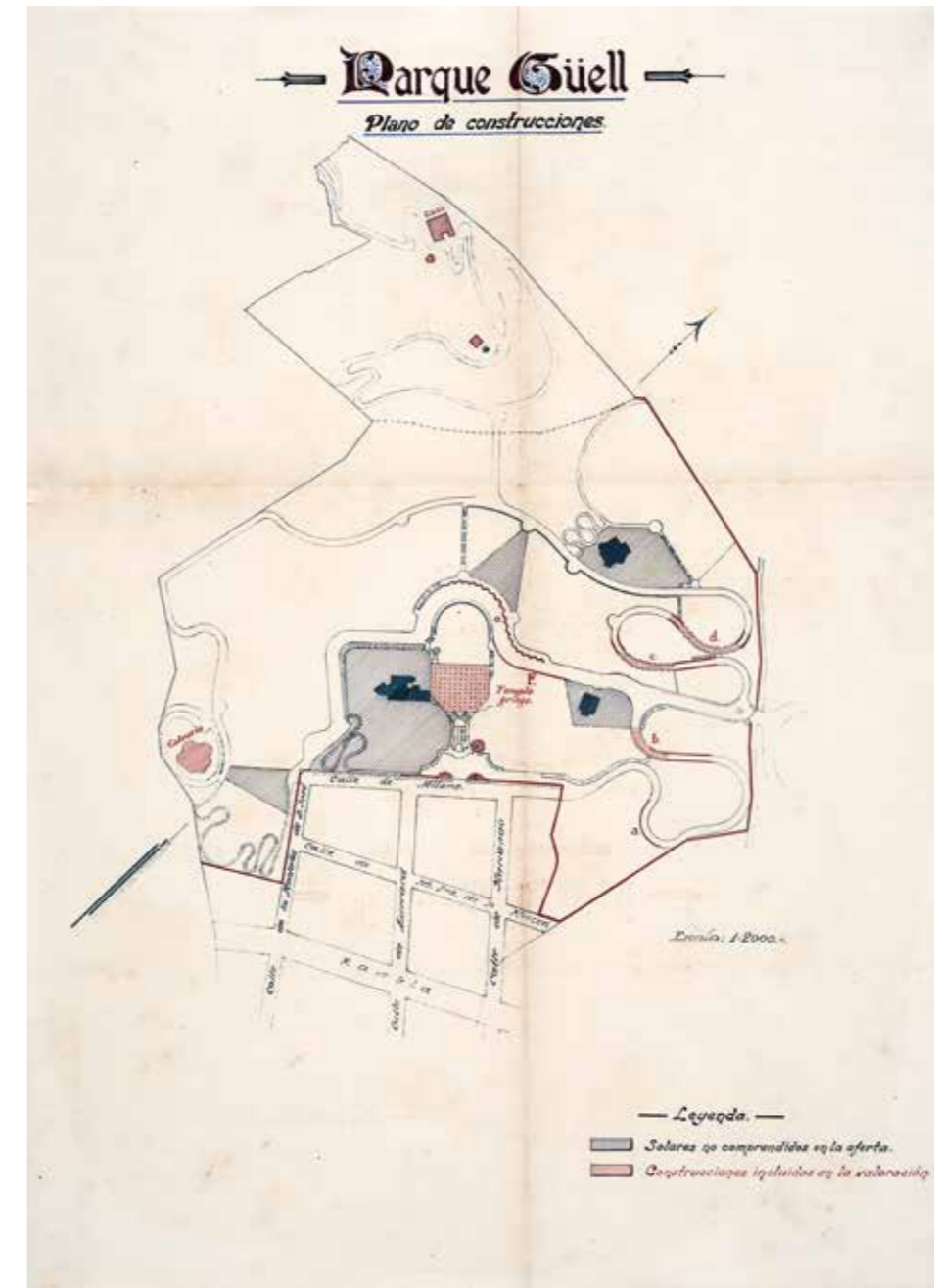

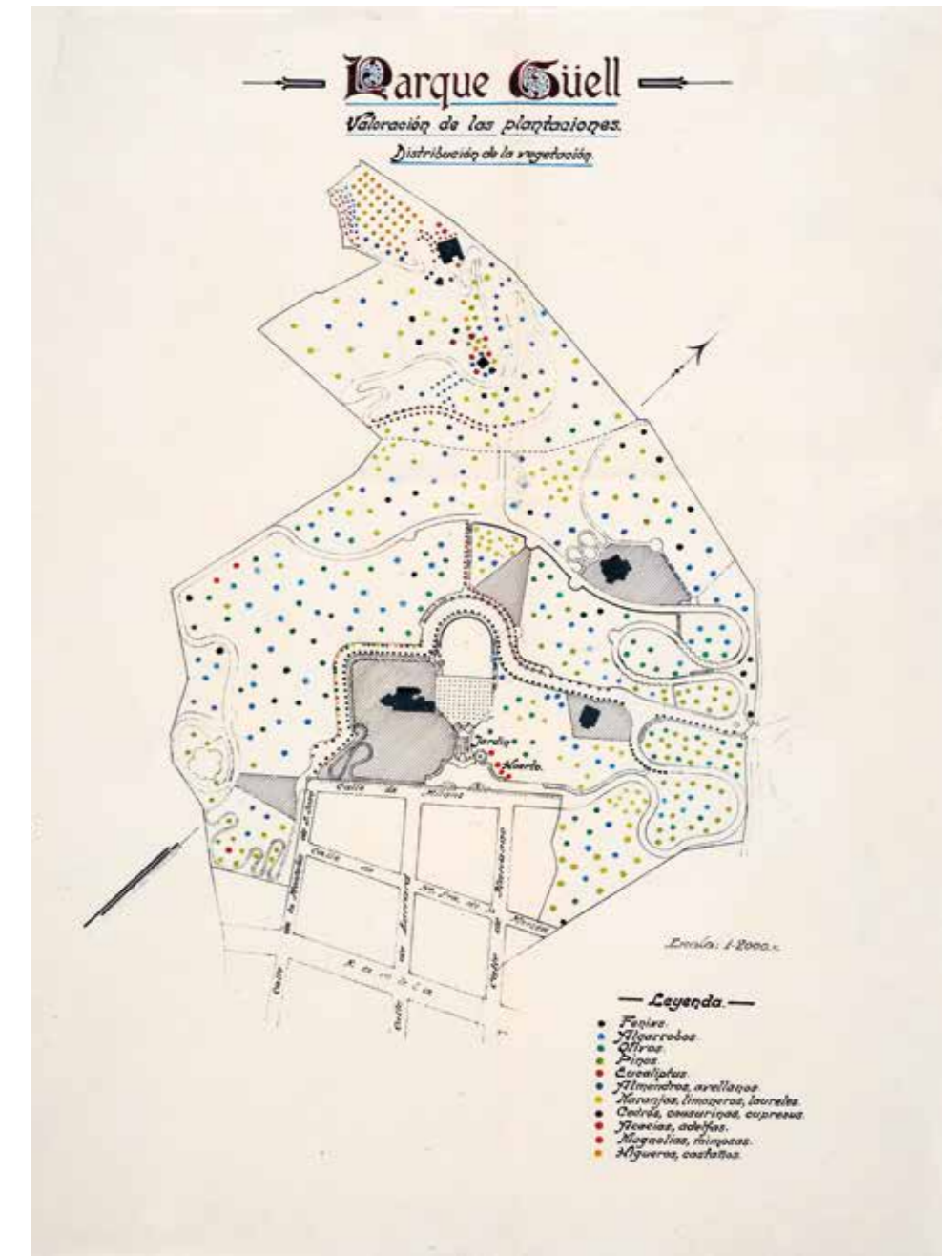
Valoració del terreny. Divisió en zones, 10 de desembre de 1921, Albert Juan i Torner i Carles Pi i Sunyer. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q101, Urbanització i reforma, exp. 232/19, del 1921

Vies de comunicació. Divisió en tipus, 10 de desembre de 1921, Albert Juan i Torner i Carles Pi i Sunyer. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q101, Urbanització i reforma, exp. 232/19, del 1921

Plànol de construccions, 10 de desembre de 1921, Albert Juan i Torner i Carles Pi i Sunyer. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q101, Urbanització i reforma, exp. 232/19, del 1921

Valoració de les plantacions. Distribució de la vegetació, 10 de desembre de 1921, Albert Juan i Torner i Carles Pi i Sunyer. AMCB, Fons Ajuntament de Barcelona, Q101, Urbanització i reforma, exp. 232/19, del 1921

Redempció de cens

Es redimia el cens imposat per Salvador de Samà i de Torrents en establir-se la finca Muntaner de Dalt a Eusebi Güell i Bacigalupi el 1899. Aquest cens anual, de 5.750 pessetes, representava el 3% d'un capital de 191.666,66 pessetes, quantitat que s'havia de satisfer d'un sol cop per poder redimir el cens. Havent-se satisfet tots els pagaments anuals fins al moment, la societat anònima Urbanització Güell utilitzava el dret de redempció i, per a això, Antoni Biada, en representació de la societat, entregava a Josep Ramon, en representació del marquès de Marianao, tot el capital del cens —191.666,66 pessetes— i, per tant, la finca quedava alliberada d'aquest gravamen.

Cessió de casa

La casa del Park Güell —entesa com a finca, és a dir, la casa i el seu jardí particular—, coneguda com a Muntaner de Dalt o Casa Larrard, pertanyia a Mercè Güell i López, perquè li va ser adjudicada en les operacions divisòries de l'herència de la seva mare, Isabel López i Bru, comtessa vídua de Güell, que havia mort a Comillas (Cantàbria) l'11 d'agost de 1924. Respectant el compromís contret per la comtessa amb l'Ajuntament de Barcelona —de data posterior al seu testament— amb motiu de l'adquisició del Park Güell, Mercè Güell cedia l'immoble a l'Ajuntament.

Compravenda de finques i censos

La societat anònima Urbanització Güell venia a l'Ajuntament de Barcelona quatre finques i tres censos emfitèutics, per 3.170.000 pessetes. D'aquest preu, 970.000 pessetes es pagaven en l'acte de compravenda —en títols de deute municipal—, i la quantitat restant s'havia de satisfer amb pagaments anuals de 500.000 pessetes abans del 7 de novembre dels anys 1926, 1927, 1928 i 1929, i amb un últim pagament de 200.000 pessetes abans del 7 de novembre de 1930.

Les quatre finques que es venien corresponien a: la finca anomenada Park Güell, que procedia de l'heretat Muntaner de Dalt i n'era la part principal —inscrita

al registre de la propietat amb el número 7.638—; les dues que s'havien segregat del Park Güell per establiment a les germanes Tecla i Dolors Tintoré i que havien estat readquirides per Eusebi Güell i Bacigalupi —números 6.415 i 6.416— i, l'anomenada Bosc de Vallcarca —número 1.407.

Els tres censos corresponien als tres solars cedits en emfiteusi dins del recinte del Park Güell: dos censos de pensió anual de 18,37 pessetes i 17,84 pessetes, que havien de satisfer els successors de Martí Trias i Domènech per dos solars contigus —finques 6.501 i 6.502—, amb dos cànons per vigilància i conservació de 5,50 i 5,35 pessetes mensuals, respectivament; i un cens de pensió anual de 564,20 pessetes, que havien de satisfer els successors de Francesc Gaudí i Serra —és a dir, Antoni Gaudí—,²⁷ amb un cànon per vigilància i conservació de 5,45 pessetes —finca 6.932.

<p>Unificació d'immobles</p> <p>L'Ajuntament demanava al Registre de la Propietat que les finques que adquiriria per cessió i compra en aquesta escriptura s'inscrivissin sota un sol número i com un únic immoble anomenat Parc Güell.²⁸ Aquest immoble resultant tenia una superfície de 149.079,85 m² —14,9 ha.</p> <p>Aquest esborrany acaba amb la indicació que la signatura de l'escriptura implicava el ple domini de l'Ajuntament sobre les finques adquirides, és a dir, la seva propietat i usdefruit, exceptuant el de la casa pairal del comte Güell, que es faria efectiu abans del pagament de l'últim termini del preu acordat.</p>

L'expedient segueix amb diversos documents que fan referència a les obres i les millores necessàries per obrir el parc al públic. De la rebaixa de 30.000 pessetes que s'havia aconseguit en la compra del parc, només es van dedicar 25.952,50 pessetes a aquests treballs, ja que 4.047,50 pessetes s'havien destinat a les despeses del notari relatives a l'escriptura. Aquestes obres i millores es van fer durant els mesos de març, abril i maig de 1926. La Direcció de Parcs Públics i Arbrat—on continuava Nicolau M. Rubió i Tudurí com a arquitecte director— va ser l'encarregada de dur a terme aquests treballs, i també els de conservació permanent de l'arbrat i els jardins.

Finalment, a través d'un document del 22 de juny de 1926, es pot confirmar la inscripció al Registre de la Propietat, el 16 d'abril de 1926, de l'escriptura de venda del parc a favor de l'Ajuntament, i de l'agrupació de tots els immobles que constituïen l'anomenat Parc Güell en un de sol, inscrit amb el número de finca 7.638.

L'expedient acaba amb uns quants documents sense data ni signatura però que, pel seu contingut, han de ser de poc després que Urbanització Güell, SA oferís el parc a l'Ajuntament. Un dels documents es titula *Escrituras del parque entregadas*, on es fa una relació de les escriptures i d'altres documents referents al parc entregats a l'Ajuntament. Les escriptures no estan a l'expedient, però sí que hi són dos dels documents que es relacionen: el full imprès que es titula *Condiciones para la adquisición de solares en el Parque Güell (ca'n Muntaner de Dalt)* —del qual ja s'ha parlat al capítol «De Can Muntaner de Dalt al Park Güell (1894-1914)»— i una memòria sobre l'Agua Sarva. Aquesta memòria és un document imprès que data de 1913 i porta per títol *Memoria sobre la composición química y bacteriológica del agua del manantial «Parque Güell»*.²⁹ La dada interessant que aporta és la seva ubicació, al fons de l'atri que servia d'ingrés al Park Güell —en referència a la Sala Hipòstila.

El ressò mediàtic de la compra del parc

El procés de compra del parc va durar gairebé cinc anys, des del 25 de febrer de 1921, en què es rep l'oferiment per part de la societat anònima Urbanización Güell, fins al 6 de novembre de 1925, en què se signa l'escriptura de compravenda. Durant aquest temps, l'Ajuntament va tenir cinc alcaldes diferents,³⁰ de diversos partits, i s'ha de recordar també que va coincidir amb la dictadura de Primo de Rivera, a partir del 13 de setembre de 1923.

En aquells anys, la premsa es va fer ressò dels acords que es prenien i les discrepàncies que sorgien a les juntes municipals, i es van publicar diversos articles en els quals s'opinava de la conveniència o no de l'adquisició del parc per part de l'Ajuntament. Es recollia, per exemple, que a les juntes municipals s'al·legava que seria millor que l'Ajuntament dediqués els diners a adquirir el parc del Besòs, amb 200 ha, que costava pràcticament el mateix que el Park Güell, amb només 14 ha. En canvi, es valorava positivament la indiscutible qualitat artística del parc, a la qual no es podia posar preu.³¹

Curiosament, el baró de Viver, el regidor que va acabar essent alcalde de Barcelona des del setembre de 1924 fins al febrer de 1930 i que va signar finalment l'escriptura de compravenda el 1925, va ser un dels regidors que protestaven més enèrgicament contra l'adquisició del parc en els darrers

mesos de la Mancomunitat —no oblidem que era militant de la Unió Monàrquica Nacional. Al·ludia a raons molt lògiques, com ara que la compra significava una enorme lesió per a les arques municipals,³² i al·legava que es pretenia pagar pel parc dos milions de pessetes més del que valia en realitat.³³ Considerava, en resum, que la compra del parc no convenia a la ciutat, ni per la situació, ni per la seva naturalesa, ni tampoc pel preu, i afirmava fins i tot que, encara que els propietaris l'haguessin cedit gratuïtament a l'Ajuntament, el consistori faria un mal negoci en acceptar-lo, ja que el valor del terreny no compensaria el de les despeses de conservació.³⁴

Altres membres del consistori, en canvi, es manifestaven públicament a favor de l'adquisició. A *La Vanguardia* del 7 de juliol de 1922 es relatava una interessant intervenció en junta municipal del regidor Enric Maynés i Gaspar (1883-1951), vinculat a la Lliga Regionalista, partit molt proper al fill gran d'Eusebi Güell, Joan Antoni —que va arribar a ser alcalde de Barcelona el 26 de febrer de 1930. Maynés comentava que els diferents ajuntaments que s'havien succeït durant els 45 anys anteriors no s'havien preocupat de dotar Barcelona amb parcs i espais lliures, com tenien totes les grans ciutats del món, per la qual cosa els barcelonins només tenien l'antic parc de la ciutat —el Parc de la Ciutadella—, que era insuficient i estava desplaçat del centre de la ciutat nova. Recordava que un dels ajuntaments anteriors havia redactat un projecte de parcs ciutadans, que comprenien, entre d'altres, el Park Güell, i afegia que l'últim ajuntament no s'havia atrevit a emprendre la realització del projecte, perquè el fet que es destinessin milions a la compra de terrenys posava sempre en contra l'opinió pública. Però que els actuals propietaris del Park Güell estaven decidits a enderrocar-lo si l'Ajuntament no acordava adquirir-lo, amb la pèrdua patrimonial que hauria representat, i per això l'Ajuntament havia considerat que l'havia d'adquirir, perquè no podia consentir que desaparegués un dels llocs preferits d'esbarjo per a milers de barcelonins.³⁵

Aquesta intervenció tenia lloc sota el mandat de l'alcalde Ferran Fabra i Puig (1866-1944), marquès d'Alella, que era el segon alcalde des que havia començat el procés de compra del parc, i que va estar al càrrec des del maig de 1922 fins al setembre de 1923 —quan va ser cessat per Primo de Rivera. Al diari *La Época*, del 8 de juliol de 1922, es publicava l'article titulat «Homenaje de gratitud al marqués de Alella»: «Barcelona, 8 (1,10 tarde). Los más importantes elementos de la barriada de Gracia, donde radica el parque Güell, se proponen dirigir al alcalde, señor marqués de Alella, un expresivo mensaje de gratitud por haberse evitado, con la adquisición por el Ayuntamiento de aquella hermosa propiedad, su desaparición por parcelamiento, convirtiéndola, en cambio, en un parque ciudadano con ostensible beneficio para los intereses del vecindario».³⁶

Propietats privades dins un parc municipal

El Park Güell contenia algunes propietats privades quan va ser adquirit per l'Ajuntament de Barcelona, com ja hem comentat. Dels nou solars segregats inicialment per Eusebi Güell, dos havien estat readquirits per ell mateix, i un altre, l'antiga Casa Larrard, s'havia inclòs en la venda del parc com a cessió. Per tant, encara quedaven sis solars de titularitat privada.

D'aquests sis solars, els tres on ja s'havia construït van continuar en mans privades i encara continuen així avui dia. Es tracta dels dos solars establerts a Martí Trias i Domènech el 1902, que són propietat dels seus descendents, i l'establert a Francesc Gaudí i Serra el 1906, que actualment allotja la Casa Museu Gaudí, oberta al públic el 1963, i que és propietat de la Fundació Junta Constructora del Temple Expiatori de la Sagrada Família des del 1992.

Els altres tres, després de diverses cartes, valoracions, etc., que es conserven en diversos expedients de l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona,³⁷ van acabar essent expropiats per l'Ajuntament, però això no va passar fins a uns 30 anys més tard de l'adquisició del parc. Aquests tres solars són, d'una banda, el que Güell havia permutat a Jaume Ràfols i Mata el 1906 —finca número 6.950—, que va passar a ser propietat de l'Ajuntament el 1956,³⁸ i de l'altra, els dos solars contigus venuts a Antoni Bau i Valls el 1913—finques número 7.258 i 7.274—, que després d'haver-se agrupat en una única finca el 1947 —amb el número 7.258—,³⁹ van passar a ser de propietat municipal el 1955.⁴⁰

L'obertura del Park Güell al públic el 1926

El Park Güell es va obrir al públic el dilluns 26 d'abril de 1926, segons consta en dues notícies que es transcriuen a continuació i que són les úniques que hem trobat sobre el dia concret de la inauguració del recinte com a parc municipal. És molt curiós el fet que, després del seguiment que havia fet la premsa de l'època sobre tot el procés de compra del parc, i anteriorment sobre els actes que s'hi celebraven, la seva obertura al públic tingués tan poc ressò.

Una d'aquestes notícies és l'apareguda al diari *La Vanguardia* del diumenge 25 d'abril de 1926: «En vista de haber manifestado la Dirección de Parques públicos que los diversos servicios del Parque Güell están en disposición de ser entregados al público, el alcalde, acompañado del teniente de alcalde delegado de Obras públicas, ha dispuesto sea abierto al público a partir de mañana lunes. Dado el carácter de dicho Parque, la Alcaldía espera que las personas que lo visiten respetarán las plantaciones y decoración del mismo. En el Parque Güell estará prohibido organizar comidas y meriendas,

así como encender fuegos».⁴¹ L'altra és la publicada al *Diari de Granollers* el 24 d'abril de 1926, que porta per títol «Nou Parc»: «Dilluns quedarà obert i a disposició del públic el Parc Güell».⁴²

Un mes i escaig després de l'obertura al públic del Park Güell va morir Antoni Gaudí, el 10 de juny de 1926, tres dies després d'haver estat atropellat per un tramvia. Com ja s'ha explicat, en aquella època Gaudí ja no vivia a la casa del Park Güell, perquè l'any anterior, el 1925, havia deixat la casa per instal·lar-se a la Sagrada Família.

L'agost del mateix 1926, a la revista *Barcelona Atracción* es publicava un article escrit per Nicolau M. Rubió i Tudurí, titulat «El Parque Güell, espacio libre de la ciudad». L'article és una petita descripció del parc acompanyada de diverses fotografies, en què s'exposava, entre altres coses, que aquest recinte, de dimensions considerables, havia passat a enriquir considerablement el sistema d'espais lliures de la ciutat, i que s'havien instal·lat els serveis que exigia un parc públic, sempre respectant escrupolosament l'obra intangible de Gaudí. Però volem destacar el principi del text, on Rubió i Tudurí explicava que la ciutat, sense preveure-ho i per casualitat, havia dedicat a Gaudí un homenatge silenciós, perquè durant aquella primavera en què havia mort l'arquitecte del Park Güell, aquest parc adquirit per l'Ajuntament s'havia obert al públic com a espai per a la ciutat.⁴³

_____

- EL CABALLERO AUDAZ, «Nuestras visitas. El Conde de Güell», *La Esfera*, 83 (31 de juliol de 1915), s.p.
- AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona: Q127, Obres majors, exp. Fo-2882/1904, del 1904.
- Salvador SELLÉS [I BARÓ], «Park Güell», *Asociación de Arquitectos de Cataluña. Anuario para 1903*, pàg. 66.
- Càtedra Gaudí, Julián Barbier Pardo, *Extractos memoriales de las relaciones de los Pardo con Don Antonio Gaudí durante la colaboración que tuvieron con dicho Sr. en la construcción del Parque Güell* (mecanoscrit).
- José Antonio MARTÍNEZ, Elías TORRES, *Park Güell*, Barcelona, Gustavo Gili, 2002, pàg. 13.
- Conrad KENT, Dennis PRINDLE, *Hacia la Arquitectura de un Paraíso: Park Güell*, Madrid, Herman Blume Ediciones, 1992, pàg. 39.
- Patricia GABANCHO, «Un genio complicado en una ciudad convulsa», *Barcelona metrópolis mediterrània*, 58 (2002). En línia: http://www.publicacions.bcn.es/b_mm/ebmm58/bmm58_qc79.htm (consulta: 9 de juliol de 2016).
- ANC*, Fons Comillas-Güell.
- La Ilustración Artística*, 1796 (29 de maig de 1916), pàg. 358. *Hojas Selectas*, 174 (juny de 1916), pàg. 560.
- La Ilustración Artística*, 1805 (31 de juliol de 1916), pàg. 503; *La Hormiga de Oro*, 31 (29 de juliol de 1916), pàg. 486; *La Vanguardia* (20 de juliol de 1916), pàg. 5; *La Vanguardia* (22 de juliol de 1916), pàg. 3-4; *La Vanguardia* (23 de juliol de 1916), pàg. 5; *Hojas selectas*, 177 (setembre de 1916), pàg. 845-846. En aquesta última revista es barregen les informacions de dos festivals, l'esmentat i un altre

festival benèfic celebrat el 6 d'agost de 1916, en què es va interpretar la zarzuela *Maruxa* (*La Vanguardia*, de 5 d'agost de 1916, pàg. 4, i *La Vanguardia*, de 7 d'agost de 1916, pàg. 7).

- La Hormiga de Oro*, 24 (10 de juny de 1916), pàg. 373.
- La Hormiga de Oro*, 25 (23 de juny de 1917), pàg. 325; *Barcelona Atracción*, 78 (juliol de 1917), pàg. 10.
- Magí MURIÀ, *La reina joven*, 1916. En línia: https://www.youtube.com/watch?v=RSyyCB3oHGk.
- La Época*, 23.382 (24 de novembre de 1915, pàg. 2; *La Época*, 23.385 (27 de novembre de 1915), pàg. 1.
- La Vanguardia*, 16401 (10 de juliol de 1918), pàg. 8. *El Siglo Futuro*, 3491 (10 de juliol de 1918), pàg. 1 i 3.
- Segons consta a l'expedient de venda del parc a l'Ajuntament: *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona: Q101, Urbanització i reforma, exp. 232/19, del 1921. No hem pogut consultar l'escriptura de constitució de la societat per la servitud de cent anys per a la consulta pública dels documents notariaals.

17. Tot i que veurem que, en alguns documents de la venda del parc a l'Ajuntament, es diferencia entre el Park Güell, només referint-se al que era la part alta de Muntaner de Dalt, i el Bosc de Vallcarca, per anomenar el que era la finca Can Coll i Pujol, tant aquí com a la resta d'aquest treball, amb la denominació de Park Güell ens referim al conjunt format per aquests dos terrenys, sempre que no s'indiqui una altra cosa.

18. Imma NAVARRO i MOLLEVÍ, *Les Masies de les Corts. Torres, masos i altres cases*, Barcelona, Arxiu Municipal del Districte de les Corts, 1993, pàg.388.

19. «El Palacio Real de Barcelona», *La Correspondencia de España*, 22706 (4 de maig de 1920), pàg. 4. Testimoni recollit també per Andreu FARRÀS, *Els Güell. La història d'una de les famílies més influents a Catalunya en els últims dos segles*, Barcelona, Edicions 62, 2016, pàg. 130.

20. *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona: Q101, Urbanització i reforma, exp. 232/19, del 1921.

21. En el document, s'aclearix que aquesta superfície ha estat mesurada geomètricament sobre el plànol original i que, a més a més, s'ha comparat aquest plànol amb altres plànols fragmentaris fets a una escala més gran.

22. Registre de la Propietat núm. 4 de Barcelona, tom i llibre 401, f. 97r, finca núm. 7.638, de Gràcia, inscripció 1a.

23. No hem pogut consultar aquesta escriptura per la servitud de cent anys per a la consulta pública dels documents notariaals.

24. S'havien extingit abans que Eusebi Güell comprés la finca el 1902.

25. Hem pogut confirmar aquesta informació consultant el document citat: *AHPB*, Benet Lafont i Tomàs, *Manuale vigesimo nono instrumentorum, 28-12-1849/23-12-1850*, f. 355r-356r (núm. 1239/21).

26. No hem pogut consultar aquesta escriptura, signada per totes les parts, per la servitud de cent anys per a la consulta pública dels documents notariaals.

27. Francesc Gaudí i Serra havia mort el 29 d'octubre de 1906 sense haver fet testament, i van ser declarats hereus abintestats el seu fill, Antoni Gaudí, i la seva neta, Rosa Egea i Gaudí, segons consta al document notarial d'inventari dels béns de Francesc Gaudí i Serra (*AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1908, v. 1, 02-01-1908/31-03-1908, f. 579r-582v (núm. 1.431/48)). Entre els béns immobles deixats per Francesc Gaudí es trobava la casa del Park Güell, així com una casa al poble de Riudoms i dues porcions de terra al terme municipal del mateix poble. Posteriorment, l'11 de gener de 1912, va morir Rosa Egea i Gaudí, també sense haver fet testament i essent declarat hereu abintestat Antoni Gaudí (*AHPB*, Manuel Borràs i de Palau, Protocol de 1912, v. 3, 02-09-1912/31-12-1912, f. 2.105r-2.110r (núm. 1.431/63)), passant a ser l'únic propietari dels immobles que havia deixat el seu pare.

28. És curiós el fet que en aquesta part de l'escriptura es diu que una de les finques que s'han d'unificar en una de sola és l'anomenada Park Güell, amb *k*, però, en canvi, no es respecta la *k* quan es tracta del nom per designar la finca que les agrupa a totes.

29. Franciso NOVELLAS ROIG, *Memoria sobre la composició química y bacteriológica del agua del manantial «Parque Güell»*, Barcelona, 1913.

30. *Relació dels alcaldes de Barcelona. 1835-2016*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona. Departament d'Estadística. En línia: http://www.bcn.cat/estadistica/catala/dades/anuari/cap20/C2005010.htm (consulta: 3 de setembre de 2017).

31. *La Vanguardia*, 18164 (30 de març de 1922), pàg. 8.

32. *La Vanguardia*, 18166 (1 d'abril de 1922), pàg. 4.

33. *La Vanguardia*, 18174 (11 d'abril de 1922), pàg. 10.

34. *La Vanguardia*, 18241 (7 de juliol de 1922), pàg. 9.

35. *La Vanguardia*, 18241 (7 de juliol de 1922), pàg. 9.

36. *La Época*, 25749 (8 de juliol de 1922), pàg. 3.

37. *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona: Q101, Urbanització i reforma, exp. 204/9, del 1936. *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona: Q101, Urbanització i reforma, exp. 212/41, del 1936. *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona: Q118, Gestió urbanística, exp. 3960, del 1944-1955. *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona: Q118, Gestió urbanística, exp. 4161, del 1955. *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona: Q118, Gestió urbanística, exp. 5314, del 1955-1956.

38. Registre de la Propietat núm. 4 de Barcelona, tom i llibre 353, f. 158v, finca núm. 6950, de Gràcia, inscripció 4a.

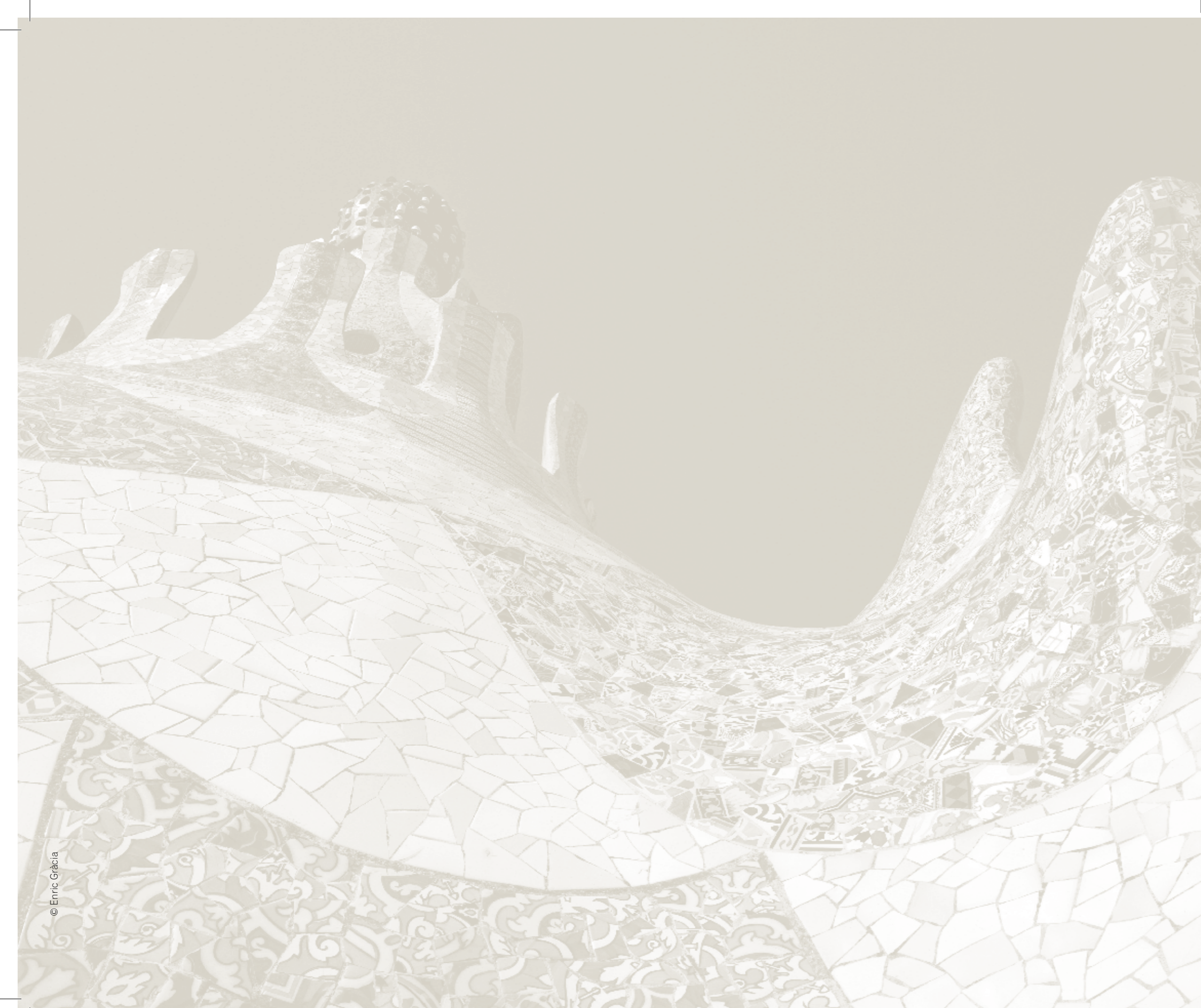
39. Registre de la Propietat núm. 4 de Barcelona, tom i llibre 382, f. 38r, finca núm. 7258, de Gràcia, inscripció 4a.

40. Registre de la Propietat núm. 4 de Barcelona, tom i llibre 491, f. 169v, finca núm. 7258, de Gràcia, inscripció 7a.

41. *La Vanguardia*, 19401 (25 d'abril de 1926), pàg. 10.

42. *Diari de Granollers*, 47 (24 d'abril de 1926), pàg. 5.

43. Josep Maria RUBIÓ i TUDURÍ, «El Parque Güell, espacio libre de la ciudad», *Barcelona Atracción*, 182 (agost de 1926), pàg. 5-7.

Apunts finals

Hem arribat al final del recorregut. El Park Güell i la seva petita i gran història han estat els protagonistes. Una història reescrita a partir de la revisió de les fonts primeres —la documentació i la premsa de l'època, i les col·leccions de fotografies i postals— sense deixar de banda, per descomptat, els estudis existents sobre el parc. La consulta d'aquests materials ha condicionat la delimitació cronològica de la recerca efectuada al període comprès entre el 1822 i el 1926, és a dir, des que es tenen notícies sobre la finca originària de la part principal del Park Güell —Muntaner de Dalt o Casa Larrard— fins que el Park Güell s'obre al públic.

El Park Güell com a *parc urbanitzat* i no ciutat jardí

Una de les primeres conclusions d'aquest estudi ha estat definir el Park Güell com un *parc urbanitzat* —tal com apareix en diverses escriptures dels solars segregats—, «a semejanza de los que existen en Inglaterra», seguint el model de parc residencial que va ser importat de la Gran Bretanya per Eusebi Güell. Per les seves característiques de recinte tancat amb usos exclusivament residencials, per a cases rodejades de jardí destinades a la burgesia i amb infraestructures i serveis comuns privats, no es pot confondre amb la ciutat jardí —una unitat autònoma d'habitatge i producció, segons la va definir clarament Ebenezer Howard—, ni amb el suburbi jardí —el tipus d'urbanització més comú als afores de la ciutat, però amb els serveis comuns dependents del municipi—, ni tampoc, evidentment, amb la colònia industrial —vinculada a una fàbrica, com seria la Colònia Güell.

El Park Güell entès en el seu context urbà

S'ha volgut entendre el parc també des del seu vessant urbà, com un engranatge més dins de la gran metròpoli en què es va convertir Barcelona en els primers anys del segle xx. Així, s'ha analitzat la seva ubicació a l'antic terme municipal de Gràcia, una població que va tenir profunds canvis al llarg del segle xix, a causa de la seva subsidiarietat de la capital. La normativa que regulava la planificació urbanística d'aquesta vila va condicionar els primers plans per a Muntaner de Dalt. Altres qüestions tractades han estat els problemes del transport, les tipologies edificatòries i la tensió entre el nucli urbà i les perifèries que s'anaven desenvolupant cap a la serra de Collserola. La visió del Park Güell com a part de la ciutat es fa evident sobretot a partir del 1917, quan, de la mà de qui va ser l'arquitecte director de Parcs Públics i Arbrat de

l'Ajuntament de Barcelona, Nicolau M. Rubió i Tudurí, s'interpreta com una peça més dins del sistema de Parcs i Jardins de Barcelona. Aquesta adscripció és el que, a la llarga, va facilitar la seva adquisició per part del Consistori.

Aportacions a partir de la recerca registral i notarial

La consulta d'aquest tipus de documentació ha permès reconstruir una part de la trajectòria de l'espai ocupat pel parc, des de 1822, en què està documentada la primera venda de la finca Muntaner de Dalt, fins que el Park Güell passa a ser de titularitat municipal i així s'inscriu al Registre de la Propietat, el 1926. S'ha pogut saber qui eren els propietaris anteriors a Eusebi Güell, tant de Muntaner de Dalt com de Can Coll i Pujol, la finca contigua on s'assenta la part posterior del parc, al vessant nord-oest de la muntanya. També s'ha constatat que, tot i que al Park Güell només es van construir dues cases de les seixanta que es preveien, inicialment es van arribar a alienar fins a nou solars—a títol d'establiment, venda, permuta o donació. Així mateix s'han pogut detallar les condicions sota les quals es feien les transmissions dels terrenys segregats, especialment les condicions d'adquisició i d'edificació. I finalment, les escriptures d'alienació de solars també han fet sortir a la llum plànols desconeguts de Gaudí, que acompanyen alguns d'aquests protocols, oferint una nova faceta de Gaudí com a arquitecte signant de plànols dels documents notariais.

Els expedients d'urbanització i la part baixa de Muntaner de Dalt

El Park Güell es va construir sobre la part alta de la finca Muntaner de Dalt i sobre els terrenys de Can Coll i Pujol, finques adquirides el 1899 i el 1902 respectivament. Tot i estar dintre del recinte del Park Güell, Can Coll i Pujol va tenir un paper molt poc rellevant dins del projecte, i ni tan sols és esmentada en alguns dels documents del parc. La recerca i anàlisi dels expedients per urbanitzar aquests terrenys —els promoguts per Güell i també els anteriors— han aportat informació interessant, molt poc coneguda i en alguns casos, inèdita. S'han esbrinat, per exemple, els límits de Muntaner de Dalt, una extensa propietat que arribava fins prop de la travessera de Dalt. S'ha fet evident que la part baixa d'aquesta finca, tot i estar fora del projecte del Park Güell —per sota de l'actual carrer d'Olot—, no se'n pot desvincular; d'una banda, pel caràcter i les dificultats del pla d'urbanització que estava vigent en aquesta zona, i de l'altra banda, per l'intent d'arranjament que va promoure

Güell, amb un projecte encarregat a Gaudí que és pràcticament desconegut perquè no es va dur a terme. Cal destacar també que existeix un pla d'urbanització anterior per a la part alta de Muntaner de Dalt, inèdit, que tot i aprovar-se el 1897, no es va realitzar, fet que va permetre que posteriorment Güell pogués construir el parc.

Revisió cronològica de la construcció del Park Güell

Entrant en l'anàlisi de la construcció del parc, entre el 1900 i el 1914, s'ha ajustat la seva cronologia a la llum de nova documentació, de la revisió de fotografies antigues i de la mateixa interpretació directa del monument. S'ha pogut precisar el procés de cobriment de la Sala Hipòstila i determinar que l'any 1909 ja estava acabat. Els cinc anys restants, en conseqüència, es van dedicar només al banc perimetral de la plaça. En aquest període, Josep M. Jujol va adquirir un fort protagonisme, coincidint també amb greus problemes de salut de Gaudí, els anys 1910 i 1911, amb la dedicació que li demanaven altres obres importants com l'església de la Colònia Güell i la intervenció a la Seu de Mallorca.

També s'han pogut delimitar alguns temes inèdits sobre les construccions existents dins del parc i descriure el jardí privat de la casa que ocupava la família Güell.

De la mateixa manera, hem pogut datar que es va estar treballant en les obres del Park Güell fins a la tardor del 1914, com a la Colònia Güell. Al marge dels problemes de viabilitat del projecte, s'ha intentat justificar les raons que van motivar Eusebi Güell a aturar ambdós projectes, en aquesta data. Els motius serien un deteriorament important de la seva salut, que el va portar a cedir la direcció dels negocis als fills, juntament amb problemes socials locals, i d'altres de generals, com la declaració de la Primera Guerra Mundial el mes de juliol.

El Park Güell desvinculat de la idea de fracàs

Al llarg del treball s'ha evitat emprar el concepte de *fracàs*, tot i que el projecte no va tenir èxit com a parc urbanitzat. Només va fracassar com a projecte immobiliari. Güell i Gaudí en van fer casa seva —com un palau, va dir la premsa— durant uns anys. Cal valorar també la vinculació que el Park Güell ha tingut amb la ciutat com a espai de lleure i de cultura i, finalment, com a parc públic. És una de les obres més importants de Gaudí i un dels pocs projectes urbanístics que va dur a terme. Finalment, els hereus de Güell van poder treure-li un rendiment econòmic quan van vendre el parc a l'Ajuntament per 3.170.000 pessetes. Podem afegir també que la seva originalitat l'ha convertit en un dels espais més visitats de la ciutat tant pels barcelonins com pels forasters.

La inviabilitat del Park Güell com a *parc urbanitzat*

El projecte preveia inicialment la construcció d'unes seixanta cases rodejades de jardí, però només se'n van edificar dues. Un dels motius podrien haver estat les dificultats a obtenir un sistema de transport ràpid i eficient amb el centre de la ciutat, especialment en comparació amb d'altres promocions urbanístiques coetànies com la del Tibidabo. Però també devia influir-hi el caràcter restrictiu de les condicions imposades per als solars, i el fet que el recinte fos tancat —un fet poc compatible amb la voluntat de lluïment de la burgesia a qui anava dirigit el projecte. Aportem un altre motiu que havia passat desapercbut i que s'ha fet evident gràcies a l'anàlisi de la urbanització i construcció de la part de baixa de Muntaner de Dalt. Aquesta zona s'estava urbanitzant i construint segons la normativa i els models en ús a l'antiga vila de Gràcia, i es va anar convertint en un barri de caràcter popular. A més, els carrers tenien uns pendents que feien difícil l'accés rodat i encarien la construcció, pels grans desmunts i terraplens que s'hi havien de fer. Les dificultats que van portar a Eusebi Güell a retirar, el desembre de 1901, el projecte de remodelació que havia presentat a l'Ajuntament per arranjar aquesta zona va determinar que, tant urbanísticament com per la tipologia dels edificis, els carrers d'accés al parc tinguessin un caràcter menestral que no s'avenia amb el caràcter burgès del parc. A més, va fracassar la política d'adquisicions que va efectuar Güell en aquesta zona, enfront l'accés principal del Park Güell, de manera que l'entrada principal no va tenir la majestuositat i amplitud que requeria el projecte.

La venda del parc a l'Ajuntament i l'oferiment previ com a Palau Reial de Barcelona

S'ha documentat el llarg procés de venda del Park Güell a l'Ajuntament, que va durar des del 1921 fins al 1925 —l'acte de signatura va tenir lloc el 6 de novembre de 1925—, i s'han explicat també algunes de les opinions sobre l'adquisició que hi havia a l'època, tant a favor com en contra. S'ha precisat, així mateix, la data de l'obertura al públic del recinte, el 26 d'abril de 1926, desmentint la data del 1922 o el 1923 que s'ha difós de manera generalitzada com a data d'inauguració com a parc municipal. També s'ha aportat un fet gairebé desconegut, i és que els hereus de Güell, abans d'oferir el parc a l'Ajuntament, el van proposar al rei Alfons XIII com a possible residència reial a Barcelona, juntament amb el Palau Güell i la finca de les Corts. Alfons XIII va escollir la finca de les Corts, l'actual Palau Reial de Pedralbes.

Un parc de gust modernista dins la cultura del Noucentisme

El Park Güell s'ha d'entendre, com a obra cabdal de Gaudí, dins de la imatge de Barcelona, la seva arquitectura i el seu entorn urbà. El Modernisme era

un llenguatge que va definir tota una societat i va convertir Barcelona en una ciutat de façanes abarrocades—tant d'habitatges com de comerços—, plenes de color i de textures insòlites —aconseguides mitjançant l'ús de la ceràmica, de l'esgrafiats, de l'escultura ornamental, etc. Una imatge de metròpoli perifèrica que tenia, fins i tot, un punt de provinciana. Però volem defensar que aquests excessos «modernistes» són integrats a la nova cultura de regeneració cultural i política pròpia del Noucentisme. Es pot fer, doncs, una interpretació noucentista del Park Güell, tant pel mateix ús que en va fer Eusebi Güell, amb la seva cessió per a actes i festivals, com per la seva integració dins de la xarxa urbana de parcs i jardins desenvolupada a Barcelona a partir del 1917.

El Park Güell com a ideal comú d'arquitecte i promotor

Un dels objectius d'aquest treball també ha estat interpretar el Park Güell com una obra de col·laboració entre arquitecte i promotor, sense que, en cap cas, vulguem menystenir la singularitat de la producció de Gaudí. Aquí hem pogut constatar fins a quin punt també la construcció del parc va ser un ideal comú entre ambdós personatges. Gaudí va saber interpretar amb genialitat els ideals que Eusebi Güell volia aplicar a la Colònia Güell i el Park Güell: la concepció utòpica de la societat, fonamentada en una estructura estamental, dividida en classes però harmonitzades pel respecte, la dignitat i l'amor al treball. La colònia obrera i el parc per a una elit ideal havien de ser la concreció d'aquesta utopia. La narració èpica «Garraf: poema dramàtic en cinch actes» sintetitza aquest ideari. És una obra de l'escriptor, i al mateix temps apoderat de Güell, Ramon Picó i Campamar, amb música de Josep Garcia Robles, mestre de música dels seus fills. Picó enalteix en aquesta composició la personalitat del mecenes, emulant el seu sogre, Antonio López i López, marquès de Comillas, a qui Verdaguer havia dedicat «L'Atlàntida».

Ús social del parc per part dels barcelonins

Relacionat també amb el perfil de personalitat pública que Güell va cultivar, hem introduït en el nostre discurs l'ús de l'espai per part dels barcelonins en actes polítics de signe catalanista, en festes populars o en festivals benèfics. Però també esmentem alguns intents de representacions escèniques que justificaven la primitiva denominació de Teatre Grec de la gran esplanada sobre la Sala Hipòstila. Seguint aquests actes, hem pogut, per exemple, descobrir una faceta fins ara inèdita de Gaudí com a projectista d'escenografies.

El Park Güell com a obra d'art total

Finalment, cal fer una lectura del monument des de la perspectiva de la producció arquitectònica d'Antoni Gaudí. En aquesta obra assoleix una categoria

que no va tenir cap dels altres arquitectes de la seva generació. Al Park Güell, Gaudí va ser un urbanista, un enginyer, un arquitecte, un dissenyador —en aquests casos amb la col·laboració de Jujol— i un paisatgista alhora; i tot això partint d'un profund coneixement tant de la tradició arquitectònica des de l'antiguitat ençà com de la tradició agrícola que havia vist directament a la seva infantesa i primera joventut a Riudoms. Va crear tot un sistema de viaductes, murs de contenció, zones d'esbarjo, carrers i parcel·les, emprant tècniques constructives i ornamentals úniques i tenint sempre com a objectiu integrar l'obra d'art, la creació humana, amb la Naturalesa, la Creació. Una manera d'assolir la perfecció de l'obra d'art total.

Fonts per a una revisió historiogràfica

Anagrama del Park Güell. Dibuix atribuït a Josep Vilaseca, reproduït a: Salvador SELLÉS [i BARÓ]. «Park Güell», Asociación de Arquitectos de Cataluña. *Anuario para 1903*, pàg. 47. AHCB

Si bé s'ha considerat l'abundant bibliografia que hi ha sobre el parc i Antoni Gaudí, s'ha tractat de partir, fonamentalment, d'una revisió de les fonts primàries, directes. Així, s'ha fet un buidatge sistemàtic dels documents de l'època — com ara expedients d'obra, documents registrals i notariais, revistes i diaris, correspondència—, que ha permès estudiar uns materials inèdits dels quals no van poder disposar molts dels investigadors que han dut a terme treballs anteriors sobre el Park Güell.¹ Aquesta tasca s'ha fet amb molta cura per ser el més fidels possible a la realitat del moment i aclarir molts dubtes i errors arrossegats durant anys. D'altra banda, com és prou conegut, el gran problema per estudiar Antoni Gaudí és la pèrdua del seu arxiu personal a causa de l'incendi provocat el 1936 en el seu taller de la Sagrada Família. És per aquest motiu que la documentació conservada en altres arxius té una especial rellevància.

A banda dels arxius genèrics,² entre els quals destaquen l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona, l'Arxiu Municipal del Districte de Gràcia o l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, cal parlar de la Càtedra Gaudí de

la Universitat Politècnica de Catalunya, que preserva, a més d'un important fons bibliogràfic, manuscrits, plànols i fotografies sobre l'obra de l'arquitecte, recollits per qui va ser el seu titular entre el 1968 i el 2000, el doctor Joan Bassegoda i Nonell (1930-2012). La Càtedra conserva, per exemple, un llibre de pressupostos de José Pardo Casanovas,³ constructor del Park Güell fins a l'any 1907.

Altres dades noves aportades són resultat de la revisió de les fonts iconogràfiques. El Park Güell va ser —i és— un dels monuments més fotografiats a Barcelona, tant per fotògrafs professionals com amateurs, i en resta una enorme galeria d'imatges en arxius fotogràfics i a la premsa il·lustrada de l'època. En aquest àmbit, certament, s'ha fet una feina considerable de recerca i documentació, ja que moltes imatges havien estat datades incorrectament.⁴

Així mateix, molta de la informació inèdita prové d'una consulta sistemàtica de la premsa de l'època. S'ha aprofitat la gran tasca de digitalització feta aquests darrers anys per les biblioteques i els centres de documentació,

que ha ofert una gran quantitat de materials dels quals no havien pogut disposar altres investigadors.⁵

En darrer lloc, donada la manca de documentació sobre Gaudí, s'ha hagut de recórrer a les fonts orals, malgrat la prudència que exigeix aquest tipus d'informació. El mite que es va crear a l'entorn de l'arquitecte va fer que els seus deixebles més directes —com ara Josep M. Jujol i Gibert (1879-1949), Cèsar Martinell i Brunet (1888-1973), Isidre Puig i Boada (1891-1987), Joan Bergós i Massó (1894-1974), Josep Francesc Ràfols i Fontanals (1889-1965) o Domènec Sugrañes i Gras (1879-1938)— deixessin els seus records per escrit.⁶ També és el cas de molts dels seus col·laboradors, com els records de José Pardo recollits pel seu nebot Julián Bardier Pardo⁷, o el llegat de l'escultor Joan Matamala i Flotats (1893-1977), fill del també escultor Llorenç Matamala i Piñol (1856-1927), un dels col·laboradors més propers de Gaudí.⁸ Molts d'aquests testimonis han estat recollits gràcies a l'esforç fet per Enric Casanelles i Farré (1914-1968), que va ser secretari d'Amics de Gaudí fins a la seva mort, per George R. Collins (1917-1993), creador d'Amics de Gaudí USA, i per Joan Bassegoda i Nonell. Altres testimonis són el del mosaïcista Lluís Bru i Salelles (1868-1952) i el de Josep M. Garrut i Romà (1915-2008), primer director de la Casa Museu Gaudí.

La revisió bibliogràfica no ha estat una tasca fàcil, entre altres motius, per l'abundància de textos, molts dels quals són de divulgació. Hi ha una sèrie de documents que es poden considerar *fundacionals* i que són els escrits en vida de Gaudí o molt poc després de la seva mort l'any 1926. En primer lloc, dos testimonis escrits amb unes dates molt prematures, el 1901 i el 1903. El primer ressenya una visita al Park Güell dels membres del Centre Excursionista de Catalunya el 15 de desembre de 1901, que va ser recollida al seu butlletí.⁹ L'altre fa referència a la visita que va organitzar l'Associació d'Arquitectes de Catalunya el 4 de gener de 1903 per a arquitectes associats.¹⁰ Aquesta darrera, molt ben documentada, va ser dirigida per Salvador Sellés i Baró (c. 1869-1948), un dels admiradors més desconeguts de Gaudí, que va llegir una memòria tot just finalitzada la visita. El text va ser reproduït a l'*Anuario* de l'associació (vegeu l'annex) i el mateix any se'n va fer una edició en forma de petit llibre que va ser oferta als afiliats.¹¹ Anys més tard, el 1911, la revista *Arquitectura y Construcción* el va tornar a editar.¹² En les seves dues primeres versions es tracta d'un document de 20 pàgines, encapçalat amb un anagrama amb el títol de Park Güell, dibuixat pel que era el director de l'associació, Josep Vilaseca.¹³ Sellés devia fer temps que estava interessat en l'obra gaudiniana, ja que el 22 de desembre de 1902, a la darrera junta anual, havia comentat que estava preparant un estudi sobre els treballs de Gaudí i que s'oferia a presentar-lo davant dels membres de l'Associació d'Arquitectes.¹⁴ Cal suposar que, finalment, es va acordar fer la presentació al mateix indret.

Així mateix, Bonaventura Bassegoda i Amigó (1862-1940), arquitecte i crític d'art, va fer un article al *Diario de Barcelona*¹⁵ el mateix 1903, com a conseqüència de la mateixa visita. Tots aquests materials han estat contrastats amb el que es pot considerar el document fonamental per entendre el projecte del Park Güell, la memòria signada pel mateix Eusebi Güell que es troba a l'expedient de sol·licitud del permís d'obres del parc, presentada a l'Ajuntament de Barcelona l'any 1904, i que hem reproduït a les pàgines 115 i 116.¹⁶

Dos escrits d'un dels deixebles més significatius de Gaudí, Joan Rubió i Bellver (1870-1952), en canvi, tenen una orientació molt més tècnica. El primer, intítulat «Dificultats per arribar a la síntesis arquitectònica» i editat el 1913, defensa el Park Güell com a plenitud de l'arquitectura gaudiniana per les formes geomètriques de perfils parabòlics, úniques i justificades en si mateixes, que culminarien tot el procés històric de l'arquitectura occidental.¹⁷ L'any següent va publicar «Construccions de pedra en sec»,¹⁸ on recollia els seus coneixements sobre aquesta tècnica ancestral que es fa servir al parc. També són fonamentals els treballs —que atribuïm a Cebrià de Montoliu (1874-1923)— apareguts en els dos primers números de la revista *Civitas: butlletí de propaganda de la Ciutat Jardí*, del 1914, que descriuen el projecte d'Eusebi Güell i, al mateix temps, ajuden a entendre les diferències amb la ciutat jardí.¹⁹

Entre aquests escrits bàsics han estat considerades també les publicacions que es van fer amb motiu de la mort de Gaudí, moltes de les quals van ser elaborades pels seus seguidors. Destaca el número monogràfic del 1927 que li va dedicar la revista *La Ciutat i la Casa*,²⁰ amb articles de Lluís Bonet i Garí (1893-1993), Francesc de Paula Quintana i Vidal (1892-1966) i Josep Francesc Ràfols. En la mateixa línia, el 1928 es publicava la primera biografia de Gaudí, de Josep Francesc Ràfols i Francesc Folguera i Grassi (1981-1960),²¹ amb l'esplèndida col·lecció de fotografies dels germans Marino i Emilio Canosa, arquitectes i editors. Aquest text té, a més, el valor afegit que va ser fet abans de la crema del 1936, per la qual cosa presenta molts materials ara desapareguts. Ràfols va redactar la part biogràfica i Folguera la de contingut més tècnic, molt més curta. D'aquest text s'ha fet servir també l'edició que fa Ràfols en solitari, l'any 1952, sense les fotografies però amb un recull bibliogràfic més complet.²²

S'hi han d'incloure també entre aquests textos primigenis els que fan referència a Eusebi Güell. És el cas de la seva primera biografia, redactada pel pare caputxí Miquel d'Esplugues el 1921,²³ poc després de la seva mort i per encàrrec de la família. Com es pot suposar, és un text totalment hagiogràfic que destaca els valors cívics i culturals del protagonista. Segons l'autor, tant la Colònia Güell com el Park Güell eren uns fets puntals que explicaven la voluntat del mecenes de cercar alternatives d'organització de la

societat, en un cas per a les classes treballadores i en l'altre per a les classes benestants. També cal posar en aquesta tessitura els dos llibres de memòries redactats per dos dels fills d'Eusebi Güell, Joan Antoni, *Apuntes y recuerdos por el Conde de Güell*,²⁴ i Eusebi, *D'Alphonse XII a Tut-ank-ammon*,²⁵ però curiosament cap dels dos no fa cap referència al Park Güell. Joan Antoni ressalta els records del seu avi, Antonio López y López (1817-1883), marquès de Comillas, de qui va heretar el títol i enormes propietats, i només té un record per a la casa de Pedralbes, construïda en terrenys de l'antiga finca Güell. Eusebi, per la seva banda, dedica un capítol al Palau Güell, i recorda també la primera representació en aquell magnífic entorn dels *Himnes d'Apol·lo*.²⁶ Ara bé, tots dos germans recorden l'esperit catalanista del pare, amb records a Verdaguier i les vetllades literàries i musicals celebrades al Palau Güell.

Revisant la bibliografia moderna s'ha pogut veure que el Park Güell ha tingut sempre una presència destacada en totes les obres generals dedicades al gran arquitecte i, donada la gran quantitat de textos, en destaquen només els més significatius. A la bibliografia gaudiniana es poden descobrir, en general, dues orientacions molt divergents. D'una banda, els partidaris d'interpretar Gaudí com un arquitecte renovador de les formes i de les tècniques constructives i, de l'altra, els que en defensen una lectura fonamentada en els seus continguts interpretatius i simbòlics. La primera línia va tenir una aportació inicial de gran solidesa, l'article ja comentat «Dificultats per arribar a la síntesis arquitectònica» de Joan Rubió i Bellver, i va ser continuada per Cèsar Martinell, sobretot, a partir de la monografia que va dedicar a l'arquitecte l'any 1967.²⁷ De manera molt significativa va titular el capítol dedicat al Park Güell —juntament amb el de l'església de la Colònia Güell— com a «Plenitud d'una teoria». Des dels anys seixanta, un seguit de llibres redactats des d'una gran credibilitat en el Moviment Modern es posicionen, així mateix, en la defensa dels valors constructius de Gaudí. Són els de James J. Sweeney i Josep Lluís Sert el 1960, i Roberto Pane el 1964.²⁸ En dates més recents, hi ha hagut molt bones aportacions com ara l'exposició «Gaudí. La recerca de la forma»²⁹ dins l'Any Gaudí 2002, els treballs de Jan Molema³⁰ i l'equip que dirigeix des de Delft, o els de Josep Lluís González Moreno-Navarro,³¹ com també molts altres llibres que es poden trobar a les principals biblioteques.

La segona línia d'anàlisi, en canvi, va ser iniciada pel primer secretari d'Amics de Gaudí, Enric Casanelles, i seguida per Juan Eduardo Cirlot i Robert Descharnes.³² En aquesta línia es pot citar també el treball monumental de l'investigador japonès Tukotoshi Torii, que fa servir com a fil conductor de la seva recerca el mite de la gruta. Té interès per a aquest treball, ja que ajuda a entendre les coves descobertes al Park Güell en el moment de

les primeres explicacions i que van ser publicades per mossèn Font i Sagué. Per a Torii, són unes «grutes terrenals» que porten a interpretar tot el conjunt —ponts i viaductes, arbres i tota la vegetació— com l'afiorament del més profund.³³ Més modernament s'hi han sumat interpretacions com les de Josep M. Carandell o Ernesto Milà, el 1998 i el 2005, respectivament, que busquen en el Park Güell amagats principis maçònics.³⁴

Demanen un tractament a banda els estudis que han tractat el Park Güell amb més profunditat i que han estat punts de referència quan hem redactat aquest text. En primer lloc, *El gran Gaudí*,³⁵ de Joan Bassegoda i Nonell, escrit el 1989, que recull totes les aportacions d'aquest investigador al llarg de la seva trajectòria professional com a titular de la Càtedra Gaudí. Es tracta d'un treball acumulatiu en què destaca la minuciositat amb què estan descrites totes les circumstàncies de la construcció del Park Güell, però, d'altra banda, és confús quant a la seva organització i incorre en contradiccions dins del mateix text.

Va ser també Bassegoda qui va apuntar la possibilitat que el mite de la serp Pitó i el temple d'Apol·lo a Delfos sigui la lectura amagada que proposa el Park Güell. Va formular aquesta hipòtesi per primera vegada l'any 1984, en una conferència llegida a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, *El Park Güell, mitologia i nacionalisme*,³⁶ tot i que cal lamentar que, per l'oralitat del text, no es va editar amb l'aparell crític corresponent. Juan José Lahuerta³⁷ i també Genís Terri,³⁸ a la seva tesi doctoral, recolzen també aquesta interpretació que resumim aquí de manera sintètica. El temple dòric del Park Güell podria esdevenir un simulacre del temple d'Apol·lo que protegia l'oracle de Delfos. Aquest temple es trobava sobre una cisterna —la que hi ha sota la Sala Hipòstila—, d'on brollava la font de Castàlia a la qual s'arribava a través d'una gran escalinata fins a arribar a l'*omphalos* —el trident— o centre del món. Tots els elements s'evidencien en la seqüència de l'escala principal del Park Güell. La serp Pitó, amb qui s'ha volgut identificar el drac de trencadís, va ser morta per Apol·lo per retenir la seva saviesa. A més, aquesta possible interpretació simbòlica del parc podria estar molt relacionada amb un dels grans esdeveniments culturals que van tenir lloc aquells anys al Palau Güell, la representació dels *Himnes d'Apol·lo*, uns fragments musicals del segle II aC descoberts a Delfos l'any 1893.³⁹

El llibre de Lahuerta, per la seva banda,⁴⁰ és un dels textos que recullen un esforç més complet per interpretar el sentit de l'obra de Gaudí i del seu comitent, Eusebi Güell, tot fent una anàlisi a partir de fonts molt diverses, d'orientació política, cultural o religioses de l'època de la qual resulta una mirada reflexiva i lliure al mateix temps. El títol del capítol, «La encina y el roble. El Park Güell: paisaje, teatro y santuario de una Cataluña esencial», és prou explícit respecte a l'orientació del text. Segons Lahuerta, Güell

imaginava l’origen dels pobles a través de «l’ancestralitat i l’atavisme» del roure i de l’alzina,⁴¹ interpretat, a més, des d’una visió religiosa que ja apuntava Sellés, fent esmena a l’antic camí romà que creuava el parc i pel qual havia passat sant Medir cap a Sant Cugat, on havia de rebre el martiri.⁴² Lahuerta insisteix, així mateix, sobre el caràcter arcaic de les columnes de la Sala Hipòstila, més enllà dels seus possibles referents en els tractats de Vitruvi o Vignola. El text acaba plantejant els punts de contacte amb la novella ideologia noucentista, un aspecte que desenvolupa aquest llibre.

Cal recordar també l’estudi d’Eduardo Rojo Albarrán, que va dedicar la seva tesi doctoral al Park Güell, i de la qual es van derivar diverses publicacions.⁴³ Rojo, emparant-se en els escrits del pare Miquel d’Esplugues i a partir d’un gran treball de reflexió i anàlisi, interpreta el parc com una recreació del Parc de la Fontaine de Nimes, on Güell va viure de jove. Finalment, Conrad Kent i Dennis Prindle, l’any 1992, van presentar *Hacia la arquitectura de un Paraíso: Park Güell*.⁴⁴ El fil conductor de l’obra és una sensible i acurada descripció que planteja, com especifica el títol, un camí iniciàtic cap a la perfecció, que comença a l’accés principal del carrer d’Olot i acaba al Calvari del Turó de les Menes —conegut ara com el Turó de les Tres Creus.

L’obra presentada és deutora de tots aquests treballs previs que han estat integrats en el nostre discurs. S’han revisat aquests estudis a la llum de la informació que s’ha pogut extreure de la nostra pròpia recerca. S’ha optat, de manera molt clara, per donar una revisió històrica i precisa del Park Güell i dels antecedents en la trajectòria de l’espai, des del moment en què la família Larrard adquireix la finca Muntaner de Dalt, el 1822, fins a la data en què l’Ajuntament de Barcelona obre el parc per als ciutadans, el 1926. Una història de poc més de cent anys.

---

1. Entre d’altres coses, perquè la digitalització i la posada en línia dels materials dels arxius i biblioteques fa cada cop més fàcil l’accés a la informació, i perquè els documents notariais no estan disponibles per a la consulta pública fins passats cent anys de la seva creació.

2. Els expedients d’obra privada i obra pública s’han pogut consultar a l’Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (AMCB) i a l’Arxiu Municipal del Districte de Gràcia (AMDG), que conserva els materials anteriors a l’agregació de municipis i altres fons documentals específics d’aquesta antiga vila. L’Arxiu Nacional de Catalunya (ANC) custodia una part dels documents dels Fons Comillas-Güell, un material que s’ha vist deteriorat per la destrucció d’una part notable en un incendi al Palau Moja, però que encara conserva documentació, no gaire abundant però significativa, sobre el Park Güell. Així mateix, a l’ANC hi ha el Fons Sentmenat, marquesos de Castellldosrius, material important pel matrimoni d’Isabel Güell i López, la filla gran d’Eusebi Güell, amb aquesta nissaga. S’ha fet també un buidatge de l’Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), on hem pogut revisar documentació notarial fins a l’any 1916, tot guardant la servitud de cent anys per a la consulta pública. Ha estat també molt profitosa la recerca al Registre de la Propietat núm. 4 de Barcelona, de la qual Luis Gueilburt havia publicat una part (Luis GUEILBURT, *Gaudí i el Registre de la Propietat*, Barcelona, Institut Gaudí

de la Construcció, Registradores de España, 2003, pàg. 126-157), així com a l’Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC) i la duta a terme a través del cercador de Planejament, Qualificacions i Convenis del web de l’Ajuntament de Barcelona. Altres arxius consultats han estat l’Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), el del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona (SPAL), que guarda una còpia dels llibres d’obra que s’havien conservat a la parròquia de la Colònia Güell, l’Arxiu Municipal d’Esplugues de Llobregat (AMEL), que té els fons de l’empresa Hijos de Jaime Pujol y Bausis, i el George R. Collins Archive of Catalan Art and Architecture, custodiat a la Ryerson & Burham Archives de la Ryerson and Burham Libraries de l’Art Institute de Chicago.

3. Càtedra Gaudí, [José PARDO], *Libro de presupuestos* (manuscrit). Es tracta d’un document d’ús intern en el qual el contractista calcula les despeses de les obres amb vista a l’elaboració de pressupostos per a treballs posteriors. Els materials recollits estan elaborats entre el 1902 i el 1904 i, per aquest motiu, les obres del parc hi estan ben representades, però també hi ha referències a Garraf, a la finca Güell, a Comillas o a la finca Miralles. El document va ser lliurat a la Càtedra Gaudí per Julián Bardier Pardo, nebot de José Pardo Casanovas. Bardier treballava amb el seu oncle i era molt jove en el moment de la construcció del parc. El llibre té unes pàgines numerades, altres sense numerar i fulls solts incorporats. Es poden apreciar també diverses cal·ligrafies. Ens inclinem a pensar que era un document d’obra i que el responsable final era José Pardo. El nom de Julián Bardier està manuscrit en llapis a la primera plana però aquest fet no justifica que sigui l’autor del document.

4. Les imatges procedeixen de l’Arxiu Fotogràfic de Barcelona (AFB), l’Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), el Museu d’Història de Barcelona (MUHBA), l’Arxiu Municipal del Districte de Gràcia (AMDG), l’Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya (AFCEC), la Biblioteca de Catalunya (BC) —que disposa del Fons Salvà—, la Diputació de Barcelona-Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (DIBA-SPAL), l’Arxiu Històric de Sabadell, l’Arxiu Mas de l’Institut Amatller d’Art Hispànic i alguns fons privats.

5. S’ha consultat el fons de revistes antigues ARCA de la Biblioteca de Catalunya, i el de revistes modernes, RACO, el fons hemerogràfic de *La Vanguardia*, l’Hemeroteca Digital de la Biblioteca Nacional de España, Trencadís, que recull fons locals digitalitzats de la Diputació de Barcelona, i la Biblioteca Digital d’Història de l’Art Hispànic (BDHAH), promoguda per la Universitat Autònoma de Barcelona. A la resta de diaris i revistes s’hi ha tingut accés des de la Biblioteca de Catalunya, la biblioteca del Col·legi Oficial d’Arquitectes de Catalunya (COAC), la biblioteca del Museu Nacional d’Art de Catalunya (MNAC) i les biblioteques universitàries públiques, en especial, la de la Universitat de Barcelona i la de la Universitat Politècnica de Catalunya.

6. Cèsar MARTINELL, *Conversaciones con Gaudí*, Barcelona, Punto Fijo, 1969; Joan BERGÓS, «Las conversaciones de Gaudí con Juan BERGÓS», *Hogar y Arquitectura*, 112 (juny de 1974), pàg. 44-68; i moltes d’aquestes cites estan recollides a: Isidre PUIG BOADA, *El pensamiento de Gaudí*, Barcelona, Publicacions del Col·legi d’Arquitectes de Catalunya, La Gaya Ciència, 1981.

7. Càtedra Gaudí, Julián BARBIER PARDO, *Extractos memoriales de las relaciones de los Pardo con Don Antonio Gaudí durante la colaboración que tuvieron con dicho Sr. en la construcción del Parque Güell* (mecanoscrit).

8. Càtedra Gaudí. A més d’un fons gràfic, hi ha un text mecanografiat de 800 pàgines del qual s’ha fet una edició més reduïda, però que segons els editors, José Casán Herrera i Jordi Piquer, ha mantingut l’essencial: Juan MATAMALA FLOTATS, *Antonio Gaudí. Mi itinerario con el arquitecto*, Barcelona, Claret, 1999.

9. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 72 (gener de 1901), pàg. 14-15; 72 (gener de 1901), pàg. 124-125; 84 (gener de 1902), pàg. 40.

10. «Visita de la Asociación de Arquitectos», *El Noticiero Universal*, 5 de gener de 1903.

11. Salvador SELLÉS [I BARÓ], «Park Güell», *Asociación de Arquitectos de Cataluña. Anuario para 1903*, pàg. 47-67. L’edició en forma de llibre és de Barcelona, Imprenta y Litografía Henrich, 1903. Aquí hem citat sempre a partir de l’edició de l’*Anuario*. Vegeu també Enric Granell, Antoni RAMON, *Col·legi d’Arquitectes de Catalunya 1874-1962*, Barcelona, Col·legi d’Arquitectes de Catalunya, 2012. Segons aclareixen els autors, la tendència de l’associació era editar monografies sobre els grans conjunts històrics medievals i només en dos casos es van dedicar a obres contemporànies, una de les quals va ser la del Park Güell. Aquest fet pot indicar la rellevància que va tenir la construcció del Park Güell, malgrat que Gaudí no era membre de l’associació, segons indiquen els autors citats a la pàgina 57.

12. *Arquitectura y Construcción*, 222 (gener de 1911), pàg. 2-13.

13. Al fons Georges R. Collins de l’Art Institute de Chicago es conserva el dibuix original.

14. Segons recull *Arquitectura y Construcción*, 129 (abril de 1903), pàg. 126.

15. Bonaventura BASSEGODA [I AMIGÓ], «Cuestiones artísticas. El parque Güell», *Diario de Barcelona* (14 de gener de 1903), pàg. 567-569.

16. *AMCB*, Fons Ajuntament de Barcelona, Q127, Obres majors, exp. Fo-2882/1904, del 1904.

17. Separata de l’*Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, Barcelona, 1913.

18. Separata de l’*Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, Barcelona, 1914.

19. *Civitas: órgano de la Sociedad Cívica la Ciudad Jardín*, 1 (març de 1914), pàg. 8; Civis, «Las ciudades jardines de España. Barcelona: el Parque Güell», *Civitas: órgano de la Sociedad Cívica la Ciudad Jardín*, 2 (juliol de 1914), pàg. 56.

20. *La Ciutat i la Casa*, 6 (1927).

21. Josep Francesc RÀFOLS, Francesc FOLGUERA I GRASSI, *Gaudí 1852-1926*, Barcelona, Editorial Canosa, 1928. Hi ha edició castellana del 1929 i una reedició feta per la Càtedra Gaudí, Barcelona, Iniciativa Digital Politècnica, Escola Tècnica Superior d’Arquitectura de Barcelona, 2011. Vegeu el prefaci de Juan José Lahuerta que posa el llibre en el seu context, pàg. VII-XII.

22. Josep Francesc RÀFOLS, *Gaudí, 1852-1926*, Barcelona, Editorial Aedos, 1952.

23. Miquel d’ESPLUGUES, *El Primer Comte de Güell: notes psicològiques i assaig sobre el sentit aristocràtic a Catalunya*, Barcelona, Arts Gràfiques Nicolau Poncell, 1921. Al Palau Güell de Barcelona s’ha celebrat l’exposició «Eusebi Güell i Bacigalupi, patrici de la Renaixença», l’estiu i la tardor de 2018, dins dels actes del centenari de la mort d’Eusebi Güell. A l’hora de tancar aquesta publicació, el catàleg de l’exposició no estava encara a punt.

24. Joan Antoni GÜELL, *Apuntes y recuerdos por el Conde de Güell*, Barcelona, Industrias Gráficas del Siglo XX, 1928-1932. En tres volums, hi ha un cert desconcert respecte a la data d’edició, ja que als volums que hem pogut consultar a la BNC i la UB hi manquen les primeres pàgines. També val la pena consultar el *Journal d’un expatrié catalan, 1936-1946*, Mònaco, Éditions du Rocher, 1946. Vegeu Andreu FARRÀS, *Els Güell. La història d’una de les famílies més influents a Catalunya en els últims dos segles*, Barcelona, Edicions 62, 2016, pàg. 103-232.

25. Eusebi GÜELL, *D’Alphonse XII a Tut-ank-ammon*, París, Les Éditions de portiques, 1931. Hi ha edició en castellà: Barcelona, José Porter, 1947. Eusebi és autor també d’una obra de teatre en català: Eusebi GÜELL, *Cassius i Helena: poema dramàtic*, Barcelona, Tipografia L’Avenç, 1903.

26. GÜELL, *D’Alphonse XII a...*, pàg. 54.

27. Cèsar MARTINELL, *Gaudí. Su vida, su teoría, su obra*, Barcelona, Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña y Baleares, 1967, pàg. 348-385.

28. Ambdós amb el mateix títol: James J. SWEENEY, Josep Lluís SERT, *Antonio Gaudí*, Nova York, Frederick A. Praeger, 1960, i Roberto PANE, *Antonio Gaudí*, Milà, Edizioni di Comunità, 1964.

29. Daniel GIRALT MIRACLE (ed.), *Gaudí. La recerca de la forma. Espai, geometria, estructura i construcció*, Barcelona, Lunweg, Ajuntament de Barcelona, Sociedad Estatal para la Acción Cultural Exterior, 2002.

30. Jan MOLEMA (amb col·laboració de Peter BAK, Roel VAN DER HEIDE i Jos TOMLOW), *Gaudí, Rationalist met perfecte Materiaalbeheersing*, Delft, Delftse Universitaire Pers, 1979; Jan MOLEMA (en solitari), *Gaudí: constructie van verleiding*, Rotterdam, Episode Publishers, 2005 (hi ha edició en castellà i anglès).

31. Josep Lluís GONZÁLEZ MORENO-NAVARRO, *Gaudí y la razón constructiva. Un legado inagotable*, Madrid, Akal, 2002.

32. Enric CASANELLES, *Nueva visión de Gaudí*, Barcelona, La Polígrafa, 1965; Juan Eduardo CIRLOT, *El Arte de Gaudí*, Barcelona, Omega, 1950; Clovis PREVOST, Robert DESCHARNES, *La visión artística y religiosa de Gaudí*, Barcelona, Aymà, 1969.

33. Tokutoshi TORII, *El mundo enigmático de Gaudí*, Madrid, Instituto de España, 1983.

34. Josep M. CARANDELL, *Park Güell: utopia de Gaudí*, Menorca, Triangle Postals, 1998; Ernesto MILÀ, *Gaudí y la masonería. Los pasos perdidos del arquitecto*, Barcelona, Editorial Pyre, 2005.

35. Joan BASSEGODA I NONELL, *El gran Gaudí*, Vic, Ausa, 1989.

36. *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, 1997, pàg. 39-76.

37. Juan José LAHUERTA, *Antoni Gaudí. Arquitectura, ideologia y política*, Madrid, Electa, 1993, pàg. 163-164.

38. Genís TERRI, *Els fonaments ideològics de l’arquitectura religiosa del Gaudí de la maduresa*, tesi doctoral dirigida per Antoni Marí, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2006, pàg. 223-224. En línia: http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/7435/tjgt.pdf?sequence=1 (consulta: 10 d’agost de 2017).

39. GÜELL, *D’Alphonse XII a...*, pàg. 56-57; LAHUERTA, *Antoni Gaudí. Arquitectura...*, pàg. 153-155.

40. LAHUERTA, *Antoni Gaudí. Arquitectura...*

41. LAHUERTA, *Antoni Gaudí. Arquitectura...*, pàg. 131.

42. LAHUERTA, *Antoni Gaudí. Arquitectura...*, pàg. 140.

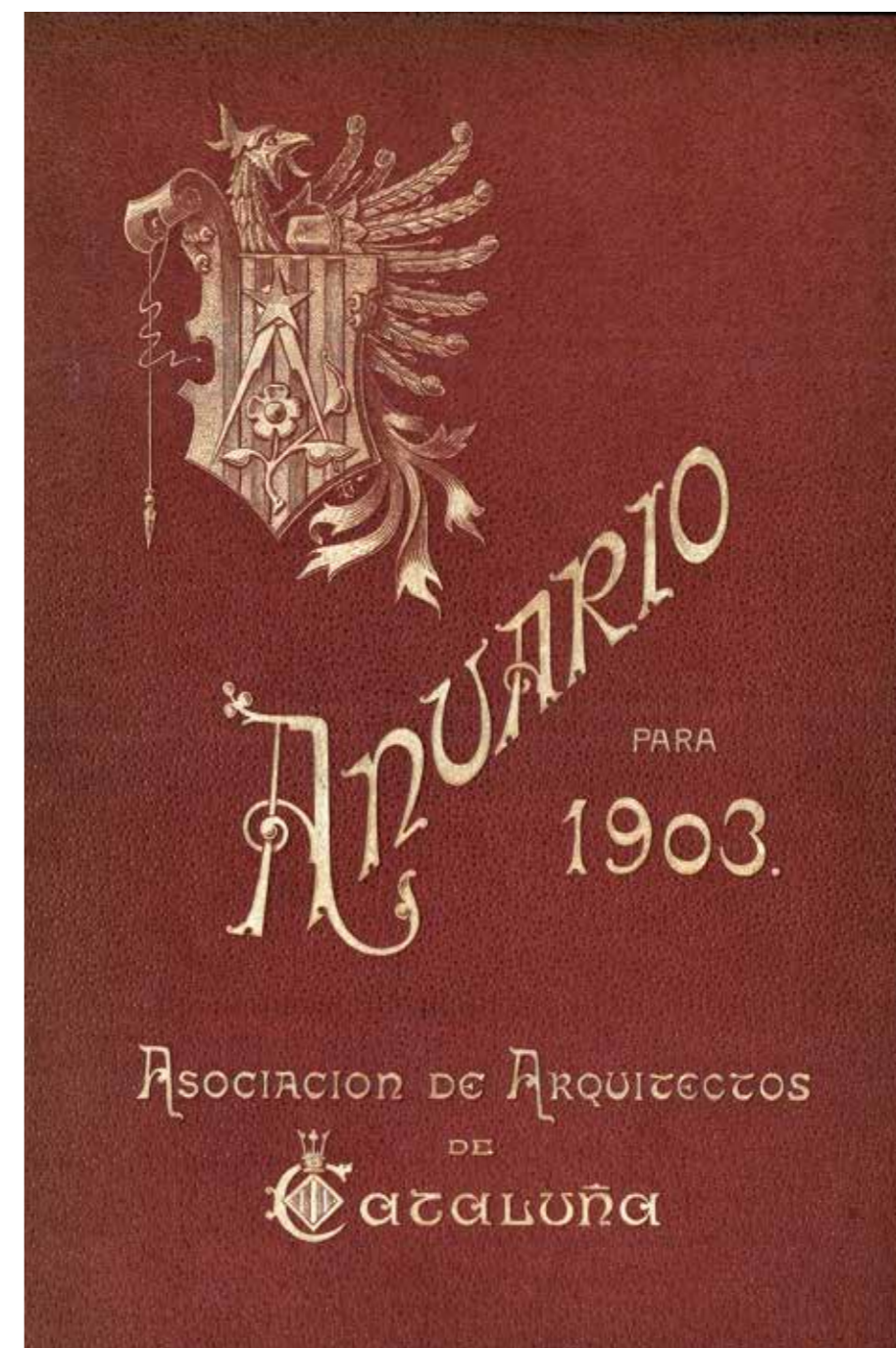
43. La primera edició en català: Eduardo ROJO ALBARRÁN, *Antonio Gaudí, aquest desconegut: el Park Güell*, Barcelona, Llar del Llibre, 1986. La darrera revisió de l’autor: Eduardo ROJO ALBARRÁN, *El Park Güell: historia y simbología*, Sant Cugat del Vallès, Los Libros de la Frontera, 1997.

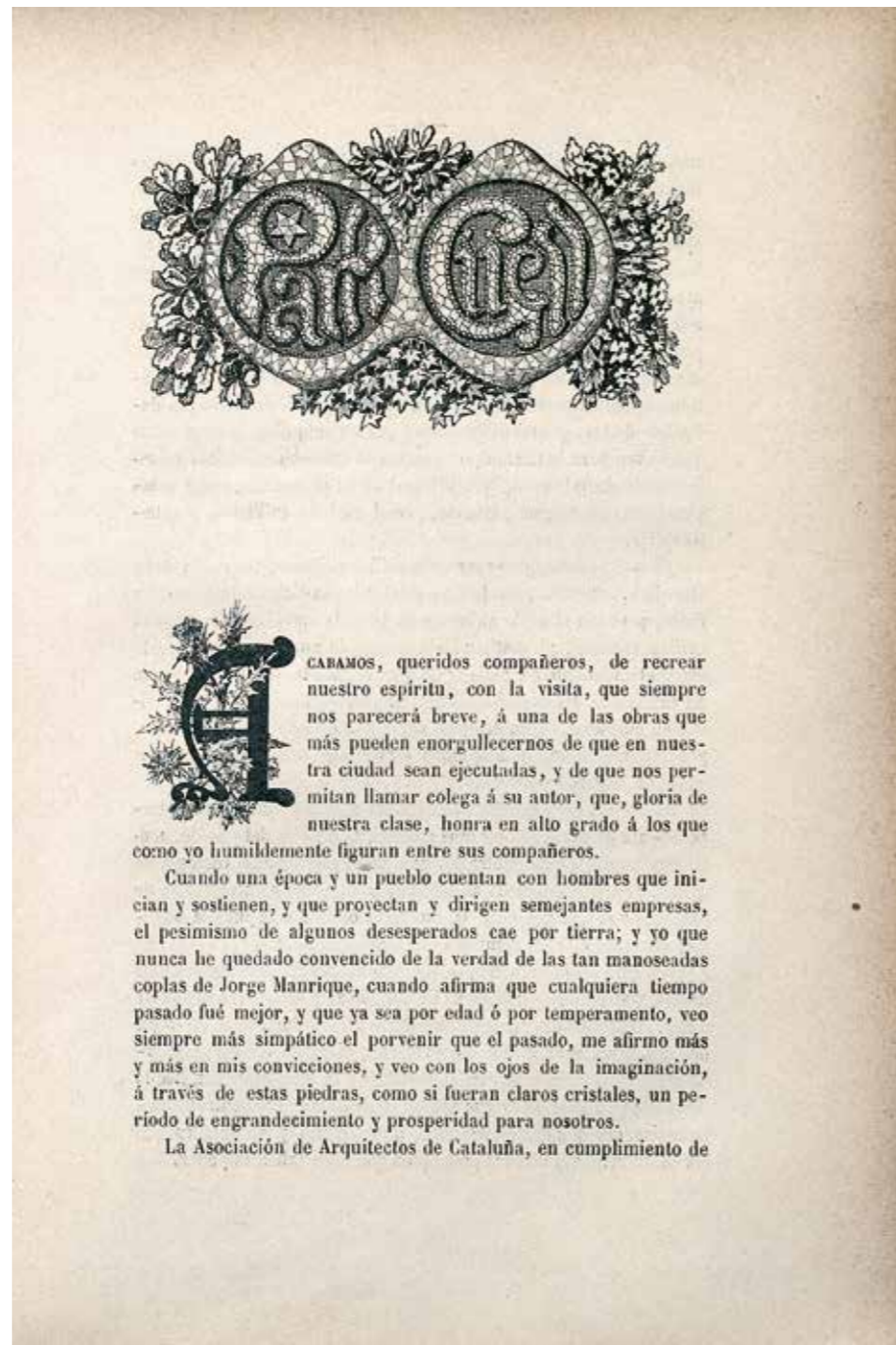
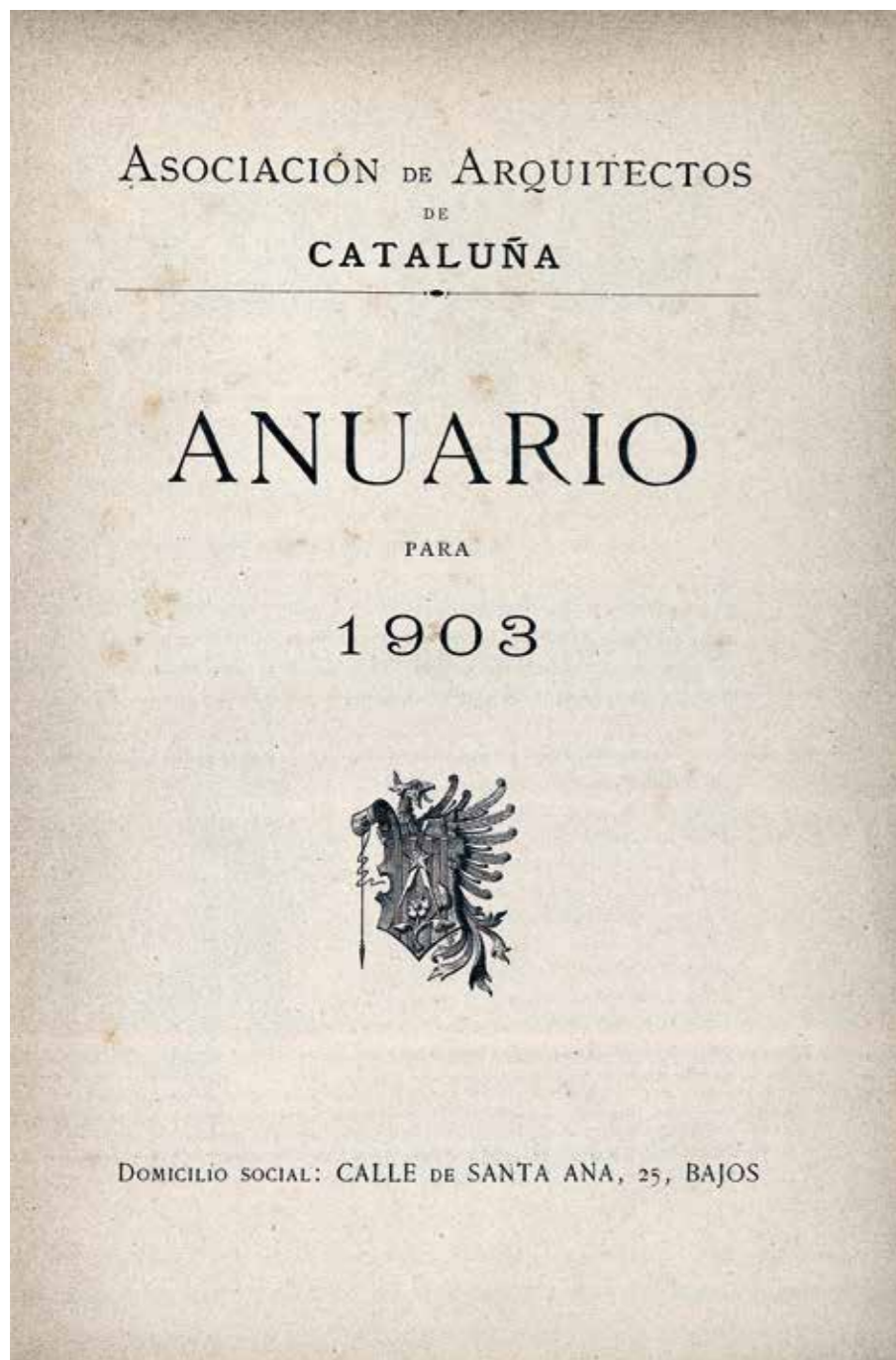
44. Conrad KENT, Dennis PRINDLE, *Hacia la arquitectura de un Paraíso: Park Güell*, Barcelona, Hermann Blume Ediciones, 1992. Els mateixos autors en van fer una nova edició que consideren la definitiva: Conrad KENT, Dennis PRINDLE, *Park Güell*, Nova York, Princeton Architectural Press, 1993. Kent, en solitari, en va fer un resum a: Conrad KENT, «El Park Güell i la mitologia d’un paisatge sagrat», dins *Gaudí 2002. Miscel·lània*, Barcelona, Planeta, Ajuntament de Barcelona, 2002, pàg. 312-329.

Annex.

*Anuario para 1903, Asociación de Arquitectos
de Cataluña*

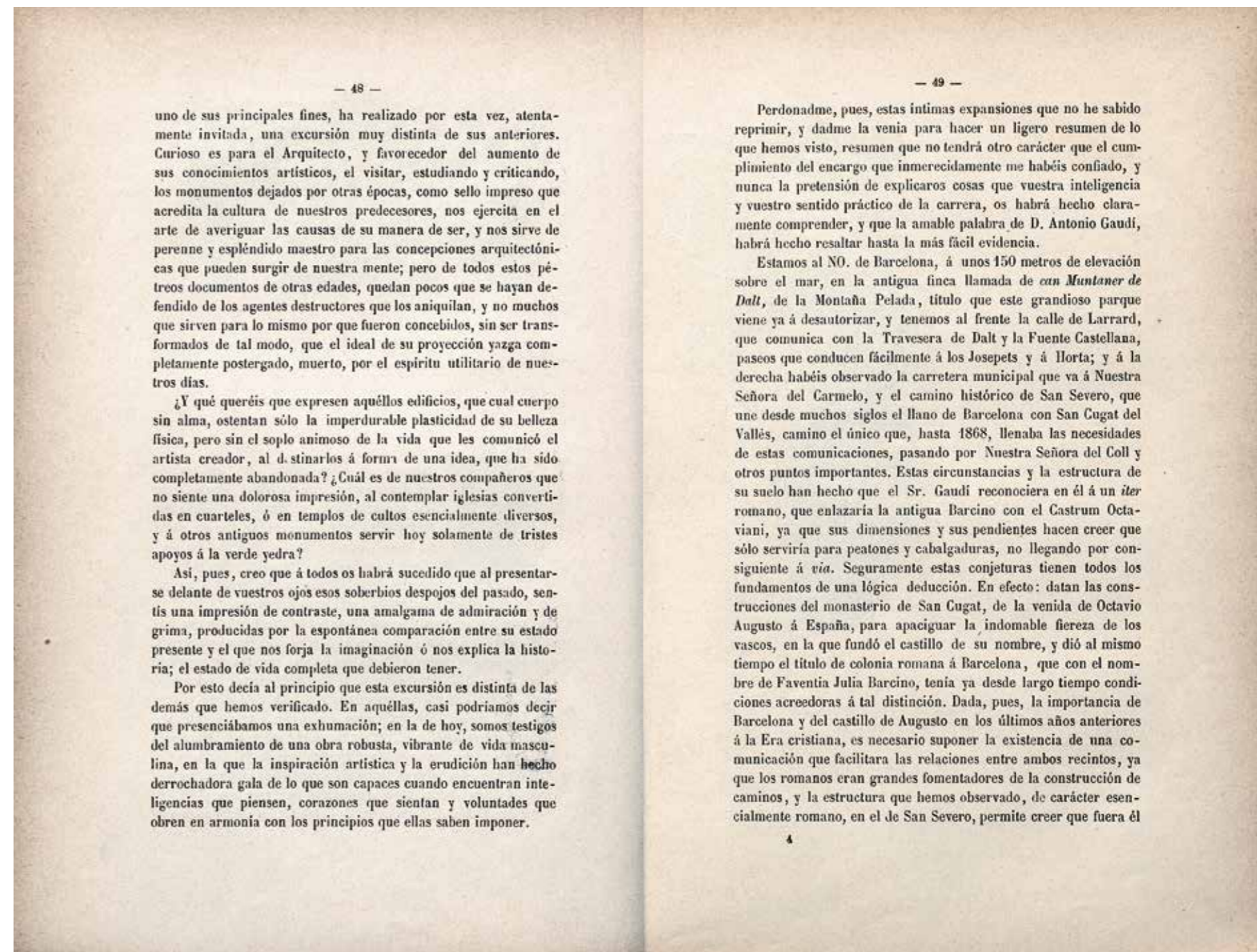

DCARAMOS, queridos compañeros, de recrear nuestro espíritu, con la visita, que siempre nos parecerá breve, á una de las obras que más pueden enorgullecernos de que en nuestra ciudad sean ejecutadas, y de que nos permitan llamar colega á su autor, que, gloria de nuestra clase, honra en alto grado á los que como yo humildemente figuran entre sus compañeros.

Cuando una época y un pueblo cuentan con hombres que inician y sostienen, y que proyectan y dirigen semejantes empresas, el pesimismo de algunos desesperados cae por tierra; y yo que nunca he quedado convencido de la verdad de las tan manoseadas coplas de Jorge Manrique, cuando afirma que cualquiera tiempo pasado fué mejor, y que ya sea por edad ó por temperamento, veo siempre más simpático el porvenir que el pasado, me afirmo más y más en mis convicciones, y veo con los ojos de la imaginación, á través de estas piedras, como si fueran claros cristales, un período de engrandecimiento y prosperidad para nosotros.

La Asociación de Arquitectos de Cataluña, en cumplimiento de

— 48 —

uno de sus principales fines, ha realizado por esta vez, atentamente invitada, una excursión muy distinta de sus anteriores. Curioso es para el Arquitecto, y favorecedor del aumento de sus conocimientos artísticos, el visitar, estudiando y criticando, los monumentos dejados por otras épocas, como sello impreso que acredita la cultura de nuestros predecesores, nos ejercita en el arte de averiguar las causas de su manera de ser, y nos sirve de perenne y espléndido maestro para las concepciones arquitectónicas que pueden surgir de nuestra mente; pero de todos estos pétreos documentos de otras edades, quedan pocos que se hayan defendido de los agentes destructores que los aniquilan, y no muchos que sirven para lo mismo por que fueron concebidos, sin ser transformados de tal modo, que el ideal de su proyección yaza completamente postergado, muerto, por el espíritu utilitario de nuestros días.

¿Y qué queréis que expresen aquéllos edificios, que cual cuerpo sin alma, ostentan sólo la imperdurable plasticidad de su belleza física, pero sin el soplo animoso de la vida que les comunicó el artista creador, al destinarlos á formar de una idea, que ha sido completamente abandonada? ¿Cuál es de nuestros compañeros que no siente una dolorosa impresión, al contemplar iglesias convertidas en cuarteles, ó en templos de cultos esencialmente diversos, y á otros antiguos monumentos servir hoy solamente de tristes apoyos á la verde yedra?

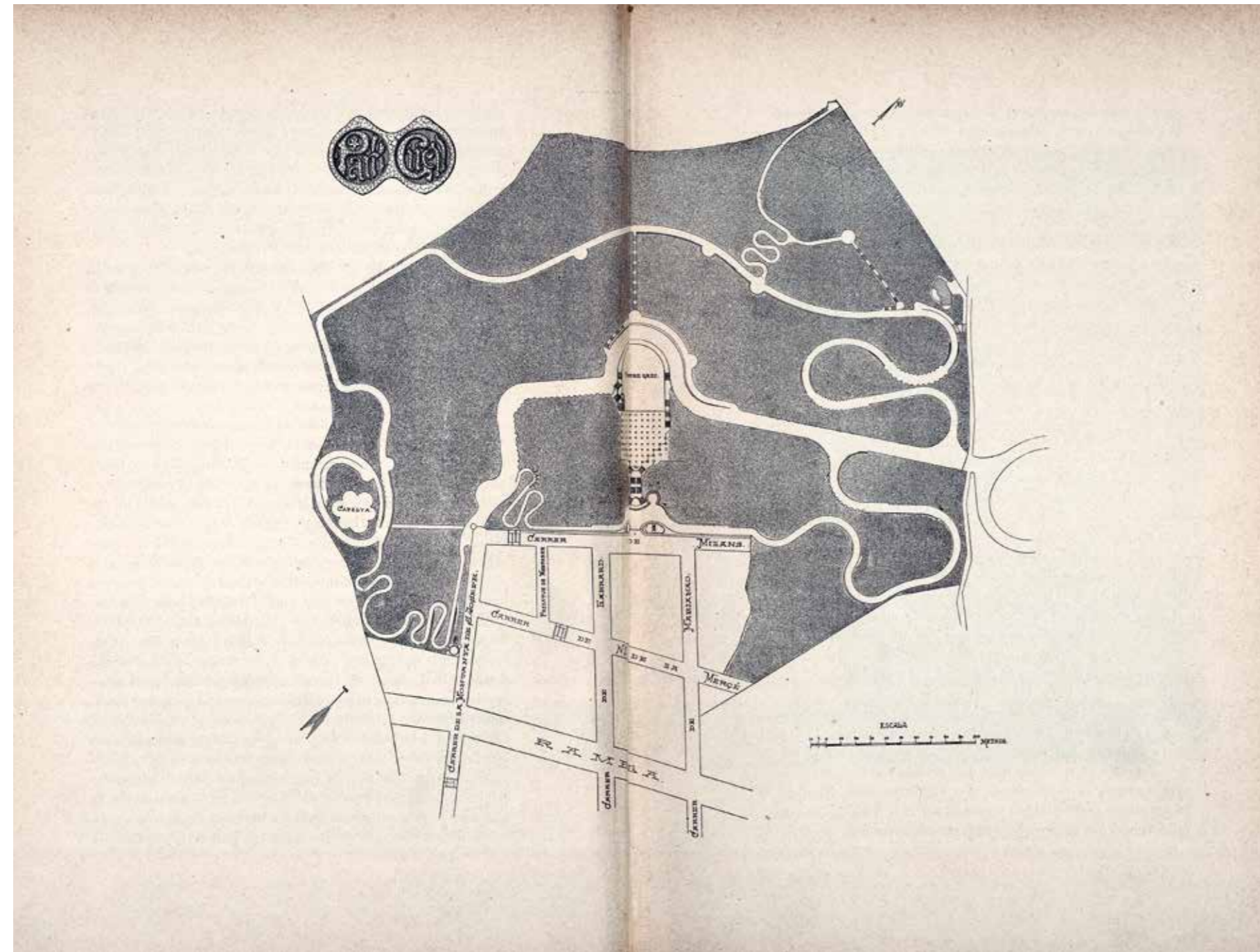
Así, pues, creo que á todos os habrá sucedido que al presentarse delante de vuestros ojos esos soberbios despojos del pasado, sentís una impresión de contraste, una amalgama de admiración y de grima, producidas por la espontánea comparación entre su estado presente y el que nos forja la imaginación ó nos explica la historia; el estado de vida completa que debieron tener.

Por esto decía al principio que esta excursión es distinta de las demás que hemos verificado. En aquéllas, casi podríamos decir que presenciábamos una exhumación; en la de hoy, somos testigos del alumbramiento de una obra robusta, vibrante de vida masculina, en la que la inspiración artística y la erudición han hecho derrochadora gala de lo que son capaces cuando encuentran inteligencias que piensen, corazones que sientan y voluntades que obren en armonía con los principios que ellas saben imponer.

— 49 —

Perdonadme, pues, estas íntimas expansiones que no he sabido reprimir, y dadme la venia para hacer un ligero resumen de lo que hemos visto, resumen que no tendrá otro carácter que el cumplimiento del encargo que inmerecidamente me habéis confiado, y nunca la pretensión de explicaros cosas que vuestra inteligencia y vuestro sentido práctico de la carrera, os habrá hecho claramente comprender, y que la amable palabra de D. Antonio Gaudí, habrá hecho resaltar hasta la más fácil evidencia.

Estamos al NO. de Barcelona, á unos 150 metros de elevación sobre el mar, en la antigua finca llamada de *can Muntaner de Dalt*, de la Montaña Pelada, título que este grandioso parque viene ya á desautorizar, y tenemos al frente la calle de Larrard, que comunica con la Travesera de Dalt y la Fuente Castellana, paseos que conducen fácilmente á los Josepets y á Horta; y á la derecha habéis observado la carretera municipal que va á Nuestra Señora del Carmelo, y el camino histórico de San Severo, que une desde muchos siglos el llano de Barcelona con San Cugat del Vallés, camino el único que, hasta 1868, llenaba las necesidades de estas comunicaciones, pasando por Nuestra Señora del Coll y otros puntos importantes. Estas circunstancias y la estructura de su suelo han hecho que el Sr. Gaudí reconociera en él á un *iter* romano, que enlazaría la antigua *Barcino* con el *Castrum Octavianum*, ya que sus dimensiones y sus pendientes hacen creer que sólo serviría para peatones y cabalgaduras, no llegando por consiguiente á *vía*. Seguramente estas conjeturas tienen todos los fundamentos de una lógica deducción. En efecto: datan las construcciones del monasterio de San Cugat, de la venida de Octavio Augusto á España, para apaciguar la indomable fiereza de los vascos, en la que fundó el castillo de su nombre, y dió al mismo tiempo el título de colonia romana á Barcelona, que con el nombre de *Faventia Julia Barcino*, tenía ya desde largo tiempo condiciones acreedoras á tal distinción. Dada, pues, la importancia de Barcelona y del castillo de Augusto en los últimos años anteriores á la Era cristiana, es necesario suponer la existencia de una comunicación que facilitara las relaciones entre ambos recintos, ya que los romanos eran grandes fomentadores de la construcción de caminos, y la estructura que hemos observado, de carácter esencialmente romano, en el de San Severo, permite creer que fuera él

— 52 —

quien llenara esta necesidad. Al mismo tiempo, las persecuciones de Diocleciano en los primeros años del siglo IV y las atrocidades del procónsul de la Tarraconensis Galerio que se esmeraba en realizar aquellas lo más cruelmente posible para ganar odiosidad al nombre de Diocleciano, y poder él pronto ocupar el trono imperial, llenaron de mártires esta provincia, y de aquella fecha datan las muertes de Santa Eulalia, de San Severo, de San Emeterio y otros, muchos de los cuales tenían que abandonar la ciudad para escapar del furor de sus verdugos. San Severo, como Santa Eulalia, buscó fuera de Barcelona un refugio á su peligro, y con cuatro clérigos y acompañado de San Emeterio que procuraba salvarle; se trasladó al Castrum Octavianí. De San Emeterio (Sant Medi, en catalán) se conserva piadoso culto todavía en un santuario, no lejos de este sitio, y de todos juntos nos dice la historia que murieron en aras de la fe cristiana, en San Cugat del Vallés, allá por el año 304 de nuestra era.

Pues bien, he aquí la razón de lo que yo llamaba deducción lógica, al nombrar á aquella vía, camino de San Severo, puesto que fué sin duda el que siguió aquel valeroso obispo de Barcelona para trasladarse á lo que él creyera lugar más seguro.

Y ahora, cerrando este paréntesis, ¡qué interesante resulta, admitiendo estas hipótesis, contemplar la amigable vecindad de esta vigorosa obra moderna, con la venerable de veinte siglos atrás, si es que fuese sólo contemporánea del castillo de Augusto en el Vallés, que todos sabéis que se yergue sobre estas verdes llanuras desde antes de la Era cristiana y que ha pasado por las vicisitudes de servir de cárcel, monasterio de monjes de San Antonio, convento de benedictinos fundado por Carlomagno, botín de la victoria de los árabes al derrotar al conde Borrell, y pasto á la voracidad de las llamas en los delirios del año 1835!

Dejemos el recuerdo de tan malogradas tradiciones y volvamos al presente, para resarcirnos del pesar sentido, con la descripción sucinta de la obra que acabamos de visitar.

La finca tiene una extensión de unas 30 mojadas ó sea 15 hectáreas aproximadas, presentando una configuración general cóncava orientada al SE., formada por una parte llana, de la que parten suaves pendientes que terminan por el N. y O. en una muralla natural que las protege, dejándola en disposición de delei-

— 53 —

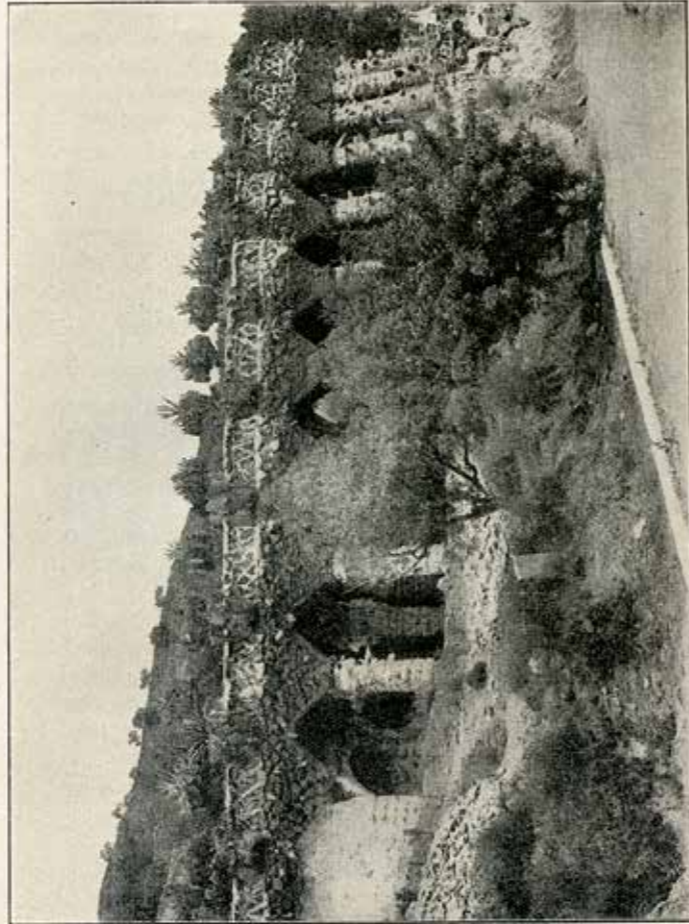
5

— 54 —

tarse con los rayos del sol que la bañan desde que aparecen en el horizonte marítimo, hasta poco antes de velarse detrás de la montaña de San Pedro Mártir. En la parte más próxima al SO. se levanta sobre el llano una colina, en cuya cima debe edificarse la iglesia, cuya elevación es el estribo más avanzado de la cordillera del Tibidabo dentro de la planicie de Barcelona. Su regular altura y su mucha proximidad á la gran urbe, le dan una situación envidiable para todas las demás similares, pues los hermosos espectáculos que desde tan cerca se divisan, como el despejarse de la niebla que se cierne sobre el llano, así que se siente acariciada por los tibios primeros rayos del sol y por el suave empuje de la brisa levantina, ó *marinada*, y el fantástico aspecto de los millones de luces que se destacan sobre manchas oscuras así que concluye el crepúsculo vespertino, dibujando claramente calles larguísimas que se entrecruzan, el puerto adormecido y algunos puntos singulares, todo esto se puede saborear sin detrimento de una atmósfera sana, de un suelo seco y de aires abrigados, situación la suya que recuerda la de algunos antiguos monasterios y cenobios de la Edad media, cuyos fundadores tan bien sabían escogerla, y de los que tenemos tan gallardas muestras hasta muy cerca de aquí, en el Vallés, en San Jerónimo de la Murtra y en Montalegre.

Su estructura geológica la constituyen extensos núcleos calizos, no continuos, sino entremezclados con capas de terreno disgregado, y con manchas de llecorella, que si bien lleva igual nombre que los filadíos esquistosos del Tibidabo, tiene sin embargo constitución diferente, siendo una variante en la formación general que presentan las montañas de Barcelona. Y como á detalle añadiremos que entre sus capas corre una vía de agua magnésiana, según los análisis del Dr. Almera y del Sr. Font, que ya actualmente está recomendada por varios médicos y empleada como bebida general por algunas familias. Esta fuente será puesta en condiciones de explotación tal que no pierda en lo posible ninguna de sus propiedades naturales, tomándola los consumidores, como en el extranjero, del caño de que mana en una semicueva donde conservará su temperatura y sus materias evaporables.

Y ahora, recordad el partido que se ha sabido sacar de este terreno: inspirándose en alguna urbanización rurizada que existe en establecimientos de instrucción ingleses, se ha aplicado, me-

— 55 —

— 56 —

jurándola notablemente, la idea, á la fundación de este parque-colonia y que casi podríamos llamar autónoma, según se desprende de su organización administrativa.

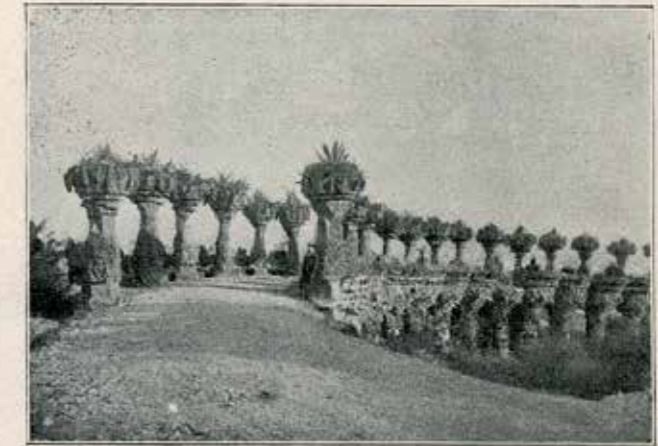
Empezóse por abrir caminos, dejando espacios propios para solares, y en este simple detalle se puede observar la atención que ha merecido esta necesidad, coloreándola con un tinte poético tan sugestivo, que atrae con irresistible simpatía. En efecto; estaba llenado el servicio con sólo atender á la apertura de comunicaciones; pues no ha bastado esto, y creo que no os habrán escapado la minuciosidad de detalles encantadores que campean en la realización de la idea. Veis, por un lado, anchas vías propias para carruajes, con pendientes que no pasan de un 6 por 100, pero no es este solo su objeto; pueden utilizarse también para paseos, y por esto habréis observado que bañados por el sol y al abrigo de los vientos, hay largos trozos de suelo horizontal, con rústicos bancos, alegres miradores y protectoras palmeras y otras plantas que cubren al paseante con su agradable sombra y le incitan á descansar de su caminata. Y todos estos detalles hacen surgir á mi imaginación al quebrantado anciano y al débil convaleciente, paseando pausadamente por estos senderos, llenando sus pulmones de puro oxígeno y sus ojos de panorámicos horizontes que, junto con el sol, constituyen los elementos terapéuticos más agradablemente eficaces, pues que actúan al mismo tiempo sobre el cuerpo y sobre el espíritu.

Y fijándose en otros puntos, se ven caminos menos anchos, menos suaves, para peatones, con declives de un 12 por 100, que hablan claramente para expresar su destino; por ellos andará el joven, el robusto, el que tenga prisa y el que pueda llegar á un punto con un décimo de tiempo del anterior. Y aun no es todo; hay atajos, *dresseras* como gráficamente llamamos nosotros, que por su pendiente exagerada están en forma de escaleras, que aun acortan más las distancias para el que se sienta con fuerzas y necesidad de utilizarlas.

Y casi formando parte de estos caminos, pues les sirve de complemento, hemos hallado un espacio ensanchado, al pie de la colina de la capilla, destinado á espaciosa y cómoda glorieta para proporcionar agradable estancia y reposo. Sus paredes serán naturales; como que las partes sustentantes serán los robustos tron-

— 57 —

cos, los cimientos las raíces, y su relleno el espeso follaje de las altas coníferas llamadas *tuyas*, que dejan entre sí á modo de puertas y ventanas y se entrelazan cubriendo el recinto á los rayos del sol, pero dejando al aire y á la luz espacio suficiente para recrear al que busca en su sombra la reposición de las fuerzas y alejar el desfallecimiento producido por el cansancio y el calor.

Los caminos que cruzan el parque forman una extensión de unos 3 kilómetros, y en su trazado, presentada la necesidad de hacer puentes, desmontes, terraplenes, etc., se ha cubierto ésta de un modo tan sorprendentemente delicado, que una operación que viene efectuándose desde el origen de la sociedad, reviste ahora caracteres de una poética novedad. Los puentes son aquí viaductos con hermosas y al parecer atrevidas arcadas, y los terraplenes, *terravacuos*, si así pudiéramos llamarlos, y perdonad el neologismo. Y en efecto, el espacio que debía ocupar el relleno de tierras, se ha convertido en pórticos, y heos aquí como en un día de lluvia, de viento, de sol ardiente ó de otra incomodidad semejante, la gente no tiene que privarse del paseo y puede recorrer largos trochos bajo estas novísimas arcadas que no disuenan en nada del

— 58 —

conjunto agreste de la montaña. Las columnas inclinadas que sostienen el empuje de las tierras, labradas algunas con coquetería, y todas con una agradable rusticidad, salomónicas unas, cilíndricas otras, de secciones varias, con refuerzos exteriores algunas,

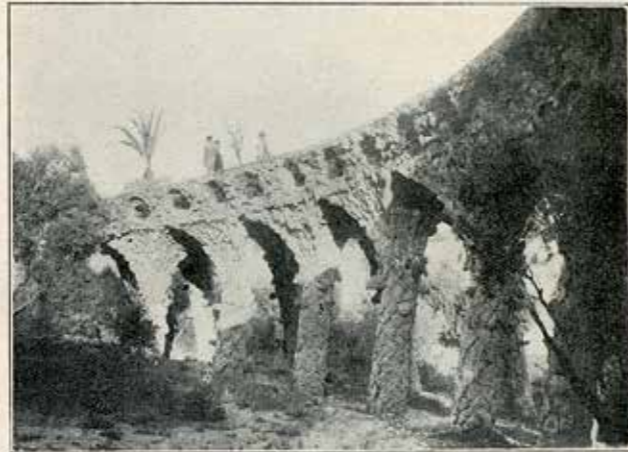

en forma de naturales estalactitas y estalacmitas, en las que parece que el capricho de la naturaleza haya esculpido aquí un bicho raro, allá una cabeza, acullá una momificada cariatide de nueva factura, pues está formada por trozos aglomerados por la potencia del cemento, y todas terminadas á modo de capitel por un rústico cáliz de lirio que se abre para recibir un árbol, un machón ó un trozo de camino; se juntan unas con otras, se ayudan mutuamente dejando á su través boquetes para el paso de las raíces, y luego recubiertas de tierra, quedan protegidas de los golpes secos que pudieran dañarlas y reciben repartida igualmente la presión. Muchas de ellas huecas, sentirán el cosquilleo de las raíces de palmera buscando una salida para absorber líquidos y sustancias con que aumentar la frondosidad de su ramaje y todas proporcionarán

— 59 —

al que bajo ellas se cobije, decoraciones naturales que parecen ensueños de imaginaciones ardorosas.

Las secciones directrices de estos pórticos son fiel expresión de la resistencia que han de oponer al peso de las tierras, y podrían considerarse como cónicas con asintotas curvas que se aproximan mucho al llegar al suelo.

El terraplén va asentándose por capas sobre estos muros de contención, por manera que cada lecho de tierras descansa cómodamente y ayuda al mismo tiempo á sostener á los demás, haciendo menos pesado el esfuerzo del muro. En algún punto en vez de pórticos hemos visto la galería seguida sirviendo de alcantarilla, con los mechinales suficientes para recoger y conducir las filtraciones del terraplén; en otros, en que el esfuerzo de las tierras es horizontal, se ha empleado otro sistema; á mí se me figura un techo de vigas y bovedillas puesto vertical, pues hay reforzados pilares y superficies curvas que les transmiten la presión con el grueso suficiente nada más que para transmitir, ya que la resistencia la oponen bastantemente los contrafuertes, que hacen de vigas verticales.

— 60 —

Y ahora, digamos algo de lo que abrazan entre sí los caminos. Hemos visto entre los viaductos cercanos al teatro y en la parte media de la colina de la iglesia, sombríos boquetes abiertos en el terreno como madrigueras labradas allí por algún ser viviente de los tiempos trogloditas; y á la luz oscilante de las antorchas hemos seguido con precavidos pasos, los laberínticos vericuetos de la cueva que el artificio ha labrado allí. Entre las negruras de aquellos ámbitos, una agradable sensación de frescor ha acariciado nuestro

cuerpo, y de vez en cuando, al revolver de un recodo, apenas hemos podido contener una exclamación de sorpresa, al ver dibujarse, como en inimitable diorama, el paisaje exterior, un pedazo de cielo, ó el lejano enjambre de construcciones de nuestra ciudad, que tendido allá á lo lejos en las arenas del Mediterráneo, escala, ya plerórico, las verdeoscuras faldas del Tibidabo. Y estos atractivos encantan por la sencillez de su concepción, pues son debidos sólo al aprovechamiento de las condiciones naturales del terreno, compuesto de roca y tierras de relleno, que han podido ser fácil-

— 61 —

mente extraídas dejando el esqueleto disecado de las masas calizas que forma por sí solo los admirables recintos que hemos ido recorriendo.

La mayor parte de los espacios intervas están divididos en solares, que en número de unos 60 y de unas dimensiones de 30 á 35,000 palmos forman la parte aprovechable del parque. Estos solares, ya deslindados, son de figura más ó menos triangular, que es la forma natural del desarrollo de las superficies cónicas de las montañas y tienen ya los cimientos de sus paredes divisorias y un basamento señalando su centro de gravedad, punto donde se emplazará el centro de figura de la casa. La división se ha efectuado teniendo en cuenta que todos obtengan expedita comunicación, buenas vistas y conveniente orientación.

En el punto más elevado del parque, donde se estaciona el visitante sin atinar á marcharse para no malograr la fruición que le conmueve, allí se levantará la capilla que tendrá bajo su amparo á la colonia. No podía ser pasado por alto el simbolismo que resalta en todas las edificaciones religiosas de la edad en que la fe dominaba con menos racionalismo que hoy. En aquellos tiempos, la iglesia y el castillo señorial eran los únicos que tenían derecho

á ser edificados en los puntos culminantes, significando el apoyo moral y material de los pueblos, que, mejor sintiéndolo que pensándolo, acataban respetuosos estas tutelares autoridades. Pues bien, aquí se repite este sentimiento: aquí la capilla es lo prominente, desde todos puntos se ve, y ella domina á todos. Para alcanzarla hay que subir; para abandonarla, para apartarse de ella, hay que bajar irremisiblemente.

Y vamos á otra cosa. Recreos físicos, al par que de cultura, debían tener un lugar de acción en este parque. De todo lo bueno ha de haber. Pues bien, ¿qué mejor que la cuenca que forma una parte del terreno para instalar un teatro griego? ¿No lo hacían así en sus tiempos los artistas helenos, aprovechando las faldas para graderías, la cuenca como tornavoz, el llano como escenario y el frente como inimitable y espléndida decoración natural? Pues aquí se ha hecho una cosa semejante con un ámbito de igual extensión que nuestra plaza Real, circundado por amplio paseo tachonado de plantas y de caprichosos floreros. ¿Y qué mejor decoración natural que esta pululante multitud de edificaciones barcelonesas, guardadas por la mole de Montjuich, el Alcides que les ha prestado sus huesos para que crecieran, como expresaba nuestro sublime poeta, y encuadradas en una azulada faja que se extiende allá, á lo lejos, para mezclarse difusamente con el cielo á través de la gris neblina, que esconde al horizonte?

Mas este espacio, no siempre deberá ser escenario de representaciones teatrales; eso es lo menos frecuente; pero, en cambio, el *sport* tiene allí desahogo para expansionarse, y las carreras, football, lawn-tennis y otros juegos apropiados, pueden entretener con frecuencia los ratos libres de los moradores y de amigos suyos. Por esto la gradería en vez de ser fija, pétreo, será de quita y pon, de madera y hierro, para que no estorbe en los momentos en que no deba utilizarse.

La mitad de esta superficie se sustenta sobre columnas que dejan un espacio suficiente para servir de bazar de ventas de artículos de más perentoria necesidad en todos los ramos. Estas columnas respiran un sentimiento clásico muy intenso, pero á pesar de todo, modernizado, sin que dejen de evocar las venerandas creaciones dóricas griegas. En el frente de este espacio cubierto, aparece el orden completo, formado por basamento, columnas,

arquitrahe, friso y cornisa, que en su espléndida proporción armoniza con el teatro cuyo suelo sustenta, produciendo en el espectador una impresión profunda de clasicismo, destacándose

sobre el fondo del parque que le sirve de escenario y ayudando á formarse idea de lo que fuesen estas sublimes fiestas con que el pueblo artista celebraba las glorias de sus dioses y las hazañas de sus héroes.

Estos son los puntos culminantes del Parque Güell: la iglesia y

el teatro, alrededor de los cuales culebrea los caminos y reposan alegremente las casitas que lo componen, debiendo citar, antes de fijarnos en sus partes exteriores, otra obra de pura utilidad y de gran previsión. Delante de la entrada del bazar, una inmensa cisterna capaz para 1,200 m³ recogerá las aguas de lluvia que las suaves pendientes le mandarán convenientemente canalizadas, para utilizarlas en el riego y en otros fines de que pudiere haber necesidad en el caso extremado de escasez del agua de Dos Rius, que es la destinada, como potable, para los usos de la colonia.

Descrito lo más importante del interior del parque, digamos algo de la alta muralla de recinto, que lo rodea todo sin privar en nada la visualidad, gracias á las accidentaciones del suelo y que asegura por lo bien estudiada la tranquila permanencia de sus moradores. Este muro, en las partes que da frente á las calles de Milans, carretera del Carmelo y camino de San Severo, está ricamente decorado por un remate seguido, festoneado á cortos trochos por grandes y hermosos medallones en los que campean alternadas las inscripciones *Park Güell*. En todo él resalta un sentimiento tan sugestivo producido por el contraste de puntos brillantes, medias tintas y sombras que, seguramente al admirarlo, cuesta trabajo abandonar el punto de vista, tanto es lo que duele apartar los ojos de estos fascinadores atractivos. Y vosotros, que á más de esta primera impresión, os habréis convencido del modo como ha sido logrado este efecto, creo alabaréis la habilidad que denota el reunir trozos de cerámica y rasillas vidriadas, dándoles relieve y profundidad, combinando artísticamente los colores y huyendo de las superficies planas que con su monotonía los apagan, de tal modo, que á distancia no muy grande, parezcan, más que un mosaico aglomerado, una mágica resurrección de las riquísimas cerámicas orientales.

Tiene el parque ó recinto cuatro puntos de acceso. Una puerta amplia, pero sencilla, al extremo NE. de la calle de Milans, está dedicada únicamente á las necesidades del servicio, entrada de carros, etc., etc.; otra que abre en el cruce del camino de San Severo con la carretera del Carmelo; otra en el extremo S.O. de la ya citada calle de Milans, precedida de una sencilla pero majestuosa escalera, cuya decoración se logra casi exclusivamente por el contraste de las masas de roca recién cortadas, encuadradas en el

contorno de las bóvedas que sostienen los tramos y coronadas por elegante baranda de hierro forjado.

Por fin, la puerta principal, mirando á mediodía, arrogante, espléndida, de la que nos hemos llevado una impresión mucho más indeleble que la que yo aquí podría hacer os despertar con mezquinas descripciones. No es la puerta sola lo que se presenta delante; es un conjunto de construcciones en las que el genio de un artista ha derramado su talento inimitable. Al frente los dos lienzos de muro, ricamente coronados, salpicados de alusivos medallones, devolviéndonos la luz del sol, matizada en ricos tonos, claro oscuros y puntos brillantes, van acercándose, acercándose, hasta quedar frente el uno del otro terminados en dos soberbios torreones que forman la puerta propiamente dicha y sirven al mismo tiempo, el uno para conserjería y el otro, podríamos decir, para antesala del Parque, pues hay una salita con teléfono, escritorio, lavabo, etc., para espera de visitantes y locutorio de sus moradores con sus relaciones exteriores.

Después de esta entrada, en segundo término, á la derecha, el refugio de coches, á modo de deambulatorio, con cabida para cuatro carruajes y en disposición cómoda para que puedan entrar y salir de frente, y resguardarse allí de las molestias de la lluvia, los rigores del frío ó del viento y el intenso calor de los rayos solares del verano. Al lado de este refugio arranca la esbelta escalera monumental de dos ramales, divididos cada uno en cuatro cómodos tramos y separados á modo de risueño entredós, por una murmurante cascada que entre plantas y rocas, va salvando los desniveles hasta dormirse en la tranquila balsa que se extiende lamiendo los primeros peldaños. A derecha é izquierda, cubriendo unos muros de contención, mil brillantes matices nos muestran otra aplicación de los mosaicos vidriados que coronan la muralla y en el fondo, arriba, donde dejan los últimos peldaños, la majestuosa porticada que sostiene el teatro griego: más allá la silueta de los viaductos y caminos bordeados de plantaciones y palmeras y cobijados por la masa de la colina, y más lejos aún, el purísimo cielo azul de nuestra tierra, azul más destacado aún, cuando algún rizado mechón de blancas nubes, interrumpe su plácida armonía, y que es el único apropiado y merecido telón de fondo á tan sublime decoración.

— 66 —

No me atrevo ya á molestaros más: tan sólo antes de concluir añadiré cuatro palabras referentes á la administración y funcionamiento activo de la naciente colonia, los cuales se hallan presididos de un espíritu de razonada libertad, para procurar la mayor suma de bienestar de cada uno, compatible con el menor detrimento de los demás.

Para no desvirtuar nunca la idea de Parque, cada propietario edificará solamente $\frac{1}{6}$ de su solar, dejando el resto para jardín, separándose de sus vecinos, por una medianería formada de basamento de obra de unos 40 centímetros de altura, y lo demás, simple verja de hierro, plantaciones de setos vivos ó todo lo que no remarque mucho la separación de las partes, haciendo siempre parecer, más que una reunión casual de solares aislados, un solo conjunto, una sola entidad, poblada por diversas familias con la única separación que exige la sagrada intimidad de cada hogar. En cuanto á la forma de las viviendas, todos quedan en libertad para dar ancho vuelo á sus iniciativas, y, aun más que esto, sería la satisfacción de los fundadores, el que resultara el conjunto una variada exposición de lo que puede alcanzar la buena voluntad de los futuros propietarios y el gusto artístico de cada uno de nuestros compañeros, encargados de levantarlas.

Las limitaciones, pues, serán pocas. En cuanto á partes de construcción destinadas á objetos superfluos, ó de mero lujo y fantasía, libertad omnimoda, pues ya vienen limitados por su esencia misma, que les hace restringir en vez de prodigar, y en cuanto á lo que constituye verdadera vivienda, la sola y única prescripción de sujetar su proximidad al vecino, á la altura que se le quiera dar, de tal modo, que siempre queden cobijadas por un plano ideal de 45° que parta de la línea de tierra de la posesión colindante; ya que esta inclinación es aproximadamente el grado de nuestro paralelo y asegura, por lo tanto, la no privación del sol, en ningún momento, por las construcciones vecinas.

Habrà también servicios comunes, regidos por la reglamentación especial de la colonia, como el de coches y automóviles para comunicar fácilmente con la ciudad, el de agua potable canalizada, y el de iluminación y fuerza eléctrica para ascensores y demás usos á que se quiera destinar. Habrà también teléfono, porteros, guardas y vigilantes y, en general, todos aquellos servicios que la

— 67 —

buena administración y la comodidad, sugieran y permitan para el funcionamiento del agradable Parque Güell.

Este es, á grandes rasgos, el concepto y la impresión que ha producido en mi la visita que acabamos de realizar á esta nueva obra, timbre de gloria para nosotros; y al momento de dar por terminada esta memoria, voy á dar suelta á los inmensos deseos que contengo, de daros muchísimas gracias, no sólo por la atención que amigablemente habéis dispensado á su lectura, sino por otra cosa más importante para mí, cual es la de que, habiéndome otorgado la distinción de hacer el resumen de la excursión, además de haberme honrado inmerecidamente, me habéis proporcionado una de las satisfacciones más vivas, ya que dado mi carácter expansivo, lo ha sido, y no pequeña, el haber podido exteriorizar entre queridos amigos y distinguidos compañeros, las impresiones que ha grabado esta obra en mi entendimiento y en mi imaginación, ya que para otra cosa no puede valer esta modesta reseña, y ya que vosotros, aunque hayáis sentido su belleza con mayor fuerza que yo, y hayáis sacado provechoso fruto para la ciencia de la arquitectura que poseéis, á pesar de eso, os habéis resignado á escuchar las personales apreciaciones del que pide benevolencia á todos por su falta de mejor concepción y expresión y repite sinceramente en nombre de la Asociación de Arquitectos de Cataluña, las más cordiales expresiones de gratitud á los dueños y director de este parque por habernos honrado con su atenta invitación.

He dicho.

SALVADOR SELLÉS.

Consell d'Edicions i Publicacions de l'Ajuntament de Barcelona
Gerardo Pisarello Prados, Josep M. Montaner Martorell, Laura Pérez Castaño, Joan Subirats Humet, Marc Andreu Acebal, Águeda Bañón Pérez, Jordi Campillo Gámez, Bertran Cazorla Rodríguez, Núria Costa Galobart, Pilar Roca Viola, Maria Truñó i Salvadó, Anna Giralte Brunet

COL·LECCIÓ PÒSITS

El Park Güell i els seus orígens, 1894-1926
Mireia Freixa i Mar Leniz

Edició

Ajuntament de Barcelona, Institut de Cultura
Museu d'Història de Barcelona (MUHBA)

MUHBA Direcció

Joan Roca i Albert

Coordinació editorial

Elena Pérez i Ana Shelly

Documentació

Mireia Freixa, Mar Leniz i Ana Shelly

Revisió lingüística

Joan Lluís Quilis Sarsanedas

Disseny gràfic

Hermanos Berenguer

Adaptació del disseny i maquetació

Carlos Ortega i Jaume Palau

Fotomecànica

UAN-TU-TRI
Arnau Bach

Impressió i enquadernació

200BIS

Primera edició: desembre de 2019

© de l'edició: Ajuntament de Barcelona, Institut de Cultura, Museu d'Història de Barcelona

© dels textos: Mireia Freixa i Mar Leniz

© de les imatges: Ajuntament de Barcelona, Ajuntament de la Poble de Lilet, Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB), Arxiu fotogràfic de Barcelona (AFB), Arxiu fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya (AFCEC), Arxiu General de la Diputació de Barcelona (AGDB), Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Arxiu Històric de Sabadell (AHS), Arxiu Mas, Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (AMCB), Arxiu Municipal del Districte de Gràcia (AMDG), Arxiu Municipal del Districte de Sarrià-Sant Gervasi (AMDSG), Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), Arxiu Gabriel Picart, Biblioteca del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (Biblioteca COAC), Biblioteca Nacional de Catalunya (BNC), Biblioteca Nacional de Espanya (BNE), Càtedra Gaudí, Col·lecció Jaume Tarrés, Col·lecció Juan José Lahuerta, Col·legi d'Aparelladors, Arquitectes Tècnics i Enginyers d'Edificació de Barcelona (CAATEEB), Expertus Turismo y Ocio, Fundació Nicolau Maria Rubió i Tudurí (FNMRT), Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC), Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya (IEFC), Institut Municipal d'Història de Barcelona, Junta Constructora del Temple Expiatori de la Sagrada Família, Martínez Lapeña-Torres Arquitectes, Museu d'Història de Barcelona (MUHBA)

S'han fet totes les gestions possibles per identificar els propietaris dels drets de les fotografies. Qualsevol error o omisió s'haurà de notificar per escrit a l'editor i es corregirà en edicions posteriors

En queda prohibida la reproducció total o parcial sense permís exprés de l'editor en els termes marcats per la llei

ISBN: 978-84-9156-192-7
Dipòsit legal: B 3054-2019

barcelona.cat/museuhistoria
barcelona.cat/barcelonallibres

Agraïments

Ajuntament de la Poble de Lilet, Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB), Arxiu fotogràfic de Barcelona (AFB), Arxiu fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya (AFCEC), Arxiu General de la Diputació de Barcelona (AGDB), Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Arxiu Històric de Sabadell (AHS), Arxiu Mas, Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (AMCB), Arxiu Municipal del Districte de Gràcia (AMDG), Arxiu Municipal del Districte de Sants-Monjuïc (AMDS), Arxiu Municipal del Districte de Sarrià-Sant Gervasi (AMDSG), Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), Arxiu Parroquial Sagrat Cor de Santa Coloma de Cervelló (Colònia Güell)-Bisbat de Sant Feliu de Llobregat, Biblioteca de Catalunya (BC), Biblioteca del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Biblioteca Nacional de Espanya (BNE), Càtedra Gaudí, Col·legi d'Aparelladors, Arquitectes Tècnics i Enginyers d'Edificació de Barcelona (CAATEEB), Diputació de Barcelona-Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (DIBA-SPAL), Expertus Turismo y Ocio, Família Samà, Filmoteca de Catalunya, Fototeca.cat, Fundació Nicolau Maria Rubió i Tudurí (FNMRT), Junta Constructora del Temple Expiatori de la Sagrada Família, Martínez Lapeña-Torres Arquitectes, Registre de la Propietat núm. 4 de Barcelona, Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC), Institut d'Estudis Catalans (IEC), Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya (IEFC), Triangle Postals, Lluís Abad García, Joana Alarcón (ADB), Mireia Alises (IEFC), Elisenda Ardèvol (ICGC), Santi Barjau (AHCB), Anna Bernal Martínez (Institut Municipal de Parcs i Jardins), Mireia Bo (ANC), Lluís Bosch Pasqual (Institut Municipal de Paisatge Urbà de Barcelona), Malva Calzado (Triangle Postals), M. Antònia Carrasco (DIBA-SPAL), Carles Cartañá (CAATEEB), Alba Casas (Biblioteca COAC), David Costa (Martínez Lapeña-Torres Arquitectes), Manel Diestre Marín, Carme Garcia Soler, Núria Gil Farré, David González (AHS), Núria Grau Creus, Carme Hosta Calderer (Direcció d'Arquitectura Urbana i Patrimoni), Conrad Kent, Sergi Lacalle i Peña (Registre de la Propietat núm. 4 de Barcelona), Juan José Lahuerta, Eugènia Lanza (AMCB), Maria Mena (AFB), Núria Miró (AGDB), Teresa Navas Ferrer, Núria Peiris (Arxiu Mas), Anna Pérez (AMDSG), Sofia Picañol (Fototeca.cat), Gabriel Picart, Anna Ribas Seix (Direcció d'Arquitectura Urbana i Patrimoni), Marketa Stverakova (expertus Turismo y Ocio), Josefina Rusiñol (Ajuntament de Poble de Lilet), Teresa-Montserrat Sala García (GRACMON UB), Margarita Rubió, Margarita Ruiz (BC), Vicenç Ruiz (AHPB), Marta Saliné i Perich, Míriam Soriano Val (GRACMON UB), M. Pía Subías Pujadas, Jaume Tarrés, Jordi Tor (AHPB), Alicia Torres (AHCB), Lluís Úbeda (AMDG), Berenguer Vidal (AFCEC), Ramon Vidal Alvarez (AMCB), Roser Vilardell i Tarruella (Museu de Ceràmica La Rajoleta d'Esplugues de Llobregat), Laia Vinaixa (Centre de Documentació de la Sagrada Família)

Aquesta publicació ha estat possible gràcies al patrocini de:

B:SM Barcelona de Serveis Municipals